SAVREMENOST

GLASILO SAVEZA KOMUNISTA VOJVODINE

april—maj 1979. — godina IX — broj 54-55

SAVREMENOST izlazi mesečno (4 broja i 4 dvobroja). Redakcija i administracija: Novi Sad, Bulevar maršala Tita 6/II, telefon 24-299. Rukopisi se ne vraćaju. Redakcija prima utorkom od 10 do 12 časova. Cena primerka 15.— din. za broj, a 25.— din. za dvobroj; za inostranstvo 30.— din. za broj, a 50.— din za dvobroj; godišnja pretplata za individualne pretplatnike 100.— din., za organizacije, ustanove i sl. 150.— din., za inostranstvo 300.— dinara; pretplatu slati na žiro-račun: Pokrajinski komitet Saveza komunista Vojvodine, Novi Sad, 65700-678-1770 — za »Savremenost«

CENTAR POKRAJINSKOG KOMITETA SAVEZA KOMUNISTA VOJVODINE ZA POLITIČKE STUDIJE I MARKSISTIČKO OBRAZOVANJE

Novi Sad, Bulevar maršala Tita 6/II

Savet Časopisa

Boško Krunić (predsednik), Kalman Petković (potpredsednik), Jon Baba, Nikola Barošević, Ferenc Bodrogvari, Nada Bregun, Karolj Erdelji, Kalman Feher, Katalin Hajnal, Stipan Kopilović, Petar Ljubojev, Marijana Pajvančić, Atila Sam, Sreta Stajić, Milenko Stanić, Svetislav Stojakov, Ljubomir Šimunđa, Florika Štefan, Milan Vereš

Redakcija

Danilo Kecić, Tomislav Ketig, Živan Marelj, Jovan Miljuš, Đura Njemoga, Milenko Perović, Aleksandar Raič, Atila Sam, Rudi Sova, Tihomir Šuvakov, Milan Vukojević

Urednici

Danilo Kecić, Tomislav Ketig, Jovan Miljuš, Aleksandar Raič, Atila Sam

Sekretar redakcije

Milenko Perović

Glavni i odgovorni urednik

Atila Sam

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ У НОВОМ САДУ

Инв. бр. 182536

SARADNICI U OVOM BROJU

Mr *Spasoje Bjelica,* stručni saradnik Centra PK SKV za političke studije i marksističko obrazovanje, Novi Sad

Đorđe Blagojević, publicista, Beograd

Dr *Ferenc Bodrogvari,* docent, Filozofski fakultet, Novi Sad

Dr *Milan Čanak,* član Predsedništva SAPV, Novi Sad

Dr *Borislav Dimković,* vanredni profesor, Fakultet fizičke kulture, Novi Sad

Ljuba Đorđević, novinar, »Subotičke novine«, Subotica

Mirko Gotesman, referent za informisanje, GZ »Panonija«, Subotica

Mr *Sava Ilić,* direktor OOUR »Kooperacija«, IPP »Banat«, Subotica

Vinko Jožef, radnik, »Pionir«, Subotica

Dr *Neca Jovanov,* pomoćnik direktora, Centar PK SKV za političke studije i marksističko obrazovanje, Novi Sad

Dr *Danilo Kecić,* naučni saradnik, Institut za izučavanje istorije Vojvodine, Novi Sad

Boško Kovačević, šef Centra za samoupravljanje, RU »Veljko Vlahović«, Subotica

Arpad Kovač, radnik, »29. Novembar«, Subotica

Dragutin Miljković, šef andragoške službe, RU »Veljko Vlahović«, Subotica

Dr *Jovan Miljuš,* vanredni profesor, Prirodno-matematički fakultet, Novi Sad

Vlasta Mrdaković, radnik, »Sever«, Subotica

Blažo A. Perović, rukovodilac Političke škole Saveza komunista Vojvodine, odeljenje u Subotici

Milenko Perović, sekretar Redakcije časopisa »Savremenost«, Novi Sad

Nemanja Popov, radnik, Ekonomski institut, Subotica

Ištvan Rajčan, sekretar, SSRNJ, Beograd

Dr *Atila Sam,* viši stručni saradnik, Centar PK SKV za političke studije i marksističko obrazovanje, Novi Sad

Dr *Svetislav Stojakov,* član Predsedništva PK SKV, Novi Sad

Mr *Đerđ Sorad,* viši predavač, Ekonomski fakultet, Subotica

Grgo Šabić, radnik, »Sigma«, Subotica

Mr *Danilo Tomić,* stručni saradnik, Centar PK SKV za političke studije i marksističko obrazovanje, Novi Sad

Veselin Tubić, radnik, »Partizan«, Subotica

Lajoš Varga, radnik, »Sever«, Subotica

Dr *Milena Vlaškalić,* dekan, Ekonomski fakultet, Subotica

S A D R Ž A J

U f o k u s u :

POLOŽAJ I ULOGA NAUKE U NAŠEM DRUŠTVU

POLITIČKA ZBIVANJA

Ištvan Rajčan

Beleške o javnom informisanju u socijalističkom samoupravnom društvu 9

Danilo Kecić

Učešće radništva Vojvodine u Mađarskoj Sovjetskoj Republici i u generalnom štrajku proleterske solidarnosti 21

TEORIJSKO OSMIŠLJAVANJE POLITIKE

Okrugli sto

Položaj i uloga nauke u našem društvu 41

— *Atila Sam:* Funkcija nauke u našem društvu 41

— *Sava Ilić:* Nauka i privreda u samoupravnom socijalističkom društvu 47

— *Jovan Miljuš:* Neki aspekti mesta i uloge nauke u društveno-ekonomskom razvoju 54

— *Ferenc Bodrogvari:* Opaske o smislu funkcije nauke 59

— *Svetislav Stojakov:* Nauka kao sastavni deo subjektivnog faktora samoupravnog društva 65

— *Milenko Perović:* Naučna svest i stav rezerve 74

— *Milan Čanak:* Nauka u konkretnoj upotrebi 86

— *Đerđ Sorad:* Naučna istraživanja i udruženi rad 92

— *Neca Jovanov:* Nekoliko napomena o nauci 95

ISKUSTVA PRAKSE

Razgovor sa Aktivom pronalazača u Subotici na temu:

Inovacije i pronalazaštvo u proizvodnji 101

POGLEDI I MIŠLJENJA

Neca Jovanov

Prilog razmatranju stanja u nauci, njenog položaja i uloge u našem društvu i pokušaj utvrđivanja pretpostavki ostvarivanja veće uloge i odgovornosti nauke za razvoj društva 121

Blažo A. Perović

Beleške o odnosu marksizma i funkcionalizma 139

Dragutin Miljković

Samoupravni interesi i njihova integracija 155

Spasoje Bjelica

Usmeravanje obrazovanja kao vid usmeravanja rada 167

Đerđ Lukač

Ideološke tačke gledišta otuđenja (prevod) 175

SAGLEDAVANJA

Milenko Perović

Idejno-politička pitanja razvoja nauke i naučno-istraživačkog rada 187

Borislav Dimković — Danilo Tomić

Stavovi i mišljenja redovnih studenata fakulteta i viših škola u Novom Sadu o sadržini i kvalitetu nastave Marksizma 197

Milena Vlaškalić

Povodom promocije knjige Tomislava Bandina: »Ka dohodovnoj autonomiji« 212

Đorđe Blagojević

Povodom Uvoda u socijalnu politiku 217

* * *

Marksistička knjižara »Forum« na temu POLOŽAJ I ULOGA NAUKE U NAŠEM DRUŠTVU preporučuje vam: 223

Sadržaj na mađarskom jeziku 225

Sadržaj na engleskom jeziku 229

Sadržaj na slovačkom jeziku 233

Sadržaj na rumunskom jeziku 237

Sadržaj na rusinskom jeziku 241

Sadržaj na ruskom jeziku 245

POLITIČKA ZBIVANJA

»U čitavom periodu našeg socijalističkog razvoja izgrađivali smo takav položaj sredstava javnog informisanja da njihova samostalnost i odgovornost budu sredstvo stvaralačke i kritičke akcije organizovanih socijalističkih snaga.«

Ištvan Rajčan

BELEŠKE O JAVNOM INFORMISANJU U SOCIJALISTIČKOM SAMOUPRAVNOM DRUŠTVU

U toku poslednjih godinu dana u društveno-političkim organizacijama, samoupravnim organima i organizacijama, u sredstvima javnog informisanja razvijao se demokratski proces kritičkog preispitivanja mesta, uloge i usmerenosti štampe, radija i televizije. Sasvim je prirodno da se uporedo s revolucionarnim zahvatima u društveno-ekonomskim odnosima i u društveno-političkom sistemu traže i odgovarajuće promene u sistemu informisanja. Poznato je, i to ne može biti drugačije, da smo i na području javnog informisanja nasledili elemente sistema iz građanskog društva, gradeći zatim na nekim elementima sistem primeren potrebama revolucionarnog etatizma. U osnovi to je izraz i sredstvo višepartijskog, odnosno jednopartijskog političkog sistema. Socijalističko samoupravljanje postepeno i organizovano razvijalo je elemente novog u sistemu informisanja menjajući položaj glasila i odnos socijalističkih snaga prema njima.

Naše kritičko preispitivanje zato sada polazi, pre svega, od promena u političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja. U izvesnom smislu mi se vraćamo na ono što je prividno završeno da bismo ocenili da li je u skladu sa sistemom informisanja socijalističkog samoupravljanja. Sazreli su uslovi da i naša nauka pristupi izgradnji celovite teorije samoupravnog informisanja čime bi se dao snažan podsticaj daljem razvoju javnih glasila.

Proces otvoren uvođenjem radničkog samoupravljanja stvarao je postepeno materijalne, političke i organizacione uslove

da radnička klasa ovlada uslovima, sredstvima i rezultatima svog rada. Izvesno je da se i sistem informisanja razvijao u istom smeru delujući u isto vreme i kao aktivan činilac i kao sredstvo u rukama radnog čoveka u borbi za socijalističko samoupravljanje. Centralna tačka ovladavanja sistemom informisanja od strane udruženih proizvođača i njihovih organizacija je u podruštvljavanju ove delatnosti. Nisu u pitanju samo oblici u kojima vršimo podruštvljavanje, jer, između ostalog, neki od njih i nisu izrazita specifičnost socijalističkog društva. (»Saveti« kao državni ili društveni organi postoje pri RTV organizacijama i u kapitalističkim zemljama, kao što su i osnivači novina vrlo često političke organizacije kao i u nas.) Podruštvljavanje je znatno širi proces koji je obuhvatio odnos čitave društvene organizacije prema informisanju, zatim položaj sredstava javnog informisanaja u odnosu na politički sistem i političku vlast, odnos čitaoca, slušaoca i gledaoca prema štampi, radiju i televiziji i obrnuto itd. Reč je, pre svega, o smeru razvoja, o kvalitativnim i kvantitativnim promenama u sistemu informisanja. Trebalo je ukidati otuđenost javnog informisanja od radnog čoveka, udruženog proizvođača, građanina. Osnovni oblici ove otuđenosti u građanskom društvu bili su u tome što su sredstva informisanja i njihova proizvodnja u stvari bili komercijalna delatnost koja donosi profit. Tako zakoni ponude i potražnje, konkurencije, dakle tržište u »čistom« ili u »manje čistom« obliku određuju karakter i fizionomiju javnih glasila. S druge strane, glasila građanskog društva uključuju se u izbornu političku borbu među partijama i tako postaju oruđe u borbi za vlast među političkim organizacijama. Takva usmerenost nužno ih odvaja od borbe masa i pre ili kasnije, otvoreno ili prikriveno, postaju plen bilo kapitalističkih monopola, bilo vrhova političkih partija ili njihovih saveza.

(U tome ne treba prevideti drugačiju ulogu radničke sindikalne i komunističke štampe. Ta štampa je u većini kapitalističkih zemalja značajno borbeno oružje radničkog pokreta.)

U vreme revolucionarnog etatizma glasila nose pečat prevlasti države. Ona dobrim delom prenose i popularišu odluku državnih organa i mobilišu mase za njihovo prihvatanje i realizaciju. Njihova aktivna uloga ograničava se na okvir transmisionog delovanja. Ovaj period u razvoju naše štampe i radija trajao je kratko, bio je prelazan.

Tragova političkih tradicija građanskog novinarstva i ostataka transmisione uloge štampe, radija i televizije, međutim, ima i dan-danas u našem informativnom sistemu, mada oni nisu preovlađujući.

Kada, dakle, govorimo o celini sistema informisanja u našem društvu, treba imati u vidu da on nije »čist« sistem. On je u razvoju u kome treba jačati elemente novog, socijalističkog samoupravnog novinarstva i položaja štampe, radija i televizije.

U čitavom periodu našeg socijalističkog razvoja izgrađivali smo takav položaj sredstava javnog informisanja da njihova samostalnost i odgovornost budu sredstvo stvaralačke i kritičke akcije organizovanih socijalističkih snaga. Te snage, pa i same redakcije, težile su da budu u matici društvenih zbivanja i da podrškom, na svoj način, doprinose revolucionarnoj akciji. Naše društvo ceni kritičku reč o sebi i društvenu kritiku s pozicija socijalističkog samoupravljanja. Kada to izražavaju sredstva javnog informisanja, ona moraju uživati podršku Saveza komunista i Socijalističkog saveza radnog naroda, naročito u prilikama kada marksističku kritiku žele da ućutkuju snage s pozicija tehnokratskih monopola, interesa grupne svojine, etatizma ili liberalističke opozicije.

U ovim uslovima naše društvo ne može prihvatiti da javna glasila budu sredstva opozicionog delovanja, ili prostor za delovanje nesocijalističkih i nesamoupravnih snaga.

U ocenjivanju društvenog karaktera sistema informisanja moramo, pre svega, imati u vidu rast i bogatstvo oblika u kojima se informacija pojavljuje.

Sistem informisanja u SFRJ obogaćuje se, pre svega, glasilima koja izražavaju i obezbeđuju dalji razvoj nacionalne ravnopravnosti, bratstva i jedinstva. Sve republike i pokrajine dovršavaju izgradnju sistema javnog informisanja time što se osnivaju listovi, radio i TV centri na jezicima naroda i narodnosti. Uporedo s tim i glasila čiji su osnivači organi i organizacije federacije postepenim preobražajem čine sve da postanu istovremeno »federativna« i »republičko-pokrajinska«.

U stalnom je porastu broj informativnih glasila udruženog rada, samoupravnih zajednica, škola, fakulteta, društvenih organizacija i udruženja građana, lokalnih zajednica itd. Takav tok stvari rezultat je naraslih materijalnih mogućnosti a i potrebe radnih ljudi i građana da izraze i usklade svoje neposredne interese u svakodnevnoj aktivnosti. Demokratizacija celokupnog društvenog života uzrokovana razvojem socijalističkog samoupravljanja direktno je uticala i na područje javnog informisanja. Iz dana u dan raste interes svih onih koji učestvuju u političkoj akciji za informacijama iz tekućeg samoupravnog života u udruženom radu i drugim najužim samoupravnim zajednicama. Ukupni tiraž dnevnih listova samo je u blagom rastu, dok je tiraž lokalnih, fabričkih glasila i obim lokalnih radio i tv programa u naglom širenju. Upravo to dokazuje da se interesi čoveka najneposrednije izražavaju i kroz sredstva javnog informisanja koja tim interesima poklanjaju sve veću pažnju.

Naročito je karakteristično da raste broj i tiraž glasila udruženog rada. Ta glasila negde poprimaju i ulogu ukupnog informatora čitavog procesa samoupravljanja unutar osnovne, radne ili složene organizacije udruženog rada. Međutim, i pored

toga što je značaj ovih novina sve veći često one imaju karakter »internog« oblika informisanja, pošto skoro isključivo pišu o stvarima koje se događaju unutar osnovne, ili radne organizacije. Pored toga namenjene su samo zaposlenima u jednoj organizaciji, a ne i široj javnosti.

Povremene analize pokazuju da se njihov položaj, uloga i sadržinska usmerenost ne mere istim aršinom kao kod drugih sredstava javnog informisanja. Primera radi, osnivači ovih glasila nisu samoupravni organi, već nekad zajedničke službe, u čijem je sklopu najčešće i sama redakcija ili urednik. Njihovu koncepciju utvrđuju politički aktivi ili poslovodni organi, a posebne organe društvenog upravljanja (saveta) vrlo često nemaju itd. Ove tendencije sprečavaju punu afirmaciju štampe udruženog rada među radnim ljudima tih kolektiva i šire u našoj javnosti.

U slučaju kada ova glasila postanu plen tehnokratskih snaga, ona zatvaraju informaciju u krug fabrike, ne prate delegatske odnose i kretanje dohotka i izvan zidina organizacije udruženog rada. U takvim sredinama radnici nisu ovladali sistemom informisanja. I obrnuto, tamo gde su uspeli da ovladaju i ovim sredstvom samoupravljanja, negativne tendencije su u opadanju, a tehnokratski monopoli se odlučuje potiskuju.

Od uvođenja delegatskog sistema sve je očiglednija težnja društveno-političkih zajednica da izdaju posebno glasilo ili bilten namenjen delegatima i delegacijama. Ta glasila neposredno se upućuju na adrese delegata ili objavljuju kao prilog u dnevnoj štampi. Tiraž tih glasila nije mali (samo zajedničko glasilo Skupštine SFRJ i skupština socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina ima tiraž preko 400.000 po jednom broju). U ovom pogledu, gledajući kvantitativne pokazatelje, učinjeno je najviše u delegatskom informisanju. Radio i televizija, takođe, objavljuju posebne emisije iz rada delegacija i za potrebe delegata i delegacija. Iskustva delegatskih glasila i delegatskih emisija, međutim, još uvek nisu temeljito analizirana. Naročito nedostaje potpuna kritička ocena same delegatske osnove, delegacije i delegata, o sadržini i korisnosti ovih informacija. Dosadašnje primedbe se odnose, pre svega, na to da je najveći broj informacija iz samih skupština, a ne iz delegatske osnove, da se veći deo informacija odnosi na već donete odluke, da je u pripremanju informacija i njihovoj interpretaciji ispoljen činovnički mentalitet i odnos, da su informacije preobimne i često nedovoljno jasne itd. U izgradnji i ostvarenju koncepcije delegatskih glasila potrebna je dominantna uloga delegacija i delegata, a ne upravnih organa i redakcija. Samo tako će koristiti delegatskim odnosima i razvoju delegatskog sistema. Potrebno je i posebno reći da je delegatsko informisanje sastavni deo informisanja u socijalističkom samoupravnom društvu. U tom sistemu ova vrsta informacije ostvaruje

značajne zadatke, ali se u isto vreme oslanja na sve druge delove tog sistema i organski povezuje sa njima: na glasila organizacija udruženog rada, lokalnih zajednica, dnevne štampe, programe radija i televizije itd.

U ukupnosti porasta broja, obima i tiraža sredstava javnog informisanja vidljiv je svestan, a nekada i stihijski pritisak potreba socijalističkog samoupravljanja. Javno informisanje više nije samo delatnost jedne profesije već snažno sredstvo formiranja socijalističkog samoupravnog javnog mnenja. Ali i pored ovih pomeranja, u ukupnosti sredstava javnog informisanja i svim značajnim raspravama dnevni listovi i matične RTV emisije imaju u svakom pogledu prednost. Njihovoj fizionomiji, dostignućima i propustima posvećene su javne diskusije koje se vode najšire u organizacijama Socijalističkog saveza. Kritička ocena pokazuje, međutim, da su tzv. velika glasila nekada daleko od neposrednih interesa građana. Tradicija »velike štampe« deluje u tom pravcu da previše ima u vidu »političkog građanina« — čitaoca, gledaoca ili slušaoca koji je potrošač informacija, objekt koga treba obaveštavati. Ovu usmerenost treba potiskivati težnjom da informacija obuhvati celinu nastajanja, izražavanja, usklađivanja i zadovoljavanja interesa radnog čoveka i to što neposrednije u bazi društva. Druga informativna sredstva, pored onih »velikih«, treba sagledati u funkciji izražavanja različitih samoupravnih interesa i kao nužnost stvaranja uslova za usklađivanje tih interesa. Svakako njih ne treba idealizovati niti suprotstaviti drugim sredstvima informisanja, jer se nekad i oni obraćaju radnom čoveku ili građaninu kao parcijalnoj ličnosti ili kao ličnosti jednostrano orijentisanoj (naročito je to slučaj s glasilima društvenih organizacija i udruženja građana). A kod »velikih« sredstava, pored informacija iz organa i foruma kojih je danas najviše, treba težiti za informacijama iz organizacija udruženog rada, podružnica i sekcija Socijalističkog saveza, osnovnih samoupravnih zajednica itd.

Samo na taj način mogu informacije i javna glasila biti u funkciji i interesu razvoja socijalističkog samoupravljanja, »sredstvo« u rukama radnog čoveka. Razvoj sistema informisanja nužno mora obuhvatiti, kako informacijama tako i glasilima, čitav proces društvene reprodukcije, tok udruživanja rada i sredstava i samoupravne zajednice od osnovne do federacije.

Član VIII Osnovnih načela Ustava SFRJ od 1974. god. utvrđuje da Socijalistički savez radnog naroda — odnosno radni ljudi i građani, Savez komunista, druge društveno-političke organizacije i sve organizovane socijalističke snage obezbeđuju obaveštavanje radnih ljudi i građana i svoj uticaj na društveni sistem informisanja i na ostvarivanje uloge štampe i drugih vidova javnog informisanja i komuniciranja.

Prema zajedničkom dokumentu Izvršnog komiteta Predsedništva CK SKJ i Predsedništva SK SSRNJ iz 1975. godine,

SSRN je osnovni nosilac organizovane akcije u oblasti javnog informisanja i zajedno s osnivačima neposredno je odgovoran za stanje, političke probleme i razvoj informativne delatnosti.

Kada govorimo o podruštvljavanju informisanja, imamo pre svega u vidu položaj i ulogu organizovanih socijalističkih snaga u sistemu javnog informisanja. Položaj i uloga Socijalističkog saveza radnog naroda kao fronta tih snaga u osnovi je dobar pokazatelj društvenog uticaja na čitav sistem informativne delatnosti. Kritičko preispitivanje pokazuje da Socijalistički savez na svim nivoima svoje organizovanosti najčešće ostvaruje svoju ulogu prema glasilima čiji je osnivač. Danas je Socijalistički savez osnivač najvećeg broja političko-informativnih glasila, delom i RTV stanica. Socijalistički savez kao osnivač angažuje se najčešće povodom godišnjih izveštaja o radu tih sredstava, odnosno njihovih društvenih saveta. Funkciju osnivača najčešće neposredno vrše forumi i rukovodstva Socijalističkog saveza a vrlo retko organizacija u celini. Još uvek nema dovoljno masovne, organizovane i šire rasprave o ostvarenoj ulozi štampe, radija i televizije u koju bi se uključivali radni ljudi i građani i društveno-političke organizacije koji su po Ustavu SFRJ za to ovlašćeni.

Masovne demokratske rasprave vode se po pravilu prilikom predloga srednjoročnih planova razvoja listova ili RTV stanica. Same organizacije i rukovodstva Socijalističkog saveza tek se u poslednjih nekoliko godina organizuju tako da budu osposobljeni za prihvatanje svih svojih obaveza. Sekcije za javno informisanje, zatim saveti za štampu, radio i TV, koordinacioni odbori za propagandu prema inostranstvu, jesu oblici koji postepeno afirmišu organizaciju Socijalističkog saveza kao front organizovanih socijalističkih snaga sa SK na čelu i kao najširu političku osnovu samoupravljanja u sistemu javnog informisanja. Treba, međutim, imati u vidu da uporedo teku dva procesa: preobražaj Socijalističkog saveza u političkom sistemu i preobražaj informativne delatnosti na osnovama samoupravljanja. Ovi procesi ne samo da su uporedni već su i međusobno zavisni. Koliko Socijalistički savez kao front organizovanih socijalističkih snaga i organizacija radnih ljudi i građana postaje mesto izražavanja i usklađivanja posebnih, zajedničkih i društvenih interesa toliko on utiče i na glasila čiji je najvećim delom osnivač, uključujući ih u tok samoupravnog života. S druge strane, stvaralačka, samoupravna, kritička i mobilišuća reč sredstava javnog informisanja s pozicija borbe za socijalističko samoupravljanje jača i afirmiše Socijalistički savez kao najširu političku osnovu samoupravljanja i delegatskog sistema.

Očigledno je da delovanje ne može biti takvo da organizacije i rukovodstva Socijalističkog saveza utiču na sadržinu i smer razvoja javnog informisanja na način na koji je to činila

komunistička partija u vreme revolucionarnog etatizma. Ako tako deluje onda se Socijalistički savez ponaša kao partija ili transmisija u partijskom sistemu. Opasnost takvog delovanja nije velika, ali je moguća, sve dok Socijalistički savez ne deluje kao masovna organizacija građana i radnih ljudi i njihov instrument socijalističkog razvoja. Socijalistički savez ispunjava svoju ulogu fronta okupljanjem svih stvaralačkih snaga socijalističkog samoupravljanja — među njima i glasila javnog informisanja i njihovim uključivanjem u jedinstven tok socijalističke akcije. S druge strane, samo u takvom frontu glasila mogu postati samostalan i odgovoran činilac. U tom slučaju kritika nedoslednosti iz sredstava javnog informisanja u aktivnosti za dalji razvoj socijalističkog samoupravljanja nije iznad ili izvan delovanja subjektivnog faktora, već deo same akcije. Zbog toga tražimo odgovarajuće mesto organizovanih socijalističkih snaga u javnom informisanju kao unutrašnje, a ne kao spoljne sile. Intervencije i potrebe za intervencijama od strane društveno-političkih organizacija manje-više su siguran znak neodgovarajućeg mesta i uloge subjektivnih snaga, ili nedoslednosti u ostvarivanju te uloge.

Iskustva u povezivanju aktivnosti organizovanih socijalističkih snaga i glasila javnog informisanja i izgradnja trajnih i privremenih oblika tog povezivanja pokazuju da je naša orijentacija ispravna.

Nije daleko iza nas vreme kada su deo štampe, radija i TV bili ili bez osnivača, ili su veze između njih i osnivača bile vrlo labave i zavisile od dobre volje jedne i druge strane ili svedene na povremene intervencije i proteste. Liberalističko poimanje samostalnosti uticalo je da glasila postaju plen grupnih monopola tehnobirokratskih snaga ili privatizacije uređivanja od strane pojedinaca i grupa.

Za razliku od perioda s početka sedamdesetih godina, danas su manje-više sva glasila javnog informisanja povezana sa svojim osnivačima.

Osnivačka prava u pretežnoj većini pripadaju društveno-političkim i društvenim organizacijama, posebno Socijalističkom savezu. Skupštine SR i SAP i njihova izvršna veća još su osnivači RTV stanica, mada su u nekim republikama i pokrajinama ta prava preneta takođe na Socijalistički savez. Revijalna, sportska, zabavna i dečja štampa pripadaju velikim izdavačkim kućama, a izdavačke kuće su njihovi osnivači. Osnovni odnosi između osnivača i ovih glasila najčešće se regulišu još uvek odlukom mada se u zadnje vreme samoupravni sporazumi sve više afirmišu kao odgovarajući oblici regulisanja međusobnih odnosa.

Koncepciju glasila bez izuzetka usvaja osnivač, povremeno razmatra ostvarivanje ove koncepcije i, ako je potrebno, vrši

korekciju koncepcije. Znači da je fizionomija, obim i širina informacione delatnosti u nadležnosti osnivača, Socijalističkog saveza, odnosno društveno-političkih i drugih organizacija. Odluke o obimu informacionog delovanja koje su u nadležnosti osnivača imaju, međutim, i neposredne materijalne posledice koje mogu da se ostvare samo učešćem društvene zajednice i njenih organa. Zbog ove dvojnosti stvaraju se ponekad situacije u kojima su materijalne mogućnosti u neskladu s potrebama ostvarenja usvojene koncepcije. Ekonomsko-političke mere koje imaju za cilj da obezbede stabilne uslove poslovanja i razvoja glasila javnog informisanja takođe su u nadležnosti organa društveno-političkih zajednica: opština ili najčešće republika i pokrajina. Odnosi između organizacija udruženog rada, glasila, osnivača, odnosno društveno-političkih organizacija i skupština društveno-političkih zajednica nisu samoupravnim sporazumom i društvenim dogovorom dovoljno precizno i trajno određeni, pa je to izvor mnogih nesporazuma i čestih intervencija i pritisaka. Utvrđivanje trajnih odnosa među svim učesnicima u informativnoj delatnosti doprinosi i stabilnom materijalnom položaju ove delatnosti. U slučajevima posebne zainteresovanosti društvene zajednice — samoupravnim merama i na samoupravan način taj položaj treba da bude u okviru društveno-ekonomskog sistema. Budžetskog načina finansiranja još ima, i on konzerviše stare odnose u sistemu informisnja. Načelo podruštvljavanja nužno mora obuhvatiti i materijalne uslove razvoja informativne delatnosti, ne stvarajući privilegije, već ostvarujući poseban društveni interes sredstvima i merama ekonomske i finansijske politike socijalističkog samoupravnog privrednog sistema.

Neposredan društveni uticaj na glasila javnog informisanja ostvaruje se putem programskih i uređivačkih saveta. Njih ima pri svim dnevnim, nedeljnim političko-informativnim glasilima. Ima ih i pored RTV stanica, u zabavnoj, revijalnoj, sportskoj, omladinskoj i drugoj štampi. Saveti su u osnovi efikasan oblik obezbeđenja posebnog društvenog interesa, mada nisu isključiva tekovina socijalističkog društva. Sličnih organa ima pri velikim radio ili televizijskim stanicama kapitalističkih država (BBC, London; WDR, Köln, itd.) i oni imaju velika ovlašćenja. Imenuje ih najčešće vlada određene zemlje, imaju ulogu i nadležnosti kontrole s pravom da skidaju pojedine emisije s programa ako ocene da su »društveno štetne«. Društvena štetnost utvrđuje se naravno polazeći od merila građanskog društva. Naša iskustva u delovanju saveta su duža od deset godina, ali još uvek nedovoljno bogata za temeljitu ocenu. Na prelazu između šezdesetih i sedamdesetih godina bilo je kolebanja u njihovom funkcionisanju i zastoja u njihovom razvoju. Uzroci se nalaze u tendencijama da se ograniči uticaj organizovanih socijalističkih snaga uopšte na oblast javnog informisanja

i posebno putem saveta. Taj period i te težnje uspešno su prevladane posebno posle Desetog kongresa SKJ. Rad saveta je intenzivniji, ne svodi se samo na razmatranje ekscesnih pojava u informisanju, oni redovno podnose izveštaj o svom radu, konkretizuju pojedine pravce u koncepciji glasila. Sve više postaju i javno odgovorni za političku fizionomiju štampe, radija i televizije. Pored već tradicionalnog odnosa jedno glasilo — jedan savet u toku je bogaćenje oblicima društvenog uticaja. Prvo, postoje zajednički organi kolektiva i predstavnika društvene zajednice i, drugo, saveti se razgranjavaju na emisije, programe, rubrike. (Takvih saveta recimo RTV Ljubljana ima oko 40.) Činjenica je, međutim, da se njihove nadležnosti utvrđuju opštim aktima (najčešće statutom) organizacija udruženog rada informativne delatnosti. Po sastavu, prema dosadašnjem iskustvu, u velikoj meri su reprezentativni. Najčešće su sastavljeni od društveno-političkih, kulturnih, naučnih i stručnih radnika — po tome bi se reklo da se traži »kvalifikovan« sastav. Iz ovog nedostatka sledi drugi — koji je politički teži. Saveti se ponašaju, naime, najviše kao skup individua, zbog načina na koji su imenovani. Tako oni nisu u dovoljnoj meri oblik i sredstvo integracije javnog informisanja u samoupravne socijalističke, ekonomske i političke odnose. Cesto su oblik društvene kontrole, a kada nisu u dovoljnoj meri aktivni, mogu da budu paravan iza kojeg se vrše političke manipulacije. To je ponekad slučaj u revijalnoj i zabavnoj štampi u kojoj se iza po sastavu vrlo uglednog saveta pojavljuju neprihvatljive, nesamoupravne i nesocijalističke težnje. Saveti su u ovim slučajevima političko pokriće za namerne ili nenamerne propuste.

Težimo da u odnosu saveta prema osnivaču koji ih imenuje razvijemo delegatski odnos. Ako saveti u vremenu za koje su imenovani redovno podnose izveštaj o svom radu, razmatraju konkretno ostvarenje koncepcije glasila, uspešno povezuju svoju delegatsku osnovu i kolektiv glasila, onda njihov rad neće izgledati kao suvišan ili sveden na formalizam. Trebalo bi razmotriti i odnos organizovanih socijalističkih snaga prema savetima. Isto tako i pitanje: da li bi društveno-političke organizacije mogle biti predstavljene u savetima kao delegacije i kao delegati uticale na fizionomiju glasila? To rešenje izgleda dosta logično danas kada je delegatski sistem okosnica našeg samoupravnog društveno-političkog sistema.

Od pre nekoliko godina, ponekad stihijski, a najčešće organizovano ističe se zahtev za primenom interesnog organizovanja za područje javnog informisanja. Taj princip je konkretno razrađivan i primenjen u aktivnostima Socijalističkog saveza. Interesnih zajednica ima najviše u opštinama, ali ih ima i u nekim republikama i pokrajinama. Negde su interesne zajednice za čitavu oblast informisanja, a u nekim sredinama za pojedine vrste glasila (posebno za radio i televiziju i posebno za štampu).

I pored ovih iskustava, proces interesnog organizovanja teče sporo, ima dosta nedoumica i rezervi, ponegde i otvorenih otpora.

Treba svakako poći od saznanja da se interesno organizovanje na području javnog informisanja razlikuje od interesnog povezivanja u drugim oblastima društvenog života. Davalac i korisnik usluga u klasičnom smislu reči ne postoji, ili se to samo uslovno može primeniti. Izvori informisanja, ako je to samoupravna praksa, u izvesnom smislu poklapaju se s korisnicima informisanja. Razmena rada delimično se ostvaruje na tržištu gde se prodaju novine, a u oblasti radio-difuzije putem pretplate koja je opšta naknada za korišćenje RTV-prijemnika i ima karakter fiskalnog instrumenta. Pored ovih, ima razlika i u drugim značajnim elementima.

Jedinstvene interesne zajednice za čitavo područje javnog informisanja, pre svega, veoma su sporne. Zajednica u kojoj bi bila obuhvaćena političko-informativna, zabavna, sportska, dečja, omladinska štampa, zatim glasila društvenih organizacija i udruženja, potom i čitava delatnost radio-televizije imala bi takvu širinu zahvata koja bi onemogućavala konkretnije rasprave o pojedinim vrstama glasila. Izgleda da je izvesna specijalizacija interesnog organizovanja neophodna.

U mnogim opštinama ne postoje glasila javnog informisanja, u drugima postoji samo lokalni list ili radio-stanica. Gde treba u tom slučaju formirati interesne zajednice? Dosadašnje iskustvo pokazuje da, pre svega, treba ići na formiranje interesnih zajednica u opštinama sa informativnom delatnošću i to po funkcionalnom principu — što znači neposredno vezanu za glasilo ili centar za informisanje. Tako bi se delegacije udruženog rada mogle neposredno vezivati za određeno glasilo.

Treba tražiti unutar okvira organizovanja interesnih zajednica pravi položaj osnivača, odnosno društveno-političkih organizacija. Njihove delegacije upravo zbog toga što su najčešće osnivači mogle bi imati ulogu posebnih delegacija ili posebnih veća. U ovim slučajevima skupština interesne zajednice bila bi sastavljena od tri »doma«, tri veća. Veća sastavljena od delegata udruženog rada — delegirana neposredno ili od strane veća udruženog rada opštinske skupštine. Zatim veća koja sačinjavaju delegati određenog glasila. I posebno, od delegata društveno-političkih organizacija. Tri veća mogla bi sporazumno odlučivati o razvojnim i drugim pitanjima javnog informisanja, zajedno u istoj skupštini ili odvojeno, pa i konfrontirano ako zahtevaju okolnosti rasprave.

Dosadašnja rasprava i iskustvo pokazali su da nadležnost interesnih zajednica ne bi obuhvatila pitanja programske ili uređivačke koncepcije. Podruštvljavanje koncepcije i politika glasila tekli bi preko delovanja Socijalističkog saveza, odnosno organizovanih socijalističkih snaga, saveta i osnivača. Stoga su neopravdane primedbe da interesne zajednice čine suvišnim po-

stojanje društvenih saveta. Taj zahtev može biti rezultat nerazumevanja ili otpora prema interesnim zajednicama, ili još više prema savetima.

Na nivou republike i pokrajine najviše bi odgovarao princip delegiranja iz veća udruženog rada, odnosno društveno-političkog veća ili Socijalističkog saveza.

Dosadašnje iskustvo pokazuje da postoji veliko raspoloženje da se obaveznost interesnog organizovanja propisuje zakonom. Tu je reč o težnji koja želi obezbediti stalne i fiksne izvore finansiranja tražeći izjednačavanje s drugim SIZ-ovima. Jednostranost tih težnji je u tome što funkciju interesnih zajednica vide isključivo u pribavljanju više materijalnih sredstava za javno informisanje.

Opreznost nalaže da se skrene pažnja na opasnost da SIZ-ovi u oblasti informisanja ne potisnu širok instrumentarij podruštvljavanja i ne počnu sputavati samostalnost redakcija i uredništava, a naročito da isključe uticaj osnivača na sopstveno glasilo.

Iskustvo stečeno u poslednjih godinu-dve dana ne daje osnova za definitivno utvrđivanje oblika interesnog organizovanja. Međutim, to nije razlog da se ne nastavi dalje ispitivanje iskustava i mogućnosti dalje primene principa interesnog organizovanja u javnom informisanju, pa i otvaranja i proveravanja novih alternativa.

Delovanje organizovanih socijalističkih snaga, osnivača i saveta, pa i interesno organizovanje bitno smanjuju mogućnost birokratskih i tehnokratskih pritisaka na štampu, radio i televiziju. U istom pravcu, u pravcu samostalnog i odgovornog odnosa, teže i redakcije samih glasila postajući organski deo subjektivnog faktora sa posebnim i društveno značajnim zadacima. Međutim, konflikti su uvek mogući u odnosima osnivača — glasila, glasila — saveta, saveta — delegatske osnove, glasila — izvora informisanja itd. Borba za socijalističke samoupravne odnose nikada nije bez sporova, otpora, pa i zabluda. Konflikti su, u izvesnom smislu, objektivno dati. Pitanje je, međutim, sledeće: da li se ovi konflikti i sporovi rešavaju unutar socijalističkog samoupravnog mehanizma i njemu primerenim sredstvima ili pritiskom i intervencijom spolja? Trebalo bi stvoriti mehanizam u okvirima, primera radi, skupštine društveno-političkih zajednica ili Socijalističkog saveza koji bi na delegatskoj osnovi razmatrao nastale sporove i konflikte. Takav društveni organ mogao bi razmatrati odgovornost i propust bilo kog organa koji ima ulogu u sistemu informisanja, uključiv i osnivača. Dakle reč je o zahtevu za takvim instrumentima koji će demokratski razrešavati konflikte i to kao sporove unutar sistema socijalističkog samoupravljanja.

Na taj način položaj javnih glasila u toku podruštvljavanja može biti zaštićen od tehnokratskih i birokratskih pritisaka i neodgovornog liberalizma. Štiteći se s jedne i druge strane, stvaramo dovoljno širok prostor i okvir za slobodnu informaciju i otvorenu društvenu kritiku u štampi, na radiju i televiziji, jer su one neophodne u razvoju socijalističkog samoupravljanja. U ovim okvirima se ostvaruje samostalnost i odgovornost redakcija, uredništava i novinarskih kolektiva i na taj način postaju deo akcije socijalističkih snaga, i to »sredstva« koja i sama stvaraju samoupravnu i socijalističku akciju.

»Radništvo Vojvodine pružilo je značajnu moralno-političku pomoć Mađarskoj Sovjetskoj Republici. U njoj, kao i u Velikoj oktobarskoj socijalističkoj revoluciji, mnogi Vojvođani sticali su značajna iskustva. Mađarska Sovjetska Republika, uz stalni uticaj Velikog oktobra, kao objektivna realnost, doprinela je revolucionisanju radničke klase i jačanju komunističkog pokreta, usvajanju i razvijanju revolucionarne perspektive u Vojvodini 1919. godine.«

Danilo Kecić

UČEŠĆE RADNIŠTVA VOJVODINE U MAĐARSKOJ SOVJETSKOJ REPUBLICI I U GENERALNOM ŠTRAJKU PROLETERSKE SOLIDARNOSTI

Ravno pre šest decenija, u uslovima snažnih i dubokih revolucionarnih previranja u radničkim pokretima i stvaranja većeg broja komunističkih i socijalističkih partija u zemljama Evrope nastalih umnogome pod neposrednim i jakim uticajem velike oktobarske socijalističke revolucije, došlo je 21. marta 1919. godine u susednoj Mađarskoj do spajanja Partije komunista, formirane još 24. novembra 1918,[1] i reformističke Socijaldemokratske partije[2] u jedinstvenu i na revolucionarnoj platformi zasnovanu Socijalističku partiju Mađarske. Istog dana, 21. marta 1919. godine, proklamovana je Mađarska Sovjetska Republika i uspostavljena diktatura proletarijata.[3]

[1] Političko jezgro Partije komunista Mađarske činili su organizovani povratnici učesnici velike oktobarske socijalističke revolucije: Bela Kun, Erne Por, Ferenc Jančik, Erne Saidler, Joža Rabinović, Karolj Vantus i drugi.

[2] Socijaldemokratska stranka Ugarske delovala je od decembra 1890. godine.

[3] S jeseni 1918. u Mađarskoj je izvršena buržoasko-demokratska revolucija i proglašena republika na čelu sa Mihaljem Karoljijem. Nezadovoljstvo širokih narodnih masa se, međutim, nije stišavalo. Režim sputava rad revolucionarnih snaga. Hapsi Belu Kuna i njegove saborce. Nezadovoljstvo masa postajalo je sve veće. Vlada Mihalja Karoljija izražava spremnost da ustukne i vlast preda socijaldemokratima koji su već bili u vladi. Ovi to prihvataju. Oslobađaju zatvorene komuniste. Od dve radničke partije, 21. marta 1919, formira se jedna — Socijalistička partija Mađarske i proglašava Mađarska Sovjetska Republika (Bela Kun, *A Magyar Tanácsköztársaságról*, Budapest, 1958; Tibor Hajdú, *A magyarországi Tanácsköztársaság*, Budapest 1969).

U periodu postojanja Mađarske komune, od 21. marta do 1. avgusta 1919, od 5.000 do 8.000 Jugoslovena[4], među kojima je bilo najviše Vojvođana, nalazilo se u Mađarskoj, borilo se u redovima Mađarske crvene armije, bilo aktivno u organima sovjetske vlasti ili je delovalo u okvirima Jugoslovenske komunističke frakcije. To je doprinelo da veze revolucionarnog radničkog pokreta u Vojvodini sa Mađarskom Sovjetskom Republikom znatno ojačaju. Uz angažovanje Jugoslovenske frakcije Međunarodne socijalističke federacije, formirane u Budimpešti krajem marta 1919, u ovim krajevima se u prvoj polovini 1919. razvila vrlo živa boljševička propaganda, mada je buržoazija surovo proganjala protagoniste revolucionarnog radničkog pokreta, zabranila unošenje listova i propagandnog materijala iz Mađarske Sovjetske Republike i mada je na pošti bila zavedena totalna cenzura.[5]

USTROJSTVO I AKTIVNOST JUGOSLOVENSKE KOMUNISTIČKE FRAKCIJE U BUDINPEŠTI

U toku 123 dana postojanja Mađarske komune, a skoro isto toliko i Jugoslovenske komunističke frakcije u Budimpešti, ova potonja razvila je dalekosežan organizaciono-politički i propagandni rad kako u samoj Mađarskoj među jugoslovenskim življem, tako i putem pismene i usmene propagande i u našim krajevima, naročito u Vojvodini. Frakcija je imala promenljiv sastav sa oko 60 članova a njenim radom rukovodio je izvršni organ, direktorijum od 12 članova. Predsednik direktorijuma bio je Ivan Matuzović rodom iz Bosne, sekretar je bio Sava Mirković, Vojvođanin, a blagajnik Svetozar Mošorinski, takođe iz Vojvodine. Kako se delatnost frakcije želela usmeriti u nekoliko pravaca, to je i direktorijum bio tako ustrojen da je imao

[4] Tačan broj Jugoslovena učesnika u Mađarskoj Sovjetskoj Republici nije utvrđen. Očuvani su samo neki dokumenti vojne provenijencije u kojima se navode sumarni podaci o broju Jugoslovena učesnika u Mađarskoj komuni. Ove podatke na određen način potvrđuju i kazivanja danas živih Vojvođana učesnika u ovoj revoluciji. Tako se u jednom vojnom izveštaju od maja 1919. pored ostalog konstatuje i sledeće »(...) U Mađarskoj ima veliki broj naših izdajica Jugoslovena (...) 7—8.000 ljudi i (...) 32 srpska oficira. Jedan deo te Jugoslovenske armije raspoređen je prema Baranji. Isti imaju dobru vezu sa Pečujem odakle imaju uvek dobre informacije. Drugi deo Jugoslovena učestvovao je u borbama sa Česima, gde su se po rečima Mađara, jako odlikovali.« (Muzej socijalističke revolucije Vojvodine, Novi Sad, film br. 20418, snimci 664—665).

[5] Danilo Kecić, *Buržoazija prema boljševičkom pokretu u Vojvodini u prvoj polovini 1919. i generalni štrajk socijalističke proleterske solidarnosti*, Zbornik za društvene nauke, br. 48, Novi Sad, 1967, 5—15.

organizaciono-politički, kulturno-prosvetni i vojni sektor. Valja napomenuti da su u frakciji i direktorijumu bile sjedinjene Jugoslovenska komunistička i socijaldemokratska grupa u Mađarskoj, kao i to da su obe struje pa i ova druga za celo vreme postojanja Komune predano i požrtvovano ispunjavale svoje internacionalne proleterske zadatke.[6] Rad frakcije zahvatio je ne samo njeno sedište, Budimpeštu odnosno Kapošvar, već i druge krajeve Mađarske. Njeni aktivisti održali su veliki broj zborova, konferencija, skupština i mitinga širom Mađarske. Njihova propagandna aktivnost bila je podjednako razvijena kako među jugoslovenskim civilnim življem, tako i među Jugoslovenima borcima Mađarske crvene armije.

Uz pomenutu usmenu propagandu ideja, principa i političko-ekonomskih mera Sovjetske Rusije i Mađarske komune, na terenu Sovjetske države, Jugoslovenska frakcija je ovu agitaciju organizovala i realizovala u zajednici sa ilegalnim Revolucionarnim komunističkim savezom pelagićevaca i Socijalističkom radničkom partijom Jugoslavije (komunista), u severnim krajevima naše zemlje, naročito u Vojvodini.

Postojanje u susedstvu Kraljevstva SHS Mađarske Sovjetske Republike dalo je u prvoj polovini 1919. godine značajne revolucionarne impulse socijalističkom radničkom pokretu u Vojvodini. Sem aktivnosti Revolucionarnog komunističkog saveza pelagićevaca i aprila 1919. formirane Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) porastu i jačanju revolucionarnog, boljševičkog pokreta u Vojvodini mnogo je doprinela i propagandna delatnost koju je u ovim krajevima razvila iz Budimpešte Jugoslovenska komunistička frakcija.

Propagandnom delatnošću frakcije rukovodio je Vojvođanin Lazar Vukićević. On je krajem 1918. bio predsednik Jugoslovenske grupe Ruske komunističke partije (boljševika) u Moskvi i aktivan borac oktobarske revolucije. Marta 1919. godine Vukićević je jedan od osnivača i rukovodilaca Revolucionarnog komunističkog saveza pelagićevaca, a od aprila 1919. i član Centralnog veća Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista).

U Budimpešti je frakcija organizovala specijalne agitatorske škole na kojima su bili predavači njeni aktivisti, a naročito Lazar Vukićević, Ivan Matuzović i Franjo Ljuština.. Ove agitatorske kurseve završio je i veći broj Vojvođana. Po okončanju kurseva oni su sa velikim brojem proglasa, letaka i brošura upućivani u Vojvodinu i druge krajeve naše zemlje. Ceni se da je Jugoslovenska komunistička frakcija samostalno ili uz angažovanje Saveza pelagićevaca štampala oko 50 sadržinski

[6] Danilo Kecić, *Klasne borbe u Vojvodini 1918—1941*, Novi Sad 1969, 59—61; Laszló Kővágó, *A Magyar Délszlávok 1918—1919-ben*, Budapest, 1964, 178—198.

različitih letaka i više od 10 agitacionih komunističkih brošura. Kako je ukupan tiraž ovih letaka i brošura štampan ćirilicom i latinicom iznosio oko 2,500.000 primeraka,[7] u rasturanju istih u Vojvodini i drugim krajevima naše zemlje korišćeni su sem specijalnih emisara i drugi oblici i mogućnosti, počev od njihovog rasturanja iz aviona i širenja među srpskim vojnicima duž jugoslovensko-mađarske granice do njihovog prenošenja u naše krajeve preko običnih putnika, pa i preko krijumčara životnih namirnica iz Vojvodine u Mađarsku.

Valja napomenuti da su bez uspeha ostali napori Bele Kuna da ostvari ekonomsku saradnju sa susednim zemljama i da se iz Kraljevstva SHS u velikim količinama, vrlo često uz pomoć pograničnih jedinica srpske vojske, krijumčarski prebacivala u Mađarsku stoka, stočni proizvodi, tekstil i drugo. Tako je došlo do toga da su i ovi kanali korišćeni za prenos propagandnog materijala iz Sovjetske Mađarske u Vojvodinu.

Uspešnom prebacivanju agitatora i drugih emisara preko demarkacione linije mnogo su doprineli Vojvođani koji su prešli na stranu Mađarske komune i bili raspoređeni duž demarkacione linije kao graničari prema našoj zemlji gde su dobro poznavali teren i svojim angažovanjem sigurno upućivali na pogodne punktove i veze kurire i agitatore. Za ilustraciju rečenog pominjem samo primer oko 4.000 radnika, pretežno rudara iz Pečuja i okoline koji su prešli preko demarkacione linije i sa svojim vođom dr Hajdu Đulom bili skoro svi raspoređeni duž demarkacione linije prema Baranji. Sa tih položaja oni su održavali vezu sa socijalistima u Pečuju i okolini, i doprineli jačanju uticaja i propagandi ideja Komune u tim krajevima, a naročito među srpskim vojnicima.

U pismenoj propagandi i širenju ideja Treće internacionale, oktobarske revolucije i Mađarske komune vrlo značajnu ulogu imao je list *Crvena zastava,* koji je Jugoslovenska frakcija počev od 5. aprila pa do 26. jula 1919. štampala ćirilicom i latinicom u Budimpešti.

Uz finansijsku pomoć Mađarske Sovjetske Repulike list je do 8. maja izlazio dva puta nedeljno u tiražu od 25.000 primeraka. Kasnije list je izlazio samo jedanput nedeljno »usled pomanjkanja sila«, jer su drugovi iz redakcije lista otišli na front a i usled štednje hartije. Tako je list juna izlazio u 8.000, a jula u 6.000 primeraka.[8]

Crvena zastava je donosila vesti iz života Mađarske komune i Sovjetske Rusije, o političkom radu aktivista frakcije, a ponešto i o jugoslovenskim jedinicama na strani Mađarske

[7] Dr Josip Mirnić, *Leci Jugoslovenske frakcije međunarodne socijalističke federacije u Mađarskoj komuni,* Arhivist br. 1, Beograd, 1962, 11—50.

[8] Dr Danilo Kecić, *Revolucionarni radnički pokret u Vojvodini 1917—1921,* Novi Sad, 1972, 248.

crvene armije. U *Crvenoj zastavi* su publikovani materijali i vesti sa Osnivačkog kongresa Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) u Beogadu i brojne vesti o radničkom pokretu u Jugoslaviji, o belom teroru kome je revolucionarni radnički pokret kod nas bio izložen. Sva aktivnost frakcije bila je usmerena i podređena interesima svetske proletereske revolucije, tj. njenog proširenja u našim krajevima. Jula 1919. u delikatnoj političkoj i vojnoj situaciji Jugoslovenska komunistička frakcija izvršila je sve tehničke pripreme i uz pomoć sovjetske vlasti došla do nove štamparije koja je trebala u Kapošvaru da izdaje list *Crveni vojnik.* Međutim, do pokretanja ovog lista nije došlo.

Lazar Vukićević i drugi aktivisti frakcije sarađivali su i u nekim drugim listovima kao *Vörös Újság* (Crvene novine) i *Népszava* (Narodni glas), istupali na zemaljskoj konferenciji Socijalističke partije Mađarske (Vukićević) ili učestvovali u radu sednica Gradskog sovjeta u Budimpešti (Matuzović) i tome slično.[9]

Poput aktivnosti Jugoslovenske frakcije i na području Vojvodine i Socijalistička partija Mađarske i sovjetska vlast čine isto, ali svojim kanalima, na dva koloseka. One šalju svoje agitatore i letke preko demarkacione linije u naše krajeve. Sva ova agitacija bila je organizovana sa socijalističkim ciljevima, ali je u ovom slučaju bila razvijana pretežno među mađarskim življem u Vojvodini, naročito u Banatu gde su uz aktivnost i organizacione mere vršene pripreme za proširenje revolucije i stvaranje sovjetske vlasti. U ovoj aktivnosti Jugoslovenske komunističke frakcije i Socijalističke partije Mađarske na teritoriji Vojvodine nije bilo uvek dovoljno koordinacije, te ni revolucionarne snage, mada istom cilju usmerene, nisu organizaciono i akciono bile dovoljno pripremljene i objedinjene, već su dobrim delom bile podvojene. To je svakako umanjilo opšti efekat i rezultate na terenu.

SOLIDARNOST SAVEZA PELAGIĆEVACA I SOCIJALISTIČKE RADNIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE (KOMUNISTA) SA MAĐARSKOM SOVJETSKOM REPUBLIKOM

Revolucionarni radnički pokret u našoj zemlji solidarisao se od prvog dana sa Mađarskom Sovjetskom Republikom i uložio mnogo napora da pred jugoslovenskom javnošću razobliči buržoaske klevete kako Sovjetske Rusije, tako i Mađarske komune. Komunisti Vojvodine živo su propagirali boljševičke ide-

[9] Isto, kao napomena 6.

je i ukazivali na primere i iskustva Velikog oktobra i Mađarske komune i odlučno se stavljali u odbranu životnih interesa susedne mađarske Sovjetske Republike. Tako su pelagićevci već 28. marta 1919, tj. mesec dana pre formiranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) uputili sledeći pozdravni telegram Socijalističkoj partiji Mađarske:

»Dragi drugovi!

Jugoslovenska komunistička grupa »Pelagićevaca« pozdravlja u Vama avangardu mađarskog proletarijata, koji je prvi pošao primerom ruskog proletarijata i počeo na razvalinama buržoaskoga stroja graditi komunističko društvo.

Mi pratimo pomno Vaš rad, ne obazirući se na neprekidne progone i patnje — na prenapunjene tamnice našim drugovima od strane buržoazije i njenih lakeja iz redova socijalističkih izdajica. Uvjereni smo da nije daleko momenat kada će i Jugoslavija stupiti u redove sovjetskih republika . . .«[10]

Sličan ovome bio je i stav izražen u Rezoluciji Osnivačkog kongresa SRPJ(k) aprila 1919. U istoj se, između ostalog ističe:

Kongres

»Ustaje svom snagom protivu kontrarevolucionarne uloge koju jugoslavenska buržoazija igra u Rusiji, Mađarskoj i susednim zemljama, pozivajući vladu da odmah povuče trupe koje su za taj cilj namenjene.«[11]

Proklamovanje Mađarske Sovjetske Republike i zavođenje diktature proletarijata izazvalo je veliko interesovanje kod soci-

[10] *Crvena zastava*, br. 4, 16. IV 1919, 3—4; *Volksstimme*, br. 45, 9. IV 1919, 11. U jednom vojnom dokumentu od 10. aprila 1919. Komanda II armijske oblasti je izvestila Vrhovnu komandu o sličnim telegramima koji su upućeni iz Beograda Mađarskoj komuni. Po tom dopisu Lazar Vukićević i Franjo Drobnik su poslali sledeći telegram:

»Pozdravljamo sjedinjenu Socijalističku partiju Mađarske i obećavamo da će se s Vama boriti i stanovništvo Novog Sada i okoline kao i cele posednute oblasti, isto takođe i braća Hrvati i Srbi.

Jožef Farkaš i Anton Jurišić gotovo su ubeđeni da nije daleko vreme kad će i Jugoslavija stupiti u red sovjetskih republika.

Živela mađarska proleterska revolucija!«

A u drugom, od vojnih komandi uhvaćenom telegramu Filipa Filipovića, potonjeg sekretara Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista), stajalo je sledeće:

»Veće radničkih predstavnika sa svoga skupa održanog 28-og marta 1919. godine u Beogradu pozdravlja diktaturu mađarskog proletarijata sa najvećim oduševljenjem i objavljuje da se sve preduzme za potpomaganje proleterske vlasti, jer je pobeda mađarskog proletarijata naša pobeda, a njegov poraz i naš takođe.

Živela Mađarska Sovjetska Republika.

Živela revolucija!« (Muzej socijalističke revolucije Vojvodine, mikrofilm br. 20418, snimak 734; Arhiv Vojno-istorijskog instituta, Beograd, popisnik br. 3, k. 27, f. 1, br. 1/176).

[11] *Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije*, tom II, Beograd, 1950, 24.

zalista i dalo nove impulse revolucionarnom radničkom pokretu u Vojvodini. Daljem prodoru i jačanju revolucionarnih ideja u Vojvodini ponajviše su doprineli povratnici, aktivni učesnici u oktobarskoj revoluciji, odnosno pelagićevci i organizacije SRPJ(k).

U prvoj polovini 1919. organizacije SRPJ(k) bile su formirane u dvadesetak mesta Vojvodine i imale su više hiljada svojih članova. U okvirima ove organizacije radničke klase Jugoslavije i Vojvodine, zasnovanoj na komunističkoj platformi, idejama oktobarske revolucije, Treće internacionale, a delom i Mađarske komune bila je znatno prevaziđena ranija nacionalna podvojenost u radničkom pokretu Vojvodine, a razvijana i jačana klasno-politička integracija i internacionalistička orijentacija.

Tokom 1919. godine radnički pokret u Vojvodini, kao i Jugoslaviji, nalazio se u procesu ideoloških diferenciranja i idejnog sazrevanja. Reformističko, socijaldemokratsko krilo imalo je u to vreme još ne mali uticaj na radništvo i seljaštvo u Vojvodini. To je doprinelo da su revolucionarni i agrarni pokret u Vojvodini išli svojim porastom i razvitkom ispred razvitka legalnih revolucionarnih političkih organizacija.

Krajem 1918. i u proleće 1919. godine Vojvodina je bila potresana procesom jedne nedovršene agrarne revolucije. Učestale pobune agrarne sirotinje, proklamovanje revolucionarne vlasti u Kusiću, Zlatici, Deliblatu, Adi, Senti, Staroj Moravici, brojne samoinicijativne deobe veleposedničke zemlje, aktivnost brojnog i sa socijalističkim primesama zelenog kadra, i tome slično, veoma je zabrinulo kako još nekonsolidovane civilne organe vlasti, tako i vojne komande. Zabrinutost zbog širenja boljševičkog pokreta u Vojvodini i strah od prenošenja požara revolucije iz susedne Mađarske nagnali su buržoaziju na preduzimanje preventivnih i represivnih mera protiv povratnika iz Sovjetske Rusije, protiv ubacivanja propagandnog materijala, brošura, letaka, listova i agitatora iz Sovjetske Republike Mađarske, kao i protiv svih onih koji su širili boljševičke ideje.[12]

U procesu složenih ideološko-političkih brobi između klasno borbenih i reformističkih snaga u radničkom pokretu u Vojvodini u proleće 1919. godine Savez pelagićevaca je sa revolucionarnim zanosom vršio organizacione, propagandne i oružane pripreme za proširenje proleterske revolucije u ovim krajevima. Zahvaljujući intenzivnoj propagandističkoj delatnosti JKF u Budimpešti i rasturaju ogromne količine proglasa i idejno-politički aktuelnih brošura, u čemu su se u ovim krajevima ponajviše angažovali pelagićevci, pojačane su one snage koje su bile voljne i raspoložene da ih u tome slede. Njihov

[12] Dr Danilo Kecić, *Revolucionarni radnički pokret u Vojvodini 1917—1921*, Novi Sad, 1972, 210—258.

uticaj je sporadično prodro u redove radnika, a u neka mesta i među agrarnu sirotinju, pa i u neke vojne jedinice, ne samo duž demarkacione linije već i u unutrašnjosti. Zbog toga su neke jedinice bile sa pojedinih položaja zamenjene, a neka vojna lica i pohapšena. Tako je u Novom Sadu zbog formiranja ilegalnog bataljonskog veća i naklonjenosti komunizmu maja 1919. uhapšeno oko 100 vojnika VII pešadijskog puka. Početkom jula vojnim i civilnim organima je skrenuta pažnja da su komunisti u garnizonima u Petrovaradinu, Osijeku, Zagrebu, Sarajevu i u Rečnoj flotili aktivirali tajna vojnička veća, a na Fruškoj gori da su organizovane crvene komite, sve u cilju da u saradnji sa revolucionarnim snagama u najkraćem roku izvedu državni prevrat. Da bi se sprečilo širenje boljševičke propagande i među vojnicima, izdata je naredba da se odmah pohapse oficiri i sva druga vojna lica koja su naklonjena boljševizmu.[13]

Savez pelagićevaca i JKF uložili su najviše napora i materijalnih sredstava za revolucionarnu propagandu u vreme uspona i afirmacije Mađarske Sovjetske Republike i političkog ujedinjavanja jugoslovenskog proletarijata. Zanimljivo je da je među pelagićevcima isticano da je povratnik iz Sovjetske Rusije Andrija Mihajlović u Vel. Bečkereku i okolini postigao najbolje uspehe. Organizacije pelagićevaca delovale su naročito uspešno u Melencima i Kumanu, gde je bilo mnogo oktobrista i gde se ponajviše sakupilo oružja i davalo novca »za organizacije tajnih komunističkih kurseva.« Krajem proleća i početkom leta 1919. Savez pelagićevaca je intenzivirao neposredne organizacione i vojne pripreme za proširenje revolucije u severnim krajevima naše zemlje. U znaku tih priprema održan je veći broj dogovora i sastanaka. U tom znaku protekla je i opšta ilegalna konferencija održana u stranu Šimona Palinkaša u Novom Sadu, 4. i 5. jula 1919. Na ovoj konferenciji bilo je 30—40 učesnika iz većine mesta u kojima su postojale ilegalne organizacije Saveza pelagićevaca. Pored ostalih tu su bili: N. Kovačević, M. Vič, A. Mihajlović, Lj. Mojin, S. Stejić, V. Kiš, L. Manojlović, A. Jablonski, S. Lazić, N. Grulović, F. Drobnik, M. Šmit, S. Mirković, i drugi. Na ovom ilegalnom skupu razmatran je stepen organizovanih priprema i stanje organizacija u zemlji, i pročitano direktivno pismo koje je doneo Aleksandar Jablonski. Na ovom skupu rešeno je da se Franjo Drobnik, Spasoje Stejić i Lazar Manojlović ponovo upute u Budimpeštu da ponovo donesu novac za komunističku propagandu.[14]

[13] Arhiv Jugoslavije, Ministarstvo pravde 74—144—20; Arhiv Vojvodine, Okružni sud Novi Sad, k. br. 1138/1919; Arhiv Vojvodine, Apelacioni sud, k. br. 708/1920; Danilo Kecić, *Dve sudske presude pelagićevcima*, Prilozi za istoriju socijalizma, br. 5, Beograd, 1968, 616—630.

[14] Isto.

ANGAŽOVANJE REŽIMA I VOJNIH KOMANDI NA SUZBIJANJU KOMUNISTIČKOG POKRETA I PRIPREME ZA VOJNU INTERVENCIJU PROTIV KOMUNE

Zaplašen jačanjem ovog pokreta, Jaša Tomić na čelu veće grupe radikala iz Vojvodine predlaže i moli komandanta I armijske oblasti u Novom Sadu, vojvodu Petra Bojovića, da kod Vrhovne komande izdejstvuje da im se odobri formiranje narodne garde od 20.000 ljudi, a sa ciljem da »održi sigurnost u narodu, koji se nažalost malo poljuljao usled najnovijih događaja«. U obrazloženju ovog zahteva radikali su između ostalog naglašavali:

»Preovladavanjem čisto boljševičke struje u Mađarskoj sa kojom još uvek imademo neposrednoga saobraćaja, došle su i naše teritorije u emanentnu opasnost da budu boljševizmom zaražene, što se vrlo lako može dogoditi, jer je klica boljševizma nesumnjivo egzistentna čak i u jednom delu srpskog stanovništva, a da i ne govorimo o Mađarima, a delom i o Nemcima koji rado šire boljševičke ideje.

(. . .)«

Vojvoda Bojović je ovu molbu podržao i uputio Vrhovnoj komandi. Međutim, načelnik štaba Vrhovne komande, vojvoda Mišić i vlada Stojana Protića nisu prihvatili ovaj predlog iz dva razloga. Prvo zbog toga što bi mobilizacija mogla izazvati neželjena reagovanja kod saveznika, i drugo, jer su se plašili da bi ovako formirane jedinice bez dovoljno nadzora i discipline mogle postati vrlo lako plen boljševičkih ideja »umesto da budu bedem protiv njih.«

Rešenje se našlo u formiranju tri dobrovoljačka policijska bataljona u jačini do 4.500 ljudi. Ali i pri realizovanju ovog plana buržoazija je naišla na otpor i neželjena reagovanja.

Međutim i pored svih mera buržoazije preduzetih radi suzbijanja revolucionarnog pokreta u Vojvodini, onemogućavanja veza sa Mađarskom komunom, zabrane zborova i manifestacija Prvoga maja, učestalih hapšenja, uvođenja i proširenja nadležnosti prekih sudova, socijalistički pokret u Vojvodini jačao je iz dana u dan. Za ilustraciju rečenog pomenuću sem organizacionog jačanja samo neke markantnije akcije radništva Vovjodine.

U Adi revolucionarne snage su 12. aprila 1919, na čelu sa jednim povratnikom iz Sovjetske Rusije, zbacile staru i postavile novu revolucionarnu vlast. Na mesto poskidanih srpskih, istakli su crvenu proletersku zastavu sa natpisom — »Živela Republika«. Sličnu akciju izvelo je radništvo Sente. Protiv pobunjenika upućena je da uspostavi red srpska vojska.

Boljševičkim idejama bila je jače zahvaćena oblast Šajkaške u jugoistočnoj Bačkoj te je protiv seljaka koji su »zaraženi« idejama »o deobi i komuniziranju« bila upućena vojska. Za rešavanje sukoba u Šajkaškoj lično se angažovao i vojvoda Bojović.

Dana 26. aprila 1919. revolucionarne snage izvele su oružani napad na opštinsku kuću u Starčevu (Banat), razoružale čuvare, spalile poreske knjige, podelile sirotinji veću količinu žita i kukuruza iz opštinskog magacina, a na opštinskoj zgradi istakle crvenu zastavu. U drugom banatskom selu Pavlišu komanda mesta je u noći 3. maja otkrila »boljševički zbor na kome je bilo do 300 ljudi«. Te noći vojska je pohapsila sve organizatore ovog pokreta u mestu.

Mnoštvo je dokumenata vojne i civilne provenijencije koji govore o jačanju revolucionarnog radničkog pokreta u Vojvodini, o zahtevima za pojačanje vojnih posada u mnogim mestima kako bi se suzbio boljševički pokret ili onih dokumenata koji govore o represalijama koje su protiv ovog pokreta preduzimane, o hapšenjima propagatora boljševičkih ideja i tome slično. Za ilustraciju rečenog pomenuću zbirni podatak da je ovih hapšenja bilo samo u prvoj polovini 1919. u dvadesetak mesta Vojvodine.

Međutim, ni sav teror koji se izlio nad revolucionarnim radničkim pokretom, pre svega nad njegovim protagonistima nije uneo spokojstvo u redove buržoazije. Naprotiv, videći neposrednu opasnost od »proširenja boljševičkog požara« u Vovjodini, iz susedne Mađarske, Vrhovna komanda srpske vojske odlučila je posle dužeg perioda kolebanja i dilema da izdvoji deo svojih vojnih snaga za zajedničku intervenciju udruženih francuskih, rumunskih i čeških jedinica protiv Mađarske Sovjetske Republike. Za ovu akciju Vrhovna komanda srpske vojske bila je predvidela jednu pešadijsku diviziju od tri puka s jednom konjičkom brigadom i dve eskadrile.[15]

UČEŠĆE VOJVOĐANA U MAĐARSKOJ CRVENOJ ARMIJI

Najpuniji izraz internacionalne klase solidarnosti radništva Vojvodine sa Mađarskom komunom nalazimo u učešću velikog broja Vojvođana u jedinicama Mađarske crvene armije. O priključenju oko 4.000 radnika Pečuja i okoline Mađarskoj

[15] Danilo Kecić, *Buržoazija prema boljševičkom pokretu u Vojvodini u prvoj polovini 1919. i generalni štrajk socijalističke proleterske solidarnosti*, Zbornik za društvene nauke, br. 48, Novi Sad, 1967, 6—19.

crvenoj armiji već smo napred rekli. Slično ovom gradu, mada nigde ne i tako masovno, odazvalo se radništvo mesta Banata i Bačke. Valja konstatovati da su se na strani Komune borile skoro sve društvene kategorije, a pretežno gradski i agrarni proletarijat i da su se u odbrani Komune angažovale sve nacionalnosti mada je ponajviše bilo Mađara sa područja Vojvodine.

Mnogi od ovih boraca bili su svojevremeno aktivni učesnici oktobarske revolucije. Sa revolucionarnim oduševljenjem oni su bili i vatreni protagonisti i odani vojnici tada dominirajuće ideje o neposrednosti svetske socijalističke revolucije. Izvestan broj vodećih ličnosti u redovima Jugoslovenske komunističke frakcije bio je afirmisan u radničkom pokretu Vojvodine još u godinama uoči prvog svetskog rata, kao Lazar Vukićević i Svetozar Mošorinski. Jedan deo Vovjođana, boraca na strani Komune, zatekao se u Budimpešti još od kraja 1918. odnosno početka 1919. i tako se uključio u redove Mađarske crvene armije i civilnih organa Komune. Međutim, nije mali broj ni onih Vojvođana, mada skoro isključivo mađarske nanacionalnosti, koji su se pojedinačno ili u manjim grupama nailegalno prebacili preko demarkacione linije i tako prešli na stranu Mađarske komune.

Od nekoliko hiljada Jugoslovena koji su se borili na strani Mađarske Sovjetske Republike većina je bila iz Vojvodine. Najmasovnije uključivanje u redove Mađarske crvene armije bilo je pri formiranju crvenih jedinica od Jugoslovena povratnika iz Sovjetske Rusije, koji su se na povratku svojevremeno zadržali u Budimpešti. Već krajem marta 1919. počelo je sa formiranjem I jugoslovenskog bataljona. Krajem aprila ovaj bataljon je bio upućen na demarkacionu liniju prema Baranji. Nešto kasnije ovaj bataljon je popunjen i sa neslovenskim življem tako da je u njegovom sastavu među 1.200 boraca delovala i jedna četa vojnika sastavljena od: Mađara, Čeha, Poljaka, Bugara i Italijana. Komandant bataljona bio je Karolj Kovač iz Subotice, a politički komesar i prva ličnost bataljona bio je Ivan Matuzović iz Bosne. Znatan broj Vojvođana bio je u sastavu jedinica Mađarske crvene armije raspoređenih širom Mađarske Sovjetske Republike. Na nekim sektorima delovale su snage sastavljene pretežno od ljudstva iz Vojvodine. Takav je bio slučaj 15. graničarskog pešadijskog puka u Kiškunhalašu, koji je bio sastavljen skoro isključivo od Bačvana, kao i primer druge divizije Mađarske crvene armije koja je bila sastavljena pretežno od Banaćana i Bačvana.[16]

[16] Danilo Kecić, *Klasne borbe u Vojvodini 1918—1941*, Novi Sad, 1969, 66—68.

Duga je lista imena onih Vojvođana koji su se po svom položaju i odvažnoj borbi u odbrani Komune istakli. Stoga ćemo pomenuti još neka imena. Vojvođanin Sabo Tibor (iz Sombora) bio je prvih dana po proglašenju Komune komandant Peštanskog garnizona, aprila 1919. on je kao vojni stručnjak sa punomoćjem vojnog diktatora dobijenim od Bele Kuna bio upućen na front prema Rumunima gde je sredio redove određenog sektora Mađarske crvene armije i uspešno zadržao ofanzivu Rumuna na Tisi. Sa ovog fronta Sabo Tibor je sa 39. brigadom bio prebačen na čehoslovački front gde se takođe uspešno borio protiv čehoslovačkih intervencionista. Poput ovoga primera bilo je i mnoštvo drugih Vojvođana koji su se kao komandanti pojedinih jedinica Mađarske crvene armije ili kao njeni borci isticali svojim zaslugama. To su: Janoš Udvardi, Janoš Kovač, Šandor Andorka, Rudolf Holcinger, Peter Benke, Jožef Hermal, Janoš Seleš, Andraš Hedi, Bela Nađ, Aleksandar Tucakov, Ervin Šinko, Ilija Milinkov, Milutin Militarov, Zoltan Temunović, Pal Grnča, Peter Kiš, Andraš Heđi, Mladen Kutuzov, Jožef Nađ, Gustav Fodor, Oskar Peškeš, Đula Tili, Đorđe Goretić, Mikloš i Adam Mauker, Bela Kerem, Imre Balog, Lajoš Bičkei, Pal Muči, Jakob Sabo, Johan Šlezak, Matija Bešlić, Ištvan i Đerđ Mikula, Imre Kalmar, Ferenc Muči, Josip Zelić, Janoš Šami, Arpad Verteš, i mnogi drugi.

U prikazivanju ovog aspekta doprinosa Vojvođana odbrani Mađarske komune treba konstatovati da je uključivanju Jugoslovena u jedinice međunarodnih pukova Crvene armije vrlo mnogo doprinela sistematska agitaciono-propagandna i neposredna organizatorska delatnost Jugoslovenske komunističke frakcije.

Vojna misija jugoslovenskih jedinica bila je dvojaka. One su bile, s jedne strane, oružani odredi jugoslovenskih revolucionara u Mađarskoj komuni koji su se stavili u službu odbrane Komune od intervencionista, a sa druge strane, na njihovo celishodno angažovanje se računalo u momentu proširenja socijalističke revolucije u Vojvodini i drugim krajevima naše zemlje.

Prvi jugoslovenski crveni bataljon bio je oko mesec dana na demarkacionoj liniji prema Kraljevstvu SHS, a potom kada je Mađarska crvena armija krajem maja povela teške borbe protiv čeških intervencionista na severoistočnom frontu na molbu komande bataljona isti je bio upućen na taj front gde se odvažno i uspešno borio protiv čeha.

Dana 16. juna I jugoslovenski bataljon je reorganizovan i dobio je ime drugi balkanski bataljon. Do ovoga je došlo zbog toga što je u međuvremenu u Budimpešti od oko 3.000 austro-

-ugarskih ratnih zarobljenika koji su se vraćali iz Rusije i zadržali u Budimpešti 26. maja 1919. bio formiran I balkanski crveni bataljon.

Početkom jula 1919. II balkanski bataljon se posle uspešnih borbi na češkom frontu ponovo prebacuje do jugoslovenske demarkacione linije i locira na sektoru od mesta Bataseka do Đekenješa. Ovaj bataljon sastavljen pretežno od Jugoslovena imao je velikog uticaja na srpsku vojsku duž demarkacione linije te su vojne komande preduzele vrlo rigorozne mere da se spreči kontakt vojnika ovih jedinica sa crvenim graničarima i da se suzbije boljševička propaganda.

Pojedini komandanti i vodeće ličnosti među Jugoslovenima u Mađarskoj crvenoj armiji kao što je bio Ivan Matuzović, zatim dr Đula Hajdu odnosno komanda 15. bačvanskog pešadijskog graničarskog puka predlagali su da se s obzirom na revolucionarno raspoloženje u Vojvodini pređe na ovom sektoru u napad i tako proširi revolucija u ovim krajevima. Međutim, mada su pripreme od Saveza pelagićevaca i Jugoslovenske komunističke frakcije, pa i Socijalističke partije Mađarske vršene u Vojvodini, u datoj situaciji sovjetska vlada i Bela Kun nisu bili voljni da prihvate ovaj predlog ne zbog toga što je tad bila nepovoljna po Mađarsku komunu vojnička konstelacija, već zbog toga što bi se takav akt kosio sa njenim proklamovanim principima i stavovima. O tome je svojevremeno Bela Kun, narodni komesar za spoljne poslove, uputio notu Ministarskom savetu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u kojoj je između ostalog stajalo i sledeće: »Mi smo nekoliko puta najsvečanije izjavljivali da ne stojimo na principu teritorijalnog integriteta, pa Vas sad i neposredno izveštavamo da mi sve teritorijalno-nacionalne zahteve bez uslovno priznajemo. Prema tome, zahtevamo da se odmah obustave neprijateljstva; mi se nećemo mešati u Vaše unutrašnje stvari, ali zahtevamo da se i Vi u naše unutrašnje stvari ne mešate.«[17]

UČEŠĆE RADNIŠTVA VOJVODINE U GENERALNOM ŠTRAJKU PROLETERSKE SOLIDARNOSTI

Preduzimajući opsežne preventivne i represivne mere protiv revolucionarnog radničkog pokreta u zemlji, jugoslovenska buržoazija je izražavala i svoju punu solidarnost sa vojnim intervencijama protiv mlade Sovjetske Rusije i Mađarske Sov-

[17] *Radničke novine*, br. 104, 3. V 1919.

jetske Republike. Na određene vojne snage u pripremanoj intervenciji protiv Mađarske komune francuska vrhovna komanda je ozbiljno računala i uticala na Vrhovnu komandu srpske vojske da se u predstojećem oružanom napadu na snage Mađarske crvene armije angažuju i srpske trupe. Vrhovna komanda i pored svih teškoća koje su je sprečavale da odvoji jače vojne snage dala je saglasnost da će srpska vojska uz krajnji napor učestvovati u operacijama protiv boljševičke Mađarske, »sa jednom pešadijskom divizijom od tri puka, jednom konjičkom brigadom i dve eskadrile.« Na vojnom savetovanju u Kikindi 14. jula 1919. savezničke vojne misije su se sporazumele o ofanzivi i razradile plan koncentričnog napada na Mađarsku Sovjetsku Republiku. Za ovu akciju izdvojene vojne snage Kraljevstva SHS, Rumunije i Francuske bile su na ovom sektoru pod komandom francuskog generala Franschet d'Esperey. Bilo je pripremljeno 32.000 srpskih, 86.000 rumunskih i 56.000 francuskih, odnosno ukupno 174.000 vojnika i oficira. U svom izveštaju čehoslovačkom ministru vojske, koja je takođe bila angažovana u borbi protiv komune sa severa, Franše d' Epere je pisao 20. jula da je prilikom smotre pograničnih jedinica, na koje je praktično računao u ofanzivi protiv mađarske komune, morao odstraniti 3.700 srpskih i 5.600 rumunskih vojnika i oficira, jer su bili nepouzdani za pograničnu službu i borbu protiv boljševika u Mađarskoj. Međutim, sticajem okolnosti ni francuske snage, ni vojska Kraljevstva SHS na kraju ipak nisu učestvovale u oružanoj intervenciji protiv Mađarske komune.[18]

Nasuprot buržoaziji, koja je podržavala pripreme za vojnu intervenciju, organizovala antiboljševičku propagandu i preko svojih brojnih glasila nastojala da dezinformiše javnost, o zbivanjima i politici mladih sovjetskih država, komunisti Vojvodine su sa revolucionarnim zanosom propagirali tekovine sovjetskih republika i branili interese i integritet Sovjetske Rusije i Mađarske Sovjetske Republike.

Svoju najpuniju i najmasovniju internacionalnu proletersku solidarnost oni su izrazili u generalnom štrajku i akcijama 20. i 21. jula 1919.

Do ovih akcija došlo je određenih dana u nekoliko zemalja Evrope na poziv Komesarijata za inostrane poslove Sovjetske Rusije, upućenog proletarijatu Evrope još 18. aprila 1919. Glasilo JKF *Crvena zastava* prenelo je blagovremeno informacije o pripremnim akcijama socijalističkih snaga Francuske, Italije i Velike Britanije. Ubrzo zatim to su učinile i *Radničke novine,* a 15. jula one su objavile i odluke Izvršnog odbora SRPJ(k) i Izvršnog odbora CRSVJ da se na dan 20. i 21. jula održe u svim mestima, »u celoj zemlji prema prilikama«, zborovi i generalni štrajkovi.

[18] Isto kao napomena 16, strana 267—268.

U toku nekoliko preostalih dana do ovih akcija organizacije SRPJ(k), socijalističke snage i revolucionarni sindikati učinili su mnogo da ova akcija radništva bude što uspešnija. Radi toga je održan veći broj pripremnih skupova i dogovora radnika. Kako se želela izvesti zajednička akcija svih struja u radničkom pokretu, revolucionarne snage su nastojale da za ove akcije pridobiju i članstvo socijaldemokratskih organizacija, jer pokrajinsko rukovodstvo Socijaldemokratske stranke nije pozvalo članstvo svojih organizacija da se pridruži ovim akcijama. Nasuprot njemu, socijaldemokrati Hrvatske i Slavonije, kao i Slovenije, uputili su apele svojim organizacijama i sindikatima da se pridruže ovoj socijalističkoj akciji solidarnosti sa sovjetskim državama i generalnom protestu protiv kontrarevolucionarnog angažovanja buržoazije nekih zemalja Evrope.[19]

I dok se socijalističko radništvo pripremalo da izvede što masovnije i uspešnije akcije 20. i 21. jula, vojne komande i civilni organi vlasti preduzeli su sve mere bezbednosti kako bi pripremane akcije radnika bile što skromnijih razmera i u željenim okvirima. Već 18. jula ministar unutrašnjih dela S. Pribićević je izdao uputstvo o zabrani »skupština na otvorenom, ali se mogu održati u zatvorenim prostorijama.« Istog dana 18. jula, načelnik štaba Vrhovne komande vojvoda Mišić uputio je šifrovanu depešu komandantu Prve armijske oblasti u Novom Sadu da 20. i 21. jula u svim garnizonima trupe budu u pripravnosti kako bi, ukoliko se ukaže potreba, mogle pružiti pomoć policijskoj vlasti i žandarmeriji. Dan kasnije (19. jula) ministar unutrašnjih dela je uputio telegrafsko naređenje svim pokrajinskim vladama i okružnim načelnicima sledeće sadržine:

»Povodom namere Uprave Socijalističke partije za opštu obustavu rada na dan 20. i 21. tekućeg meseca, vlada je odlučila da se ne dopuste nikakvi zborovi pod vedrim nebom i manifestacije ulicama. Dopuštaju se samo zborovi u zatvorenim lokalima.

Pozovite tamošnje predstavnike ove partije i to im saopštite, pa se starajte o izvršenju ove odluke.«[20]

Za razliku od tumačenja ove naredbe u Banatu i Bačkoj, gde socijaldemokrati nisu ni pozvali svoje članstvo da se pridruži ovoj akciji, pa je naredbu trebalo saopštiti samo predstavnicima »Socijalističke partije«, Predsedništvo Zemaljske vlade je izdalo naređenje da se u Hrvatskoj i Slavoniji, odnosno u Sremu, pozovu predstavnici »obeju socijalističkih frakcija« i da im se saopšti naređenje Ministarskog saveta. Međutim, u

[19] Isto, 268.

[20] Muzej socijalističke revolucije Vojvodine, mikrofilm br. 20419, snimak 111.

raspisu Predsedništva Zemaljske vlade je istaknuto da su dozvoljeni samo skupovi u zatvorenim prostorijama uz sudelovanje »redarstvenog izaslanika, ukoliko bi bio na dnevnom redu samo staleški interes organizacije«.

U nekim mestima, da bi se ove akcije onemogućile, izdate su i dopunske, još rigoroznije naredbe. Tako je u Subotici komandant vojne stanice izdao 20. jula naredbu o zabrani železničkog štrajka. U izdatoj naredbi je između ostalog stajalo:

»Upozorite svo osoblje da na zaposednutom području *štrajk se smatra kao vojnička pobuna* i svi učesnici u štrajku kazniće se smrću na osnovu vojničkih zakona.«[21]

Kako su u Banatu i Bačkoj vlasti zabranile ne samo manifestacije već i zborove, to su i akcije proletarijata na ovom području protekle samo u znaku obustave rada.[22]

Tako je u datim mogućnostima u Vojvodini protekao generalni štrajk proleterske solidarnosti. U Novom Sadu je 21. jula uspešno sprovedena opšta obustava rada. Otuda su *Radničke novine* pisale: »Bez plakata i zborova, koji su nam bili zabranjeni, i pored sveg naprezanja vlasti da nam štrajk omete, u ponedeljak 21. jula Novi Sad je bio potpuno mrtav. Slobodno možemo tvrditi da toga dana nijedna fabrika niti zanatska radionica nije radila. Radništvo Novog Sada toga dana je do krajnjih granica pokazalo svoju klasnu solidarnost.«[23] Slično je pisala i zagrebačka *Istina*, takođe glasilo SRPJ(k), i isticala:

»Kako u Novom Sadu, tako i u ostaloj Vojvodini vlast je zabranila sve skupštine koje je sazvao PIO za Vojvodinu. No zato je generalna obustava rada u ponedeljak uspela bolje nego ikada. Novi Sad je izgledao kao mrtvac. Isto tako provedena je generalna obustava rada i po ostalim većim mjestima Banata, Bačke i Baranje.«[24] Ovu vest o akcijama radnika i van Novog Sada potvrđuje telegram šefa vojno-železničke inspekcije u Zemunu, koji je javio da je 21. jula »otpočeo štrajk železničkog osoblja u Baranji«, i pismo Miloša Trebinjca, sekretara Izvršnog odbora SRPJ(k), od 25. jula 1919. u kome se o ovoj akciji ističe: »U Osijeku, Subotici i ostalim mestima takođe odlično prošlo.«[25] Tako je u Bačkoj i pored ograničenja, pa i pretnji smrtnom kaznom za stupanje železničara u štrajk, 21. jula 1919. uspešno izveden generalni štrajk socijalističke solidarnosti. Njemu su se u Novom Sadu pridružili i oni sindikalni savezi koji su bili više pod uticajem socijaldemokrata, tj. grafički i knjigovezački radnici, te ni socijaldemokratsko glasilo *Sloboda* nije izašlo 22. jula.

Za razliku od Bačke, pa i Banata, gde je do zajedničkih akcija došlo samo sporadično, u Sremu je to bila opšta pojava. U nekim mestima, kao u Sr. Mitrovici i Vukovaru, mesna sindikalna i partijska veća izdala su proglase u kojima se radništvo pozivalo na zajedničku akciju za dan 21. jula. Kako je shodno izdatoj naredbi u Sremu toga dana mogao biti održan zbor radnika samo u zatvorenoj prostoriji i uz prisustvo predstavnika vlasti, takvi su zborovi održani u Sr. Mitrovici, Petrovaradinu i Vukovaru. Ovakve akcije nisu mogle biti održane u Rumi, gde je do sredine jula bilo SRPJ(k) i njenih sindikalnih organizacija, jer je Kotarska oblast svaki rad ovih organizacija zabranila 15. jula 1919.[26]

U nedelju 20. jula, na »pouzdanom sastanku poverenika svih radničkih organizacija u Petrovaradinu« bilo je zaključeno da se 21. jula »obustavi svaki rad u znak međunarodne radničke solidarnosti«. Tako je 21. jula na zboru skoro isključivo socijaldemokrata govorio lokalni radnički rukovodilac Jakob Borović.[27]

Jedna od najmasovnijih akcija radništva Vojvodine održana je 21. jula u Sr. Mitrovici. Na ovom zboru su bili i drvodeljski radnici iz obližnjeg sela Laćarka. Kako u Sr. Mitrovici i pored postojanja pristalica SRPJ(k) još nije bilo i njene organizacije, to je u ovoj akciji u velikoj većini bilo ono radništvo koje je pripadalo socijaldemokratskoj organizaciji i ORS-u. Na ovom masovnom zboru bilo je preko 2.000 radnika, a govorili su Josip Ovčaričeк, komunista iz Zagreba, Milan Živanov, lokalni rukovodilac socijaldemokrata i Stefan Šrepfler (Stefan Schröpfler), predstavnik ORS-a i član socijaldemokratske organizacije u Laćarku.[28]

U Banatu su ove akcije izvedene sa najvećim ambicijama. Generalni štrajk je izveden u Temišvaru, koji je tada još bio pod upravom srpske vojske. U gradu nije bilo organizacije SRPJ(k), ali je postojalo brojno politički i sindikalno organizovano radništvo, koje je i pored izvesnog organizacionog osamo-

[21] *Radničke novine*, br. 186, 6. VIII 1919, 2.

[22] Za zborove 20. jula 1919. Izvršni odbor Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) uputio je partijskim organizacijama tekst rezolucije za usvajanje na zborovima, a u kojoj se protestuje protiv intervencije u Sovjetskoj Rusiji i Mađarskoj Sovjetskoj Republici. U rezoluciji se, između ostalog, ističe: »Baš zbog toga zbor izjavljuje svoju solidarnost sa ruskim i mađarskim proletarijatom i apeluje na jugoslovenske vojnike da shvate za svoju svetu dužnost, i kao najbolju odbranu interesa radničkih i seoskih masa naše zemlje da osujete zločinački pokušaj ugušenja tekovina ovih dveju revolucija, koji naša reakcionarna buržoazija u društvu sa Antantom sprema.« (Danilo Kecić, *Buržoazija prema boljševičkom pokretu u Vojvodini u prvoj polovini 1919. i generalni štrajk socijalističke proleterske solidarnosti*, Zbornik za društvene nauke, br. 48, Novi Sad, 1967, 29—30).

[23] *Radničke novine*, br. 181, 2. VIII 1919, 3.

[24] *Istina*, br. 7, 31. VII 1919, 2; *Vörös Újság*, br. 143, 25. VII 1919, 4.

[25] Danilo Kecić, *Revolucionarni radnički pokret u Vojvodini 1917—1921*, Novi Sad, 1972, 269—270.

[26] Isto, 270.

[27] Isto.

[28] Isto, 270—271.

staljenja bilo i na vezi sa SPM. Pored Temišvara, generalnom štrajku su se pridružila i »neka druga mesta u Banatu«. Međutim, sem ove opšte konstatacije, iz dokumenta vojne provenijencije nismo mogli više saznati o ovim akcijama u nekim drugim mestima Banata.

Međutim, upravo u to vreme u nekim mestima su vršene opsežne pripreme za proširenje revolucije. Verovalo se, naime, da će 20—21. jula doći do generalne akcije proleterske solidarnosti i da će upravo tih dana uslediti i ofanziva Mađarske crvene armije. Opsežne pripreme u tom pravcu vršene su u Kikindi, Vršcu, Pančevu, Melencima, kao i u Novom Sadu, Petrovaradinu, Zemunu, Osijeku, Varaždinu i nekim drugim mestima. U toj nameri L. Vukićević je iz Budimpešte uputio jula 1919. direktivna pisma u pojedine centre u zemlji. Očekujući uspešan ishod ofanzive Mađarske crvene armije protiv intervencionista, a planirane upravo za 20. i 21. jul, Lazar Vukićević je verovao i u pomenutom pismu izražavao uverenje da će upravo tada nastupiti momenat revolucionarne krize i da je u našim krajevima pobeda ideja Velikog oktobra i Mađarske komune neposredna i neizbežna. U istom pravcu delovala je preko svojih emisara i Socijalistička partija Mađarske. I dok je JKF delovala preko Saveza pelagićevaca i SRPJ(k), pretežno među slovenskim življem, SPM je razvila uspešniju agitaciono-propagandnu delatnost među socijalistički organizovanim radništvom mađarske i nemačke narodnosti.[29]

Zbog ove dvojnosti, na terenu se dešavalo da postojeće snage nisu delovale uvek sinhronizovano i racionalno. U Kikindi je npr. po instrukcijama SPM izrađen detaljan plan o preuzimanju vlasti u gradu i okolini, ali su među planiranim zaduženjima po preuzimanju vlasti predviđeni samo Mađari i Nemci, mada je u socijalističkoj organizaciji bilo i Srba.[30]

Opsežni planovi revolucionarnih snaga da u te dane politički mobilišu svoje redove i da u povoljnom trenutku ofanzive Crvene armije protiv rumunskih intervencionista stupe i same u dejstvo nisu mogli biti realizovani. Proletarijat Vojvodine je svojim masovnim akcijama 20. i 21. jula sa oko 50.000 učesnika[31]

[29] Danilo Kecić, *Buržoazija prema boljševičkom pokretu u Vojvodini u prvoj polovini 1919. i generalni štrajk socijalističke proleterske solidarnosti*, Zbornik za društvene nauke, br. 48, Novi Sad, 1967, 34—35; Dr Danilo Kecić, *Revolucionarni radnički pokret u Vojvodini 1917—1921*, Novi Sad, 1972, 271.

[30] Arhiv Vojvodine, Okružni sud Novi Sad, br. 1636/1920; Danilo Kecić *Komunisti Kikinde pred sudom 1920. godine*, Zbornik za društvene nauke, sv. 44, Novi Sad, 1966.

[31] Ceni se da je u generalnom štrajku socijalističke proleterske solidarnosti učestvovalo oko 450.000 radnika u Jugoslaviji (Josip Cazi, *Na političkoj liniji Komunističke partije*, Ujedinjeni radnički sindikalni savez i rad komunista u njemu 1935—1940, Zagreb, 1978, 281,

ponajviše, uz druge faktore, doprineo da u njoj stacionirana i za intervenciju pripremljena divizija srpskih vojnika i oficira ne bude upućena protiv Mađarske Sovjetske Republike.[32]

Ofanziva mađarske Crvene armije krajem jula 1919. završena je po nju kobno. Kontrarevolucionarne i intervencionističke snage bile su premoćnije. Komunari su i pored sveg herojstva trpeli teške poraze. U tim poslednjim danima života i dramatične borbe Mađarske komune protiv kontrarevolucije i intervencionista učestvovale su i snage I balkanskog bataljona pod komandom Mike Terzina i političkog komesara Svetozara Mošorinskog iz Banata. U tim teškim borbama na rumunskom frontu bataljon je pružajući žilav otpor brojnijim i bolje naoružanim rumunskim jedinicama bio desetkovan. Od oko 3000 boraca ovog bataljona većina je u tim borbama izginula, a manji broj njegovih boraca bio je od rumunskih intervencionista zarobljen.

Drugi balkanski bataljon na čelu sa Karoljem Kovačem iz Subotice i Ivanom Matuzovićem iz Bosne bio je na demarkacionoj liniji prema Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca i u danima neodoljive ofanzive intervencionističkih i kontrarevolucionarnih snaga, dezorganizacije i rasula u redovima Mađarske crvene armije i sam doživeo istu sudbinu.

Prvog avgusta 1919, posle 133 dana postojanja, Mađarska Sovjetska Republika je doživela slom. Unutrašnje objektivne i subjektivne slabosti, odbojna agrarna i nacionalna politika, kao i nacionalizacija sitnih preduzeća, pa i većih zanatskih radnji, malodušnost, pa i izdajstvo jednog dela socijaldemokrata, uz koncentrični napad udruženih snaga vojne intervencije i kontrarevolucije, učinili su da je Mađarska komuna, mada moralno-politički pa i neposredno vojnički pomagana učešćem Vojvođana, odnosno Jugoslovena i drugih naroda u redovima Crvene armije i u organima Komune, bila tako kratkog veka i surovo u sopstvenoj krvi ugušena. Slomom Mađarske komune prestala je

[32] O značajnom doprinosu radništva Jugoslavije Mađarskoj Sovjetskoj Republici, i to učešćem u njoj i solidarnošću sa njenom borbom protiv intervencionista dao je ocenu i Bela Kun u svom pismu Filipu Filipoviću od 20. maja 1934. godine u kome pored ostalog piše:
»U doba proleterske diktature u mađarskoj jugoslovenska vlada je vršila mobilizaciju protiv Sovjetske Mađarske, kao što je to činila i vlada Rumunije i Čehoslovačke. Jugoslavija nije mogla da povede rat protiv Sovjetske Mađarske, pošto ju je u tome omelo raspoloženje masa trudbenika, veliki pokret u najširim slojevima svih trudbenika.
Za razliku od socijalističkih partija Čehoslovačke i Rumunije, Jugoslovenska socijalistička partija je tada bez rezerve i potpuno stala na stranu Sovjetske Mađarske i pod Tvojim rukovodstvom i rukovodstvom drugih povela masovan pokret za Sovjetsku Mađarsku. Toj okolnosti mogli smo da zahvalimo, što nismo morali da se borimo i protiv jugoslovenskog fronta. O tim zaslugama Tvoje partije već ranije sam više puta pisao«. (Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, MF 115/451/770).

sa radom i Jugoslovenska komunistička frakcija u njoj. Upravo u to vreme bio je u novom naletu buržoazije u Vojvodini razbijen i ilegalni Savez pelagićevaca.

Bežeći ispred žestokog terora kome su bili izloženi komunari mnogi su, poput Bele Lindera, ministra Mađarske crvene armije, našli utočište u Vojvodini i bili svesrdno pomagani od revolucionarnog radništva i štićeni od progona udružene srpske i mađarske buržoazije.

Otuda umesto zaključka valja istaći da je nacionalno mešovito i internacionalistički solidarno radništvo Vojvodine pružilo značajnu moralno-političku pomoć Mađarskoj Sovjetskoj Republici. U njoj, kao i u velikoj oktobarskoj socijalističkoj revoluciji, mnogi Vojvođani sticali su značajna iskustva. Mađarska Sovjetska Republika, uz stalni uticaj Velikog oktobra, kao objektivna realnost, doprinela je revolucionisanju radničke klase i jačanju komunističkog pokreta, usvajanju i razvijanju revolucionarne perspektive u Vojvodini 1919. godine.

TEORIJSKO OSMIŠLJAVANJE POLITIKE

»Postojeći položaj i ulogu nauke u našem društvu u velikoj meri određuje i sposobnost organizovanih socijalističkih subjektivnih snaga da svojim akcijama bolje utemelje nauku u udruženi rad kao i u sve tokove naše društveno-ekonomske stvarnosti.«

Okrugli sto

POLOŽAJ I ULOGA NAUKE U NAŠEM DRUŠTVU*

Atila Sam

FUNKCIJA NAUKE U NAŠEM DRUŠTVU

Želeo bih ukazati na to šta nas je navelo da pitanje položaja i uloge nauke u našem društvu uzmemo na dnevni red na ovom našem okruglom stolu. Značaj ovog pitanja nismo mi uočili. U stvari, ovo pitanje ne stavljamo mi na dnevni red, nego je to učinila praksa, život, naša aktuelna društveno-ekonomska stvarnost. Na to ukazuje više indikatora.

Jedan indikator za to je u činjenici što da je nauka neophodna za dalji razvoj proizvodnih snaga u cilju povećanja produktivnosti rada, na čemu je posebno insistirano na Jedanaestom kongresu SKJ. Ukoliko ne budemo koristili u dovoljnoj meri nauku u procesu razvijanja naših proizvodnih snaga, u povećanju produktivnosti rada, nećemo se moći uključiti u savremene tokove svetskog tržišta, svetske privrede. Bez nauke ćemo brzo postati puki objekti na svetskom tržištu, a nikako subjekti. Neadekvatno korišćenje i razvijanje nauke će nas potisnuti na periferiju svetskih ekonomskih, pa i političkih tokova.

---

* Pod ovim naslovom redakcija časopisa »Savremenost« organizovala je okrugli sto 16. februara 1979. godine u Novom Sadu. U radu okruglog stola su učestvovali istaknuti naučni i društveno-politički radnici čija autorizovana izlaganja objavljujemo u celini.

Aktivnije uključivanje nauke zahteva i savremeni nivo socijalističke revolucije kod nas. Dalji razvoj socijalističkog samoupravnog sistema, u stvari socijalističke revolucije, postaće sve usporeniji ako se nauka ne uključi adekvatnije u sve procese društvenog života i time se ne zaustavi jačanje narasle pragmatističke tendencije u političkoj akciji organizovanih socijalističkih subjektivnih snaga. Dugo godina smo mogli da se razvijamo samo na bazi relativno visoke svesti. Međutim, sada je došlo vreme da, ukoliko želimo da brže napredujemo u procesu razvijanja socijalističke revolucije, ako želimo da ubrzamo socijalističku izgradnju, nauku moramo uključiti u sva politička zbivanja, u sve društvene tokove.

Imajući u vidu pojačanu potrebu za naukom, postavlja se pitanje položaja nauke kod nas. Više indikatora ukazuje na to da položaj i uloga nauke u sadašnjim uslovima nisu zadovoljavajući. To, naravno, nikako ne znači da je nauka potpuno van društvenih tokova, nego da današnji uslovi zahtevaju daleko veću prisutnost nauke, daleko jači uticaj nauke na sva zbivanja nego što je to do sada bilo.

Puno primera ukazuju na to da naučna istraživanja nisu u dovoljnoj meri sastavni delovi konkretnog, aktuelnog društveno-ekonomskog razvoja. Tako je, između ostalog, nedavno u jednom razgovoru o nauci u Subotici ukazano na to da, i pored toga što je pitanje razvoja hemijske industrije obeleženo kao strateško, ipak ni jedan naučni projekt nije posvećen tom problemu. Na osnovu ovog primera bismo mogli zaključiti da se ne radi o tome da nema naučnih projekata, nego da oni često nisu u dovoljnoj meri oslonjeni, izvedeni iz problema naše konkretne prakse. Pred nama i pred našim društvom u celini stoji zadatak da utvrdimo uzroke takvog stanja i da doprinesemo njegovom prevazilaženju. Retke su prave veze između procesa privređivanja i naučnog istraživanja, ali se obrazloženje te pojave najčešće svodi na konstataciju da je jedno to što nauka može da pruži, a drugo je to što praksa traži. Po mom shvatanju, međutim, ovakvo obrazloženje iza sebe krije prosti »parolaški« odnos prema nauci u udruženom radu. Taj parološki odnos se ogleda u tome što se u cilju podržavanja zaključaka Jedanaestog kongresa SKJ potreba za naukom priznaje, formalno, pa se čak i odvajaju određena sredstva za nju, ali se rezultati nauke ne primenjuju u konkretnoj praksi. Kao rezultat takvog odnosa prema nauci onda se dolazi do takve situacije da umesto da nauka postane najvažniji faktor jačanja proizvodnih snaga i dizanja produktivnosti rada, ona postaje teretom u takvom poslovanju. Na nju se, pod tim uslovima, gleda samo kao na izvor novih troškova.

Za neadektavnu ulogu i položaj nauke u našem društvu svakako su krivi i radni ljudi iz oblasti nauke koji, u cilju očuvanja naučnosti, upuštanje nauke u razmatranje pitanja iz svakodnevne prakse smatraju neinteresantnim ili čak neprihvatljivim. Oni, u stvari, takvim svojim ponašanjem pokušavaju veštački razdvojiti nauku i konkretnu ljudsku praksu. Međutim, time onemogućavaju i to da nauka bude faktor menjanja društvene zbilje. Naravno, nauka radi nauke ne može biti interesantna udruženom radu.

Postoji takođe neadekvatno shvatanje i tumačenje pojma nauke. Naime, često se pod pojam nauke podvode i takve delatnosti koje se ne bi mogle označiti kao takve. To se čini sa ciljem da se obezbedi pokriće za primljenu obavezu da se nauka uključi u sve tokove društvenog reprodukovanja. Ovakav odnos, međutim, vodi ka svođenju nauke na formalnu prisutnost uz istovremeno stvaranje prostora za dalje jačanje pragmatističkih tendencija.

Ulogu i mesto nauke u našem društvu snažno usmerava i praksa privrednih organizacija koje su spremne da finansiraju samo kratkoročna naučna istraživanja koja su u mogućnosti da u najkraćem vremenskom periodu daju određene rezultate. Međutim, bez dugoročnih, fundamentalnih naučnih istraživanja, projekata nema prave nauke. Bez mogućnosti razvijanja fundamentalnih istraživanja naše društvo će doći u inferioran odnos prema razvijenim zemljama.

U praksi često nismo svesni činjenice da dobar tehnološki nivo svoju vrednost može iskazati samo pod uslovom dobro utemeljenog društvenog odnosa. Nije dovoljno da napravimo dobru investiciju u osnovna sredstva, a da istovremeno skroz zapostavimo onu ljudsku stranu pitanja: uticaj svega toga na konkretni društveni odnos. Tu je i odgovor zašto su kod nas društvene nauke manje ili nedovoljno razvijene u odnosu na prirodne nauke, i to naročito u našoj pokrajini. Isto tako u ovome leži razlog i za često nepostizanje željenih efekata kod takvih investicija.

Puno toga bismo mogli navoditi što bi govorilo o nezadovoljavajućem položaju i ulozi nauke u našoj sredini. Ali već na osnovu ovih nekoliko indikatora možemo postaviti pitanje, usled čega je položaj nauke kod nas takav. U cilju boljeg pregleda ja bih razloge podelio na objektivne i subjektivne prirode. Razlozi objektivne prirode su po meni sledeći:

— visina obezbeđenih sredstava za naučni rad,
— razjedinjenost nauke,
— nesposobnost korišćenja nauke od strane privrede,
— karakter postojećeg kadrovskog fonda u nauci,
— nedostatak informacionog toka između nauke i privrede,
— postojeća logika svetske podele rada.

1. Visina obezbeđenih sredstava za naučni rad svakako može u značajnoj meri da određuje ulogu i položaj nauke u našem društvu. Što se više odvaja za nauku i njeni rezultati će biti kvalitetniji, značajniji. Postojeći statistički podaci nam potvrđuju da se za nauku odvaja sve više, sve veći deo dohotka. Međutim, bez saživljavanja slobodne razmene rada to će pitanje ostati otvoreno.

2. Sposobnost nauke da se nametne udruženom radu u punoj meri zavisi od stepena njene integrisanosti. Pod uticajem kapitalističkog načina proizvodnje došlo je do jačanja tendencije veštačkog razdvajanja nauke na strogo odvojene naučne discipline, čime se nauka sve više pretvarala u otuđenu ljudsku delatnost. Takva nauka ne može biti snaga unutar udruženog rada, nego samo iznad njega, stoga je udruženi rad ni ne želi prihvatiti, niti je može na najbolji način iskoristiti. Usled takve razjedinjenosti, nauka nije u mogućnosti da se delatno uključi u proces udruženog rada. U daljem toku to zatim vodi ka jačanju nekih naučnih disciplina na račun drugih, a sve to skupa stavlja nauku u udruženom radu u inferioran položaj.

3. Na ulogu i položaj nauke u udruženom radu u velikoj meri utiče i to da li je privreda sposobna da »primi« i da koristi nauku, naučna dostignuća. Veoma se često ističe kod nas da je privreda za sada nedovoljno spremna da u svoje tokove aktivno uključi i nauku. Pored običnih psiholoških momenata, ovome svakako doprinosi i to što u najvećem broju privrednih organizacija ne postoje razvojni sektori, niti pravi dugoročni planovi, a bez toga nema mesta ni za nauku.

4. I profil postojećih kadrova u nauci može u značajnoj meri da određuje njenu ulogu i mesto. U raznim raspravama se često ukazuje na to da u naučnim institucijama, koje su najčešće u okvirima visokoškolskih utanova, pretežno sede takvi kadrovi koji nisu sposobni, niti za to imaju objektivne uslove, da nauku povežu s praksom, tj. da adekvatno brzo reaguju na probleme i zahteve koji se javljaju u živom procesu naše savremene društveno-ekonomske izgradnje. Takvi naučnici poznaju nauku, ali ne poznaju dovoljno praksu, te se najjednostavnije plaše upustiti se u razmatranje problema aktuelne prakse. U tome se ogleda i njihov »statični« karakter.

5. Kao objektivan razlog postojećeg položaja i uloge nauke javlja se i činjenica slabo ili nikako izgrađenih informacijskih tokova između nauke i ostalih delova udruženog rada. Ova činjenica zatim veoma snažno limitira mogućnosti korišćenja nauke. Niti radni ljudi iz oblasti nauke mogu tako da znaju potrebe ostalog dela udruženog rada, niti su ovi dovoljno upoznati sa mogućnostima i prednostima korišćenja nauke. Ovo

pitanje je svakako u velikoj meri povezano i sa pitanjem postojeće razvijenosti delegatskog sistema, informacijskih tokova između delegacija.

6. Pored svega navedenog ne smemo zanemariti niti postojeću logiku svetske podele rada. Naime, po logici kapitalističkog načina proizvodnje na nivou savremenog sveta, nekima je »dodeljena« uloga »mislilaca«, koji će biti u mogućnosti, ali koji će i morati da kreiraju razvoj proizvodnih snaga shodno interesima kapitala. Drugima će, međutim, biti »dodeljena« uloga »izvršilaca« koji će, ako žele da opstoje na svetskom tržištu, morati da, makar i na račun snižavanja cene radne snage ispod njenog realnog nivoa, proizvode robu shodno interesima kapitala. (Ovaj problem je u svojim delima šire razradio profesor Zoran Vidaković.) S obzirom na to da je i naše društvo sastavni deo sveta kao celine, ni ovu logiku kapitalističkog načina proizvodnje ne možemo zanemariti. Ona ne pogađa samo kapitalističke zemlje nego i nas, a u meri u kojoj nas ona pogađa smanjuje se mogućnost razvoja nauke na nivou celine našeg društva. Stati na put ovoj objektivnoj tendenciji mogu samo organizovane socijalističke subjektivne snage svojim energičnim akcijama, usmerenim ka prevazilaženju ostataka kapitalističkog načina proizvodnje i onemogućavanjem da se nama nametne logika savremenog svetskog kapitala.

Razlozi subjektivne prirode koji određuju ulogu i položaj nauke u udruženom radu kod nas, po mojem mišljenju, bili bi sledeći:

— tendencija elitizma u nauci, a pragmatizma u ostalim delovima društva,
— precenjivanje inostranih i potcenjivanje domaćih licenci,
— nesposobnost organizovanih socijalističkih subjektivnih snaga da razrade specifične programe svojih akcija.

1. Svi smo svedoci manje ili više izraženih tendencija elitizma u nauci, s jedne strane, i tendencije pragmatizma u ostalim delovima društva kao svojevrsnog odgovora na pojavu elitizma, s druge strane. Nauka se pokušava zatvoriti u svoje visoke, idealističke okvire, postajući tako svojevrsnim bastionom nauke, dok se nasuprot tome, od straha od svih mogućih promena i mogućnosti restrukturacije društva, veoma teško istiskuje pragmatizam iz društveno-ekonomske prakse kao najčvršća prepreka bržem prodoru nauke. Na jednom relativno niskom nivou razvoja društveno-ekonomske stvarnosti problemi su se mogli kako-tako efikasno da razrešavaju i uz postojeći pragmatizam, tj. bez korišćenja nauke. Međutim, naše društvo je sada stiglo do takvog nivoa društvene reprodukcije sa koga više nije moguće tolerisati pragmatističku logiku, gde je uključivanje nauke postalo imperativom daljeg razvoja.

2. U našoj savremenoj praksi smo, takođe, veoma često svedoci precenjivanja inostranih i potcenjivanja domaćih licenci. O problemu novatorstva je već puno rečeno i to najčešće u tom smislu da se ono ne stimuliše dovoljno, ni materijalno niti moralno. Nisu retki primeri da izumitelji i novatori lakše lansiraju svoje patente u inostranstvu nego u svojim radnim organizacijama ili uopšte u udruženom radu kod nas. Svakako je ovakav mentalitet u našoj sredini delo još neprevaziđenog svojevrsnog kolonijalističkog statusa prema visoko razvijenim zemljama. Prevazilaženju ovakvog stanja svakako doprinosi činjenica našeg ubrzanog društveno-ekonomskog rasta.

3. Postojeći položaj i ulogu nauke u našem društvu u velikoj meri određuje i sposobnost organizovanih socijalističkih subjektivnih snaga da svojim akcijama bolje utemelje nauku u udruženi rad kao i u sve tokove naše društveno-ekonomske stvarnosti. Na žalost, često možemo biti svedoci nepotrebnog dupliranja ili nekoordiniranosti akcija organizovanih socijalističkih subjektivnih snaga. Nije redak slučaj da se u isto vreme na isti način raspravlja o unapređivanju položaja nauke i u Savezu komunista, i u Socijalističkom savezu, itd. Rezultat svega toga je zatim dovoljan samo za zauzimanje stavova, ali ne i za aktivno menjanje stanja. Verovatno je u tome razlog što se i posle veoma uspele rasprave, uspelog sastanka u nekoj od društveno-političkih organizacija, stanje jedva menja.

Imajući sve navedeno u vidu jasno je da je promenu postojećeg stanja, položaja i uloge nauke u našem društvu nerealno očekivati samo od ljudi iz oblasti nauke, ili samo od ljudi iz ostalog dela naše društveno-ekonomske stvarnosti. Bolje utemeljenje nauke u sve društveno-ekonomske tokove može biti samo rezultat napora celine društva, a u prvom redu organizovanih socijalističkih subjektivnih snaga. Svojim konkretnim akcijama one treba da doprinose stvaranju takve objektivne okolnosti u našoj sredini koja će plodno delovati na proces brže afirmacije nauke. Jačanjem svesti naših radnih ljudi i građana uopšte, organizovane socijalističke subjektivne snage treba da utiču na ubrzano prevazilaženje onih subjektivnih razloga koji predstavljaju smetnju procesu podruštvljavanja nauke, tj. njenom socijalističkom preobražaju. U tom cilju zadatak je svake društveno-političke organizacije da razradi specifični program svoje akcije koji će biti usaglašen sa celokupnim programom socijalističkog preobražaja nauke u našem društvu. Specifični programi određenih organizovanih socijalističkih subjektivnih snaga, društveno-političkih organizacija, moraju proizaći iz njihove uloge i zadatka u procesu socijalističke revolucije kod nas.

Sava Ilić

NAUKA I PRIVREDA U SAMOUPRAVNOM SOCIJALISTIČKOM DRUŠTVU

Kada je reč o nauci i privredi u samoupravnom socijalističkom društvu, treba prethodno naglasiti da se radi o komplementarnim oblastima, od kojih svaka pojedinačno u odsustvu ostalih gubi pravi značaj i puni smisao svoga postojanja. Veza između nauke, privrede i društva razumljiva je sama po sebi, a naučno je objašnjavaju principi istorijskog materijalizma koji se ogledaju u delovanju dijalektičkih zakona uzajamne uslovljenosti proizvodnih snaga i produkcionih odnosa i ekonomske baze i društvene nadgradnje. Ovo su, međutim, uopštene postavke koje u raznim istorijskim miljeima doživljavaju različite interpretacije. Zato je od značaja da se ispita odnos nauke, privrede i samoupravnog socijalističkog društva na današnjem stupnju njihovog razvoja.

Uloga nauke u razvoju samoupravnog socijalističkog društva

Samoupravno socijalističko društvo, u većoj meri no ostali istorijski poznati oblici organizacije ljudske zajednice, mora staviti nauku u položaj osnovne pokretačke i vodeće snage razvoja. Ova nužnost proizilazi iz same prirode socijalističkog samoupravljanja, s jedne, i nauke, s druge strane. Socijalizam, posebno samoupravni, poseduje određene karakteristike koje ga čine kompatibilnim s naučnom organizacijom društva u celini. I ukoliko se više razvija, utoliko njegova bliskost s naukom postaje evidentnija. U prilog toga govore sledeće činjenice.

Socijalizam kao prelazni period od kapitalizma ka komunizmu obiluje društvenim protivrečnostima koje nastaju u sukobu ostataka starog i začetaka novog društva. Zahvaljujući naučnom uvidu u postojeće i naučnom predviđanju budućeg stanja ovih protivurečnosti postiže se njihovo efikasnije i humanije, odnosno u datim uslovima najoptimalnije razrešavanje kroz stvaralačko prevazilaženje.

Društvena svest igra pojačanu ulogu u razvoju socijalizma, a nauka je njen sastavni i, može se reći, najvažniji i najaktivniji deo u tom smislu da pruža objektivnu podlogu njenog delovanja i da kao naučna ideologija povezuje i usmerava uticaj svih oblika svesti.

Nauka determiniše razvoj socijalističkog društva i preko materijalnog faktora na taj način što se opredmećuje u sredstvima za proizvodnju i ljudskom radu i sve više postaje presudni element njegovih proizvodnih snaga.

Interesi radničke klase i njene avangarde, kao nosioca izgradnje socijalizma, nalaze se na glavnom pravcu objektivnog istorijskog kretanja društva. Zato radnička klasa nema potrebe da se suprotstavlja zakonitim tendencijama toga razvoja, već da ih naučno objasni, usmeri i ubrza njihovo delovanje. Istinsku nauku i pravo znanje o društvenom razvoju može imati samo ona klasa koja se ne boji njegovih rezultata. Otuda je i moguće da ideologija radničke klase bude naučna ideologija.

Uostalom, marksizam i nosi obeležje naučnog socijalizma ne samo zbog naučnog predviđanja nastanka novog društva, već i zbog potenciranja uloge nauke u njegovom ostvarivanju.

U samoupravnom prema drugim oblicima socijalizma nauka treba i mora da igra još veću ulogu. Pre svega, protivrečnosti su tu brojnije i složenije usled relativnog nedostatka materijalnih, kulturnih i njima odgovarajućih pretpostavki samoupravljanja, a u svakom slučaju su otvorenije i vidljivije jer su u principu oslobođene pritiska grupnog interesa koji bi ih gušio i prikrivao. Samoupravni socijalizam je, zatim, više nego drugi oblici organizacije društva, svesno delo radnih ljudi i građana, rezultat njihovog izbora i akcije, koji ne mogu biti valjani ukoliko nisu naučno fundirani. Najzad, samoupravljanje je u većoj zavisnosti od materijalne baze i, s tim u vezi, od stepena materijalizacije naučnog znanja, jer se ne može samoupravljati ako se nema čime.

Veliki broj subjekata upravljanja u samoupravnom socijalističkom društvu podrazumeva dosledniju primenu nauke u konstituisanju zajedničkih odluka. Nauka ovde utvrđuje objektivne kriterijume kojih će se pridržavati svi učesnici u odlučivanju i koji će poslužiti kao merilo vrednosti njihove odluke. Kao znanje i informacija, nauka, znači, mora biti pristupačna svim samoupravljačima, jer je ona gotovo jedina garancija, prvo, da učestvuju u odlučivanju, drugo, da ne budu izmanipulisani od strane nametnutih monopola vlasti i upravljanja, i treće, da donose zaista kvalitetne i u datoj situaciji najadekvatnije odluke.

Svakako da naučno znanje i ne može biti podjednako raspoređeno među samoupravljačima. I dalje postoje i postojaće, a sa produbljivanjem podele rada u društvu i sve intenzivnije, razni profili i različiti nivoi znanja među pojedincima. O njegovoj egalitarnoj distribuciji, međutim, i nije reč. U pitanju je nužnost prisustva znanja u pripremanju samoupravnih odluka i njegove odgovornosti za posledice koje prate izvršavanje istih. Pod tim uslovima naučno znanje i njegovi nosioci su bitna komponenta socijalističkog samoupravljanja. Ono, pak, što je neophodno svim samoupravljačima jeste znanje o samoupravljanju kao društveno-političkom procesu u kome učestvuju, a naročito znanje (kao opredeljenje) za samoupravljanje.

Mora se, ipak, priznati da samoupravnom socijalističkom društvu kao neposrednoj socijalističkoj demokratiji, preti opasnost od neukosti, diletantizma i improvizacija u odlučivanju, iz čega proizilazi prevashodna potreba saturacije procesa odlučivanja naučnim znanjem.

Usled decentralizacije funkcije upravljanja ugrožen je, takođe, ravnomeran i jedinstven razvoj društva, te je neophodna nauka, koja je, kao opšte prihvatljiva istina, svojevrsna integracija njegovih delova u celinu. Integrativna uloga nauke u skladu je sa njenim karakterom društvenosti, koja sa svoje strane odgovara podruštvljavanju upravljanja društvom. Nauka u toj ulozi zamenjuje birokratsku organizaciju društvene zajednice, koja se inače mora razvijati kao živi organizam.

Nauka u samoupravnom socijalističkom društvu služi radnim ljudima i građanima kao najsvrsishodnije sredstvo ne samo u borbi za novo a protiv starog društva, koje nastoji svim silama da se održi između ostalog i upotrebom i zloupotrebom nauke, već i u obračunu sa birokratskim, tehnokratskim, nacionalističkim i drugim ideološkim izraslinama i centrima moći u krilu i pod plaštom socijalističkog samoupravljanja. Nema sumnje da ove i slične »kratije« i »izmi« raspolažu znanjem i informacijama, najčešće, na žalost, u većoj meri nego radnička klasa, što im omogućuje da ih monopolišu i njime manipulišu u cilju zasnivanja i učvršćivanja svojih privilegovanih pozicija i realizacije antisocijalističkih i antisamoupravnih aspiracija.

Nije nauka samo faktor razvoja samoupravnog socijalističkog društva, već od samoupravljanja zavisi i njena sudbina. Dovoljno je istaći kao potvrdu ove teze ozbiljna i sve brojnija naučna predviđanja da proizvodne snage društva, kao materijalizacija nauke, ne mogu više napredovati bez učešća u upravljanju svih koji sa njima rade.

Mislim, dakle, i ne smatram to preteranim, da se između nauke i samoupravnog socijalističkog društva može staviti znak jednakosti, naravno još uvek samo u njihovom idealitetu, dok u stvarnosti postoje znatne disproporcije prouzrokovane niskim stepenom njihove razvijenosti i uzajamne povezanosti.

Stanje i probelmi odnosa između nauke i privrede u samoupravnom socijalističkom društvu

Uloga nauke u razvoju privrede, i obrnuto, opšte je poznata i svakim danom sve očiglednija, kako u kapitalizmu tako i u socijalizmu. Budućnost, pak. otvara neizmerne mogućnosti

njihove međuzavisnosti. Pitanje je, međutim, kakav je njihov odnos u našem današnjem društvu. Ili konkretnije, koliko je privreda sposobna i zainteresovana da apsorbuje naučna otkrića, a nauka u položaju da odgovori zahtevima privrede, i da na taj način jedna drugoj iniciraju i podstiču razvoj.

Polazeći od premise da nauka kao čista teorija nije sama sebi cilj i da je nerazlučiva od društvene prakse, prvenstveno od privrede — bilo da uslovljava napredak privrede, bilo da je sama uslovljena potrebama privrednog razvoja, nameće se zaključak da one, u stvari, dele istu sudbinu. Stanje u nauci odraz je stanja u privredi, kao što i privreda odslikava stanje u nauci.

Poslužimo se sledećim primerima:

Stepen podruštvljenosti privrede u uslovima robne proizvodnje i socijalističkog samoupravljanja treba da bude veoma visok. Nauka, takođe, već i po svome biću, ali i kroz tehničko-tehnološku i društveno-ekonomsku primenu, ima društveni karakter. U međusobnim uticajima, nauka i privreda, tako podruštvljene, podižu svoj i zajednički nivo podruštvljenosti. Podruštvljena privreda i nauka, s tog razloga, omogućuju i zahtevaju visok stepen sopstvene i međusobne organizovanosti, odnosno udruženosti. To je onda i zaloga njihove integrisanosti.

Ali stvari ne stoje tako. Razlozi su, osim ostalih, u odsustvu suštinskog samoupravljanja u privredi i nauci, u nerazvijenoj potrošnji i, s njom u vezi, robnoj proizvodnji, u pojedinim granama privrede, kao i u nedostatku primene nauke u praksi. Ne upuštajući se u ocenu stepena podruštvljenosti privrede i nauke, možemo na osnovu rečenog sa velikom verovatnoćom pretpostaviti da ista ne obezbeđuje uslove njihove povezanosti.

No i tolika kolika je, podruštvljenost je veća nego organizovanost. Zato smatramo osnovnim uzrokom nezadovoljavajuće integracije privrede i nauke jaz koji se stvara između njihove podruštvljenosti i organizovanosti, tj. udruženosti. Zašto postoji takav raskorak na relaciji podruštvljenosti i udruženosti, ne samo ovde već i u mnogim oblastima društva, na nauci je da ispita i objasni. Nas ovde interesuju posledice toga po privredu i nauku.

Činjenica je da privreda, zbog nedovoljne razvijenosti, a najviše zbog usitnjenosti i neorganizovanosti, nije u stanju da koristi ni postojeća naučna znanja, a kamoli da iziskuje i time pospešuje nova i dublja naučna otkrića. Najviše što takva privreda može da primi od nauke, da traži i da finansira, jesu palijativna rešenja za neke aktuelne i, reklo bi se, dnevne probleme. Shodno tome, i nauka, iz komercijalnih, tj. egzistencijalnih pobuda, fabrikuje i prodaje upravo takva rešenja. Za račun njih zapostavlja fundamentalna i sopstvena istraživanja i okreće se reprodukovanju tuđih naučnih rezultata, i to prvenstveno onih koji su u modi i koji imaju prođu.

Pored niza negativnih posledica koji izaziva komercijalizacija nauke, da pomenemo, na primer, i pad njenog ugleda, jedna od najtežih je ta što se gubi interes za njeno međusobno povezivanje interdisciplinarno i granski. Jer razjedinjenoj i usitnjenoj privredi najefikasnije može parirati razjedinjena i usitnjena nauka. Manja naučna ustanova i manji broj naučnih radnika mogu u takvoj situaciji lakše i brže da se snađu i zarade. Zato se naša nauka odlikuje svojevrsnim paradoksom: da raspolaže velikim brojem institucija, relativno brojnim kadrovima i malim rezultatima.

Razumljivo je da nauka u samoupravnom socijalističkom društvu ne može biti finansirana i usmeravana od strane države ili iz nekog drugog centra, jer bi se time otuđila od korisnika svojih usluga i postala monopol države i cehovno udruženje profesionalnih naučnih radnika. Ona, poput ostalih društvenih delatnosti, mora biti uključena u integralni sistem udruženog rada i samoupravnom razmenom rada osigurati sebi ravnopravan položaj u društvu koji joj, s obzirom na njen značaj, i pripada.

To ne znači, međutim, kao što se često pogrešno shvata i čini, da nauku treba prepustiti njoj samoj, po principu samofinansiranja, samorazvoja i samoprimene u praksi. Nosilac razvoja nauke ne može biti ona sama, pogotovo ne usamljene naučne ustanove, grupe ili pojedinci, odnosno pojedine privredne organizacije, pa čak ni privreda u celini kao pretežni korisnik njenih rezultata, već celo društvo, gde spadaju i one oblasti koje se ne oslanjaju na nauku direktno, ali zato imaju indirektan upliv i opšti interes u njenom razvoju. Ovo zbog toga što proizvodi nauke dobijaju široku primenu, mnogostruku namenu, produženo dejstvo i trajni uticaj u sveukupnom napretku društva. Čak i kad je njihovo korišćenje trenutno odloženo, jer je iz bilo kojih razloga nemoguće, i tada naučna otkrića predstavljaju dragocenu društvenu imovinu. Zato brigu o nauci mora voditi globalno društvo, uz uslov, naravno, da je samoupravno integrisano.

Čini nam se da postoji vapijuća potreba privrede za naukom, bez obzira što se takav poziv nedovoljno artikuliše i slabo čuje. Pored nesumnjivih uspeha privrede u celini, pojedine grane, tekstilna i klanična industrija, na primer, grcaju u teškoćama koje uglavnom nauka može da otkloni. Nerentabilne i promašene investicije, duplirani a neiskorišćeni proizvodni kapaciteti, niska produktivnost rada, slaba organizacija, mala stopa akumulacije, skupa proizvodnja — to je samo deo problema koji čekaju pomoć nauke.

Nasuprot tome, u privredi skoro i da nema naučnih kadrova. Nalaze se po pravilu u velikim gradovima i visokim naučno-obrazovnim institucijama, odakle o privredi govore i za privredu rade po svome nahođenju ili po porudžbini. Oni malobrojni što su u privredi i u manjim mestima, čekaju i koriste svaku priliku da odu, iz prostog razloga što nemaju ni minimalne uslove za rad i usavršavanje. Privreda, naime, ne podiže naučni kadar i ne stimuliše ga materijalno i na drugi način. Retki pojedinci koji su izabrali trnoviti put nauke mogu biti samo entuzijasti, a za dotičnu sredinu zanesenjaci. Svedoci smo brojnih primera koliko se nisko vrednuje novatorstvo u proizvodnji i organizaciji rada, kako se s podozrenjem gleda na ljude koji se bave istraživanjima i kako se čak okrivljuju za nerad. Na većoj ceni su oni stručnjaci koji se ustručavaju da zavire u novo i nepoznato i uokviruju se u postojeće znanje, stečeno u školi ili u praksi, primenjujući ga rutinski i stereotipno. Ne uviđaju pri tome da je to što čine samo nauk, a ne i nauka, kreativnost. Da ne govorimo o tome kako privreda oskudeva i u takvim stručnjacima, koji inače zaslužuju dužno poštovanje.

Ima, zato, ozbiljnih zagovaranja, pa i pokušaja, da privreda sama razvija sopstvenu nauku. To je u načelu i potrebno i neophodno, ali valja imati u vidu da nije uvek i celishodno. Ako je privreda razjedinjena, kao što jeste, tada će i nauka koju podiže biti rascepkana i podeljena, što će voditi njenoj daljoj dezintegraciji sa svim negativnim posledicama koje slede. Nauka bi postala svojina pojedinih organizacija udruženog rada a ne opšte dobro. Pripala bi krupnijim i jačim organizacijama a otuđila se od sitnijih i slabijih, kojima je baš zato i potrebnija. Ovako privatizovana nauka bi došla u isti položaj kao danas: da je ceh parcijalnih delova društva, da se neravnomerno i jednostrano razvija, da zapostavlja fundamentalna za račun prakticističkih istraživanja, da se komercijalizuje, itd.

Izlaz je, prema tome, u povezivanju udružene privrede sa udruženom naukom u samoupravno organizovanom socijalističkom društvu. Da nauka postane integralni deo privrede, a privreda integralni deo nauke.

Potrebe i mogućnosti povezivanja nauke i privrede na primeru organizovanja agroindustrijskog kompleksa

Najbolju ilustraciju potreba i mogućnosti povezivanja nauke u praksi, a istovremeno se i najdalje otišlo u obezbeđenju stvaranje agroindustrijskih kompleksa u Jugoslaviji, posebno u Vojvodini. Tu postoje komparativne prednosti za primenu nauke u praksi, a istovremeno se i najdalje otišlo u obezbeđenju uslova za realizaciju ovakvog projekta.

Poljoprivredna nauka, a s njom i poljoprivredna proizvodnja, dostigle su zavidan razvoj koji se može upoređivati sa najvišim svetskim dostignućima. Rezultati naučne agronomije, u vidu agrotehnike, zootehnike i tehnologije prerade poljoprivrednih proizvoda, nalaze, u odnosu na ostale nauke i njima odgovarajuće privredne grane, najkraći put do proizvodne prakse. Primarna poljoprivreda, prehrambena industrija i promet njihovih roba čine, po prirodi stvari, organsku celinu i zato predstavljaju samo pojedine faze u jedinstvenom lancu produkcije hrane. Od njive do trpeze, kako se to kaže. U skladu s tim ovde je i stupanj integrisanosti privrede i nauke postigao najviši domet. Danas u Vojvodini postoji tek nešto više od deset agroindustrijskih kompleksa, a čine se napori u pravcu daljeg okrupnjavanja i međusobnog povezivanja. Istovremeno je objedinjena i poljoprivredna nauka, budući da su se naučno istraživački instituti, zavodi i fakulteti našli u jednoj jedinstvenoj organizaciji udruženog rada. Tim načinom, kada udružena poljoprivredna nauka nastupa prema udruženoj poljoprivredi i prehrambenoj industriji, lakše i brže se pronalaze i ostvaruju zajednički interesi.

Poznato je da poljoprivreda ima veliki značaj za razvoj društva i da se odlikuje specifičnostima kojima se razlikuje od ostalih privrednih grana. Ovi momenti na poseban način pobuđuju pažnju društva prema poljoprivredi i motivišu nauku da se intenzivnije bavi njenim problemima.

Poljoprivreda je proizvođač hrane kao osnovnog uslova ljudske egzistencije, od njenih sirovina zavisi opstanak brojnih industrijskih grana, izvozom proizvoda na strano tržište omogućuje uvoz, te se javlja bitnim faktorom uravnoteženja platnog bilansa sa inostranstvom, a pošto hrana učestvuje sa preko 50% u troškovima života, to poljoprivreda figurira kao regulator životnog standarda radnih ljudi, a time i unutrašnje ekonomske i političke stabilnosti društva.

S druge strane, poljoprivreda ima posla sa živom ćelijom i organskom proizvodnjom, sa klimom kao nekontrolisanim faktorom proizvodnje, sa privatnom svojinom nad zemljištem i sredstvima za proizvodnju, sa dekoncentracijom proizvodnih snaga društva u liku individualnih poljoprivrednih gazdinstava, i tome slično.

Drugim rečima, agroindustrijski kompleks je nedovoljno proučeno, široko i raznovrsno polje naučne aktivnosti, pravi izazov za nauku. Počev od genetike kao fundamentalne biološke nauke koja najavljuje neslućene mogućnosti izmene genotipa biljnih i životinjskih vrsta, preko meteorologije i klimatologije koje imaju rešenja da makro klimu podneblja stave u službu poljoprivrede, pa do poljoprivredne tehnike i tehnologije koje

isključuju zemljište u biljnoj proizvodnji ili kravu u proizvodnji mleka, sve su to revolucionarna otkrića koja će iz temelja promeniti poljoprivrednu proizvodnju. Bez preuveličavanja se zato može reći da razvoj agroindustrijskog kompleksa ima naučni karakter.

U agroindustrijskom kompleksu nalaze mesta brojne i raznovrsne naučne discipline: od nauke o zemljištu do sociologije sela i politikologije. Radeći na zajedničkom zadatku, one se povezuju međusobno i sa proizvodnom praksom. Udružena nauka u udruženoj privredi, naučna privreda i privredna nauka, — to je pravo lice budućnosti agroindustrijskog kompleksa i putokaz ostalim naučnim disciplinama i privrednim granama.

Reč je, naravno, o potrebama i mogućnostima. Inače se zna da nauka o poljoprivredi još uvek nije u poljoprivredi i da agroindustrijski kompleks predstavlja tek prosti zbir proizvođača hrane. Mnogo toga u njemu treba da se izgradi i dogradi, prvenstveno uz pomoć nauke, ali je kao pokušaj vredan pažnje sa stanovišta problema koji razmatramo.

Jovan Miljuš

NEKI ASPEKTI MESTA I ULOGE NAUKE U DRUŠTVENO-EKONOMSKOM RAZVOJU

I

Osvrnuo bih se najpre na neke teze iznesene u uvodnom materijalu, koji je imao svrhu da inicira pitanja o kojima bi bilo oportuno voditi raspravu.

Kada analiziramo doprinos nauke u podizanju proizvodno-tehničke osnove naše privrede i u procesima koncentracije i integracije, onda nije dovoljno polaziti samo od nekoliko izabranih parametara, koji na određen način osvetljavaju veličinu organizacija udruženog rada. Znači pored ukupnog prihoda, broja zaposlenih, potrebno je uzimati u obzir kvalitet sredstava za proizvodnju, način poslovanja, stepen organizacije rada, sistem rukovođenja i slično, što može omogućiti sagledavanje uloge nauke kao proizvodne snage.

Stoga se ne bih složio da je 97% organizacija udruženog rada po ekonomskoj snazi i broju zaposlenih na nivou privrede sa zanatskim karakterom proizvodnje i njoj odgovarajućom organizacijom rada. Treba zapravo napomenuti da su u našoj privredi prisutni intenzivni procesi modernizacije načina proizvodnje i organizacije rada. Svake godine industrija osvaja nove proizvode. U vrednosti ostvarene realizacije novi proizvodi učestvuju oko 2% godišnje, a bitno izmenjeni sa više od 1%. Osnovna sredstva industrije uvećana su u periodu od 1952—1975. godine za 7,2 puta. Radna mesta su stoga sve bolje opremljena, a vrednost osnovnih sredstava po radniku povećana je od 1952—1977. godine za 2,2 puta. Istovremeno, više nego dvostruko porasla je i opremljenost radnika mehaničkom snagom. Snaga instalisanih pogonskih mašina po radniku porasla je od 1,6 kw (1951) na 3,6 kw (1975), a skoro 4 puta je porasla potrošnja elektroenergije po radniku. Krajem 1972. godine bilo je u upotrebi 72% vrednosti opreme nabavljeno u poslednjih 10 godina, a 41% u poslednjih pet godina. Krajem iste godine automatske i poluautomatske mašine sačinjavale su dve trećine ukupne vrednosti opreme.[1]

Kada je reč o broju zaposlenih, moramo istaći da se njegov značaj u ovom kontekstu nužno relativizira. Odnosno, prodor nauke i tehnike u proizvodnju zahteva relativno manje radnika u materijalnoj sferi, a značajno otvara mogućnosti zapošljavanja u tercijarnim delatnostima. Takođe, prema podacima za 1976. godinu[2] oko 20% organizacija udruženog rada je zapošljavalo više od 251 radnika. Više od 500 radnika imalo je 1613 organizacija udruženog rada.

Navedeni podaci upućuju da je dostignuti nivo naše privrede, posebno industrije, takav da već danas predstavlja veliku proizvodnu snagu, dovoljno osposobljenu za kreativnu saradnju sa naukom. Procesi ukrupnjavanja treba da teku logikom dohodovnih odnosa, preko udruživanja rada i sredstava, što ne znači da su brojčano manje radne organizacije u inferiornom ekonomskom i drugom položaju.

Povezano sa prethodnim je i pitanje vezano za oficijelne integracije unutar jugoslovenske privrede. Mislim da integracioni procesi, ni u okviru republika i pokrajina, nisu pod uticajem ekonomskih tržišnih zakonitosti, već su više pod dejstvom političkih faktora odgovarajućih društveno-političkih zajednica. Uticaj vanekonomskih faktora na odvijanje privredne aktivnosti i razvojne tokove privrede još uvek je visok. Sadašnja situacija ne dozvoljava slobodno kretanje akumulacije, ona je teritorijalizovana, pa su i efekti od udruživanja rada i sredstava svakako niži od očekivanih. Zadatak nauke bio bi da prouči stvarni stepen odlučivanja udruženog rada, kada je reč o donošenju ekonomskih, pa i ostalih odluka u našem samoupravnom društvu. Do sada je konkretni doprinos nauke minoran, što je možda pitanje koje traži posebnu raspravu.

U pogledu iznetog stava da bi prvenstveno nauka trebalo da donosi odluke o prestanku rada nekih grana ili pak organi-

[1] SZS, Osnovni rezultati društveno-ekonomskog razvoja Jugoslavije u posleratnom periodu, Beograd, 1978, str. 19.
[2] SZS, Statistički godišnjak Jugoslavije, 1978, Beograd.

zacija udruženog rada, da određuje pravce odvijanja ekonomske aktivnosti i slično, mislim da to ne bi bilo uputno a u suštini nije ni moguće. Istina, nauka može pomoći u stvaranju objektivnijih uslova privređivanja, u donošenju optimalnih razvojnih programa, u razvijanju dohodovnih odnosa, koji bi uzrokovali kvalitetno drukčije ponašanje organizacija udruženog rada. Međutim, ukoliko bi se smanjio stepen mešanja činilaca van udruženog rada, sigurno je da bi došlo do drugačijeg vrednovanja i procenjivanja objektivnih okolnosti za odvijanje ove ili one proizvodnje. Na nivou globalnog društva ne mogu se propisivati i donositi odluke koje bi umanjivale samostalnost privrede u izboru svoje proizvodne orijentacije. U tom slučaju susreli bismo se sa pojavom ekonomskog voluntarizma, bez obzira na »pokriće« koje bi dala nauka. Rešenje se mora tražiti na uspostavljanju ekonomskih odnosa putem sistema planiranja, uz uvažavanje tržišta koje bi ipak moralo biti jedno od merila uspešnosti poslovanja organizacija udruženog rada.

Tvrdnja u tezama o razornom delovanju multinacionalnih kompanija na jugoslovensku privredu i sumnja o gubljenju ekonomske nezavisnosti suviše je naglašena da bi bila i realna. Čini se da je namerno izabran primer koji bi to trebao da argumentuje. Ja, iskreno, ne vidim opasnosti takvih razmera, mada nisam sklon da potcenjujem različite forme i metode delovanja ovih džinovskih korporacija i njihovu bezobzirnu trku za profitom.

Krupni svetski monopoli nisu pohrlili u Jugoslaviju i pored tri promene Zakona o ulaganju stranog kapitala, iako su sve tri promene značile poboljšavanje uslova za plasiranje stranih sredstava u našu privredu. Primedbe koje se stavljaju i posle donošenja novih zakonskih odredbi[3] uglavnom se svode na preterano administrativno odlučivanje umesto organizacija udruženog rada. Zapravo, u poslednjem zakonu najobimnije je poglavlje koje se odnosi na odobravanje i verifikaciju sklopljenih ugovora. Praktično, sve bitne odredbe podležu administrativnoj proveri. Reč je, na primer, o opravdanosti ulaganja, mogućnostima plasmana, pravcima daljeg razvoja, izabranoj tehnici i tehnologiji proizvodnje, pa sve do kvaliteta kadrova. S pravom se postavlja pitanje (od strane privrednika) zar nismo isuviše brižni i skeptični da organizacije udruženog rada nisu osposobljene za realno procenjivanje ekonomskih i drugih efekata od udruživanja sa stvarnim partnerima.

Neosporno je da nama treba nova, savremena tehnologija, posebno u granama gde bi angažovanje niže tehnike značilo i zaostajanje (trajno) za drugim ekonomijama. Istovremeno, pravo pitanje je koliko smo pripremljeni za višestruku realizaciju

[3] Mr M. Kovačević, Šta usporava inostrana ulaganja, Ekonomska politika, Beograd, br. 1400/79.

mogućih efekata od udruživanja sa stranim firmama. Ovde se misli na mogućnosti osvajanja novih tržišta, na sposobnost daljeg samostalnog istraživanja i usavršavanja kupljenih patenata, tehnologije, pa do ravnopravnog uključivanja u buduće razvojne projekte. Što se tiče primera sa nuklearnom elektranom u Krškom, moramo respektovati činjenicu da je ipak u pitanju izuzetan posao u oblasti za koju jugoslovenska privreda još dugo neće biti osposobljena, i sa tim nužno moramo računati. Takvih primera će biti i ubuduće, s obzirom da naša privreda ne može uspešno razvijati sve sektore razuđene ekonomske aktivnosti. Međutim, ovo implicira potrebu da nauka pomogne u opredeljenju grana i sektora, gde naša ekonomija može i mora držati nivo svetske tehnike i tehnologije, pa time biti i konkurentna stranim partnerima. Upravo tu i vidim prostora za efikasniju saradnju naučno-istraživačkih potencijala i kadrova iz proizvodnje.

II

Krupan zadatak, zajednički za nauku i udruženi rad, sastoji se u neophodnosti formiranja politike transfera tehnologije i znanja kao sastavnog dela naučne i, šire uzev, ekonomske politike. Poučan primer može biti praksa Japana, koji je poznat po tome što veoma brzo usavršava i dalje razvija kupljenu tehnologiju, pa je tako oplemenjenu čak plasira u zemlje odakle je ona prvobitno uvezena.[4]

Da bi nauka bila istinska koheziona, integrirajuća i usmeravajuća snaga u razvoju privrede i društva, svakako treba i drugačija politika razvoja nauke i sistema obrazovanja. S druge strane, nauka se mora više okrenuti a možda se može reći i pozvati da aktivnije učestvuje u koncipiranju i rešavanju naših razvojnih i dugoročnih ciljeva. S tim u vezi, sve više se ističe i nameće značaj naučnih prognoza, tj. nužan je prognostički karakter nauke.

Nije suvišno nešto reći o ekonomskoj nauci posebno, koja bi morala biti više prisutna u rešavanju pitanja ekonomske teorije i prakse udruženog rada. Sada se primećuju pojave deskriptivnog tretiranja niza pitanja, pri čemu se ne ide dalje od konstatacija koje se proglašavaju uzrocima i objektivnim faktorima analiziranih procesa i kategorija. Za ovo primera ima više.

Po obimu još uvek nedovoljno udruživanje rada i sredstava pravda se nedostatkom akumulacije, a ova činjenica se

[4] Dr S. Blagojević, Prioriteti i projekcija razvoja naučno-istraživačke aktivnosti u Srbiji do 1980. godine, Ekonomska misao br. 1/76. Beograd, str. 12—13.

objašnjava neprevaziđenim kreditnim odnosom i bržim rastom ostalih vidova potrošnje od ostvarenog dohotka i onda se izvlači zaključak da iduće godine ne treba tako činiti. Umesto ovoga, treba postaviti prava pitanja koja se odnose na položaj udruženog rada u procesu proširene reprodukcije, u privrednom i društvenom sistemu, zatim pitanje efikasnosti delegatskog mehanizma, selektivnosti prilikom izbora prioriteta, uticaja društveno-političkih zajednica, poslovnih banaka, na tokove odlučivanja prilikom investiranja.

Drugi primer vezan je za planiranje kao bitnu polugu našeg društveno-ekonomskog sistema. Donošenje naših planova prati, u krajnjoj instanci, saglasnost svih činilaca, zaključno sa naukom, da je očinjeno sve što je neophodno za uspešnu realizaciju.

Međutim, kada treba izvršiti pravu analizu ostvarenja, ona se svodi na konstatacije da ipak kada smo plan donosili nismo do kraja uspeli raditi na željeni način. Za srednjoročni plan 1966—1970. godine rečeno je da ipak nije do kraja donet na reformskim principima, pa ga i nije bilo moguće realizovati. Za plan od 1971—1975. godine rečeno je da je donet u nesređenim ekonomskim i drugim odnosima. Za sadašnji srednjoročni plan već se ističe da je donet na stari način planiranja, pa će tek naredni srednjoročni plan razvoja biti donet na dobro proučenim metodama i principima.

Stoga mislim da bi se morali činiti veći i organizovaniji napori od strane naučnih i drugih radnika za identifikaciju pravih uzroka, a ne uzimati one koji su opšteg karaktera. Proglašavanje nečega za nov fenomen ili paradoks ne znači i njegovo objašnjenje, već naprotiv zahteva seriozan istraživački rad.

Među pitanjima koja bi trebala više biti obrađivana svakako je podizanje sistema samoupravljanja na veći nivo efikasnosti, posebno njegovog prerastanja sa mikro nivoa na makro nivo. Ovo bi doprinelo bržem rešavanju već dugo vremena otvorenih agregatnih disproporcija u našoj ekonomici. Posebno je pitanje pronalaženja takvih modela upravljanja i rukovođenja koji bi omogućili da samoupravne organizacije udruženog rada najefikasnije koriste proizvodne i subjektivne potencijale. Takođe je neproučeno pitanje koliko i da li samoupravni sporazumi zamenjuju tržište ili se pak radi o monopolskim tendencijama, skrivenim iza samoupravnog sporazuma. Nije manje aktuelno ni pitanje ostvarivanja slobodne razmene rada. Može se konstatovati da ekonomska nauka nije još počela izučavati mnogobrojne aspekte razmene rada, koja se sada tretira kao prosta zamena za budžetsko finansiranje.

Jedan od puteva premošćavanja sadašnjeg položaja i mesta nauke mora da vodi preko intenzivnijeg prožimanja nauke i prakse. U teoriji a i praksi nema spora oko uticaja obrazovanja, nauke i stručnih radnika na nivo i kvalitet proizvodnje,

dostignuti stepen produktivnosti rada, što znači na ostvareni obim društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka.

Dokazano je da sa pomakom vremenskog perioda raste udeo faktora obrazovanja u prirastu nacionalnog dohotka ili društvenog proizvoda. Ovo su potvrdila ispraživanja E. Denisona u SAD[5], a slične rezultate, koji potvrđuju sve veći značaj podizanja nivoa obrazovanja, dobili su i sovjetski ekonomisti, Mihaljeski i Solovjev[6]. Stoga se treba složiti sa gledištem da je najmanje sporna ona mera koja zahteva veća ulaganja u naučno-istraživačke kapacitete, u sistem obrazovanja, tražeći pri tome da rezultati nauke moraju biti okrenuti ka podizanju produktivnosti rada, kako u sferi materijalne proizvodnje tako i u vanprivrednim delatnostima.

Ferenc Bodrogvari

OPASKE O SMISLU FUNKCIJE NAUKE

Prethodna pretpostavka ovih opaski je da prilikom razmatranja položaja i uloge nauke u društvu treba polaziti od analize funkcije nauke, jer »kakvoća« nauke uvek zavisi od »kakvoće proizvodnje«. Funkcija nauke je pokazatelj stanja i problema u proizvodnji. Proizvodnja prikazuje, i time indirektno kritikuje, sebe kroz nauku. Polazim, dakle, od razvijenog, apstraktnog oblika pojave da bih stigao do suštine, a to je: »Kako izmeniti proizvodnju, a ne: kako izmeniti nauku«. Stvari su povezane; izmeniti proizvodnju bez menjanja funkcije nauke nije moguće, a takođe je nezamislivo da se izmeni prvo funkcija nauke, a tek posle sama proizvodnja.

Osnovna teza ovih opaski je da usled pritiska ekonomske nužnosti (a ona može da se manifestuje u siromaštvu i slaboj organizovanosti, u hajci za profitom u uslovima relativno visokog blagostanja i organizovanosti itd.) kratkoročni pragmatistički ciljevi dobijaju prvorazrednu vrednost i zbog toga dolazi do favorizovanja izvršilačke (egzekutivne) funkcije nauke po cenu zanemarivanja, potiskivanja, nižeg vrednovanja njene istraživačke (eksploratorske) i povezivalačke (korelativne) funkcije. Izvršiti, realizovati možemo jedino ono što već postoji. Smisao izmene u ovakvoj usmerenosti svodi se na usavršavanje i na ekstrapoliranje (na teorijsko izvođenje najvećeg mogućeg

[5] E. Denison, United States Economic Growth, Journal of Business, No. 2. April, 1962.

[6] Videti u knjizi R. Stojanović, Veliki ekonomski sistemi, Institut za ekonomska istraživanja, Beograd, 1970.

stupnja savršenstva postojeće funkcije). Ovakvo razumevanje funkcije nauke svojstveno je kapitalističkom načinu proizvodnje; druge dve funkcije nauke apsolutno su podređene realizatorskoj (izvršnoj) funkciji radi sticanja što većeg profita uz istovremenu stabilizaciju suštine poretka. Privid dinamike zabašuruje statičku suštinu. Stoga je lako da se smisao korelativne funkcije nauke svodi na instrumentalnu funkciju u službi efikasnije realizacije postojećeg. Naime, transfer naučnih znanja iz kapitalističkih zemalja, na taj način, smera ka obezbeđivanju što veće efikasnosti. U ovom kontekstu transfer istraživačke funkcije nauke svodi se na preuzimanje gotovih modela, ideja, licenci itd. (jer je to najjeftinije i najefikasnije).

Favorizovanje izvršne funkcije nauke nesumnjivo ima pozitivne posledice. Povećava se efikasnost proizvodnje. To se može potkrepiti statističkim pokazateljima rasta i razvoja, na primer, industrijske proizvodnje. Svakako da se povećava i sposobnost i interes industrije da primi nauku. Angažovanje nauke u industriji poima se kao životni uslov same industrije.

Ovakav proces je, međutim, dosta spor i nikada ne može da dovodi ni do značajnijeg kidanja uslovljenosti-potčinjenosti razvijenijim kapitalističkim rešenjima i funkcijama. Jednostavno i jednostrano shvaćeni interes znači postojanje takve *zainteresovanosti* koja je, zapravo, »lažno-lažna svest«; sam objektivni interes, tj. trend rasta i razvoja je lažan, a takođe je lažno njegovo svesno tumačenje, vrednovanje. Lažnost ove usmerenosti utvrđuje se, prirodno, u zavisnosti od opštih ciljeva društvenog razvitka socijalističkog samoupravljanja. Naime, pomenuta usmerenost u shvatanju funkcije nauke dovodi do takve organizacije načina proizvodnje koja ne omogućava da se čovek i društvo stvarno oslobode od sredstvenosti postojanja; od vladavine »viših sila«.

Prijemčivost industrije (da ostanemo kod ovog primera), s druge strane, tj. insistiranje na nauci kao na uslovu rasta i razvoja može da nastane samo u relativno velikim proizvodnim integracijama. Ova pozitivna činjenica, međutim, pretvara se u opasnost ukoliko se odnosi samo na izvršnu funkciju nauke, jer su ostale funkcije nauke i u ovom slučaju vrednovane kao drugorazredne. U rasitnjenoj proizvodnji još jasnije se vidi nužnost potiskivanja ili čak potpunog zanemarivanja istraživačke i korelativne funkcije nauke. Sve što nije od neposredne i kratkoročne koristi skupo je i nefunkcionalno sa stanovišta ekonomskog prosperiteta date proizvodne jedinice.

Prirodno je, stoga, da usled ovakve usmerenosti integralni pristup pojmu nauke postaje besmislen. Nastaje jaz u vrednovanju nauke; teorijske i korelativne funkcije naukâ (kako prirodnih, tako i društvenih, a zbog posrednijeg karaktera primenljivosti ove potonje obično lošije prolaze) često se pri-

kazuju kao »sterilna i apstraktna mudrovanja«, kao »gubljenje veza sa životom i udruženim radom itd. Na ceni su jedino neposredno primenljive nauke, odnosno, još tačnije, ni one, već jedino određene *tehnike* i *tehnologije*. Dakle, pojam nauke svodi se na pojam tehnike-tehnologije u smislu *opredmećenja;* tehnike i tehnologije koja je na *delu* u procesu proizvodnje. (Tehnika i tehnologija u smislu teorijske objektivacije, tj. ako one nisu na delu u neposrednoj realizatorsko-iskustvenoj praksi, ako im je praksa teorijske prirode, ne prolaze bolje od tzv. »čistih« teorijskih nauka.) Ovakvu usmerenost nazivam tehnocentrizmom.

Tehnocentrizam predstavlja nepoželjnu inverziju (preuzimanje uloga). Primenjene nauke i naročito tehnika-tehnologija na delu imaju prevashodno realizatorsku svrsishodnost. Tehnika-tehnologija treba da »radi« na realizaciji i ekstrapolaciji onih postojećih mogućnosti koje se utvrđuju u teorijskim istraživanjima. (Osim toga, teorijska istraživanja bave se i određivanjem mogućnosti koje, bar u datom trenutku, nisu postojeće u smislu kratkoročne ostvarljivosti.) Umesto toga, usled tehnocentrizma, tehnici-tehnologiji se pridaje i značaj (i funkcija) vrednovanja i istraživanja. Tada nastaje takvo samoocenjivanje koje svakodnevnim jezikom iskazujemo na veoma prost način: »Praksa je važna, a ne mudrovanje!«, »Jedno je iskustveni rad, a drugo je filozofiranje!« itd. Čak se pravi vrlina od toga što »teorija kaska iza prakse«, a ne pita se zašto. Jasno je, međutim, da ovakva usmerenost nastaje kao proizvod pritiska ekonomske nužnosti i nepromišljenosti i ogleda se, na kraju krajeva, u voluntarizmu, tj. u pojavi da su ljudi motivisani partikularnim interesima, a njih uvek predstavljaju kao da su opšti.

Objektiva posledica je jasna i može se konstatovati: bez obzira na »dinamičnost« proizvodnje i na nesumnjivi rast prijemčivosti proizvodnje za naukom, ona nužno »kaska« na repu savremenog rasta i razvoja. U svakom slučaju (može i da ne »kaska« sasvim na repu) odnosi zavisnosti od razvijene kapitalističke proizvodnje (i ideologije koju ova proizvodnja neminovno reprodukuje!) ne mogu da budu oslabljeni, ukinuti itd. Subjektivna posledica je takođe jasna: ideološka justifikacija (opravdavanje) koja, međutim, ostaje neefikasna. Tehnocentrizam u nauci ne trpi kritiku, jer je ona »skupa«; zahteva praktičnu izmenu postojeće, otuđene funkcije nauke. Međutim, tehnocentrizam podstiče apologiju postojećeg, hvalospeve usavršavanju postojeće funkcije nauke, a takođe i kritizerstvo koje zahteva apsolutno odbacivanje svega što postoji, pošto takve »kritike« ne mogu da imaju efikasne praktične posledice. One stvaraju privid promena, a u stvari onemogućavaju proboj novog. Tumačiti svet — da; izmeniti ga — ne!

Na taj način politika je prividno neusidrena u ekonomiji. U stvari ona se vezuje za otuđenu ekonomiju; ona joj vezuje ruke. Normativno i realno su u diskrepanciji, ali se ideološki identifikuju.

Ova »klima« pogoduje prikrivenoj eksploataciji. Navešću samo dva opšta primera. Moguće je favorizovanje stare, zastarele tehnike; novatorstvo koje služi povećavanju efikasnosti *ove* tehnike-tehnologije (time zatvara stvarne mogućnosti razvoja), rad na forsiranju *intenziteta* radnih napora (što je prilično prevaziđeni vid stvaranja viška vrednosti) itd. Moguć je, nadalje, suprotan postupak; primenjivanje »supermoderne tehnike-tehnologije« u uslovima kada je takva upotreba, sa društvenog stanovišta, neprimerena. »Jednostavniji načini« bi, doduše, bili efikasniji, jeftiniji, ali »novi načini« obezbeđuju priliv sredstava u džep »vlasnika« (a to je, priznajmo, sasvim savremeni način stvaranja viška vrednosti). U oba slučaja nastaje eksploatacija, odnosno, blaže rečeno, poremećenje akumulacije i raspodele novostvorene vrednosti (pri tom je, na ovom mestu, izlišno govoriti o dosta rasprostranjenoj pojavi nekritičkog identifikovanja novostvorene vrednosti sa dohotkom, čak sa empirijskim oblicima dohotka). Dodajmo (mada se podrazumeva) da se u takvoj situaciji samoupravljanje svodi na *participaciju,* tj. na tehnokratsku funkciju.

Time se, nadalje, nužno razbija totalitet naučnog pristupa stvarnosti; ne samo u smislu razbijanja jedinstva i međuzavisnosti pomenutih funkcija nauke (što se može postići na dva načina: ili svođenjem svih funkcija samo na jednu, na izvršilačku, ili na taj način što se pravi oštra razlika između istraživanja, povezivanja i realizacije), nego i u smislu pravljenja razlike između strogo omeđenih »predmeta« nauke; prirodne nauke se parcijalizuju unutar svoje »oblasti«, takođe i društvene (ekonomske, političke, sociološke, psihološke itd.) Međutim, stvarni interes proizvodnje (udruženog rada) je uvek celovit i složen. Nasuprot ovom totalitetu javlja se »isparcelisana nauka«; kooperacija je veoma otežana. Pragmatizam tehnocentrizma ogleda se u funkcionalnom pojednostavljenju rešavanja pitanja kooperacije između proizvodnje i nauke. Proizvodnja pojednostavljuje formulisanje svog interesa na zahtevanje tehničko-tehnološke efikasnosti, a tada je relativno lako da se i nauka tretira na isti način; ona se svodi na tehniku-tehnologiju na delu.

Stvarni interes udruženog rada, smisao proizvodnje, tj. *čovek,* potiskuje se u drugi plan. Nastaje situacija kada sama proizvodnja, sam udruženi rad, sama nauka itd. nije *zbog čoveka* i *za čoveka,* već je čovek zbog njih kao tehničko-tehnološke organizacije i funkcije. Jednostranost u shvatanju smisla

funkcije proizvodnje i nauke dovodi do eliminisanja stvarnog smisla korelativne funkcije nauke. To se veoma opipljivo, iskustveno manifestuje u negativnim ekonomskim posledicama. Na primer, »odliv mozgova« nastaje zbog toga što se takvim kadrovima ne obezbeđuju neophodni »prateći uslovi« života i radne delatnosti. Pošto je investicija u ove uslove »skupa« i ne donosi brz i neposredno efikasan uspeh, nastaje »čuđenje« što i uprkos visokim ličnim dohocima stručnjaci odlaze, a u proizvodnji pre ili kasnije nastaju »kratki spojevi«. Zaista; teško je zamisliti da će se, na primer, agrohemijska industrija autohtono razvijati bez ulaganja u razvoj šireg »društvenog prostora«, bez ulaganja u filološka istraživanja, u socijalnu psihologiju (u tzv. prateće nauke), u kulturu itd. itd. (To je samo mali, jednostrani primer; nabrajanje svih potrebnih elemenata je nemoguće.) Uopšteno rečeno, neophodno je da se vodi računa o tzv. *kulturnom dohotku* subjekata proizvodnje i nauke. U suprotnom slučaju gubi se misaono humanizma, a proizvodnja postaje utilitarno-antropomorfistička ili, rečeno jezikom svakodnevice, ona će služiti interesima koji su korisni za određene ljude, a ne za društvo, ne za čoveka organizovanog u društvo.

Da li se može zamisliti *kvalitativno samoupravljanje* ukoliko je ono u užoj oblasti proizvodnje svedeno na tehnokratsku participaciju, a u uslovima nerazvijene naučne i opštekulturne sredine. Međutim, ako je samoupravljanje lišeno svog pravog smisla, onda nije moguć ni pravilan odnos prema nauci.

Pored »odliva mozgova« i nastajanja disproporcionalnosti između rasta i razvoja tehnocentrički osmišljene proizvodnje, s jedne strane (kada, naime, na krhkom telu i klecavim nogama izrasta predimenzionirana glava; kada se u slabu šasiju ugrađuje previše snažan motor) i dalje raste jaz između institucionalizovane primene tehnike-tehnologije i institucionalizovanog naučnog istraživanja. Naime, naučne institucije su ili pretvorene u prost servis udruženom radu u proizvodnji materijalnih dobara ili se previše zatvaraju u »svoje kule od slonovače«. Pritužbe su onda obostrane, a rešenja neprikladna. Naime, »susret interesa« postaje formalan, i svodi se na tržištnu logiku »Daj-dam«, umesto da postane sadržinska *razmena rada,* tačnije, razmena rezultata, sredstava i uslova rada u službi istovetnog opšteg cilja.

»Susret interesa« obično se ostvaruje ili u SIZ ili putem »neposredne razmene rada«. Suština ovog »susreta«, međutim, ogleda se u sledećoj neadekvatnosti.

a) Radi se o »bilateralnom« dogovoru;

b) Radi se o stvarnoj nemogućnosti podmirenja celovitih, složenih, međuzavisnih potreba i interesa putem jednostranih, partikularnih, neobuhvatnih itd. rešenja ili usluga.

Da nešto detaljnije objasnimo ove teze!

»Nezgoda« bilateralnog dogovaranja ogleda se u sledećem. Na jednoj strani je, na primer, OUR u industriji. Ona ima svoj plan i program rasta i razvoja. Na drugoj strani se pojavljuju posebni, pojedinačni dogovarači, na primer, OUR u smislu naučne institucije. SIZ je posrednik. Navešću samo najjednostavniju (pomalo karikiranu) moguću varijantu dogovaranja. Industrija ima tehnocentrički orijentisani program, dakle, jednostran. Njoj treba određeni »X« tip usluga. Nauka nije jednosmisleno usmerena u tom »X« pravcu. Ona treba da se prilagođava ili je kontakt nemoguć, formalan, neefikasan itd. Ako se striktno prilagođava, onda dolazi u sukob sa svojim suštinskim interesima i uslovima daljeg opstanka i razvitka. »Usklađivanje interesa« obično sledi kao kompromis, ali u smislu najgoreg oportunizma. (O eventualnim komplikacijama koje nastaju ako se i sama SIZ umeša kao pretendent za hegemoniju da bi ostvarila svoje uže interese, posebno neću govoriti.) Zapravo, ovde smo stigli do grugog, do suštinskog problema. Interes OUR u industriji može da bude celovit i složen ili po sebi, ali (najčešće) uslovljen i totalitetom interesa cele jedne privredne grane itd. (O opštoj društvenoj uslovljenosti ovog složenog totaliteta interesa da ne govorimo.) Zadovoljenje ovog složenog interesa zahteva angažman, koordinirani angažman *više partnera* iz oblasti nauke. Bilo bi, dakle, potrebno da se nasuprot »X« totalitetu interesa javi takođe »X« totalitet ponude od strane nauke. Da bi se takvo »poklapanje« postiglo, potrebno je, s jedne strane, da OUR u industriji ne istupa sa striktno tehnocentrički inspirisanim programom, a s druge strane, razne OUR u nauci da se pojave kao prethodno usaglašeni totalitet u »bilateralnom« dogovaranju. Da budem razumljiviji putem upotrebe već odomaćene terminologije: bez stalnog, multilateralnog usklađivanja pluralnih samoupravnih interesa ne može se postići rezultat; nema proboja iz »začaranog kruga tehnocentrizma«. Ukoliko partikularni interes stoji nasuprot partikularnom interesu, onda se aktivnost svodi na voluntarizam, a to je takav pluralizam koji se ne da uskladiti.

Izlaz, dakle, nije u kritici postojećih formi ili u iznalaženju novih oblika. Ako je pluralizam samoupravnih interesa u stvari konkretizacija opšteg filozofskog principa o biću kao *identitetu identiteta* i *neidentiteta*, onda to i na planu položaja nauke u društvu znači da se ne može govoriti o nekom »onesvešćenom jedinstvu« u smislu svođenja nauke samo na jednu jedinu funkciju, a takođe ni o ostajanju nauke na pozicijama izolacionizma, omeđenosti i zatvorenosti u predmetu svoje sopstvene intencionalnosti. Stoga je jedini izlaz iz situacije postojanja partikularnih interesa i odvojenosti u insistiranju na akciji jedine duhovne i materijalne sile koja se svuda podjednako

nalazi; koja se nalazi *unutar* svake organizacije, funkcije, a to su »organizovane subjektivne socijalističke snage«. U prvom redu ovde mislim na ulogu Saveza komunista. Međutim, analiza pravaca i oblika, sadržaja ove klasno-svesne delatnosti je poseban zadatak.

Konačni zaključak, stoga, može da bude kratak; pošto se »društveno biće« i »društvena svest« *prožimaju* u datoj društvenoj situaciji (što uopšte ne protivreči činjenici da je svest osnovno, bićevno, po svom poreklu određena materijalnim bićem (predmetnom delatnošću)), prevladavanje »prividno prirodnog toka ekonomskih zakonitosti« moguće je samo takvom svesnom, organizovanom klasnom akcijom koja prelazi preko ekonomske determinacije, ali *izvire* iz nje, a ne spada u praktičnu delatnost iz sfere neke »čiste normativnosti«. Dakle, političko dimenzionisanje problema je neophodno, ali baš zbog osnovnog društveno-ekonomskog interesa. Znači, analiza funkcije nauke mora da pokaže svoje poreklo u samoj izmeni proizvodne sfere, ekonomske sfere društva, inače je pojam »pluralizma samoupravnih interesa« lišen svoje materijalističke usidrenosti, kao što će taj pojam biti lišen svoje svesne usidrenosti ako se interpretira po logici utilitarnog tehnocentričkog, instrumentalnog pristupa.

Svetislav Stojakov

NAUKA KAO SASTAVNI DEO SUBJEKTIVNOG FAKTORA SAMOUPRAVNOG DRUŠTVA

I

Stalno rastući uticaj nauke na materijalni, tehničko-tehnološki i društveni progres je evidentna činjenica koju priznaje čitav svet. Čovečanstvo se već duže vremena suočava sa tzv. »eksplozijom« obrazovanja, nauke i informacija. O tome, sem ostalog svedoče i podaci o stalnom rastu broja učenika, studenata, stručnih kadrova i naučnika. Često se pominje podatak da je broj naučnih radnika u ovom veku veći od ukupnog broja naučnika koji su stvarali tokom istorije civilizacije. Prema statističkim podacima UNESKO-a broj naučnih radnika koji danas rade prema ukupnom broju naučnika svih prethodnih pokoljenja je devedeset prema deset. Analize, takođe, pokazuju da je vek znanja sve kraći. Većina saznanja zastareva istom brzinom kojom se i uvećava. Neki ističu da se ljudsko saznanje udvostručava svakih osam do deset godina, a za svega pet godina polovina znanja zastareva.

Stručnjaci koji se bave tzv. naukom o nauci — posebnom naučnom disciplinom o opštem poznavanju nauke, odnosno o teorijskoj i metodološkoj osnovi racionalnog korišćenja i organizacije nauke — ukazuju na dve grupe tipičnih argumenata koji svedoče o ubrzanom tempu razvoja nauke:

1. Skraćivanje vremena potrebnog za reviziju naučnih koncepcija. To se ilustruje primerima kao što su: Aristotelova teorija gravitacije održala se skoro 2000 godina; Njutnove ideje čekale su na svoju reviziju 200 godina; Dalton—Avogadrova teorija o nedeljivosti atoma živela je čitav vek; druge teorije atomske strukture (kao što su Rezerfordova i Borova) nisu bile na snazi duže od 10 godina; itd.

2. Stalno jačanje veze između fundamentalnih i primenjenih naučnih istraživanja. Fotografija je, na primer, više od sto godina čekala na praktičnu realizaciju principa koje je nauka već ustanovila; na području telefonije za to je trebalo nešto više od 50 godina. XX vek je te rokove još više skratio: za radar je trebalo 15 godina, za atomsku bombu oko 6 godina i slično.[1] Poznat je i primer da je konstruktor prvog aviona na svetu doživeo šetnju čoveka po Mesecu.

Ulozi nauke i obrazovanja u društvenom razvoju i preobražaju, zbog takvog njihovog stalnog napretka, pridaje se sve veći značaj. Poznato je da je još Karl Marks u svojim naučnim analizama i predviđanjima tvrdio da će stvaranje pravog bogatstva sve manje zavisiti od radnog vremena i količine upotrebljenog rada a sve više će biti uslovljeno opštim stanjem nauke i napretkom tehnologije, odnosno primenom nauke u proizvodnji. Mnogi savremeni istraživači i futurolozi smatraju da je »civilizacija na raskršću« i da je njena perspektiva umnogome determinisana odnosom prema naučno-tehnološkoj revoluciji. Rihta i saradnici čak smatraju da će društvo sa najboljim naučnim, obrazovnim i opštekulturnim sistemom zauzeti takav položaj u svetu kao nekada država sa najvećim prirodnim bogatstvom, a kasnije sa najvećim industrijskim potencijalom. Sličnu tezu zastupaju i neki naši autori. Polazeći od toga da je nauka postala neposredna pokretačka snaga tehničkog progresa, smatra se da će društva sa najboljim obrazovnim sistemom u budućnosti zauzimati takav položaj kakav su nekada imala društva sa najvećim prirodnim bogatstvom i industrijskom snagom.[2]

U raspravama o ulozi nauke, tehnike i obrazovanja u društvenom razvoju i o socijalnim posledicama naučno-tehnološke revolucije ponekad se zanemaruju i zaobilaze odnosi proizvodnje zapravo društveni odnosi, i razvoj proizvodnih snaga posmatra nezavisno od tih odnosa.

[1] Dobrov, G. M., Nauka o nauci, Beograd, 1969, str. 5.
[2] Pečujlić, dr Miroslav, Budućnost koja je počela, Beograd, 1969, str. 30.

Ako se nauka i obrazovanje reduciraju na sredstva za proizvodnju i ne posmatraju istovremeno ili pre svega kao faktori oslobođenja rada i radničke klase, onda se u stvari propoveda naučno-tehnološki determinizam, fetišizira i mitologizira stvarna moć i uloga nauke i obrazovanja. Tako se 60-ih godina »razvila i jedna ideologija i apologija načno-tehnološke revolucije koja je ovu predstavljala kao spasonosan lek protiv svih boljki kapitalizma, a u meri u kojoj je prodrla i u neke socijalističke zemlje, i kao lek za njihove nedaće.«[3]

Jednostrani prilazi kojima se glorifikuje moć nauke izražavaju se, uz ostalo, i u tome što se sagledava samo njena progresivnost a ne i njene protivrečnosti. Zanemarivanje socijalno-klasnog aspekta nauke i obrazovanja dovodilo je do toga da se »logici društvenog razvoja počela da suprotstavlja matematička logika, koja, tobože, predviđa da kapitalističke društvene odnose već uveliko zamjenjuje »menadžerska civilizacija«, koja u eri kibernetike i kompjutera može sve da izmjeri i sve da predvidi.«[4] Sem toga, iz drugog a i sopstvenog iskustva znamo da se ponekad pod plaštom nauke zapravo zastupaju sasvim drugi interesi i ciljevi, a katkada i izrazito reakcionarne političke ideje.

Takvi jednostrani pristupi ulozi nauke i naučno-tehnološke revolucije i njenim socijalnim posledicama često prikazuju i ljudsku planetu u ružičastim bojama iako je stvarna slika savremenog sveta puna protivrečnosti. Kao što se zna, snažno su se razvile proizvodne snage i produktivna moć, ali se ona istovremeno koristi i za ugnjetavanje i za potčinjavanje. Stvara se sve veći višak rada, ali je i sve prisutnije nastojanje da se on prisvoji putem velikih tehničkih sistema eksploatacije i multinacionalnih kompanija. (O tzv. tehnološkom imperijalizmu koji se oslanja na tezu o klasnoneutralnoj poziciji svake tehnologije inspirativno piše dr Neca Jovanov u svom prilogu pripremljenom za ovu raspravu.) Istovremeno rastu i obilje i oskudica. Jedni grcaju u nemaštini i umiru od gladi, a drugi se valjaju u izobilju. Snažan je proces dekolonizacije, socijalnog i nacionalnog oslobođenja, ali isto tako jačaju oblici i metode klasnog izrabljivanja, pritisaka i perfidnih intervencija na slobodu i nezavisnost pojedinih zemalja. Veliki čovekovi izumi i pronalasci često se okreću, kao bumerang, protiv njega samog, koriste se za ratovanje i pretnje ratom umesto isključivo za prosperitet i ljudsku sreću, često su u službi blokovsko-vojnog suparništva i nadmetanja. Sastavni deo takve slike međuzavisnog i protivurečnog sveta je prisustvo na svetskoj sceni kako onih koji se bore za pravednije društveno-ekonomske odnose,

[3] »Marksizam u svetu«, Beograd, 1975, br. 10 (iz predgovora tematskom broju posvećenom naučno-tehnološkoj revoluciji).
[4] Vlahović Veljko, Svijest i stvarni život, Sarajevo, 1975, str. 58.

slobodu i nezavisnost, ravnopravnost, bez obzira na veličinu i svakovrsnu moć, tako i onih socijalnih snaga koje se uporno bore za očuvanje nepravednog društveno-ekonomskog poretka, za čuvanje i dalje razvijanje klasno-porobljivačke pozicije kapitala.

II

Kada se razmatra mesto i uloga nauke u društvu, posebno u našem samoupravnom društvu, postavlja se pitanje kakva je njena stvarna pozicija. Često se u radovima stranih i naših autora ističe da je nauka snaga, sila. Ona to nesumnjivo i jeste. Ali, ako se tvrdi da u perspektivi »odlučujuća snaga civilizacije postaje nauka« (kao što vele Rihta i saradnici) i samo insistira na tome da su nauka i obrazovanje postali proizvodna snaga, stvara se privid njihove svemoći u ljudskom progresu. Do toga najčešće dolazi usled procenjivanja društvenog značaja nauke i obrazovanja i zanemarivanja njihove klasne suštine, njihovog klasnog karaktera. Prema tome, bez obzira na to da li određujemo nauku kao subjektivnu snagu ili kao objektivnu snagu, ili, kako je to u tezama za ovu raspravu rečeno, kao »proizvodnu snagu rada«, uvek imamo u vidu da ona mora biti u službi humanih, socijalističkih težnji, odnosno da ona ne može biti marksistička nauka ukoliko istinski nije usmerena ka ostvarivanju istorijskih interesa radničke klase i radnih ljudi. Ona je samim tim i revolucionarna snaga, jer ne teži samo da objasni svet nego i da poznatim istinama doprinosi njegovom menjanju. To znači da se moraju neprestano stvarati takvi društveni uslovi koji će omogućiti da se prevazilazi spoj nauke i rada koji je tipičan za građansko ili za etatističko-birokratsko društvo, pri čemu je nauka uveliko otuđena od čoveka odnosno neposrednog proizvođača.

Suštinu novog kvaliteta spoja nauke i čoveka ubedljivo i jasno izneo je drug Tito u svom referatu na XI kongresu SKJ istakavši da je »veoma važno da se shvati da mi u našem socijalističkom samoupravnom društvu razvijamo nauku kao moć udruženih radnika, a ne kao sredstvo nekih sila otuđenih od njih. Djelujući na razvijanju jedinstva nauke, proizvodnje, obrazovanja i društvene prakse uopšte, mi se borimo za nauku koja će biti utoliko plodotvornija i slobodnija ukoliko bude prisnije vezana za radnog čovjeka i angažovana na njegovom oslobođenju.«[5]

[5] Referat i završna reč Predsednika Tita (rezolucije i statut SKJ), »Komunist«, Beograd, 1978, str. 68.

Društveni stavovi prema nauci iskazani u svim temeljnim dokumentima, počev od Programa SKJ, Ustava, Zakona o udruženom radu do opredeljenja XI kongresa SKJ, izražavaju potrebe samoupravnog društva, njegovih proizvodnih snaga i produkcionog odnosa. U neposrednoj praksi organizacija udruženog rada, međutim, nejednaka su gledanja na ulogu nauke. Oni koji imaju razvijenije društvene odnose, organizaciju i tehnologiju rada, koji dugoročnije planiraju sveukupni razvoj, iskazujući celinu svojih potreba, među njima i potrebe za razvijanjem i primenom nauke, koji imaju i spremni su da izdvoje sredstva za dugoročnija istraživanja — ne mogu bez razvojno-istraživačkih jedinica, sopstvenih instituta ili čvrste i dugoročne povezanosti sa naučnim organizacijama na Univerzitetu. Takvi su spremni da na osnovama slobodne razmene rada udružuju rad i sredstva.

Većina drugih, međutim, nema takav odnos prema nauci i primeni naučnih rezultata. Podatak da naučne organizacije (instituti) u našoj Pokrajini glavninu sredstava obezbeđuju u neposrednim odnosima sa organizacijama udruženog rada, a manji deo putem samoupravne interesne zajednice za nauku, još ne govori o kvalitetu razmene rada. Moglo bi se reći da umesto slobodne još uvek prevagu ima tržišna razmena rada. Ima tendencija da se veza nauke i prakse svede samo na ugovore o projektima naučnih istraživanja. Pretežno je reč o tzv. kupoprodajnim odnosima koji prate kratkoročne i često prakticističke potrebe pojedinih sredina, bez pravog dohodovnog povezivanja, udruživanja rada i sredstava i bez potrebnog uticaja radnih ljudi na programe naučno-istraživačkog rada. Stoga se i dešava da projekti istraživanja ne prate dovoljno glavne pravce dugoročnog društveno-ekonomskog razvoja pojedinih sredina i Pokrajine. Na ovo utiče još uvek nedovoljna povezanost između postojećih instituta na Univerzitetu, koji su, istina, organizaciono objedinili naučnu, obrazovnu i funkciju transfera, ali nisu ravnomerno razvili svaku od njih. To je više organizaciona povezanost koja ne može da obezbedi potpuno prevazilaženje postojeće rascepkanosti nauke. Poznato je da radne organizacije u privredi imaju veće potrebe za kompleksnim, višedisciplinarnim, nego za parcijalnim, jednodisciplinarnim istraživanjima. To znači da se postojeći instituti moraju povezivati oko određenih istraživačkih programa za koje pokazuju interesovanje udruženi rad i društvena praksa.

Ima i drugih nerazumevanja i protivljenja bržem prodoru nauke u udruženi rad kako bi ona preuzela svoj deo odgovornosti za društveno-ekonomski razvoj i društveno odlučivanje. Reč je o pragmatizmu tehnokratije ili o utilitarizmu birokratije, kojima nauka i njeni rezultati trebaju neposredno za po-

kriće njihovih odluka a negiraju svaki naučni rad kao društveno suvišan i nekoristan ukoliko se ne svodi na servisni biro za dnevnu upotrebu.

Poznate su ocene o zaostajanju nauke u odnosu na potrebe naše Pokrajine. Ovo se postepeno prevazilazi, što se ogleda i u stalnom porastu sredstava za naučno-istraživački rad. Zaostajanje je, međutim, i dalje pratilac materijalnog položaja i razvoja nauke, jer je veoma nizak start sa kojim je u Pokrajini posle X kongresa SKJ započeo intenzivniji razvoj ovih delatnosti. Svakako da je jedan od značajnih pokazatelja položaja i razvoja nauke u društvu učešće nauke u nacionalnom dohotku. U 1975. godini nauka je učestvovala sa 0,81%; u 1977. sa 0,89% a planirano je da njeno učešće u nacionalnom dohotku 1980. godine iznosi 1,79% i 1985. godine 2,4%. Prema nekim procenama učešće nauke u nacionalnom dohotku za tekući srednjoročni plan nije u skladu sa predviđanjima, što svakako može da oteža ostvarivanje utvrđenih društvenih ciljeva o razvoju nauke.

Razni oblici povezivanja naučnih delatnosti sa udruženim radom omogućiće neposrednije usmeravanje naučno-istraživačkog rada na aktuelne probleme društvene prakse. Primeri onih naučnih disciplina pomoću čijih rezultata se postižu prinosi pojedinih poljoprivrednih kultura koji su u samom svetskom vrhu najbolja su ilustracija koliko naučni rezultati mogu zaista postati materijalna snaga odnosno značajno uticati na proizvodnu moć društva. Za nauku uopšte, a posebno za društvene nauke, od značaja je da se stalno povezuju sa društvenom praksom. Nije dovoljno da samo praksa traži nauku, kako kaže drug Kardelj, nego mora i nauka da traži praksu. Stoga s razlogom stalno naglašavamo da naša teorijska misao nema samo obavezu da svestrano kritički analizira samoupravnu društvenu praksu, nego, isto tako, da rezultatima svojih istraživanja i angažovanjem naučnih kadrova sarađuje i suodlučuje o značajnim pitanjima u sistemu udruženog rada i društveno-političkih zajednica. U tom smislu ona će, zajedno sa obrazovanjem i kulturom, sve više postajati subjektivni faktor socijalističkog samoupravnog društva. Pri tome, treba podsetiti da se u nas subjektivni faktor shvata u najširem smislu. Njega sačinjavaju ne samo Savez komunista i druge društveno-političke organizacije, nego i svi drugi organizovani faktori idejnog, političkog, stručnog, materijalnog, naučnog, kulturnog i etičkog stvaranja. Sve to zajedno predstavlja kreativnu društvenu snagu koja treba slobodno i što potpunije da dođe do izražaja u odlučivanju.[6]

Prema tome, pojave voluntarističkog odlučivanja, koje se u tezama za ovu raspravu opravdano kritikuju, ne mogu se

[6] Kardelj Edvard, Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, Beograd, 1978, str. 201.

prevazići samo angažovanjem nauke, nego celokupnog subjektivnog faktora čiji je sastavni i važan deo i sama nauka, koju često neopravdano odvajamo ili nedovoljno povezujemo sa stručnim radom. Stručni i naučni rad treba da pripreme predloge rešenja, alternative i slično kako bi celokupni subjektivni faktor, a ne samo niti prvenstveno nauka, donosio merodavne društvene odluke na makro i mikro nivou. Diskutabilno je, takođe, da li je u uslovima susretnog samoupravnog planiranja opravdano govoriti o podeli uloga za nauku i za ostale društvene subjekte po kriterijumu tih nivoa.

Naše iskustvo pokazuje da se voluntarizam, u kome umesto racionalnih i objektivnih činilaca, argumenata, preovlađuju volja i osećanje i na njima zasnovana moć odlučivanja, može pokrivati i naukom. Koliko je samo odluka o tzv. duplim kapacitetima doneseno uz blagoslov i »naučnu« argumentaciju pojedinih instituta. Setimo se samo nedavno objavljenih rezultata istraživanja pojedinih republičkih instituta koji su imali zadatak da utvrde kriterijume za rangiranje nedovoljno razvijenih područja u zemlji i koji su na osnovu toga većinom pokazali da je njihova sredina na čelu nedovoljno razvijenih.

Neuverljivo deluje takva »argumentacija« po kojoj instituti prave proizvodne programe po porudžbini, jer žive od dohotka, te moraju da sačine plan i program po želji direktora, državnog organa, privredne komore ili drugog naručioca istraživanja. Time se i sama nauka ponaša voluntaristički, gubi svoja osnovna obeležja i kompromituje se kao ancila tehnokratskih i birokratskih centara moći.

Složena je dijalektička međuzavisnost, prožimanje i dvosmerna međuzavisnost uticaja nauke i društvene prakse, uključujući i određene protivurečnosti, pa i elemente povremenih kriza, u odnosima između nauke i prakse. Taj demokratski spoj nauke i društvene prakse izvanredno je pokazao Edvard Kardelj u svojim »Beleškama o našoj društvenoj kritici«. On piše: »Ma koliko bilo istina da se idejna i teorijska misao može potvrđivati samo u praksi, isto je toliko istina i to da praksa ne sme nametati svoja merila idejnoj i teorijskoj misli . . . Nauka mora živeti sa socijalističkom praksom i zbog socijalističke prakse, ali ne sme biti njena sluškinja niti se kretati na njenom repu.«[7]

Iako ne treba potcenjivati ono što se začelo i podstiglo u oživljavanju teorijskog rada i institucionalno-kadrovske integracije, u nas naučno-istraživački i stručni rad i dalje značajno zaostaje za potrebama društveno-političke prakse. Valjalo bi posebno analizirati, na primer, zašto istraživački rad u društvenim naukama često prate uopštenost, apologetika ili bespoštedna

[7] Kardelj Edvord, Beleške o našoj društvenoj kritici, Beograd, 1966, str. 179.

kritika svega postojećeg, ne retko prisustvo pozitivističko-funkcionalističkog metoda obrade i relativno mala upotrebljivost za društvenu praksu.

Svako istraživanje, razume se, ne bi trebalo da se zadovolji samo prikupljanjem i obradom podataka ma koliko bili kompleksno primenjeni postupci, instrumenti i statistička aparatura. Treba reći da se u nas ponekad u ime kritike pozitivizma i funkcionalizma omalovažava svako empirijsko istraživanje i od nekih više ceni kabinetska lična impresija ili naučna esejistika nego istraživanje društvene prakse. Važno je da se na osnovu prikupljenih relevantnih podataka stalno teži ka sintezi kao cilju. A to nije lako. Svi znamo da je zato potrebno mnogo istraživačkog iskustva pa i naučne imaginacije a iznad svega stvaralačke zrelosti, umešnosti i sposobnosti da bi se to postiglo.

III

Analitičari i istraživači koji se bave tzv. naukom o nauci smatraju da je tendencija rasta naučnih kadrova jedan od najznačajnijih trendova u savremenim industrijski razvijenim zemljama. Govori se o tzv. »vremenu udvostručavanja«, odnosno o tome da savremena društva u periodu svog intenzivnog rasta udvostručavaju naučni potencijal približno svakih deset godina. To se odnosi i na našu zemlju, u kojoj za oko 6% godišnje prosečno raste ukupan broj istraživača.[8] Razvijene zemlje u naučno-tehnološkom pogledu imaju na svakih 100 ljudi zaposlenih u industriji približno 2—3 naučnika — istraživača. Broj istraživača na 10.000 stanovnika prema ukupnom broju povećao se u našoj zemlji sa 5,8% u 1965. na 7,2 u 1970. godini.[9] Sada ih verovatno već ima više od deset.

Prema raspoloživim podacima, u SAP Vojvodini ima 2.130 istraživača, istovremeno angažovanih i u nastavnom procesu na fakultetima i višim školama. To znači da je i u nas već sada broj istraživača na 10.000 stanovnika oko deset. Od ukupnog broja ovih kadrova 1.231 su nastavnici i saradnici na Univerzitetu, koji se većinom bave istovremeno i obrazovanjem i naukom, a od toga broja 319 istraživača angažovano je samo u naučnom radu. Pomenuto »udvostručavanje« odnosi se i na Vojvodinu, što se može najbolje ilustrovati stalnim porastom broja istraživača sa doktoratom i magistraturom. Tako je u 1970. godini bilo 254 doktora nauka, a 1977. godine njihov broj se povećao na 512. U istom periodu broj magistara je povećan tri i po puta (sa 88 na 304). Verovatno je i za našu sredinu aktuelno pitanje stalne seobe istraživača i drugih stručnih kadrova sa visokim obrazovanjem, ali i samih visokokvalifikovanih

[8] Naučna politika u SFR Jugoslaviji, Beograd, 1975, str. 63.
[9] Isto, str. 63.

radnika, iz proizvodnih u tzv. vanprivredne delatnosti, iz razloga koji se u tezama za ovu raspravu opravdano navode kao neodgovarajuće, nisko vrednovanje proizvodnog rada.

Nema pouzdanih podataka o starosnoj strukturi naučno-istraživačkog kadra. Na nivou Jugoslavije u samostalnim naučnim institucijama (bez Univerziteta) preovlađuju stariji kadrovi (između 40—50 godina starosti). Prema nekim zapažanjima povećava se i starosna granica onih koji brane doktorske disertacije. Dok su ranijih godina doktorati branjeni između 36—38 godine, već se primećuju pomeranja na 40—42 godine života. Verovatno je slična situacija i u našoj Pokrajini. Sem toga, izvesno je da protiče dosta vremena između magistarskog i doktorskog ispita. Ako se pođe od toga da je period najveće stvaralačke aktivnosti u razmaku između 30—40 godine života, uz sva individualna odstupanja koja jasno pokazuju da stvaralaštvo ne zna za godine i nije neposredna funkcija uzrasta, onda je jasno da se u okviru naučne kadrovske politike mora izuzetna pažnja posvetiti sistematskom i organizovanom podizanju naučnog podmlatka.

Pokušaji SIZ za naučni rad i SIZ za usmereno obrazovanje Vojvodine da se putem konkursa za 528 asistentskih mesta rešava ovo pitanje nisu potpuno uspeli. Prijavio se mali broj kandidata koji su ispunjavali uslove. Sem razloga koji proizilaze iz materijalnog položaja (relativno niski lični dohoci, sporije rešavanje stambenog pitanja) i posebno neodgovarajućeg vrednovanja rada asistenata, svakako se može govoriti i o uzrocima koji se tiču njihove pozicije u uslovima hijerarhijskih odnosa, još uvek prisutne akademske zatvorenosti, ne retkih razvrstavanja i podela po grupno-klanovskoj osnovi i slično.

Nesumnjivo da je jedan od značajnih preduslova uspešne naučne politike smišljeno stvaranje tzv. rezerve naučnih kadrova, odnosno briga o naučnom podmlatku još u toku srednjeg a osobito visokog usmerenog obrazovanja. Organizaciono-institucionalna integracija naučnog i nastavnog rada, koja je sprovedena na Univerzitetu u Novom Sadu, još ne pokazuje sve svoje prednosti u pogledu uključivanja studenata u naučno istraživački rad i tokom studija. Ukoliko se brže prevazilazi pretežno individualno angažovanje istraživača kao nosilaca naučnih projekata, odnosno ukoliko instituti postanu više nego do sada stvarni nosioci kompleksnih naučno-istraživačkih projekata koje često traži udruženi rad, utoliko će se stvarati i veće pretpostavke za uključivanje većeg broja studenata, osobito završnih godina studija, u razne etape naučno-istraživačkog rada. Vredi razmišljati i o tome na koji način podsticati istraživanje i publikovanje radova mlađih naučnih kadrova. I naši časopisi za naučna i društvena pitanja morali bi putem konkursa i na druge načine vezivati za sebe više mlađih saradnika i time podsticati njihov razvoj i napredovanje.

Milenko Perović

NAUČNA SVEST I STAV REZERVE*

1. Paradoksalna istorija ljudske misli ogleda se, između ostalog, i u ovome: zabluda svakog pokolenja je uverenje da upravo ono prekida zablude svih prethodnih pokolenja, da će ono prevazići meru naivnosti totaliteta misli svih prethodnih generacija koja se iscrpljivala u do krajnosti izvedenim postavkama. Cinični skok ljudskog duha generacije koja donosi svoj totalni vrednosni sud pretenzija je ka blokadi kretanja mišljenja čija glorija ne želi da se ravnomerno istorijski rasporedi kako joj to priliči po neminovnom fakticitetu nastajanja. Fino tkanje duha uvek naginje centrifugalnom vezu koji sebe zarobljava u ograničenom kontingentu vremena i prostora, a u utopijskoj želji za univerzalnošću koja pokriva sva prošla i sva moguća buduća stanja. Proizvodnja znanja, to surovo kentaursko otkriće moderne evropske civilizacije, opire se priznanju svoje paralelne negativne istorije — proizvodnji zabluda. To opiranje će, ljudskog li paradoksa, postati divna građa za cinizam nekog budućeg pokolenja. Fatalizam ekonomije znanja, zatvoren u začarani krug sopstvenih iskonstruisanih zakonitosti, dakako, nema vremena da se humanistički bavi sobom u uverenju da je njegova istorija prava i jedino moguća istorija ljudskog duha, čak ni toliko da može shvatiti sebi spolja nametnutu svrhovitost što se gubi u utilitarnim obrascima življenja. Diktat slepe svrhe nagoni zlosrećni duh u nemilosrdnu arenu ponude i potražnje gde se jedino može preživeti multiplikovanjem sirovog tehne-a koji ne želi znati za bilo šta što je izvan njega, za čoveka i suptilnu nit njegove duhovne i imaginativne istorije. Raspolućeni *ratio* više ne poznaje *episteme*, uveren valjda da je dobro što ga ne poznaje jer mu ovaj može biti samo smetnja u traženju krajnje svrhe ogromne akumulacije znanja koja sebe meri procentnom divitom eksplozije znanja u uverenju da je ta eksplozija jedino merilo njegove validnosti. *Tehne istine* sasvim pouzdano postaje isključiva *istina tehne-a*. Razaranje unutrašnje svrhe znanja, znanja radi znanja, njegovu osnovnu svrhu prenosi na njegov rezultat. Rezultujuće znanje prerasta u znanje rezultata i jedinu i isključivu potrebu rezultata. Čovek ovde postaje službenik i sužanj rezultata i njegove ahumane operativnosti. Rezultat ne služi čoveku; čovek služi rezultatu. Zaokruženi unutrdašnji logos rezultativnosti postaje obogotvorenje novovekovnog fetiša što se izdiže iznad vremenana u sažetku svih ljudskih stvaralačkih potencija. Novo

* Znatno prerađen tekst diskusije sa okruglog stola: »Položaj i uloga nauke u našem društvu«.

sasušeno racionalno božanstvo nije ništa sentimentalnije prema čoveku i njegovim ljudskim planovima od surovog jevrejskog boga Jehove (u ambijentu čoveku nepojmljive iracionalnosti). Proizvodnja znanja ostaje zatvorena u svojevrsnu metafiziku konkretuuma koja pulsira između zdravorazumske i mehanističke metafizike na večitoj »klackalici« znanja i zabluda. Svi pokušaji rezultujuščih mislilaca da »čiste« misao od pseudoproblema i zabluda ostaju ipak samo na nivou suženih i jednosmernih zabluda koje su čak ispod nivoa stupidarijuma rezultata u traganju za nepogrešivim sterilitetom mišljenja koji jedino zna i priznaje matematičko-fizikalni model mišljenja i odnošenja prema stvarnosti. Čovek i čovekov svet svedeni u delokrug »socijalne fizike« i bornirane racionalnosti moraju, dakako, izgledati tragično jednostrano na poziciji između robota i idiota. Trijumf razgradnje vekovne akumulacije zabluda ovim procesom razvija se u produkciju modernih zabluda koje ponavljaju šablon zabludnog mišljenja sa istovetnim premisama i obrascima izvođenja, ali svakako sa usavršenim i vremenu primerenim sadržajima. Proboj svesti iz ograničenja kontingenta vremena nije ni teorijski ni istorijski jednostavan da bi uvek pravovremeno reagovao na ovakvo mišljenje. Prije bi se moglo tvrditi da svest svojim dogmatizujućim tendencijama upravo pogoduje produkciji zabluda i jednako se opire njihovom transcendiranju.

Optimizam onih koji misle da je saznanje mehanička klackalica na kojoj dinamička suma znanja, sama po sebi, odnosi prevagu nad atrofirajućom sumom zabluda, biva negiran, pre svega, jednostavnom činjenicom da je sve ono što je znanje istovremeno i zabluda; ili jednostavnije, ono što je danas znanje (naučno i bilo koje) već sutra će doživeti sudbinu odbačene zablude. Saznanje predmeta nije ograničena zbirka podataka koje kataloški treba samo srediti u konstrukciji teorijsko-empirijskog modela da bi se dobila celina istine o njemu. To saznanje ima beskonačni prostorno-vremenski karakter koji isključuje dovršenost znanja i nemogućnost zablude. Time se isključuje scijentistički optimizam progresije saznanja. Ta progresija ne proizvodi reduktivnu progresiju zabluda i neznanja, već upravo usložnjava zablude kao takve, ne samo u smislu temporalnog identiteta istine i zablude, nego i disperzije zabluda. Jedan saznajno fiksirani momenat stvarnosti moguć je pod pretpostavkom organizovane strukture sistema (koji uključuje sve od najopštijih početnih postulata koji su često sasvim hipotetičkog karaktera, do najkonkretnijih empirijskih podataka) koji ne poseduju empirijsku nego teorijsku koherentnost. Usaglašavanje teorijske sa empirijskom koherentnošću čini prelomni momenat verifikacije sistema koja može imati tri osnovna momenta: a) *njihov identitet* (stvar valjane intuicije naučnika koji

je »pogodio« unutrašnju strukturu empirijskog fakticiteta); b) *nasilje sistema nad empirijskim činjenicama* koje ga ne potvrđuju ili ga potvrđuju do izvesnog stepena (dogmatizacija pretpostavke o koherentnosti kojom naučnici, da bi sačuvali neokrnjenu strukturu sistema, zanemaruju činjenice koje »ne rade za sistem«; a to je već vrlo plodno tle zabluda); c) *nedodirljivi paralelizam* teorijskog modela i empirijskih činjenica znači imaginarnost modela čija konstrukcija nema ni približno blizak ekvivalent u objektivnoj stvarnosti (po cehovnoj inerciji takav model može dugo da vegetira na tlu nauke, sve dotle dok ne postane model zablude).

U drugom i trećem slučaju na prvi pogled je uočljiva mogućnost za produkciju zabluda. U prvom slučaju uzima se ograničeni kontingent činjenica za verifikaciju modela. Pošto nit verifikacije ide od modela prema činjenicama moguć je transfer strukture modela na objektivnu stvarnost koji obezbeđuje shematizaciju pogodnih činjenica stvarnosti do tog stepena da je verifikacija obezbeđena, a da stvarnost ipak bitno odstupa od strukture modela. Bitno odstupanje onda biva sasvim izuzeto iz saznajno fiksiranog momenta. Ovaj momenat se zatvara u dogmatičnu sigurnost meritornosti bez saznanja da pluta na ključnom naučnom promašaju. Obično prođe dosta vremena dok »bitno ograničenje« ne podrije temelje ovakvih naučnih »okamenotina«. Relativizam okamenjenih istina dolazi do svesti o sebi samo u manjim i većim revolucijama u nauci. Fikcija identiteta po sebi je zabluda namerne ili nenamerne dogmatike razuma koji nema moći ili ne želi da se suočava sa onim činjenicama objektivne stvarnosti koje unose konfuziju, haos i sumnju u trenutku harmonije njegove koherentne građevine (svaka takva građevina projektuje se i gradi za duži boravak i oporavak istrošenog razuma). Razgradnja ovakvih građevina najveće je iskušenje razuma na koju ga tera njegov unutrašnji spiritus movens ili nemilosrdno božanstvo praksisa. No, i ovde je razum proračunati rušilac što dogmom ili logikom pragmatike želi da sruši što manje i da dogradi što manje. Rušenje do temelja hazard je neprimeren razumu. Izbegavanje hazarda večita je mogućnost zablude. Pokleknuće božanstvu praksisa ubacuje razum u putanju efemernog vulgusa, tog najbanalnijeg i najsirovijeg gospodara razuma. Konkretizam niske efemernih zabluda oduzima razumu čak i draž vizije u njenom najplićem poimanju. Skala racionalnih i naučnih zabluda ovde je svedena na iskonske ljudske osnove, na beznadežnu pogrešivost svakodnevice i jedno od primordijalnih načela ljudskog života — sposobnost za pogrešku i sposobnost za transcendiranje pogreške. »Što je god ljudsko u tome ima pogreške, obmane i predrasude« (Novica Cerović, citirano po Jožefu Holečeku) tvrdi čovek »iz naroda«. Isto to su mogli reći Sokrat, Hegel ili Marks, a da im se, sa puno razloga i primera, veruje. Nauka, dakako, nije nešto

što nastaje i postoji izvan čoveka i čovekovog sveta. Njeno dovođenje u vezu sa ovako shvaćenom ljudskošću nije stvar inhibirane psihe niti nametanja ove psihe njoj kao sputavajućeg balasta, već stvar trezvenog odnosa prema njoj i njene unutrašnje logičke trezvenosti (dovoljno samokritičke da priznaje neminovnost zakonitosti produkcije zabluda — svog neželjenog a uvek prisutnog pratioca).

2. Čovek XX veka uspeo je da transcendira religijski stav verovanja kao mogućeg odnosa prema objektivitetu, u onoj meri u kojoj je ovaj stav preneo iz sfere objektivnog i domen subjektivnog i individualnog ubeđenja i toka svesti. Religija kao preovlađujuća svest srednjovekovlja postala je danas marginalni folklorni i individualni momenat savremenog čoveka bez ikakve objektivno utemeljene nade u svoju reinkarnaciju. Kao vladajuća svest određene epohe i optimalni duhovni koncentrat vremena ona je iživela psihološku potrebu verovanja u takvu pouzdanu osnovu na kojoj čovek i društvo čvrsto stoje u fideističkom ambijentu mišljenja. Međutim, momenat transcendiranja ubedio je vladajuću zapadnoevropsku misao u nemogućnost ponavljanja uslova za ovaj ili bilo koji drugi fideistički momenat. Ukidanjem jednog oblika i momenta verovanja ova misao poverovala je u ukidanje verovanja uopšte. Ukidanjem osnova za jedno verovanje ponadala se u ukidanje osnova svakog verovanja. Obuzeta »pozitivnim duhom« modernog vremena, što stvara iluziju nepogrešive logičnosti, u nadahnuću racionaliteta prekoračila je marginalnu liniju iracionalizma, svodeći samu sebe na iracionalnost osveženu novom (upravo večitom) potrebom čoveka za sigurnošću u pojavnom haosu sveta. To svakako jeste idealni milje fideizma. Evropski racionalizam otelovljen u »pozitivnom duhu« i »pozitivnim znanjima« nastupio je kao strasni borac protiv svake metafizike, mistifikacije, zablude, filozofske varljivosti slike sveta i religijske obmane, dakle protiv svega onoga što nije direktno proverljivo, što nije egzaktno u matematičko-fizikalnom smislu, što se kao metafizičko-filozofsko-jezički pseudoproblem izbacuje iz nauke kao njen spekulativni balast. Njegova težnja se najpre ispoljila u suprotstavljanju teološkim misaonim konstrukcijama i teologiji otkrovenja, obraćanjem neposrednim činjenicama iskustva ili neposrednim činjenicama svesti. Od Konta do danas ova misao transponovala se na sve što nema čisto utilitarni karakter. Horkhajmer ovu duhovnu situaciju naziva »pomračenjem uma«, jer ona znači pozitivističko i pragmatističko negiranje uma čija se vekovima akumulirana raskošnost gubi u utilitarnim obrascima. Suženi horizont uma pojavio se kao vladajuća svest savremene epohe što scijentističko-utilitaristički kriterijum saznanja i istine postavlja kao branu za svako filozofsko, religijsko i nediskurzivno mišljenje u njegovom najširem poimanju. Time se ponovila stara, dobro poznata, situacija: sa prljavom vodom

izbačeno je i živo dete. Pretenzija na totalitet razumevanja i objašnjenja od nauke je načinila dogmu u drastičnom vidu — kao dogmu verovanja u sebe i svoje mogućnosti. Antidogmatska revolucija misli utopila se u dogmatske vode jedino moguće misli. Strogost naučne indikacije pojavila se kao strogost novoorganizovanog sistema verovanja koje treba da pruži čoveku stabilan oslonac i formulu za pretvaranje svetovnog haosa u egzaktno struktuirani kosmos. Pijedestal sa koga je ova pozitivna misao uklanjala sve minule, relativno iscrpljene oblike svesti zaposela je nauka. Kako takav duhovni i društveni status podrazumeva stvaranje preovlađujućeg autoriteta, nauka je, rušeći sve ostale autoritete, stvorila svoj autarhični autoritet. Kako svaki autoritet u svojoj strukutri poseduje meru mistifikacije, nije čudo što nauka poprima fetiški karakter. Kao racionalno-duhovni koncentrat vremena koji se izdiže nad ljudima i društvom ona je posledica otuđenja svesti koja iz sebe emanira svoje primarne teorijske potencije u nekakvu nadljudsku i naddruštvenu sferu. Prema toj sferi, onda, ova svest zauzima stav idolopoklonstva kao naivna, nesigurna ili razočarana svest. Umesto da fetišizirana sfera teorije i nauke služi svesti koja ju je stvorila, dešava se upravo suprotno: svest (čovek i društvo) služi ovom fetišu, uvećava ga umanjujući sebe, pribojava ga se, ulaže sve nade u milosrđe tog fetiša prema njoj. Mazohizam samoposmatrajuće svesti prilog je svemoćnom autoritetu teorije i nauke (kao skrušenost hrišćanskog čoveka prema svemoćnom bogu koga je upravo on stvorio u svojoj skrušenosti). Ne ponavlja li se, dakle, klasično poznata mehanika nastajanja animizma, fetišizma, mitologije i religije? Doduše, ova mehanika sada počiva na usavršenoj, vremenu primerenoj formi. Nemilosrdni pragmatički *ratio*, jedino čovekovoj svesti primerenim paradoksom, postaje graditelj iracionalne slike sveta oblačeći u svoju prividno egzaktnu košuljicu svojevrsni voluntarizam, emocionalnu i imaginarnu sliku sveta. To je put nastajanja sakramentalne *religije naučnog otkrovenja.*

Potpomognuta filozofskim misaonim konstrukcijama nauka je srušila teološke konstrukcije, da bi se onda ubeđena u snagu svoje autonomije i mogućnost autofundiranja olako odrekla i same filozofije u nemogućnosti da je učini samo svojim metodološkim priveskom, nespremnim za bilo kakvu sumnju. Tako se svojevrsni moderni »imperijalizam nauke« pojavio kao ne-umska pozitivistička autonomna egzaktnost koja sa prezirom odbacuje sve ono što nije ona sama i što ne može služiti njenoj kratkoročnoj svrhovitosti. Njen epohalni nadolazak nije morao proći bez klasike šablona *deus ex machina,* tog modernog mirakuluma prema kome se iz emocionalnih razloga mora zauzeti stav *Te deum laudamus.* Iracionalna glorifikacija novog božanstva ovim kompletira atribuciju fetiškog kao novi fideizam koji u sferu izvan sebe projektuje sve svoje potencije i želje

(emotivno i volitivno obojene jer prenose siže svih osnovnih humanističkih ideala) u očekivanju humanističkog milosrđa koje treba da donese, samo po sebi, harmoniju življenja i društvenih odnosa. Nije slučajno da čitav ovaj misaoni pokret u svojim temeljima ima ugrađeni naivitet Prosvetiteljstva kao naivitet racionalne filantropije. Racionalni egzodus čovečanstva iz sopstvene iracionalne istorije u idilu beskonfliktnosti razumom struktuiranog sveta liči na umrtvljenu harmoniju bestrasnih robota. Nije li to opet racionalna iracionalnost izgubljenog pa povraćenog raja?

Humanističko tkanje želja čovečanstva od nauke pravi ključni instrument eshatona primeren evropskom pogledu na svet (ako tako nešto u jedinstvenom značenju danas postoji). Fetišizacija instrumenta obezbeđuje ovome osećanje sudbinskog značenja i autarkično zatvaranje u krletku sopstvene svrhovitosti kao zaborav cilja izvan sebe. Nauka nije stigla još u stanje skepse prema svojoj instrumentalnoj niti pak autarkičnoj prirodi. Doduše, istorija ljudske misli kazuje da nijedan oblik svesti, koji je u određenoj epohi postao vladajući, u vreme svoga epohalnog nadolaska nije imao skepse u pogledu svojih mogućnosti. Nadolazećim oblicima svesti nije svojstvena dubioza u mogućnost ispunjavanja istorijske misije i rešavanja krucijalnih problema koji stoje pred čovečanstvom. Pridavanje spasiteljskih atribucija nauci u sferi humanističkih ideala ovu gura na rub klasičnih etičkih stranputica — zasnivanja heteronomije morala i moralnog delovanja ne samo u smislu scijentističkog korektiva vrednosno-etičke hijerarhije (jednodimenzionalnost ljudske samorealizacije kroz scijentistički obrazac) nego i kroz moguće nametanje instrumenta moralne prakse osnovnoj svrsi te prakse. Tek razočarana moralna svest (na koju, dakako, ne treba čekati u fatalnoj bespomoćnosti) može, onda, izvršiti proboj iz sveta scijentističke heteronomije (čiju je besmislenost istorija etike davno već pokazala) ka realnoj humanističkoj autonomiji moralnog delovanja. Dakle, scijentistički hazard u oblasti etike nije potreban društvu, posebno onda kada je izvestan negativan ishod. Međutim, u nauke, bar se čini da je to preovlađujuća tendencija, nema još skepse u devizu »Znanje je moć«. Ako se dâ zaključivati po analogiji, onda verovatno nije daleko od istine tvrdnja da nauka ponavlja zablude autofundiranja i mesijanskih poslanja minulih vladajućih oblika svesti koji su svoj istorijski uzlet počinjali verom u sopstvenu moć, a završavali, u ravni istorijske istrošenosti, nemoćnom rezignacijom. Spoljni fideističko-filistarski plašt, što se kao orvelovska maglina u filistarskoj svesti stvara oko nauke, utemeljuje je u imperijalnom pohodu vladajućeg autoriteta što stvara iluziju posedovanja svih formula za totalitet znanja stanja i ljudskog življenja. Takva paradigma racionalnog i sveznajućeg brzo prerasta iz stanja vere u atuoritet, u stanje autoriteta vere. Epohalno bek-

stvo od svake mitologije i zablude postaje epohalna mitologija i zabluda bekstva. Racionalnost strasti (borbe, progresa, humanističkih želja) biva fatalna nemogućnost strasti za racionalnošću. Suštinski psihološki momenat odnošenja prema nauci njen atuoritet dešifruje kao iracionalnu emotivno-volitivnu želju za racionalnošću. Tu Pandorinu kutiju smisla nauke ne može držati večito zatvorenom. Pre ili kasnije ona se otvara po svojoj unutrašnjoj inerciji da svečano oglasi cinizam prema autoritetu nauke i radosno-turobni spektakl razaranja tog autoriteta.

3. Danas ne postoji jedinstveni pojam nauke, niti jedinstveno biće nauke. Ne postoji utvrđena obavezujuća konvencija kojom bi se moglo arbitrirati u svim sporovima oko određivanja naučne i istinosne validnosti određenih postavki, teza i premisa koje nastaju u duhovnim društvenim sferama što se običavaju nazivati naučnim sferama. Koliko je neposedovanje jedinstvenog pojma i bića karakteristika ovoga vremena, toliko je ono posledica vekovnog raskola heterogene značenjske i suštinske vrednosti nauke, koliko u istoj vremenskoj ravni različitih svetskih misaono-naučnih punktova, toliko i u pozicijama smenjivanja velikih epoha kulture. Ta različitost se očituje i u hodu od jednog do drugog velikog autoriteta nauke i filozofije, od jedne do druge velike nacionalne kulture. Ono što Aristotel označava kao *Episteme* bitno se razlikuje od onoga što se u 16. i 17. veku označava kao *Scientia*. Razbijanje jedinstvenog značenja izvesno je nacionalnim terminologijama i iskustvima: *Wissenschaft* (u Nemačkoj), *Science* (u Francuskoj) ili *Science* (u Engleskoj). Hjum, na egleskoj lokovskoj i njutovskoj tradiciji, terminom science označava jedan dihotomno sačinjeni totalitet kao analitičko-empirijski agregat. Hegel je mišljenja da englesko *Science* može biti samo stepenica za *Wissenschaft*. Po Bergsonu, nauku stvara delovanje intelekta (intelligence). Za Brenšviga nauka je otelovljenje *duha koji u neprestanom progresu sebe konstituiše*. Tradicija 18. veka u Francuskoj i Engleskoj oko pojma nauke već gradi atmosferu koja je rezultirala kasnije u »pozitivnom duhu«. Izvesno je, dakle, stalno pomeranje pojma i značenja nauke. To pomeranje nije samo stvar dijalektike ljudske duhovne prakse nego i kontinuiteta različitih koncepcijskih pristupa koji se opiru univerzalizaciji pojma i značenja. Doduše, nauka se, iz sebe same, nije uglavnom bavila određivanjem svog pojma i značenja. Definisanje nauke stvar je filozofske misli. Ako opšte saglasnosti u najbitnijim pitanjima i problemima nema kod filozofije, onda je nema ni kod nauke. Teško je, onda, verovati da današnja epoha može uopšte doći do jednog opšteprihvatljivog shvatanja nauke. Konačno, pitanje je da li se uopšte može govoriti o nauci, a da se izbegne jednostrano-filozofski aspekt njenog pojmovnog i značenjskog uopštavanja. Prema fakticitetu stvari, pre ima smisla govoriti *o naukama* mada se prethodni aspekt i ovde ponavlja na mikro-planu svake konkretne nauke. Tu se suštinski konflikt određenja pojma i značenja nauke spušta na poslednje teorijske pretpostavke svake konkretne nauke do njenih filozofskih i logičkih pretpostavki. Iz toga sledi zaključak da jedinstva pojma i bića nema ni kod jedne konkretne nauke. Istina, saglasnosti može biti kod određenja predmeta konkretnih nauka, ali to je ipak samo početak na kome se grade svi problemi o kojima je reč. Određenje opšteg teorijskog, misaonog i svesnog supstrata nauke predmet je i kamen spoticanja svih rasprava o poslednjim pretpostavkama nauke. Nauka obuzeta konkretumom svog sadržaja, predmeta i metoda nema moći da se na opšteteorijskom i interdisciplinarnom planu bavi samom sobom. Ona to ne čini valjano ni na teorijskom ni na istorijskom planu. Tendencije statičkih blokada nauci vrlo često zatvaraju mogućnost samoopservacije i dolaženja do svesti da njeno značenje nije apsolutno, već je teorijski, društveno i istorijski relativno. Naivno-prosvetiteljsko shvatanje koje ima korena u antici nauku svodi na neprestanu akumulaciju gotovih znanja i istina. Tu nema negacije već samo proste mehaničke nadogradnje, akumulacije i produbljivanja. Istorija nauke često postoji kao teret i neprijatni školski »privezak« koga se treba osloboditi, kao biografija i hronologija naslaganih otkrića i teorija koje se neprotivrečno nadovezuju jedna na drugu. Tu, dakle, nema punog istorijskog shvatanja nauke, nego se razvoj nauke svodi na tezu o kontingenciji i ideju finaliteta otkrića. Ishod je potpuno nekonstruktivan i nedijalektičan: prihvata se teza o dovršenim znanjima i istinama. To je pouzdan put u naučnu dogmatiku koja sama sebi zatvara dalje mogućnosti razvoja naprosto tako što svako naučno otkriće proglašava apsolutnim znanjem koje se više ne može prevazići. Konačno, to je sfera propisivanja jedne autoritativne norme koja treba da određuje šta je nauka i šta se može smatrati naukom. Autoritativna norma je istovremeno uspeh i slabost epohe koja je propisuje. Uspeh je u tome što ova norma svojim autoritetom može dugo uticati na način, pravac i predmet naučnog istraživanja do iskcrpnog bogatstva, ali s druge strane to može biti inhibirajuća jednostranost koja zatvara celinu mogućih pravaca, predmeta i metoda. Na važećim normama gradi se tipologija »prividno deskriptivnih definicija nauke« (videti: Branko Pavlović: »O mestu filozofije u naukama«, Savremene filozofske teme, br. 1, 1968, str. 144). Po toj tipologiji, znanja se, s obzirom na trajnost važenja, mogu deliti na istorijska i neistorijska. Shvatanje nauke vezano za važnost znanja u odnosu prema stvarnosti može biti apsolutističko i relativističko, ili fenomenalističko i noumenalističko, aprioristično i aposterioristično, realističko-racionalističko i pragmatičko-instrumentalističko. U konkretnim situacijama shvatanja nauka obično su kombinacije

ovih dihotomija pošto je retkost da se nečije shvatanje uklapa samo u jedan od navedenih parova.

Sartr tvrdi da je filozofija »senka nauke« i njena »siva eminencija«. To znači da se ni jedna naučna teorija, ukoliko se direktno ili indirektno ne oslanja na neku filozofsku teoriju, ne može autofundirati. Naučnik koji pokušava teorijski i metodološki da fundira svoju naučnu teoriju postaje filozof, jer u tom poslu mora neminovno posegnuti za teorijsko-metodološkom aparaturom koja se nalazi izvan mogućeg domašaja njegove konkretne nauke. Specifikum metoda i principa može se graditi iz predmetne sfere nauke, ali večiti teorijski i metodološki gennus proximum ipak mora biti preuzet iz filozofskih teorija. Najviše do čega može dopreti nauka na ovom planu je mimikrija i privid samostalnosti, autohtonosti i autofundiranja. Iluzoran je, dakle, čitav onaj pravac u modernim naukama koji ove pokušava osloboditi od filozofije. Ako naukama i polazi za rukom da izbegnu neke klasične filozofske shematizacije, onda je i ta »oslobođenost od filozofije« već nekakva filozofska tendencija u njma. Filozofsko negiranje filozofije još uvek je filozofija. Doduše, razumljivo je što nauka filozofiju smatra suvišnom i luksuznom mišlju koja se ne može upotrebiti u operacionalne svrhe. U operacionalnom smislu nauka nema mnogo koristi od teorijsko-metodološkog osvešćivanja koje joj filozofija stalno pruža. No, opet ostaje pitanje da li je, sa stanovišta zaokupljenosti sopstvenim predmetom, svest o značenju metoda, principa i postulata ipak opterećujući teret nauke. Nauka treba da bude i nešto više od golog istraživačkog operacionalizma. Celina filozofske nadgradnje nauka najpreglednija je i najuočljivija u periodima kriza nauka, preciznije — filozofskih kriza nauka. Današnje vreme je vreme krize »klasičnog determinizma«, »krize mehanicizma« ili »krize klasičnog realizma«. Teorijsko-saznajne krize u naukama povlače sa sobom i krize filozofiranja. To je osnov tumačenja nastanka pokreta »naučne filozofije«, insistiranje na pitanjima humanizma, sistema i metoda filozofije koja se oslanja na stihiju pozitivizma, pravca rekonstrukcije savremenog uma, svođenja filozofije na sluškinju ideologije i politike itd. Krizni momenti u naukama najčešće nastaju kod nomoloških formi naučnih iskaza. Pošto su naučni zakoni apstrakcije, aproksimacije, ljudske simbiličke tvorevine, jednom rečju — istorijske kategorije i »uprošćene, jednostavne, delimično subjektivne slike stvari« (Marx), razumljivo je da često dolaze u koliziju sa empirijskim podacima bilo da se njihove nomološke forme zasnivaju na ishitrenim generalizacijama ili na generalizacijama koje objektivno moraju apstrahovati od bogatstva empirijske građe. Nomološki iskazi se ne odbacuju odmah u trenutku uočavanja ovih kolizija. Ova rezervisanost nije uvek stvar naučne konzervativnosti, dogmatizma i »iracionalnog slepila za činjenice«. To je pre svega želja

da se sačuva univerzalno značenje naučnog zakona. Odbacivanje naučnog zakona je uvek stvar brižljive naučne kritičke analize. Naučni racionalitet je uvek spreman da po cenu očuvanja naučnog zakona vrši korekcije na drugim elementima teorijskog sistema kojemu konkretni zakon pripada. Ta operacija ima više metodskih stupnjeva: kritičko ispitivanje empirijskih iskaza koji su u diskrepanciji sa nomološkim iskazima, ograničenje područja primene zakona, objašnjenje razlike između modela i empirijske stvarnosti, modifikovanje formulacije zakona, promena značenja nekih ključnih termina i, konačno, pretvaranje zakona u princip. U poslednjem slučaju menja se teorijski status naučnog zakona. Nomološki iskaz o objektivnim odnosima tumači se kao princip koji postaje nezavisan od iskustva. Ukoliko ni ova metodska operacija ne može da izmiri koliziju između empirijskih i nomoloških iskaza dolazi se do kriznog momenta čitavog teorijsko-naučnog sistema. To je momenat filozofske krize u datoj nauci. Taj momenat stavlja nauku u situaciju preispitivanja i potrebe za revizijom implicitnih ili eksplicitnih fundamentalnih naučnih principa. Akumulacija empirijskih znanja zahteva reviziju principa kako bi se očuvali zakoni. Kriza teorijskih temelja nauke zahteva stoga njihovu reviziju — izmenu i rekonstrukciju osnovnih misaonih kategorija, principa, filozofskih postavki i pravila logike. Naravno, to nije svakodnevna praksa u nauci. Ona nastaje samo u situacijama kada su sve prethodne mogućnosti revizije iscrpljene i kada se iz temelja ljulja celokupna zgrada naučnih sistema.

Prethodna analiza odnosi se na jedinstveno teorijsko tkivo naučnog sistema koga u praksi i takvom obliku nigde nema. Naime, nijedan teorijski sistem ne pokriva bez ostatka moguću celinu nauke. Nauke se danas temelje na mnoštvu različitih, često međusobno protivrečnih i isključujućih doktrina. To je stvar kvalitativno različitih nivoa doktrina čija vrednosna selekcija nije nimalo jednostavna. Čak i kad bi takva selekcija bila moguća, to samo po sebi ne bi dovelo do uspostavljanja jedinstvenog bića nauke. Vrednosna selekcija različitih doktrina zahtevala bi viši nivo vrednosne selekcije — odlučivanje za najplodotvornije, najobuhvatnije i najistinitije teorijske sisteme, filozofske doktrine i osnovne misaone kategorije. Ako se ima u vidu vekovna situacija na ovom globalnom planu vrlo heterogene filozofske tradicije, onda traženje jedinstvene filozofske doktrine, toliko operativne da može da služi kao večiti teorijski fundament nauke, jeste upravo — čista iluzija. Ista takva iluzija je Bašlarova koncepcija »rasute filozofije« kao radoznalosti za sve, koja se ne »zarobljava« u mogući jednostrani sistem.

Nauka, dakle, nije akumulacija i dopunjavanje pouzdanog i razgranatog teorijskog sistema koji pokriva sve fenomene i zakone objektivne stvarnosti. Nauka je relativni haos, »hao-

tična predstava celine« (Marx) u kojoj postoji stalno prevazilaženje, divergiranje i kolizija različitih teorija. »Stupica« u koju se »hvata« svaka generacija naučnika sastoji se u stavu da njihov postojeći sistem nauka pokriva stvarnost bez ostatka; dakle, kao nekakav apsolutni teorijski Mendeljejev sistem nauka koji ima jasno shematizovane »pregrade« gotovih znanja i istina koje su kao takve saznate za večita vremena i istina koje tek treba otkriti da bi upotpunile i očuvale celinu i beskonfliktnost teorijsko-naučnog sistema. Ove generacije »stupice« blokiraju svet vremenskim i istorijskim karakterom svih naučnih znanja. Marksizam, istina, dolazi do svesti o vremenskom i istorijskom karakteru naučnih znanja, ali izvesno je da je Sartr u pravu kada jednu tendenciju u marksizmu direktno optužuje za »metafizičku sanjariju«. To je »sanjarija« dijalektičkog materijalizma koji veruje da je »otkrio dijalektiku Prirode«, svodeći sebe na »uzaludno rasrpavljanje, puno pompe i lenjosti, o fizikalno-hemijskim i biološkim naukama« koje se »pokriva (kao) jedan najrutiniraniji analitički mehanizam«. Stoga se »ateistički egzistencijalizam održava jer konkretni marksizam ne postoji, bolje, jer je ova ogromna doktrina koja bi morala biti jedna Kultura samo jedan voluntaristički idealizam, tj. nekoliko silom održavanih tvrđenja o ideji materije i o ideji dijalektike« (*Une lettre de Jean-Paul Sartre*, citirano po B. Pavloviću, isti spis). Nauka se ne može iscrpljivati u tom kvalitetu mogućih znanja o stvarnosti, nego u istorijski mogućem poimanju stvarnosti kao stalnom unutrašnjem transcendiranju svoga sistema i osnovnih postulata, principa i filozofskih postavki na kojima se sistem gradi. Svaka nauka unekoliko ponavlja zablude prostora i vremena u kome nastaje. Njena mogućnost ima smisla ne kao dogmatika ili inhibicija, već samo i isključivo kao trancendencija. U prvom slučaju ona nastupa kao shematizacija određenog isečka objektivne stvarnosti. Ako je objektivna stvarnost pri tome i dinamička, što jeste, onda nije slučajno da se vrlo često kreacije prividnih mozaika istina objektivne stvarnosti pretvaraju u prah i pepeo. Mehanika spajanja parcijalnih znanja stvarnosti koliko u jednom trenutku može biti utilitarna u svojoj operacionalnoj mogućnosti, toliko ima više šanse da u teorijsko mi temporalnom kontekstu bude potpuno odbačena kao mehanička maglina stvarnosti. Shematizacija i parcijalizovanje stvarnosti objektivnu stvarnost deli na posebne sektore istraživanja. Koliko je to stvar realne ekonomije nauka, toliko je permanentna opasnost da se takva praksa pretvori u iskrivljenje parcijalizovanog načina posmatranja i proučavanja stvarnosti koji sebe nastoji učiniti univerzalnim načinom posmatranja stvarnosti. Tako nastaje određeni teorijsko-metodološki i epistemološki imperijalizam konkretnih nauka kao težnja za ovladavanjem svim naukama i nametanjem svoga kognitivnog, logičkog i metodološkog specifikuma.

To su poznati slučajevi matematizma, fizikalizma, biologizma, sociologizma itd. Ovakvim rešenjima vrši se najlošije spajanje dve suprotne tendencije ljudskog saznanja: parcijalizacije i univerzalizacije. Parcijalno-univerzalni model nauke znači razaranje autonomnog tkiva svih nauka na račun univerzalnog prestiža jedne od njih.

Sve minucioznije parcelisanje stvarnosti nauku dovodi u opasnost zatvaranja svih mogućih pravaca njenog razvoja. Produbljivanje specijalizacije odvodi nauku sve dalje od svesti celine znanja i zakona objektivne stvarnosti. To je pouzdan pravac pretvaranja nauke od vizije sveta (kojom je pompezno nastupila u savremenoj epohi) u slepi specijalizovani i automatizovani mehanizam. Sve veća moć naučnih znanja praćena je realnom opasnošću gubitka razumevanja za njihov dublji humanistički kontekst. Eksplozivni pljusak kvantiteta naučnih znanja otežava ili čak onemogućuje njihovo kvalitativno situiranje u kompleks celine ljudskih znanja. Konačno, uska specijalizacija je istorijska mogućnost gubitka smisla. Stvaranje scijentističke ideologije upravo počinje na tlu specijalističkih nepristrasnih istraživanja. Ova ideologija, po rečima Lisjena Goldmana, od svakog saznanja pravi vrednost i sa »prezirom gleda na svaki pokušaj da se naučno mišljenje dovede u vezu sa praktičnom korisnošću i čovekovim potrebama« (Lisjen Goldman: »Humanističke nauke i filozofija«, Beograd, 1960, str. 8). Krajnji rezultat ove ideologije, po Goldmanu, naročito u humanističkim naukama bio je nastanak velikog broja čistih erudita »koji su provodili svoj život u nagomilavanju jednog maksimuma znanja u jednjo maloj, ograničenoj i parcijalnoj oblasti a koji su u sebi gledali antropologe, istoričare, lingviste, filozofe itd. Domen saznavanja sa stanovišta pozitivne nauke smatra se osvojenim ukoliko je oslobođen bilo kakvog »uplitanja filozofije«. Takva osnova scijentističke ideologije, po Goldmanu, širi nefilozofičnost i neideologičnost nauke na »biološke i humanističke nauke preporučujući mehanističku biologiju, bihevioristički psihologiju, empirijsku istoriju i jednu šozističku i deskriptivnu sociologiju« (isto delo, str. 5). Očigledno je iz ovog i drugih primera koliko je scijentistička ideologija zbilja »nepristrasna« i koliko uopšte može biti nepristrasna. Ukoliko se naučno mišljenje može i postaviti kao krajnji cilj za konkretnog naučnika (mada je i to vrlo individualna stvar), za društvo i čovečanstvo u celini ono je samo puko sredstvo. Naravno, uvek preostaje realna mogućnost da usled specifičnih društvenih okolnosti sredstvo postane cilj za sebe, a početni cilj (unapređenje društvenog i individualnog života) sredstvo svoga prvobitnog cilja. Istina, postoje shvatanja koja su protiv teze o atomizaciji nauke i rascepkavanja totaliteta bića na područja, naučne grane i posebne discipline koja međusobno stoje u labavim i neznatnim vezama. Koliko se ta situacija objašnjava po-

delom rada u savremenoj nauci (koja defacto vodi fah-idiotizmu), toliko se i opravdava navođenjem naučnika univerzalne naučne vokacije ili praksom interdisciplinarnih timskih istraživanja koja prevazilaze individualnu jednostranost timskih istraživanja koja prevazilaze individualnu jednostranost pristupa totalitetu stvarnosti. Teza se dokazuje i postojanjem međunaučnih predmetnih područja na kojima niču nove discipline kao moguće spone između nauka u jednoj opštoj integrativnoj ambiciji. Međutim, ambicija ka sintezi nauka još uvek nije argument protiv njihovih atomizirajućih tendencija. Konačno, pitanje sinteze nauka, sinteze znanja čija je namera celovito sagledavanje sveta stvar je kojom se nauka obično ne bavi, svakako obuzeta parcijalnošću pristupa jednom isečku objektivne stvarnosti. Taj teren, kao neprijatnu i vrlo složenu oblast, nauka je uvek rado prepuštala filozofiji, tj. ljudskoj delatnosti koja nije samo znanje niti pak nešto što bi moglo biti stvoreno bez znanja. Kada je u pitanju međusobni odnos pojedinih nauka, njihovo fundamentalno zasnivanje i postavljanje i kritička analiza njihovih metodoloških i teorijskih pretpostavki, onda je to oblast za filozofsku delatnost. Bez filozofije se ne može u pitanjima osnova nauka, njihovih međusobnih odnosa i dolaženja do svesti o celini.

Milan Čanak

NAUKA U KONKRETNOJ UPOTREBI*

Povodom prethodne diskusije moram reći da ja, a verujem i još jedan broj prisutnih, nisam dolazeći na ovaj sastanak mislio da ćemo se baviti teoretskim razmatranjem na temu — šta je nauka. Ne osporavam da to nije vrlo značajno pitanje. Još od francuske revolucije postoji tendencija veličanja nauke i njenih mogućnosti do te mere da se tretira skoro kao religija. Sličan je odnos — fetišiziranje nauke u centralističko-socijalističkim sistemima, gde se tvrdi da ona sve rešava — od privrede i prirode do društvenih odnosa. Sada se, na primer, u kapitalističkom svetu na određeni način forsira ideja da se rezultatima nauke, obično ekologije, mogu rešiti klasne suprotnosti. Često se naučna otkrića zloupotrebljavaju itd. Sve su to pristupi suprotni našem shvatanju definicije i društvenog položaja nauke. Prema tome, ima o čemu da se raspravlja i sa ovakvog opštijeg stanovišta. Pre dosta godina u Opatiji je održan naučni skup na kome se raspravljalo o temi »Marksizam

* Redakcija je dala naslov.

i savremene prirodne, matematičke i tehničke nauke«. Bez svake sumnje on je pokazao korisnost raspravljanja na ove, opštije teme. Već sam dijalog između prirodnjaka, tehničara i profesionalnih filozofa je bio vrlo dragocen. Prvima je nedostajala aparatura i iskazivanje filozofije, a filozofima čitav niz znanja iz prirodnjačkih oblasti, koja bi im omogućila da dođu do određenih zaključaka. Mislim da bi bila korisna inicijativa, pošto je od tada prošlo mnogo vremena, da se ova pitanja ponovo pokrenu, na nivou Jugoslavije u celini.

Danas bi bilo korisnije ako bismo raspravu suzili na neka pitanja sadašnjeg položaja i uloge nauke kod nas. U prethodnim diskusijama su neka već razmatrana. Za mene su to bila vrlo interesantna izlaganja. Bez obzira što se sa nekima može polemisati, nijednom se ne bih mogao potpuno suprotstaviti. To znači da bismo razmenom mišljenja i argumentacijom verovatno došli do nekog zajedničkog stava. U tom smislu želim da istaknem samo neka pitanja. Neca Jovanov je za ovaj sastanak napisao lep i prihvatljiv tekst. Prema njemu, a sa time se svi možemo složiti, naučno-istraživački rad, nauka u nas ima funkciju u reprodukciji, deo je proizvodnje, doprinosi razvoju proizvodnih snaga, društvenih odnosa itd. To je potpuno tačno u globalnom posmatranju, a takođe tako je i u mnogim posebnim slučajevima gde je vrlo očigledna ova funkcija naučnih istraživanja. Međutim, postoje naučne oblasti ili rad na određenim pitanjima gde to nije tako očigledno (kao što sam rekao, globalno uvek postoji). Ovo je posebno interesantno za nas u Vojvodini, jer mi čitav niz nauka — ili sad razvijamo, ili smo počeli razvijati pre nekoliko godina. Godine 1954. smo osnovali prvi fakultet i došli su prvi ljudi koji se profesionalno bave naukom. Do tada osim Pasterovog zavoda i Poljoprivredne stanice (Instituta za poljoprivredna istraživanja) ništa drugo nismo ni imali. Znači, tek smo na početku razvoja niza naučnih oblasti. Koje su te oblasti, to treba tačno utvrditi. Pri tome su mogući nesporazumi. Ako se ne budemo založili da se tačno definišu zahtevi i mogućnosti, pojavljivaće se neprekidni konflikti između užih i širih društvenih potreba i pravaca i vrsta istraživanja. Postoji nekoliko nivoa naučnih isrtaživanja. Od svakog se mogu očekivati samo određeni rezultati. Osnovna istraživanja su jedan nivo. Ja ih nikada ne bih vezivao, na primer, samo za fiziku, hemiju i slične nauke, sve naučne oblasti se njima mogu baviti. Međutim, u nekim oblastima je veće ili manje učešće ovih izučavanja. Pomoću njih se dobijaju rezultati koji doprinose ljudskom saznanju. Pronalaze se nove zakonitosti u prirodi i drugim sferama interesovanja. Tokom rada nastaju teorije i hipoteze koje će biti potvrđene ili odbačene. Koliko će toga biti upotrebljivo ili neće i kada je komplikovano pitanje sa neizvesnim odgovorom. Već samo novo saznanje je dragoceno i šansa za mogućnost korišćenja za ljudsku dobrobit. Evo

lepog primera koji vam je možda i blizak — 1906. godine naš veliki fiziolog Ivan Đaja je počeo da se bavi proučavanjem delovanja niskih temperatura na živa bića. Eksperimentisao je sa pacovima, zečevima, guskama itd. snižavajući im telesnu temperaturu. Sve je to izgledalo kao nauka radi nauke. Umro je pedesetih godina dok je predsedavao Međunarodnom simpozijumu vojnih hirurga u Beogradu, a na kome se govorilo o upotrebi hlađenja pri komplikovanim operacijama. Danas se, pri mnogim komplikovanim hirurškim intervencijama, mora snižavati telesna temperatura. Naučna osnova za ovaj postupak se počela stvarati Đajinim istraživanjima. Dakle, to nije bila nauka radi nauke. Zapravo, nauke radi nauke, bar u oblastima koje su meni bliske, i nema. Da li će se primeniti ono što je otkriveno umnogome zavisi od naučnih istraživanja u tzv. primenjenim naukama. Bolje bi bilo reći umesto primenjene nauke — primenjena istraživanja ili, još bolje, istraživanja radi primene. Ona predstavljaju poseban nivo istraživanja — vrše se radi primene naučnih saznanja dobijenih i osnovnim istraživanjima. Osim njih postoji još jedan nivo u slojevitosti nauke. To je prenošenje u praksu. Ova ispitivanja su u tesnoj vezi sa korisnicima. Prenosi se ono što je poznato, aplicira, dakle čini upotrebljivim rezultate nauke i pomaže da oni uđu na primer, u proces proizvodnje.

Nesporazumi su često zbog toga što ne vodimo računa o tome da svi ovi nivoi nauke postoje i imaju dosta ograničenu funkciju. Zbog toga kada ocenjujemo da li je nauka ispunila naša očekivanja, ili nije, da li dovoljno ili nedovoljno ulažemo u nju, često mislimo na rezultate transfera (prenošenja) a dajemo ukupnu ocenu za ukupnu nauku. Samo prenošenje u praksu često ima ozbiljnih mana. Ako od njega očekujemo osnovne rezultate, tada tome treba posvetiti odgovarajuću pažnju. Često je, na žalost, da u organizacijama koje treba da prihvate naučne rezultate u razvojnim službama rade kadrovi koji su za to vrlo nepogodni, često odstranjeni sa nekog drugog radnog mesta. S druge strane, na transferu u naučno-istraživačkim institutima često rade ljudi koji su vrlo opterećeni drugim naučnim istraživanjima, nastavom i ostalim obavezama. Postoje naravno i suprotni, pozitivni primeri. Upravo oni nam potvrđuju prethodnu tvrdnju o nedostacima u procesu prenošenja.

Sa ovim o čemu sam do sada govorio vrlo tesno je povezana razmena rada između radnika proizvodnih i drugih organizacija udruženog rada sa radnicima iz organizacija koje se bave naučnim radom. U ovom smislu postoje različite mogućnosti i zbog toga razmotrimo prvo slučaj direktne veze između instituta i zainteresovane radne organizacije. Ona se uspostavlja međusobnim ugovorom (sporazumom) koji sadrži pitanja za koja je institut zadužen, a često i imena istraživača koji će

biti nosioci posla. Sredstva koja na ovaj način institut dobija su bitan deo njegovog dohotka. Ne retko on bez njih nije u stanju da egzistira. Zbog toga druga strana može insistirati na korišćenju usluga najistaknutijih naučnika, bez obzira na vrstu posla. Može se tražiti, na primer, izlazak najistaknutijih stručnjaka na teren zbog najobičnijih problema u redovnoj tehnologiji. Na taj način se ubacuju u transfer istraživači dorasli rešavanju najkomplikovanijih naučnih problema. Oni zbog toga nisu u stanju da dovoljno rade na poslovima koji zahtevaju najveću stručnost, već su angažovani na pitanjima koja bi mogli rešavati manje obučeni kadrovi instituta ili stručnjaci proizvodne organizacije. S druge strane, ovakav pristup u sebi zadržava još mnoge karakteristike najamnog odnosa. Očigledno da bi trebalo insistirati na stvaranju takvih međusobnih veza koje bi imale više elemenata slobodne razmene rada (na primer, raspodela prema učešću u dohotku i riziku itd.), a istovremeno i angažovanje naučno-istraživačkih kadrova na rešavanju pitanja za koja su osposobljeni, bez rasipanja snaga koje su dostigle najveću stručnost.

Druga strana ovog pitanja se iskazuje kroz nedovoljno razvijanje istraživanja čiji rezultati će biti osnova za primenjena istraživanja i transfer. Za njih se teško mogu uspostaviti jasni odnosi razmene rada, jer su rezultati nedovoljno vidljivi ili u primenjenom smislu nejasni. Mi u Vojvodini imamo za to lepe primere. Kao što je poznato, kod nas su postignuti zavidni rezultati u biljnoj, prvenstveno ratarskoj proizvodnji. Oni su posledica prvenstveno zalaganja istraživača u selekciji, agrotehnici i sličnim oblastima, kao i primeni dobijenih rezultata u praksi. Osnova za ove naučne aktivnosti su rezultati fundamentalnih istraživanja genetike, molekularne biologije, fiziologije itd. Neke od ovih nauka su kod nas vrlo slabo razvijene (Jugoslavija nema nijedan institut za molekularnu biologiju), a objekti na kojima se vrše istraživanja su bakterije, vinska mušica, neke morske alge i slični za to pogodni organizmi. Teško da bilo koja organizacija udruženog rada može utvrditi neposredni interes za ove rezultate i oglede, pa prema tome ni osnovu za neposrednu razmenu rada. Zatim, u našoj flori postoje vrste koje bi bile interesantne za selekciju kulturnih biljaka, jer sadrže gene značajne za otpornost prema bolestima (rod Aegilops, na primer) ili druge korisne osobine. Njihova istraživanja bi pripadala taksonomiji, ekologiji, fiziologiji i drugim naukama koje ne daju rezultate za primenu. Slični primeri se mogu navesti i kada se radi o upotrebi mineralnih đubriva, oranja, suzbijanja korova itd.

Sve ovo sam govorio da bih istakao da ako postoje bar tri nivoa nauke moraju se naći i tri nivoa za razmenu rada. Ako je u pitanju neposredna primena rezultata u praksi, tada se raz-

mena može vršiti sa osnovnom organizacijom udruženog rada. Ona je zainteresovana, jer je to stvar njene proizvodnje (pretpostavljam da je slično i sa neproizvodnim organizacijama). Za istraživanja »primenjenih nauka« postoje takođe neposredno zainteresovani. Kada je reč o poljoprivredi, tada su to verovatno kombinati. Međutim, kada se radi o osnovnim istraživanjima, ne može se govoriti ni o jednoj konkretnoj organizaciji udruženog rada. Zainteresovana je udružena poljoprivreda, na primer, ali i udružena privreda u celini takođe, pa i neprivreda. Znači društvo u celini. Ono se mora opredeliti u vezi s tim istraživanjima. Moraju se utvrditi njihovi pravci za čitavu zemlju, a zatim izvršiti podela rada u okviru jugoslovenske zajednice. To znači da se mora znati kako će se dolaziti do osnovnih saznanja i kako će se ona finansirati u ovakvoj razmeni rada. Mi to do danas nismo ostvarili. Nalazimo se tek na početku.

*

Poslednjih dana je istaknuto na izvesnim forumima SAP Vojvodine da je neophodna analiza u kom pravcu treba da se vrše osnovna istraživanja kod nas. Sve se oblasti ne mogu razvijati. Mora se ući u jugoslovensku i međunarodnu podelu rada na ovom planu. Mi takođe moramo nešto nuditi i u ovom saznajnom pogledu. To se mora raspraviti, jer smo često skloni da mehanički prenesemo sve na vezu proizvodnih i drugih organizacija udruženog rada i organizacija udruženog rada sa područja nauke, smatrajući da se time sve može rešiti. To je vrlo opasno s obzirom da čitave naučne oblasti objektivno nismo ni počeli da razvijamo. Kao što sam već u diskusiji rekao, moraju se tačno utvrditi adrese interesa. Dva nivoa istraživanja (primenjena i sama primena) očigledno treba da budu potpuno usmerena prema našim razvojnim pravcima. Osnovna istraživanja treba proanalizirati da se vidi kako stoje kadrovski, sa opremom itd. i ona moraju biti predmet šireg zajedničkog interesa. Za mene u ovom slučaju nije nesamoupravno čak da se pojavljuje i društveno-politička zajednica (na primer Pokrajina) u celini i da se iz budžeta finansiraju izvesna istraživanja. Prema tome, mi imamo samoupravne mehanizme pomoću kojih bismo to mogli da uredimo.

Nekoliko puta je do sada bilo reči o kadrovima. Učesnici u diskusiji su isticali čitav niz elemenata zašto loše stojimo sa naučno-istraživačkim kadrovima. Bez želje da ovu složenu problematiku do kraja iscrpim, dodao bih samo nekoliko svojih razmišljanja. Mislim da isuviše značaja pridajemo slabom materi-

jalnom položaju radnika u ovoj delatnosti. Čini mi se da je bar toliko važno i pitanje loše i nedovoljne opremljenosti naših instituta. Naučno-istraživački radnik, naročito ako je mlad čovek, želi da se afirmiše svojim rezultatima, a za to su neophodne laboratorije, biblioteke, dobra dokumentacija i sl. Čini mi se da je i to jedan od važnih razloga zbog kojih je jedan broj mlađih kadrova otišao. Drugo bitno pitanje je osećaj nesigurnosti. Ja vodim projekat na kome bi se moglo zaposliti još nekoliko mlađih ljudi. Međutim, rad na njemu traje 6—7 godina i posle toga bi oni morali promeniti radno mesto ili se potpuno stručno preorijentisati. Jedino ako bismo tačno utvrdili šta da od nauka razvijamo, mlađi ljudi koji su se opredelili za te poslove osećali bi dugoročnu sigurnost. Dok ne bude postojao ovaj osećaj, teško da ćemo moći da obezbedimo kvalitetne kadrove.

Najzad, dozvolite da komentarišem i maločas iznetu konstataciju (kako je rečeno na nekom skupu u Subotici) da su u stručnom smislu statični naučno-istraživački kadrovi koji rade i u obrazovanju. Ja mislim da se radi o nečemu drugom. Kadrovi koji rade u obrazovanju su obavezni da učestvuju i u istraživanju u stepenu koji ne mogu izdržati. To je poseban problem zbog nedostatka određenih stručnjaka, zatim zbog izvesnih pitanja raspodele dohotka itd. Nije realno očekivati da isti čovek može istovremeno da bude potpuno angažovan nastavom, naučnim istraživanjima i da bude uključen u transfer. Maltene da postoji pravilo da ista ličnost polovinu sebe koristi za istraživanja, da učestvuje bar sa 70% u transferu i da bude kompletan profesor, često ogromnom broju studenata.

Osim toga učestvuju i u postdiplomskim studijama, predaju više predmeta itd. To su sve devijacije koje se društveno ne mogu braniti. Treba utvrditi u kome stepenu je to nužnost, a u kome posledica niza slabosti. Nisam spreman da o ovome više govorim. Problem postoji i njegovo rešavanje bitno utiče na razvoj nauke i visokoškolske nastave.

*

Ja bih insistirao na raspravi o osnovnim istraživanjima, o onima čiji se rezultati ne mogu odmah aplicirati. Tokom ove godine moramo imati makar osnovnu skicu o tome koja bismo ovakva istraživanja u Vojvodini želeli i mogli da razvijamo. Tek posle toga bismo mogli razgovarati na nivou Jugoslavije o podeli rada. Mislim da bi za početak bilo najbolje da se sakupi jedan broj ideja. Do sada drugih materijala sem onih koji su pravljeni za Izvršno veće nemamo. Međutim i, oni su dosta

spisak želja, a ne rezultat prostudiranih mogućnosti i potreba. Ovo moje insistiranje je naročito zbog toga što u dnevnim redovima društveno-političkih organizacija, skupština i drugih organa društveno-političkih zajednica vidimo samo nauku u poziciji njenog najneposrednijeg učešća u razvoju proizvodnih snaga, odnosno sa pozicije primene. Slažem se da je to izvanredno bitno, ali uveren sam da smo stigli i do toga da se moramo baviti razvojem i osnovnih istraživanja, odnosno naučnom aktivnošću u njenoj celovitosti.

Đerđ Sorad

NAUČNA ISTRAŽIVANJA I UDRUŽENI RAD*

U SAP Vojvodini su učinjeni značajni koraci u cilju bržeg razvoja nauke i njenog većeg doprinosa našem razvoju. Kako je naučno-istraživački rad, (NIR) neodvojiva komponenta proizvodnog rada, neophodna je intenzivnija naučno-tehnička aktivnost u smislu povezivanja sa udruženim radom materijalne proizvodnje. Pored postignutih uspeha na tom polju, treba ukazati i na uzroke nedovoljne dinamike razvoja tih odnosa koja bi odgovarala današnjem nivou naše opšte razvijenosti, pa stoga može postati kočnica za ispunjenje ciljeva srednjoročnih i dugoročnih planova razvoja Pokrajine.

Uzroci današnjeg stanja saradnje između udruženog rada i nauke mogu se rezimirati ukratko u sledećem:

1. Dugogodišnji raskorak između razvoja udruženog rada i nauke dovodio je do toga da je nauka svoje programe nedovoljno povezivala sa potrebama udruženog rada, dok se u delu udruženog rada na finansiranje NIR gledalo kao na »nužno zlo«.

2. Nedovoljan podsticaj domaćem stvaralaštvu; nekritičan i nekoordiniran transfer inostrane tehnologije delovao je destimulativno na saradnju između udruženog rada i nauke.

3. Usitnjenost naučne infrastrukture, preširok front istraživanja i neravnomeran razvoj pojedinih oblasti nauke onemogućavali su razvoj dovoljno velikih naučnih organizacija, kadrovski osposobljenih za prihvatanje velikih, značajnih i dugoročnih projekata za potrebe udruženog rada.

4. Nedostatak zajednički utvrđenih programa istraživanja kao uslov realizacije usvojenih planova udruženog rada proizvodne sfere, zatim nedovoljno razvijene razvojne službe u

* Naslov je dala Redakcija.

udruženom radu, kao i nedovoljno razvijeni naučni kapaciteti i to posebno u oblastima strateških pravaca razvoja Pokrajine, koliko je uzrok toliko i posledica nedovoljne saradnje u oblasti NIR između udruženog rada i nauke.

U cilju otklanjanja ovih i sličnih nenavedenih uzroka, potrebno je organizovano angažovanje kako komunista u naučnim organizacijama tako i u udruženom radu. Treba se izboriti za:

a) udruživanje rada i sredstava na krupnim projektima iz područja samoupravljanja, proizvodnje, tehnike i tehnologije, i to uz udruživanje stvaralačkih napora prirodnih, tehničko-tehnoloških i društvenih nauka u cilju kompleksnog izučavanja problema razvoja;

b) veću aplikativnost NIR-rezultata, koja je upravo i glavni društveni kriterijum NIR i najznačajniji zadatak nauke danas;

c) povezivanje nauke i udruženog rada na dohodovnim odnosima i slobodnoj razmeni rada, a manje na prostim kupoprodajnim odnosima.

Da bi se ovi ciljevi u Pokrajini ostvarili, potrebno je udruživanje sredstava, rada i interesa velikih sistema u udruženom radu i naučno-obrazovnih instituta, koji nakon donošenja Zakona o vaspitanju i obrazovanju deluju ne samo na polju obrazovanja, već i nauke i transfera dostignuća nauke. S druge strane, neodložno je uspostavljanje saradnje između instituta, u cilju stvaranja interdisciplinarnih istraživačkih timova, koji bi mogli rešavati sve kompleksnije zadatke koji stoje pred društvom i udruženim radom. U takve timove treba uključiti i istraživački kadar radnih organizacija materijalne sfere, jer to ima izvanredan značaj i uticaj na ekonomiju rada i sredstava, na veću produktivnost u NIR, bolje korišćenje i onako nedovoljnog broja istraživača, a stvara mogućnost za neposrednu verifikaciju uticaja nauke i njenih rezultata kao proizvodne snage na materijalni i društveni razvoj udruženog rada odnosno na izbor, definisanje i realizaciju ciljeva razvoja našeg društva. *Naravno, sve to ne isključuje i stvaranje odgovarajućih naučnih jedinica ili čak instituta u velikim sistemima, koje mogu u uskoj saradnji sa naučno-obrazovnim institutima da realizuju primenjena i razvojna istraživanja,* kao ni mogućnost da se naučno-obrazovni instituti čvrsto vežu na principu dohotka i dugoročnog sporazumevanja za velike ekonomske sisteme, te da svoju egzistenciju a i program rada vide u delovanju tih sistema. To ujedno znači da će biti stvoreni solidni uslovi za dalji planski razvoj nauke, ali i to da nauka mora primiti odgovornost za rezultate NIR-a.

U tom smislu subotički instituti ukazuju na pozitivnu praksu:

a) Institut za elektro-mašinsku automatiku je osnovan za potrebe »Severa«, a treba da preraste u razvojnu organizaciju čitavog elektrometalnog kompleksa (EMIS);

b) Ekonomski institut ima samoupravni sporazum o saradnji sa »29. novembrom«;

c) Institut za organizaciju poslovanja na osnovu društvenog dogovora subotičke regije i samoupravnog sporazuma sa nekoliko radnih organizacija gradi, sprema i organizuje prvi regionalni računski centar u SAPV za potrebe udruženog rada, državnih organa i društvenih delatnosti.

Osim toga, pristupilo se sklapanju samoupravnog sporazuma za udruživanje u zajednicu visokog i višeg obrazovanja i naučnog rada u Subotici.

Sadržaj rada zajednice bio bi pre svega:

1. Koordinacija tekuće delatnosti u skladu sa potrebama udruženog rada, uz optimalno korišćenje postojećih kadrova, opreme, literature i prostorija.

2. Usaglašavanje programa naučno-istraživačkog rada i transfera sa potrebama udruženog rada, posebno što se tiče projekata multidisciplinarne prirode.

3. Usaglašavanje programa razvoja visokoškolskih i naučnih institucija i koordinacija njihove realizacije u skladu sa programom razvoja Univerziteta u Novom Sadu i potrebama udruženog rada u pogledu:

— kadrova
— opreme i prostorija
— studentskog standarda.

4. Koordinacija rada i pomoć kod formiranja novih naučnih i visokoškolskih institucija, a posebno razvojnih službi u udruženom radu.

5. Pružanje pomoći kod izrade programa razvoja opštine i regiona.

Udruživanjem u Zajednicu ne menjaju se prava i obaveze članica u odnosu na Univerzitet i druge organizacije i zajednice.

Sve ove rezultate i nastojanja možemo smatrati međutim samo početnim koracima.

Potrebna je organizovana akcija komunista i svih socijalističkih samoupravnih snaga da bismo se izborili za novi tretman nauke kao bitnog činioca našeg razvoja.

Neca Jovanov

NEKOLIKO NAPOMENA O NAUCI

O temi današnjeg okruglog stola ja sam uglavnom napisao ono što mi se u jednom trenutku činilo značajnim za sagledavanje stanja u nauci, njenog položaja i uloge u našem društvu i pokušao utvrditi pretpostavke uključivanja veće uloge i odgovornosti nauke za razvoj društva. Tekst sam napisao u vidu teza čime je u dobroj meri i proizašao njegov karakter — u njemu je relativno veliki broj pitanja ali nedovoljno razrađenih.

Hteo bih sa nekoliko rečenica da objasnim nastanak ovog teksta. Na sastanku radne grupe Komisije Predsedništva Pokrajinskog komiteta Saveza komunista Vojvodine za obrazovanje, nauku i kulturu izneo sam neke ideje o položaju i ulozi nauke u našem društvu, jer je to bila tema rasprave na radnoj grupi koja je imala zadatak da pripremi materijal za raspravu na sednici Komisije. Podstaknut i moralno podržan od dr Svetislava Stojakova i dr Dese Božidarević te ideje sam uobličio u tekst koji je bio znatno kraći od ovog i nosio je naslov PRILOG RASPRAVI O POLOŽAJU I ULOZI NAUKE U NAŠEM DRUŠTVU. Taj tekst sam stavio na raspolaganje pomenutoj Komisiji Predsedništva Pokrajinskog komiteta Saveza komunista Vojvodine. Skoro istovremeno je data i u redakciji časopisa »Savremenost« prihvaćena ideja da se organizuje OKRUGLI STO na tu temu. Ponuđeno mi je da postojeći tekst dam kao osnovu za raspravu na okruglom stolu. U jednom trenutku mi se učinilo da je moguće tekst sadržinski proširiti i kvalitativno poboljšati. To sam učinio u trenutku inspiracije ili, tačnije, kada mi se učinilo da se u glavi akumuliralo dodatno saznanje o problemima nauke. Ali istovremeno sam bio pritisnut kratkoćom vremena, pa je to trenutno akumulirano saznanje za vrlo kratko vreme moralo biti preneto direktno u pisaću mašinu. Iz toga su i proizašle izvesne slabosti teksta — neujednačenost u razradi pojedinih problema i što su na nekim mestima moje emocije nadvladale inače nužno racionalno razmišljanje i pisanje o nauci. Svi su danas govorili da je vreme ograničavajući faktor misaonog rada čoveka, pišući ovaj tekst ja sam to podosta i sam osetio.

Pre nego što se priključim dodatnom razmišljanju o nekim problemima o kojima je bilo govora za OKRUGLIM STOLOM, hteo bih da podržim ideju da se organizuje jedna serija rasprava o užim, pojedinačnim problemima koji su sadržani kako u mom tekstu, tako i u današnjoj raspravi. Broj problema sadržan u tekstu i u raspravi za OKRUGLIM STOLOM je prevelik da bi se mogao u jednoj diskusiji apsolvirati.

Prvo, hteo bih da prokomentarišem izvesne divergencije o tome gde se nauka stvarno nalazi. Nosio sam u sebi a i sada smatram da je nauka »gurnuta ispod patosa«, pa sam u želji da je podignem na nivo koji ona zaslužuje moguće malo njenu ulogu i značaj predimenzionirao, bio sam malo više povučen emocijom nego racionalnim razlozima i argumentima. Zbog toga sam i u tekstu sam sebe upozoravao na tu opasnost, pa sam stalno upotrebljavao formulu »veća uloga i odgovornost nauke«, čuvajući se da nigde ne napišem da sama nauka i odlučuje. Plašio sam se i sam te formulacije, i na tu svoju opreznost sada ukazujem radi otklanjanja mogućeg nesporazuma, jer postoji suštinska razlika između stava »o većoj ulozi i odgovornosti nauke« u našem društvu i stava da nauka treba da bude jedini i odlučujući faktor društvenog razvoja i da ona sama donosi odluke relevantne za razvoj proizvodnih snaga društva, razradu ili razvoj društvenog sistema i istorijskog procesa samoupravnog organizovanja jugoslovenskog društva.

Drugo, hteo bih da prokomentarišem ulogu i odgovornost nauke na području tehnologije proizvodnje i organizacije rada. U Centru PK SKV za političke studije i marksističko obrazovanje imali smo jednu preliminarnu raspravu na temu »Samoupravljanje i tehnologija« i sada pripremamo zajedno sa redakcijom časopisa »Savremenost« OKRUGLI STO na temu »Samoupravljanje, tehnologija proizvodnje i organizacija rada«. Ovaj problem smatram izuzetno značajnim za samoupravno društvo. Zato najpre moramo do kraja razoriti shvatanje da je tehnologija proizvodnje i organizacija rada klasno neutralna i da je samoupravljanju komplementarna svaka tehnologija proizvodnje i organizacija rada koja je visoko produktivna, a kod nas se po pravilu pod visokoproduktivnom tehnologijom proizvodnje i naučnom organizacijom rada smatra ona koja postoji u najrazvijenijim kapitalističkim zemljama. Posledica takvog shvatanja je nekontrolisano kupovanje licenci od najrazvijenijih kapitalističkih zemalja a naročito od konkurentnih multinacionalnih kompanija. Posledice su višestruko negativne tim pre što te licence, kako je neko već za ovim stolom rekao, po pravilu kupuju komercijalni direktori a ne i inženjeri i naučni radnici koji su stručnjaci za tehnologiju proizvodnje i organizaciju rada. Ja sam tom problemu u tekstu posvetio izvesnu pažnju. Sada bih malo još pojačao svoj stav. Tehnologija proizvodnje i organizacija rada ni u kom slučaju nije klasno i ideološki neutralna. Samoupravnom društvu su nužne visokoproduktivna tehnologija proizvodnje i organizacija rada ali samo one koje će, poput samoupravljanja, *materijalno i moralno motivisati celokupni radno-sposobni ljudski potencijal da maksimalno razvija svoje stvaralačke sposobnosti i da te svoje stvaralačke sposobnosti, naglašavam, bez političkih ograničenja realizuje* ukoliko su one usmerene u onom pravcu u kom je usmereno i samo samoupravljanje — istorijskom procesu oslobađanja radničke klase, društva, čoveka uopšte, njegovoj dezalijenaciji, razotuđenju. Na taj način će samoupravljanje, tehnologija proizvodnje i organizacija rada biti jedinstven istorijski proces u kome će istovremeno »tot čas« celokupni radno-sposobni ljudski potencijal biti materijalno i moralno motivisan da razvija svoje stvaralačke sposobnosti i da te svoje stvaralačke sposobnosti realizuje. Na ovo ukazujem kao na ključni i teorijski i praktično nerešen problem. Mi smo trenutno pod pritiskom shvatanja da je ekonomska osnova samoupravljanja ključna pretpostavka njegovog razvoja. To je tačno, ali samo do izvesne granice. I teorijski i praktično je moguće imati visokoproduktivnu tehnologiju proizvodnje i organizaciju rada ali koja će imati suprotan smer od samoupravljanja — koja zapravo može potpuno blokirati misaoni razvoj čoveka, razvijanje njegovih stvaralačkih sposobnosti i potpuno onemogućiti da čovek svoje stvaralačke sposobnosti i realizuje. Takva tehnologija proizvodnje i organizacija rada koja sama po sebi blokira razvoj i realizaciju stvaralačkih sposobnosti ljudi može biti pogibeljnija po samoupravljanje od njegove slabe ekonomske osnove. Problem nije samo teorijske prirode nego on postoji u našem društvu jer smo upravo kupovanjem licenci po pravilu uvozili takvu tehnologiju proizvodnje i organizaciju rada koja je sama po sebi blokirala misaoni razvoj čoveka — razvijanje i realizaciju njegovih stvaralačkih sposobnosti. U tom slučaju mi možemo svu svoju energiju, ono što je drug Stojakov nabrojao, sve subjektivne snage društva, do besvesti da iscrpljujemo a samoupravljanje će biti bez rezultata, sa sasvim izvesnim oštrim konfliktom i socijalnim poremećajima, jer tehnologija proizvodnje i organizacija rada koja sama po sebi blokira misaoni razvoj čoveka objektivno je najjači ograničavajući faktor bilo kakvom razvoju samoupravljanja. Ja, razume se, nisam za potpuno ukidanje kupovanja licenci, ali sam za kontrolisano kupovanje i samo za onaj transfer tehnologije proizvodnje i organizacije rada koja će razvijati stvaralačke sposobnosti čoveka i stalno uvećavati prostor da celokupni radno-sposobni ljudski potencijal svoje stvaralačke sposobnosti i realizuje. To je po mom mišljenju ključni problem koji mora biti faktički u rukama nauke — ona mora preuzeti na sebe veću ulogu i odgovornost za pronalaženje samoupravljanju komplementarne tehnologije proizvodnje i organizacije rada i svoja rešenja »nametati« odgovarajućim institucijama koje su formalno-pravno nadležne da odlučuju.

Na taj način bismo rešili dva krupna problema. Prvo, sprečili bismo da postanemo tehnološka kolonija razvijenijih kapitalističkih zemalja a naročito multinacionalnih kompanija

i, drugo, sprečili bismo ono na šta je drug Stojakov upozoravao: da ljudi postanu robovi naučno-tehnološkog progresa. Time bismo istovremeno otklonili sada inače dosta prisutno stanje da konkurentne multinacionalne kompanije transferom tehnologije na naše tržište prenose svoju konkurentnost na konkurentne odnose između naših organizacija udruženog rada. Ta se konkurentnost proteže i na međunacionalne odnose, naročito onda kada naše organizacije udruženog rada, locirane u različitim republikama, kupuju licence od konkurentnih multinacionalnih kompanija.

Drug Miljuš je govorio o nužnosti uvoženja stranog kapitala. To nije sporno, ali jedno je uvoz stranog kapitala kao manje ili veće sume novca, a sasvim drugo je kupovanje licenci preko kojih se vrši transfer nama tuđe tehnologije proizvodnje i organizacije rada.

Tehnokratizam kao alternativa suprotna samoupravljanju sada se u stvari pokazuje pre svega na području samoupravljanju tuđe tehnologije proizvodnje i organizacije rada. Više se ne može govoriti da je samoupravljanje ugroženo od tehnokratizma u udruženom radu, odnosno od opasnosti da se stručnjaci nametnu kao vlast nad radnicima i njihovim dohotkom. Opasnost od tehnokratizma u udruženom radu kao vlast stručnjaka nad radnicima i njihovim dohotkom je znatno umanjena, jer je veliki broj stručnjaka napustio proizvodnju i otišao u vanprivrednu sferu. Tačnije, ja ne verujem da je postojeći veoma mali broj stručnjaka koji se još nalazi u proizvodnim organizacijama udruženog rada po samoupravljanje opasan. Taj broj stručnjaka je toliko mali da čak i kad bi većina njih bili tehnokratski orijentisani, ne bi mogli da ovladaju radnicima i njihovim dohotkom, niti da pokopaju samoupravljanje. Opasnost od tehnokratizma i njegova moć da pokopa samoupravljanje dolazi upravo najviše preko samoupravljanju tuđe tehnologije proizvodnje i organizacije rada. To je problem koji uopšte nije istražen i on jeste najvažniji zadatak koji stoji pred naučnom delatnošću kao socijalističkom subjektivnom snagom našeg društva, ali i pred svim drugim organizovanim subjektivnim snagama. Nauka sama izolovano ne može ove probleme rešavati. Radi se samo o njenoj nužno većoj ulozi i odgovornosti nego što je to sada slučaj.

Za mene je suštinski problem pronalaženje visokoproduktivne tehnologije proizvodnje i organizacije rada koja će zajedno sa samoupravljanjem biti jedan isti istorijski proces oslobađanja čovekove ličnosti — otvaranje prostora za razvijanje i realizovanje stvaralačke sposobnosti celokupnog ljudskog potencijala. Dakle, mi moramo odgovoriti na pitanje koja je to tehnologija proizvodnje i organizacija rada koja će, poput samoupravljanja, oslobađati energiju čoveka a ne sputavati njegov misaoni razvoj.

Naša najveća zabluda je da je svaka tehnologija koja se uvozi visokoproduktivna i najefikasnija.

Na spomenutoj raspravi o samoupravljanju, tehnologiji proizvodnje i organizaciji rada izneo sam primere fabrike automobila »Volvo« u Švedskoj gde su sociolozi na zahtev sindikata istraživali položaj čoveka i njegovo socijalno-psihološko biće u vezi sa radom na traci. Njihova istraživanja su pokazala da su ljudi maksimalno tehnološki integrisani u proces proizvodnje, ali da su istovremeno psihološki i socijalno potpuno dezintegrisani i da oni svoju psihološku i socijalnu izolovanost za vreme rada produžavaju i posle radnog vremena. A to znači da su rezultati njihovog istraživanja pokazali da su u sindikatu najmanje angažovani oni radnici koji za vreme rada nemaju mogućnosti međusobne komunikacije, jer su »prikovani« za traku ili neki drugi stroj gde u toku jednog dana vrše po nekoliko stotina potpuno istih operacija bez ikakvih mogućnosti da komuniciraju sa drugim radnicima. Na osnovu rezultata tih istraživanja, sindikat je izvršio pritisak na vlasnika fabrike da istisne takvu tehnologiju proizvodnje i organizaciju rada koja blokira misaoni razvoj čoveka i potpuno onemogućava komuniciranje između ljudi za vreme rada. Kapitalista je taj zahtev sindikata prihvatio, jer se pokazalo da je grupni rad ili rad u tzv. »zatvorenom krugu« ne samo humaniji nego i sa ekonomske tačke gledišta efikasniji i da daje veću produktivnost. Dalja istraživanja su pokazala da su radnici sindikalno aktivniji kad imaju mogućnost da u grupi ili »u zatvorenom krugu« međusobno komuniciraju. To bi mogla biti dobra pouka i za nas. Nadam se da ne treba dokazivati da kod nas u automobilskoj industriji, a i u drugim granama industrije, upravo »caruje« takva tehnologija proizvodnje i organizacija rada koja maksimalno integriše čoveka u tehnološki proces proizvodnje, ali ga socijalno i psihološki za vreme rada potpuno izoluje. Negativne posledice po samoupravno i društveno-političko angažovanje ovih radnika se same po sebi podrazumevaju. Završiću sa jednom opaskom koja može ličiti na šalu, ali po svojoj sadržini ima veliko značenje. U dosta fabrika sam video parolu iznad radnika »ne razgovaraj za vreme rada«. Kada smo Švedanima prevodili ovakve i slične parole, oni to uopšte nisu mogli da shvate, jer su oni lansirali upravo obrnutu parolu: »razgovaraj za vreme rada«.

ISKUSTVA PRAKSE

»Bavljenje novatorstvom treba da postane potreba kao što je i bavljenje društvenim, sportskim ili političkim radom i aktivnostima.«

Razgovor sa Aktivom pronalazača u Subotici na tamu:

INOVACIJE I PRONALAZAŠTVO U PROIZVODNJI*

BOŠKO KOVAČEVIĆ

Mi danas imamo zadatak da obavimo razgovore na temu inovacija i pronalazaštva u proizvodnji, što je sastavni deo jedne šire akcije koja se vodi u našem društvu, posebno u Vojvodini, i to u okviru pokušaja da se nauka na neki način više stavi u službu potreba i u funkciju tekućih procesa koji se odvijaju u proizvodnji.

Poslali smo vam jedan materijal, pitanja koja treba da vas orijentišu u pokušajima da se što više afirmiše mogućnost za razvijanje inovacija i novatorstva u OOUR, u radnoj organizaciji.

Sve je to sastavni deo napora koji se čine u Jugoslaviji da se i ti procesi, inovacije i pronalazaštvo u proizvodnji, stimulišu, neguju.

Kao što i svaki drugi proces nosi u sebi odgovorne i originalne zahvate, tako i ovaj proces nosi u sebi mnoge teškoće. Koncipiranje ovih pitanja rađeno je u zajednici sa Centrom za političke studije PK SKV u Novom Sadu, a pitanja smo pokušali da postavimo kao osnovu za ovaj naš razgovor, kako bismo

* U razgovoru su učestvovali: Boško Kovačević (Radnički univerzitet), Ljuba Đorđević (»Subotičke novine«), Arpad Kovač (»29. novembar«), Nemanja Popov (Ekonomski institut), Lajoš Varga (»Sever«), Jožef Vinko (»Pionir«), Grgo Šabić (»Sigma«), Veselin Tubić (»Partizan«), Vlasta Mrdaković (»Sever«).

došli do podataka o tome šta se događa svakodnevno i koje su te elementarne, osnovne relacije koje se odvijaju u konkretnim sredinama, u konkretnim slučajevima, sa ciljem da se podstakne razmišljanje o tome šta bi u svakoj konkretnoj sredini rezultiralo organizovaniju društvenu i političku akciju na tom planu.

LJUBA ĐORĐEVIĆ

Ovaj razgovor treba da bude spontan i otvoren, u njemu treba da iznesemo sve što nam se čini značajnim u vezi njegove osnovne teme, možemo govoriti i o stvarima koje su sastavljačima ovih pitanja možda izmakle iz vida itd. Mi možemo ovde danas govoriti i o konkretnim inovacijama, o onome što je bilo u vašoj konkretnoj sredini, da vidimo u kojim se granicama kreće novatorstvo danas, da vidimo da li je to unutar postojećih proizvodnih i tehnoloških procesa, ili se radi o kompletno novim stvarima, o originalnim uređajima, novim konstrukcijama, da li se radi o predlozima koji kompletno zadiru u tehnološki proces proizvodnje i sl.

Mislim da je interesantno pitanje da li se uopšte i u kojoj meri radnici uključuju u proces inovacija, da li su to samo sporadični slučajevi, da li je to vezano isključivo za lično interesovanje pojedinaca ili se to neguje i stimuliše organizovano, odnosno da li se uopšte stimuliše, da li se ostvaruje neka veza sa naukom, kako, na koji način itd.

ARPAD KOVAČ

Gledajući ove teze i pitanja palo mi je u oči da u njima nedostaje jedno važno pitanje, a to je samoupravno regulisanje stimulacije u novatorstvu u OOUR i radnim organizacijama. Mislim da treba da vidimo dokle smo u tome stigli, kako se to primenjuje, kako živi.

Mi se u Opštinskom odboru pronalazača u Subotici aktivno bavimo ovom problematikom, odnosno popularizacijom novatorstva i inovacija u OOUR i drugim sredinama gde za to ima realnih mogućnosti.

Sa opštinskom organizacijom sindikata vodili smo razgovore da formiramo aktive pronalazača u svim sredinama; Međutim, moram da kažem da to u našoj opštini ne ide onako kako bi to bilo potrebno.

S obzirom da sam član Izvršnog odbora pronalazača Pokrajine, i znam kakva je situacija u Vojvodini, mogu da kažem

da to u nekim drugim sredinama ide dobro, iznenađujuće napreduje. Mislim da je formiranje aktiva pronalazača preduslov da i u sredinama gde toga ranije nije bilo, u OOUR i radnim organizacijama, to bude podstrek radnicima da se time bave i da imaju kome da se obrate sa svojim predlozima. Bavljenje novatorstvom treba da postane potreba kao što je i bavljenje društvenim, sportskim ili političkim radom i aktivnostima.

Ja ne verujem da danas postoji neka sredina gde nema novatorstva i pronalazaštva, čak ako i nema svoj aktiv, dakle u svim sredinama se to radi, ali neorganizovano.

Radnik nastoji da poboljša proces rada u kome je učesnik i stvara inovacije na svom radnom mestu, ne radi neke materijalne stimulacije, već čisto radi svog interesovanja.

Svrha i cilj afirmacije inovacija i novatorstva je u krajnjoj liniji povećanje dohotka u OOUR, svima nama, ali i onom radniku koji je to stvorio.

Naš Opštinski odbor pronalazača sačinio je jedno uputstvo za stvaranje aktiva pronalazača po OOUR i radnim organizacijama. Mi taj materijal nudimo svim radnim organizacijama i OOUR u Subotici, kako bi bar ta formalna prepreka, vezana za papire i administrativno regulisanje aktiva, od statuta pa do svih ostalih normativnih akta, bila otklonjena.

Mi to nudimo svim OOUR i radnim organizacijama, a koristimo i sada priliku, da to javno iznesem, da se svi zainteresovani mogu obratiti nama za ove papire.

Isto tako mi imamo i samoupravni sporazum o nagrađivanju i stimulisanju. To, naravno, nije neki sveopšti recept, ali može da se iskoristi kao pomoć u sačinjavanju sličnih sporazuma u OOUR i radnim organizacijama.

BOŠKO KOVAČEVIĆ

Da li je taj samoupravni sporazum jedinstven ili svaka radna organizacija treba da ga izradi za sebe?

ARPAD KOVAČ

To je samo uzorak sporazuma, koji može da posluži kao model, a sadrži u sebi čak i neke tabelare.

Mi smo u tome išli tako daleko da je to prihvatila i Pokrajina, pa i čitava Jugoslavija, kao jedan od najboljih do sada prihvaćenih.

Sada je i u »29. novembru« na javnoj raspravi jedan sporazum. Mi smo ga sami izmenili u smislu da se nagrađivanje, odnosno učešće u dohotku, koriguje prema uštedama koje su ostvarene odnosnim pronalascima.

Što se tiče razvojne službe, ona nema isti tretman kao radnik u proizvodnji koji ostvari neku inovaciju.

Naravno, sve to zavisi i od sredine, odnosno od toga kako je sve to prihvaćeno.

Mislim da sve ovo predstavlja veliku pomoć u akciji i može da bude sprovedeno u svim OOUR i radnim organizacijama. Očigledno, je da postoji zainteresovanost, jer mi danas imamo priznanja, bronzane i srebrne plakete sa raznih izložbi kao što je i poslednje priznanje »Severu« i dr.

Dragocen je samoupravni sporazum koji nosi u sebi ravnopravne kriterijume za sve pronalazače i novatore,

Primer: Ako je neki inovator u »Severu» dobro nagrađen, onda se to odmah pročuje i u »29. novembru« i drugde.

Aktiv pronalazača »Zorke« mi navodimo kao primer najjačeg aktiva. Istina je da oni imaju i najviše pronalazaka, pa i pronalazak koji je zadržao celu milijardu u zajedničkoj kasi.

Što se tiče povezanosti između raznih naučnih institucija i pronalazača i novatora u proizvodnji, moram da kažem da toga kod nas u Subotici uopšte nema, a nema ni u celoj Pokrajini. Mi u Subotici imamo razne institute, a posebno smo se angažovali da oformimo elektromašinski institut, da on bude nosilac svih novih ideja, inovacija, pronalazaka i dr., ali sada, posle godinu dana njegovog rada, mi moramo da kažemo da u tome nismo uspeli.

LJUBA ĐORĐEVIĆ

Imate li vi i neke sasvim konkretne podatke, jer ste vi kao Odbor radili na tome da se formiraju aktivi pronalazača u što više radnih kolektiva; kakvi su rezultati toga rada?

ARPAD KOVAČ

Uspeli smo da ih formiramo u šest radnih organizacija, i to je sve.

NEMANJA POPOV

1961. godine došli su drugovi iz Republičkog odbora i u jednoj akciji, u par dana, formirali su oko 24 aktiva pronalazača po radnim organizacijama.

Onda smo bili puni zanosa i oduševljenja. Prvi naši koraci u tom radu bili su dosta nestabilni, ali smo mislili da ćemo posle te »osnovne škole« učiniti i mnogo više. Međutim, vremenom su ljudi posustajali, iako je na 1. jugoslovenskoj konferenciji pronalazača rečeno da ne samo što imamo dobru klimu za ovaj rad već i podršku i razumevanje odgovornih rukovodilaca, sindikalnih funkcionera i dr.

Ovom problematikom ne može da se bavi isključivo ovaj naš Odbor, nego nam je potrebna i pomoć sindikata, da bismo ušli u radne organizacije i OOUR, jer je to preduslov da tamo nešto i uradimo.

Cilj nam je povećanje dohotka i bolji standard radnih ljudi, a to se može postići i kroz novatorstva i inovacije u proizvodnji, uz manje škarta, veću produktivnost i dr.

Mislim da mi u svemu tome moramo da idemo mnogo organizovanije, jer nema opravdanja da danas jedan »Sever«, gde se svakodnevno susrećemo sa inovacijama i racionalizacijama u proizvodnji, nema svoj Aktiv pronalazača.

Neorganizovan posao nikada ne daje rezultate koje daje organizovani, pa iako je »Elektroremont« imao i neke rezultate, da su bili organizovani, sigurno bi postigli daleko više.

Mi taj posao ne možemo prepustiti bilo kome — tu je potreban stručan, profesionalan rad.

Vama je svima poznato koliko je komplikovano sastaviti samo jednu prijavu, tako da to i sada radi Savezni zavod za patente.

Mi ne možemo da pružimo svu pomoć ljudima koja im je potrebna, a često nailazimo i na potpuno nerazumevanje u radnim organizacijama.

Prihvatili smo u svemu princip dohotka. Međutim davaoci inovacija često se tuže da se to što oni ponude ne prorađuje u radnim organizacijama i radniku se ne odaje adekvatno priznanje za pronalazak koji je racionalizovao ili unapredio tu proizvodnju. Upravo radi toga u svim radnim organizacijama treba da se naprave pravilnici koji će regulisati to pitanje, kao što je to predvideo i u ZUR.

U Skoplju smo, na tribini, čuli i za slučajeve da je za pronalazak koji je doneo radnoj organizaciji uštedu od milijardu dinara radnik dobio nagradu od 100 hiljada starih, a to svakako da destimuliše ne samo toga radnika, nego i sve ostale radnike da na tome rade.

Nekim radnim organizacijama sigurno je najlakše kupiti tehnologiju, ali to ne znači da u nju ne treba unositi i ono što je naše, što će tu tehnologiju prilagoditi našim specifičnim potrebama, a isto tako to ne znači da ne treba raditi i na stvaranju naše sopstvene tehnologije.

Imamo primer jednog radnika iz »Železničara« koji je poslao prijavu o svom pronalasku, ali su mu je stalno vraćali, tako da je došao čovek kod mene da me zamoli da mu pomognem, jer sam nije u stanju da to uradi tako kako oni zahtevaju.

Mislim da ne bismo smeli dozvoliti da situacija bude takva, kao što je to bilo u primeru jednog radnika, koji je morao čak i na sudu da traži ostvarivanje svojih prava.

Ljudi treba da shvate da se to ne uzima od njih da bi taj radnik dobio nagradu, već naprotiv da će svi imati više, bez obzira što će i taj čovek dobiti posebnu nagradu.

ARPAD KOVAČ

Postoje mišljenja nekih ljudi kada jedan radnik nešto stvori da on nije pametniji od njih, odnosno da i oni mogu isto to stvoriti na svojim radnim mestima. Te aktive pronalazača treba formirati po radnim organizacijama i OOUR već i radi toga da taj radnik ima kome da se obrati sa svojim predlozima, a ne da zavisi od dobre volje poslovođe.

Sindikat je do sada nastojao da stvori dobru političku klimu za obavljanje ovog posla, a sada se više ne radi o ostvarivanju klime, već je to konkretan zadatak sindikata. Sindikat mora formirati aktive pronalazača i racionalizatora po OOUR i radnim organizacijama, kao i samoupravno normativno regulisati ta pitanja, a posebno nagrađivanje inovatora.

Zakon nam je nametnuo jedan prilaz koji smo skloni da usvojimo, formalno, međutim, sve dok se to samoupravno ne reguliše putem sporazuma i drugih normativnih akta, posao neće biti dobro urađen.

BOŠKO KOVAČEVIĆ

Sigurno je da postoji grupa ljudi koji se zaista stvaralački odnose prema tom pitanju, ali imamo i sprovođenja mehanizma u kome nema ni te punoće, ni te snage koju treba da ima i koju taj posao zaslužuje.

Nama je stalo do toga da taj naš čovek, radnik, ne bude prosti privesak mašini, već da on vlada mašinom, a ne mašina njime. Mi treba da vidimo koji su to problemi i relacije sa kojima se ljudi u proizvodnji sučeljavaju, da li su organizovani, neorganizovani itd., da vidimo zašto je tu sindikat ispustio da obavi svoj deo zadataka itd.

LAJOŠ VARGA

»Sever« je jedna od najbrojnijih radnih organizacija u Subotici, ima oko 4.600 ljudi u 13 OOUR i, kao što su drugovi već rekli, nema svoj Aktiv pronalazača.

Istina, postoji jedna Komisija za ocenjivanje tehničkog unapređenja proizvodnje, a postoji i Pravilnik iz 1974. godine, što je ujedno i prvi trag nekog organizovanog rada na tome. Međutim, iste te godine usvojen je samo 1 predlog.

Tih 4.600 radnika, svako na svom radnom mestu, sigurno je da ostvaruje i razna unapređenja, inovacije, racionalizacije proizvodnje; međutim u toku prošle godine ni 1% njihovih predloga nije bilo usvojeno, odnosno nije bilo ni 46 usvojenih predloga radnika.

Ima tu i onoga što bi se moglo nazvati špekulacijom od strane radnika, ima i inovacija koje fabrika nije u stanju da koristi i iskoristi, međutim, sigurno je da tu ima i dobrih predloga.

Naši radnici su na raznim izložbama, kao novatori i pronalazači, dobijali priznanja, kao što je i ovo priznanje na Izložbi u Rijeci (srebrna medalja). Međutim, sve to kod nas u »Severu« još nije dovoljno organizovano.

Kod nas predloge radnika preuzima naš sekretar i ja mogu da tvrdim da ima zaista mnogo predloga.

Ako neko dobije nagradu, onda se odmah javi bar 3 ili 4 druga radnika sa predlozima koji bi se mogli ostvariti u proizvodnji. Ja moram ovom prilikom da pohvalim rukovodstvo OOUR, jer je tokom prošle godine mnogo rađeno na tome, prijave su realno ocenjivane na Komisiji koja je vršila i ekonomske računice itd., (na taj deo nemamo prigovora). Međutim kada treba prići isplati, onda se rađaju neki teški problemi, jer Komisija na osnovu ocene i Pravilnika o nagrađivanju inovatora daje predlog Radničkom savetu i onda prolaze meseci dok se to, posle mnogih intervencija, ne isplati radniku.

Dešava se ponekad da se neki predlog ponovo vraća na Komisiju, jer OOUR tobože u tome ne vidi nikakvu uštedu, iako je bilo i slučajeva da se škart od 50% nekog skupog materijala smanjio na 1%.

Imali smo predlog da se nagradi način rada kojim se uštedi 20% jednogodišnjeg škarta u proizvodnji, a vratili su nam jer ne vide u tome neku uštedu.

Ima tu i ljubomore, jer svaki radnik ima i svoga poslovođu i rukovodioca, koji bi to trebao da podrži, a ima primera i da ućuti, da ne pomogne i sl.

To se kod nas stalno radi i uvek ima nešto novo, na svakom koraku. Tako sam i danas video da je jedan radnik na klešta kojima se vrši zavarivanje zalepio staklo i tako oslobodio jednu ruku, a onda su to videli i drugi radnici i isto tako su postupili, a to nije nigde ni prijavljeno, ni ispitano kao dobro, ni nagrađeno, ali živi i primenjuje se. Obavešten sam da naše rukovodstvo predviđa jednog plaćenog funkcionera da bude na čelu Aktiva pronalazača »Severa« i mislim da će to sve onda krenuti drugim tokom nego što je bilo dosada, jer je i odnos radnika drugačiji ako to sve nema tretman nekog društvenog rada i sl.

U Informatoru Severa ja sam tačno naznačio gde se nalazi naša prostorija, koja vrata itd., jer samo tako delatnost Aktiva pronalazača može da se približi radniku, odnosno radnik Aktivu. Ja pratim i nemačke časopise za patente i mogu da kažem da tamo pronalazak patentira firma u kojoj radnik radi, na primer »Simens« i radnik taj i taj.

Mislim da bi tako moralo da bude i kod nas, da »Sever« patentira izum po ideji radnika tog i tog.

ARPAD KOVAČ

S obzirom da se radi na učinak, mislim da sami radnici u proizvodnji nemaju vremena da se mnogo bave novatorstvom među sobom i zato mislim da bi bilo dobro da imamo jednog čoveka u opštini koji će obilaziti sve Aktive po radnim organizacijama i upoznavati se sa njihovim predlozima i problemima.

Može se desiti i to da se u »Severu« javi neki pronalazač sa svojim predlogom koji u »Severu« nije pravilno ocenjen.

Ja već sedam godina radim na tim poslovima i mogu da vam kažem da je teško oceniti šta je pronalazak, šta je patent, šta je stvarno novo, a posebno mogu da kažem da sastaviti patentni zahtev nije ni malo jednostavan posao.

Ima slučajeva kada Zavod za patente po deset puta vraća predlog samo radi toga što zahtev nije dobro sačinjen, tako da se dešava da prođe i po pet godina od prijave patenta do njegove realizacije.

To su problemi sa kojima se mi svakodnevno susrećemo i borimo se sa njima.

Mislim da bi bilo korisno imati čoveka koji je vičan tim poslovima i koji će se lično savetovati sa Zavodom za patente i upućivati radnike inovatore na put za ostvarivanje njihovih prava.

JOŽEF VINKO

Ja od 1963. godine radim na mašini i uradio sam na njoj niz novatorstva, ali nikada nisam nikome o tome rekao ni reči. Bilo je raznih prilika kada sam ja nešto preporučivao da se radi, a posle je ispalo da to nisam ja rekao već oni koji su to sproveli.

Ideja je međutim bila moja, iako su oni to bez mene sve sami uradili i montirali. Nisam rekao ni reči.

Ima pet ili šest patenata koje sam ja uradio, a za poslednji sam i dokazao da je to stvarno moj patent. Taj deo sam ja sam izradio i montirao na mašinu, a posle su bravari navalili na mene što sam to ja sam montirao, pa je na kraju ispalo da sam to uradio zato da sebi uštedim.

Ja sam to odmah prijavio predradniku u odeljenju i pitao sam ga na koji način i kome treba da ja to predam.

Pomogao mi je jedan mlad inženjer i sve je to bilo lepo napisano i izračunato, i tako sam sve to i predao.

On mi je rekao da ćemo videti da li ću možda za to dobiti jednu platu nagrade, ako se dokaže da te uštede stvarno ima. Ja sam to dao njemu, a on je to odneo na Komisiju za inovacije koja je formirana 1977. godine.

Tada je bio napisan i Pravilnik, ali je tačno ispalo tako da moja stvar ne odgovara, to tačno piše u nekim tačkama, tako da je onda sekretar ponovo to sve pregledao, mislim da li odgovara ušteda na materijalu, sirovinama, elektro energiji, amortizaciji mašina i sl.

Pošto nisu znali koga da stave tamo da to sve ispita, onda sam je zamolio jednog mladog inženjera da mi pomogne u svemu tome. On se uverio da je sve to stvarno istina, sve je sebi zapisao, a ja sam onda to što je on napisao prepisao i ponovo otišao kod sekretara, ali on je opet kazao kako to ne može po našem Pravilniku. To se tako vuklo jedno pet ili šest meseci sve dok tamo nije došao jedan drugi čovek za predsednika. Tada je usvojen i novi Pravilnik i tada su mi rekli da ću i ja dobiti nagradu po tom Pravilniku, a problem je jedino u tome što to sve treba pratiti bar godinu dana. Tako je onda prošla i ta godina dana i dokazalo se da je ostvarena ušteda od 12,600.000 starih dinara, ali samo na jednom materijalu dok ono drugo nije ni uzeto u obzir.

Napravljen je i obračun. Međutim odbijeno je nešto na veličinu bombona, nešto na lepotu i dr., tako da je ispalo da je korist samo 4 miliona i ja sam za to dobio 442 hiljade dinara nagrade.

Isto je tako bilo i sa mašinom za celofan rolne. Uradio sam sve to kod kuće, napravio kočnicu, branik, zaštitni poklopac itd., a predradnik me je samo pitao: »Šta ti je ovo«. Ja sam mu kazao šta je to i objasnio, a on kaže da to nije ništa. Međutim ja to i dalje koristim a koriste i drugi radnici, jer vide da je tako mnogo bolje raditi.

Ja sam to onda prijavio glavnom inženjeru i on je rekao da će doći da to vidi i ako je to stvarno nešto dobro i korisno, da će onda biti nešto od svega toga.

Jednog dana je došao i kazao mi je da je video o čemu se radi i kada jednog dana budem išao u penziju, mogu to slobodno i da odnesem sa sobom.

GRGO ŠABIĆ

Naš aktiv pronalazača je formiran 1975. godine i tada je brojao 7 ili 8 članova. Nedavno smo imali sastanak i konstatovali smo da se taj broj povećao na oko 30 članova.

Naša su vrata otvorena svima; međutim moram da kažem da i kod nas ima dosta teškoća i problema kada neki koristan predlog treba progurati do njegove konačne realizacije.

Ponekad je to propust u tehnologiji, greška konstruktora i sl., i naš radnik uradi za 4 smene ono što smo mi radili 3 meseca, pa ipak kolektiv teško prihvata činjenicu da je to uradio radnik i da ga za to treba nagraditi, već je pre sklon rezonovanju da radnika samo treba pohvaliti.

To je ta linija otpora u priznavanju novatorstva radnika u proizvodnji. Pošto je radnik vezan za mašinu i tehnologiju, kada vidi da to ne ide i da kolektiv neće da adekvatno nagradi njegovo znanje i zalaganje, onda on to lepo sačuva za sebe lično, prebacuje normu i zarađuje mnogo više nego ostali radnici.

Ja sam dobio doduše neku nagradu, simboličnu, od 100 hiljada starih dinara, mada sam prijavio i napravio alat koji je danas u trajnom vlasništvu »Sigme«. Kada je moj slučaj bio iznet na Zbor radnika, onda je bilo primedbi zašto da se ja nagradim kad je to moj posao i kad je i meni tako lakše raditi i sl.

Tom prilikom kada sam ja nagrađen, bilo je nagrađeno još 6 ili 7 radnika, ali je nagrada bila zaista smešno mala. Neki su nam se čak i podsmevali, pa je s tim potpuno sve i stalo.

Ljudi su se uverili da od toga nema koristi, da su se uzalud trudili i trošili vreme i znanje, i to je sve zamrlo.

Radnik koji nešto predloži postaje »bela vrana« u kolektivu, već i radi toga što se »pravi pametniji od inženjera«. Inženjeri čine što mogu i posao im je da unapređuju proizvodnju, a radnik, na svom radnom mestu, takođe može mnogo učiniti iako to nije njegov posao. Pa ako kolektiv od toga ima koristi, onda mislim da treba da bude i nagrađen.

Ovih dana treba da se menja i Pravilnik o nagrađivanju inovatora. Jedan naš radnik je jedan proizvod promenio za 180 stepeni, i upravo se radi na proračunavanju ušteda koje je tako ostvario.

Ovo je prva godina proizvodnje po patentu toga radnika i možda to i neće dati neke velike efekte; međutim treba uzeti u obzir i to da će se godinama povećavati proizvodnja i serije. Međutim, radnik će sigurno dobiti neku minimalnu nagradu u jednokratnom iznosu i to je sve.

Nagrade su do sada bile od 50 do 100 hiljada starih dinara.

Mislim isto tako da su jako velike formalnosti i oko isplata tih zaista simboličnih nagrada istaknutim novatorima među radnicima. Prvo to gleda komisija, preračunava i sagledava, zatim to ide na radnički savet, pa na zbor radnika itd., tako da se ljudi u međuvremenu i ohlade za taj posao.

ARPAD KOVAČ

To je primer iz proizvodnje i toga ima u svakoj fabrici, čak i kod uvozne opreme.

Mi smo imali jedan slučaj da je isporučena uvezena mašina za »29. novembar«, koja nije mogla da zatvara konzerve od 75 grama, a mi smo je modelirali tako da je i to mogla da radi, prvi u Jugoslaviji. Mi smo tako radili sa mašinom. Jednom prilikom je došao Nemac koji je mašinu isporučio i video je to, a njemu nije trebalo dva puta da vidi tako nešto, i uskoro su se na jugoslovenskom tržištu pojavile njegove mašine, ali takve da su mogle da zatvaraju i konzerve od 75 grama.

Mi smo to napravili ali nismo nikome to prijavili, niti smo nekog za to nagradili, niti smo to na neki način zaštitili.

To je činjenica. Takvih stvari ima mnogo u životu i praksi.

LAJOŠ VARGA

»Sever« kupuje benzinske motore iz SAD. Ta firma je htela da osvoji tip »motora sveta«, da to bude najbolji i najjeftiniji motor. Angažovala je vrhunske stručnjake, tehničare i inženjere i sve su učinili što su mogli i došli su do te tačke da su rekli da je nemoguće da bilo ko u svetu proizvede jeftiniji motor i jedan takav motor danas košta 45 do 100 dolara.

Međutim, kada je sve bilo gotovo i kada je počela proizvodnja tih motora pa do danas, još 45 inovacija je usvojeno na tim motorima i to od strane onih koji su direktno radili na njihovoj proizvodnji.

Mi moramo da budemo svesni toga da ono definitivno najbolje još niko nije pronašao.

Inovacijama uvek ima mesta.

VESELIN TUBIĆ

Moj »fah« nije pronalazački, već racionalizacija i ušteda. Ja ne izmišljam nove stvari, već mislim kako da se nešto uštedi, pokušavam da zamenim postojeće jeftinijim.

Koliko se sećam, od 1961. godine, odnosno od kada sam ja u tom kolektivu, ja sam bio prvi čovek koji je dobio neku nagradu za racionalizaciju.

Možda će se sada ljudi malo pokrenuti, jer Pravilnik kaže kako se određuje pronalazak i nagrada, pa čak i za ono što se ne usvoji za primenu u proizvodnji.

Međutim, realizacija je veoma slaba, kao i na drugim mestima.

LJUBA ĐORĐEVIĆ

Možda bi bilo dobro da čujemo nešto i o obaveštenosti, informisanosti?

NEMANJA POPOV

U kapitalizmu, gde su ljudi životno zainteresovani za sve moguće novotarije i unapređenja u proizvodnji, od 100 prijavljenih, registrovanih i priznatih patenata, možda samo dva dođu do faze realizacije, a i od toga možda samo jedan bude primljen od tržišta.

Ne možemo onda ni mi očekivati nešto drugo.

Tu je jako velika konkurencija. U svetu, svake godine, prijavi se bar 400.000 patenata.

Ja ne kažem da mi treba da prihvatimo ono što je strano i što nije za naše društvo i za našu sredinu, jer ovo što imamo malih nesporazuma, to je razumljivo. Međutim, mislim da mi treba da nađemo neka rešenja. Jednom sam prilikom čuo da se kaže da bi trebalo pronaći nešto što će celu tu stvar povući napred. Kako, međutim, zainteresovati tehničke direktore za to. Možda bi bilo dobro u konkursima postavljati i pitanja oko toga koliko su novatorstava primenili u svojoj praksi. Da i to bude neki kriterijum kod ocenjivanja nečijeg rada.

Nije direktorima lako, jer oni moraju svake godine polagati računa o tome kako se poslovalo.

Kupe ljudi stvar od Nemaca i mirno spavaju.

Mislim da bi društvo tu trebalo da proklamuje priznavanje toga novatorstva, jer nisu radnici zato pametniji od inženjera ako su nešto svoje ugradili u tu jednu fazu rada u kojoj učestvuju, jer će onda svi dobiti više, svima će biti bolje itd., onda će i poslovođa i kolektiv dobiti pohvale, kao i odeljenje toga radnika, novatora.

Trebalo bi ostvariti povoljnu društvenu klimu za taj posao.

Suprotnost interesa postoji, ali to ne može da bude osnovna stvar, potreban je takmičarski duh koji će sve povući napred. Svuda u svetu poznat je princip da je bolje dva krivca na slobodi nego jedan nevin u zatvoru.

Bolje je dva neuspela patenta otkupiti, da bi sutra bilo onih koji će uspeti. Jedan uspeli patent isplatiće svih 99 neuspelih.

Mislim da je u svemu ovo stručan problem kojim se mi bavimo volonterski. Možda bi korak napred bio da imamo bar jednog profesionalca koji će raditi te poslove. Međutim, nama je skrenuta pažnja na to da mi za to imamo Privrednu komoru.

Mislim da mi našom delatnošću treba da pokrijemo celu regiju i da bi za to trebao da bude plaćen čovek da to radi. Nije tačno da nemamo za to sredstava, jer svi ti raznorazni klubovi i udruženja, počev od uzgajivača golubova do kulturno umetničkih društava, imaju neka sredstva na raspolaganju. Svakako je opravdano potrošiti nešto para i na to da nam proizvodnja bude jeftinija, produktivnija i dr.

Jugoslavija vodi naprednu spoljnu politiku. Međutim i ovaj crnac koji ovde završi neku školu i ponese neke utiske o nama, ipak neće kupiti naš proizvod ako je lošiji i skuplji.

GRGO ŠABIĆ

Mi kao fabrika, »Sigma«, kupujemo dosta bakarnih i mesignanih zakovica i ja sam našem konstruktoru dao predlog da počnemo da pravimo zakovice od plastike, jer je to jeftinije, povećava se produktivnost i sl., jer bi tako bilo daleko jednostavnije nego praviti to na strugu, a tehnički potpuno zadovoljava. Ja sam to predložio pre 5 do 6 meseci. Posao ide, mi i dalje kupujemo zakovice, pare se izdaju a rezultata nema.

Kad se da neki predlog za uštedu materijala prođe ko zna koliko vremena dok se to ne dokaže da će se tim načinom nešto uštedeti, pa čak kada je to i ušteda od 24.000 komada, a to je čitava serija za mesec dana, a posebno što se onda pojave i drugi problemi, krojenje, traka i dr.

Nailazi se na mnoge linije otpora, tako da to često ne može da se sprovede, nego se i dalje radi po starom, iako je dokazano da to nije dobro.

BOŠKO KOVAČEVIĆ

Očito je da je na bazi ovih razgovora koje sada vodimo i koje ćemo još voditi na ovu temu potrebno da se založimo da se pokrene široka društvena akcija za afirmaciju novatorstva i inovacija u procesu proizvodnje.

Mi moramo stvoriti čitav jedan pokret na popularizaciji novatorstva. Aktiv pronalazača je jedna institucija, ali njoj treba obezbediti i ugled, bar takav kakav imaju ljudi koji ga čine. Mi ćemo se sastajati i ubuduće i pogledaćemo sa kojim ljudima iz radnih organizacija treba da razgovaramo. Očito je da nam predstoji borba za to da ni jedan naš čovek u proizvodnji ne bude priveskom mašine, da čovek ne robuje proizvodnji, već da njome ovlada, da je osmisli.

Najviše primedbi upućeno je sindikatu koji se više tako ne može ponašati, a vidimo i sada kako se sindikat tim pitanjem bavi. Ako nema drugog načina, mislim da bi trebalo formirati radne grupe unutar sindikata, kao što ima onih koji se bave nabavkom namirnica za članove sindikata, a možda bi taj problem mogao da se postavi i na nivou društveno-političke organizacije, u SK, da bi se na neki način obeležila ozbiljnost toga pitanja i legalitet rada na njemu.

Možda imam krivu predstavu na bazi informacija koje su se ovde čule, ali čini mi se da je ova akcija na periferiji kretanja u odnosima u konkretnoj sredini.

Mi moramo učiniti dosta zajedničkih napora da to pokušamo društveno vrednovati.

Mi isto tako moramo pozvati i drugove iz institucija nauke, da vidimo koja je to nauka i šta je ta Zajednica viših i visokih škola koja je trebala da bude u funkciji razvoja naše privrede, gde su ta stremljenja za koja smo se opredelili, odnosno da mi tu pokušamo doći do nekih argumenata, sa svih strana, da nam to bude povod i osnova da konstituišemo, mukotrpno, jednu društvenu akciju u kojoj sindikat više neće moći da se ponaša tako kako se do sada ponašao.

Mi ne možemo biti gluvi i imuni na takve inicijative.

Ako to sve treba dovesti do nivoa SK, i to da uradimo.

ARPAD KOVAČ

Koliko god da sindikat nije mnogo učinio na rešavanju ovih pitanja, jedini koji je uopšte nešto na tome radio bio je sindikat; međutim, ja nikada, do ove godine nisam video da se to nalazi i u programu rada sindikata, kako je sada.

Iako možemo da konstatujemo da nismo dovoljno radili, to još ne znači da ništa nismo ni radili.

Neke stvari su pokrenute i sada više nema čekanja. Izbori će uskoro biti završeni i to će biti jedan od prioritetnih zadataka organizacija sindikata.

VLASTA MRDAKOVIĆ

Mislim da mi stvari treba da postavimo objektivno. Ja tvrdim da novatorstva ima na hiljade, samo u »Severu«, a gde su i druge radne organizacije.

Kada je reč o inovacijama, to je u direktnoj vezi sa raspodelom prema radu i rezultatima rada, a mi znamo kako to kod nas egzistira; mi smo sigurno još daleko od takve raspodele.

U »Severu« je rast i razvoj u mnogome rezultat upravo inovacija i racionalizacija, jer bez toga on ne bi bio ono što je danas.

Potrebna je međutim i jedna viša svest da se onima koji nešto učine oda i dužno priznanje, kako kroz lični dohodak, tako i kroz društvenu i ličnu afirmaciju.

Mislim da nije potrebno da se ubeđujemo da je ceo taj posao na inovacijama i novatorstvu važan za celo naše društvo, već moramo prići konkretnom stvaranju aktiva pronalazača,

bar u većim radnim organizacijama i OOUR, a te aktive onda možemo povezati sa opštinskim odborom, jer ako se neki pronalazak prizna na nivou opštine, onda će mu biti obezbeđeno i društveno priznanje i priznanje kolektiva. Meni se čini da zbog opšteg stanja i nivoa svesti u OOUR pronalasci možda ne bi ni trebalo prvo da se prijave u OOUR, već da se prijave Opštinskom odboru za pronalaske, da onda ti drugovi iz odbora dođu u radnu organizaciju, da konstatuju stanje, da izvrše snimanja i proveravanja i dr.

Onda više neće biti dilema oko toga da li to stvarno vredi i da li to treba platiti radniku ili ne.

Mislim da su inovacije zaista bile zapostavljene u poslednje vreme u našem društvu. Ja se sećam da je neposredno posle rata ovom pitanju posvećivana veća pažnja. Nije se tada nagrada dobijala u dinarima, ali su se dobila priznanja kroz nagradne odmore i dr.

Gde smo mi kao sindikat izgubili nit?

Sindikat je bio u akciji vođenja tih aktivnosti, ali mislim da je razlog bio u tome što oni radni ljudi koji se aktivno bave radom u sindikatu nisu posebno zainteresovani i za inovacije, a nasuprot tome, inovatori se manje bave društveno-političkim radom, pa je izostalo razumevanje i zajednički rad na tome.

Mislim da sindikat treba da se okrene svojim aktivnim članovima, odnosno da proklamuje da su mu najbolji članovi oni koji pokazuju i izuzetne rezultate u radu.

Mi u Subotici imamo i tradicije i bili smo među vodećima u patentima i inovacijama, u Pokrajini i šire, i sigurno je da bismo mi mogli postojeće tehnologije u OOUR i radnim organizacijama u mnogome da poboljšamo, Međutim isto je tako činjenica da mi nismo stimulisani za to.

Bilo je hiljade inovacija i patenata u »Severu«, međutim, niko to nije zapazio, na našu sramotu.

I ja sam radio kao majstor, i moj pomoćnik je mnoge stvari racionalizovao na svom radnom mestu, čemu ja nisam pridavao mnogo pažnje, iako sam video da je tako bolje.

Radnik kaže poslovođi da bi bilo bolje nešto raditi na drugi način, ali poslovođa misli da je to normalno, kao što sam i ja mislio da je normalno da moj pomoćnik racionalizuje posao koji smo zajedno radili.

Ako bismo se mi politički organizovali i značaj racionalizacije i novatorstva u proizvodnji stavili na pravo mesto, u pravom svetlu, mi bismo takvim poslovođama i majstorima mogli da kažemo da se tako ne mogu ponašati i da kao takvi nisu za ta radna mesta. Osnovno je obezbediti mogućnost da se radnik bavi inovatorstvom da bi prolivao manje znoja na poslu koji obavlja, a to niko ne može uraditi bolje od njega, i da mu se za taj posao obezbedi i određeno priznanje, materijalni stimulans, društveno priznanje, jer ne treba nikada smetnuti sa uma da su naši radnici duboko odani ovom društvu i njegovim interesima.

Inače, moram da kažem da je meni jako drago da se tim pitanjima počinju baviti i druge strukture, a ne samo pronalazači, Narodna tehnika i sindikat.

Sindikat je izgubio nit, jer se u međuvremenu javio period u kome se ni za druge stvari nije pitao sindikat, niti je mogao da ostvari neki ozbiljniji uticaj.

Mi moramo ostvariti takvu društvenu klimu da se svi za ovo osetimo odgovornima.

Mi nemamo niti jednu instituciju u Subotici koja bi se bavila ovim pitanjima, nije im to ni na kraj pameti, a isto tako nam je poznata i činjenica da ni jednom u Subotici nije dodeljena Oktobarska nagrada po osnovu novatorstva.

Bio je samo taj jedan Aktiv pronalazača u »Zorki« i on se jedva izborio. Kada je obrazlagao, ljudi su se pitali šta je to uopšte, o čemu je reč, kakvo pronalazaštvo i sl.

NEMANJA POPOV

Istina je da je Subotica nekada bila poznata i priznata po pronalazaštvu, tako da je i Pokrajinski odbor pronalazača bio lociran u Subotici. Ali moram da kažem da mi ovde već posustajemo, postajemo umorni i potrebni su nam mlađi ljudi da to rade. Inače, to je bio jedini pokrajinski organ lociran van Novog Sada, u Subotici.

U »Zorki« je povoljna ne samo klima, već i organi samoupravljanja pomažu i stimulišu taj posao.

Formiranje aktiva pronalazača treba da pruži mogućnost da svaki radnik može aktivno da se uključi u ovaj pokret.

U »Zorki« su nagrađivani radnici, a neki su patenti prodavani i drugim proizvođačima, zarađivane su pare na tome.

A krajnji cilj pokreta je povećanje dohotka.

Mislim da bi Privrednu komoru trebalo obavezno angažovati na ovim pitanjima. Tamo su naše pare, to su njeni zadaci.

Isto tako u radnim organizacijama prvenstveno treba pokrenuti direktore i tehničke direktore i vrednovanje njihovog posla staviti u zavisnost od uspeha na tom planu.

ARPAD KOVAČ

Mislim da ceo ovaj kompleks treba samoupravno postaviti i konstituisati, a u praksi postaviti automatizam.

Inače, ni jedan direktor nigde neće smeti niti može da kaže da nije za ovu akciju.

VLASTA MRDAKOVIĆ

Istina je da je u većini radnih organizacija normativno predviđeno nagrađivanje za inovacije. Međutim, to se nigde ne primenjuje dosledno.

LJUBA ĐORĐEVIĆ

Dok se sve to ne uvede u život radnih kolektiva, potrebna je društvena podrška, a posle će se lako uvesti automatizam.

Na osnovu iskustva koje vi imate u radnim organizacijama ko su bili kočnica novatorima, tehničari, inženjeri ili sami radnici?

ARPAD KOVAČ

U većini slučajeva sami radnici, kada su u pitanju sitne racionalizacije, sitne inovacije koje povećavaju produktivnost, smanjuju škart, obezbeđuju uštedu i sl.

Na tim sitnim inovacijama nije potrebno vršiti neka opsežna ispitivanja, proveravati tržište i sl., tu su koristi očigledne, tu se odmah vidi da su to pare, a nama je to i cilj.

Mislim da Savez pronalazača, Opštinski odbor i sindikat treba sve to detaljno da razrade.

Potrebno je napraviti jedan program o tome kako nastupati u radnim organizacijama, šta konkretno treba uraditi, dokle i na kom nivou itd.

LJUBA ĐORĐEVIĆ

Možemo li to što smo čuli od druga iz »Pionira« u vezi sa celofanom, i što se tiče tih zakivaka u »Sigmi«, da se primeni u nekoj drugoj radnoj organizaciji?

Da li uopšte ima mogućnosti da se neko iskustvo, racionalizacija, inovacija prenese u neku drugu radnu organizaciju, makar na subotičkom nivou?

ARPAD KOVAČ

U Novom Sadu postoji stalna izložba pronalazaka.

Naša situacija pomalo liči na one generale bez vojske.

Naša je vojska u udruženom radu i prvi korak treba da nam bude formiranje aktiva pronalazača.

BOŠKO KOVAČEVIĆ

Tako to neće ići, to je pokušao da radi sindikat.

Postoji u politici metodologija koja najbrže dovodi do uspeha u akciji. Ne može se uspeti ako se prethodno ne stvori povoljna atmosfera, ako to ne uzmu u ruke društveno-političke organizacije.

Aktivi to sami neće moći nositi. Aktiv može da bude institucija koja ima određeno svoje ustrojstvo, ali bez podrške društva neće se ostvariti ni društveno priznanje.

Mi znamo da je SK uzeo na sebe realizaciju velikog projekta na povećanju produktivnosti rada.

Mi takođe moramo imati konja za trku, mi moramo celoj akciji dati društveni legalitet da bi ona mogla da uspe.

ARPAD KOVAČ

Tačno je to. Međutim, ako u »Severu« postoji aktiv pronalazača, onda se i u Opštinskom odboru zna ko je predsednik toga aktiva, pa ako se mi dogovaramo da nam treba neka izložba, onda mi znamo s kim treba da razgovaramo o tome itd.

Možda predsednika aktiva i ne znaju svi radnici, ali je dovoljno da radnici znaju da aktiv postoji, pa će oni sami doći da vide i da čuju šta se tamo radi.

BOŠKO KOVAČEVIĆ

Mi na Radničkom univerzitetu imamo prostora koji besplatno možemo ustupiti Opštinskom odboru pronalazača, ako on ima toliko snage da organizuje jednu stalnu izložbu.

POGLEDI I MIŠLJENJA

»Nužno je razraditi koncepciju nauke kao proizvodne snage rada, dakle naučne delatnosti kao integralnog dela proizvodnog rada i naučne delatnosti kao nosioca naučno-tehnološkog procesa.«

Neca Jovanov

PRILOG RAZMATRANJU STANJA U NAUCI, NJENOG POLOŽAJA I ULOGE U NAŠEM DRUŠTVU I POKUŠAJ UTVRĐIVANJA PRETPOSTAVKI OSTVARIVANJA VEĆE ULOGE I ODGOVORNOSTI NAUKE ZA RAZVOJ DRUŠTVA

NAUKA I PROIZVODNE SNAGE DRUŠTVA

Nauka može i mora imati značajniju ulogu i veću odgovornost:

a) u *oblikovanju* (prestrukturiranju) proizvodnih snaga društva,

b) u razradi dugoročnog *pravca razvoja* proizvodnih snaga društva, i

c) u planiranju *intenziteta* (dinamike) ostvarivanja projekcije oblikovanja (prestruktuiranja) proizvodnih snaga društva i u razradi *intenziteta* (dinamike) ostvarivanja koncepcije dugoročnog pravca razvoja proivodnih snaga društva.

Najvažniji argumenti za ovu ulogu nauke na području proizvodnih snaga društva mogu biti sledeći:

1. U ekonomskoj nauci smatra se da društvo koje ostvaruje približno od 500 do 2500 dolara nacionalnog dohotka po stanovniku najviše menja strukturu svojih proizvodnih snaga. U stvari, u tom razdoblju (500—2500 dolara nacionalnog dohotka po stanovniku) se oblikuju proizvodne snage društva, prestruktuiraju se uz znatne ekonomsko-tehnološke promene i naročito promene u strukturi i obimu proizvodnje i usluga, ali i

uz nužne manje ili veće socijalne poremećaje (konflikte). Jugoslavija se upravo nalazi na tom stepenu razvijenosti proizvodnih snaga kada se ostvaruju najveće promene u strukturi proizvodnih snaga društva u pravcu njihovog oblikovanja — da bi se, kasnije, bez značanjijih promena u strukturi proizvodnje i usluga, ali i bez većih potencijalnih ili stvarnih socijalnih poremećaja (konflikata), stabilizovale i većim intenzitetom dalje razvijale.

Te promene u strukturi proizvodnih snaga, odnosno taj proces oblikovanja, uslovno rečeno, novih proizvodnih snaga društva, uglavnom nastaju odlukama političkih struktura i, uglavnom, na pretežno voluntaristički način bez značajnijeg i odgovornijeg učešća nauke u razradi oblikovanja (prestruktuiranja) proizvodnih snaga i bez značajnijeg učešća i veće odgovornosti nauke u procesu donošenja odluka kojima se, u stvari, i faktički i formalno-pravno ostvaruje proces oblikovanja (prestruktuiranja) proizvodnih snaga društva.

Posledice tog voluntarističkog odlučivanja o oblikovanju (prestruktuiranju) proizvodnih snaga društva su višedimenzionalno negativne. Među najznačajnije negativne posledice spadaju: prvo, preterana koncentracija akumulacije snagom političko-teritorijalne političke vlasti, bez stvarne saglasnosti radničke klase i njenih samoupravnih institucija u organizacijama udruženog rada i raspolaganje tom akumulacijom bez stvarnog učešća i kontrole radnika koji su tu akumulaciju stvorili i njihovih radničko-samoupravnih institucija koje formalno-pravno, po Ustavu i zakonima i po relevantnim političkim dokumentima, treba same da raspolažu akumulacijom i odlučuju o, za sada, njenoj nužnoj koncentraciji — bez stvarnog samoupravnog udruživanja sredstava namenjenih za proširenu reprodukciju. Druga značajna negativna posledica su predimenzionirane investicione odluke koje se, sa stanovišta ekonomske sposobnosti jugoslovenskog društva, uz sve moguće zajmove od domaćih i inostranih banaka, uopšte ne mogu realizovati. Eventualno realizovanje ovih investicionih odluka sasvim sigurno bi imalo za posledicu negativnu buduću strukturu proizvodnih snaga društva, jer se postojećim investicionim odlukama (trenutno ih ima 29.000) planiraju dvostruki ili trostruki kapaciteti koji, (1), pogrešno oblikuju proizvodne snage društva, pre svega strukturu i obim proizvodnje i usluga i, (2), za kapacitete planirane ovim investicionim odlukama već sada se sasvim sigurno zna da za njihovu proizvodnju i usluge uopšte ili u planiranom obimu nema prostora (potražnje) ni na domaćim ni na međunarodnom tržištu. Treća negativna posledica je relativno dugo zadržavanje reproduktivne sposobnosti privrede i materijalne osnove samoupravljanja u njoj na nivou proste reprodukcije, s jedne strane, i, s druge strane, konstantan višak sredstava u društveno-političkim zajednicama svih nivoa, u samoupravnim interesnim zajednicama, u zajednicama za osiguranje imovine i lica, u spoljnoj trgovini i naročito u poslovnim bankama. Neformalna sprega ovih zajednica (države a dobrim delom i političke i privredne birokratije potpomognute »stručnim i naučnim« argumentima tehnokrata) i organizacija relativno dugo ima ekonomsku dominaciju nad udruženim radom, nad radnicima i njihovim dohotkom, a snagom svoje političke vlasti, naročito u proizvodnom delu privrede, relativno dugo zadržava samoupravljanje na ivici ponora, uz stalno gajenje iluzija kod radnika da oni (radnici), ostvarujući pravo na rad društvenim sredstvima proizvodnje, istovremeno ostvaruju i pravo (1) upravljanja tim sredstvima, (2) pravo raspolaganja celim dohotkom a ne samo ličnim dohocima i (3) na odlučujući uticaj na uslove za stvaranje nove vrednosti, neograničenim obnavljanjem jednog istog političkog stava koji, uobličen u formulu, glasi: »od sada će radnici u udruženom radu raspolagati celinom novostvorene vrednosti«, »zagospodariti celinom društvene reprodukcije«, »ovladati svim tokovima i procesima društvene reprodukcije« itd.

Ovakvo stanje raspodele ekonomske a i političke moći je verovatno bilo pravi razlog stavu dr Dušana Dragosavca, člana Predsedništva Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, da kategorički kaže: »*Bitan je historijski zadatak prevazići eksploataciju, različite privilegije i, naravno, razviti potpunu ravnopravnost*« (vidi »Borba« br. 26. od 29. januara 1979. godine. str. 1 i 5.). Iz ovoga bi svakako nauka našla posla za sebe da objasni otkuda to da 35 godina posle socijalističke revolucije u našem društvu bude bitan historijski zadatak prevazilaženje eksploatacije, različite privilegije i ostvarivanja ravnopravnosti. Nauka bi se mogla prihvatiti zadatka da naučno istraži ko je zapravo eksploatisan danas u našem društvu, a ko tu eksploataciju vrši i koji je stepen postojeće eksploatacije; šta je osnov onih koji eksploatišu i kakav je položaj u raspodeli političke moći onih koji su eksploatisani, itd.

Navedene i druge negativne posledice voluntarističkog raspolaganja akumulacijom i odlučivanja o strukturi proizvodnih snaga društva imaju razarajuće dejstvo na proces poželjnog (naučnog) oblikovanja (prestruktuiranja) tih proizvodnih snaga, kao i na ulogu nauke kao proizvodne snage rada u razradi dugoročnijeg pravca razvoja proizvodnih snaga društva. Razarajuće dejstvuju i na ulogu nauke u razradi dinamike (intenziteta) njihovog oblikovanja i dinamike ostvarivanja naučno razrađenog dugoročnog pravca razvoja proizvodnih snaga društva. Ukoliko bi se realizovalo pravno važećih 29 hiljada investicionih odluka, to bi bila prava destrukcija u procesu tehnološko-ekonomski, proizvodno i samoupravno poželjnog i opravdanog oblikovanja proizvodnih snaga društva.

Nedemokratska, inače nužna, koncentracija akumulacije i raspolaganje njom na pretežno voluntaristički način (može se kazati da se, u stvari, akumulacija dobrim delom nalazi u pogrešnim rukama, jer se samo time može objasniti investiciomanija i ne baš mali broj pogrešnih investicionih odluka) potencira veću ulogu i odgovornost nauke na području proizvodnih snaga društva — uz pretpostavku da i sama naučna delatnost bude proizvodna snaga društva, dakle njen integralni deo. U tom slučaju će jačati uloga i odgovornost nauke na području proizvodnih snaga društva, ne kao intelektualne elite, od radničke klase otuđene i njoj nametnute posebne društvene moći, već kao integralnog dela proizvodne snage rada i kao ideološkog i socijalnog saveznika radničke klase u stvaranju materijalnih i duhovnih dobara.

2. Jugoslovenska privreda, a i društvene delatnosti, su, u poslednjih nekoliko godina, u zamahu procesa ekonomsko-tehnološke integracije, sa dosta izrazitom tendencijom stvaranja malog broja velikih, istina ni približno uobličenih, reprodukcionih celina. Zbog toga se, kao sinonim za te organizacije, češće upotrebljava izraz »veliki ekonomsko-tehnološki sistemi« (formalno-pravno oni su označeni kao složene organizacije udruženog rada), kojima nedostaju neke veoma značajne komplementarne delatnosti da bi se uobličili kao reprodukcione celine, ali ne kao organizaciono i formalno-pravno zatvorene organizacije, već reprodukcione celine kao stalno *otvorene* i stalno *promenljive*. To, na primer, između ostalog znači da jedna naučno-istraživačka organizacija ili obrazovno-vaspitna institucija može istovremeno da bude integralni deo više reprodukcionih celina. Reč je o potrebi da se razradi koncepcija i fizionomija reprodukcionih celina kao kičme istorijskog procesa samoupravnog organizovanja jugoslovenskog društva, koje bi (reprodukcione celine) isključivale ne samo državu kao sadašnjeg posrednika između različitih ali inače komplementarnih delatnosti, nego bi isključivale svakog posrednika između različitih, ali u budućoj reprodukcionoj celini komplementarnih, delatnosti. Isključivanjem posrednika između tih delatnosti otvorilo bi se više prostora za brže samoupravno organizovanje jugoslovenskog društva — izvođenje samoupravljanja iz mikro nivoa na nivo globalnog društva, pretvaranje samoupravljanja u organizacijama u kojima ljudi rade u samoupravno društvo u celini.

Dokle god postoji posrednik između različitih, ali u budućoj reprodukcionoj celini komplementarnih delatnosti, dotle postoji ne samo teorijska, nego i realna opasnost da se taj posrednik (svejedno da li je to država, samoupravna interesna zajednica ili neko drugi) otuđi od onih između kojih posreduje, da se od njih osamostali i da im se nametne kao otuđena i osamostaljena vlast nad njima. Zbog toga reprodukcione celine treba

ne samo državu da učine izlišnom kao posrednika i da je, (da parafraziramo Engelsa) postepeno šalju u muzej starina pored kolovrata i bronzane sekire, već da to isto učine kako sa postojećim drugim posrednicima, tako i onima koji su tek u začetku. Ovaj proces se ne može uspešno razraditi niti realizovati bez veće uloge i odgovornosti nauke, ali ne kao posebne intelektualne elite od radničke klase otuđene i njoj nametnute posebne društvene moći, već kao proizvodne snage rada, odnosno naučne delatnosti koja će biti i sama integralni deo buduće reprodukcione celine, a kao naučna delatnost u toj reprodukcionoj celini biti komplementarna stvaranju materijalnih i duhovnih dobara.

U vezi sa ovim ukazujemo na tri primera skoro potpunog zapostavljanja uloge nauke tamo gde bi ona inače morala i mogla imati značajniju ulogu i veliku odgovornost.

Prvo, primenom kriterija *visine ukupnog prihoda* list *»Ekonomska politika«* je izdvojio 200 najvećih privrednih organizacija udruženog rada. One se nazivaju privredne samo po svojoj *pretežnoj* delatnosti, jer se u okviru njih obavljaju i druge delatnosti koje su komplementarne privrednoj delatnosti. Ovih 200 organizacija udruženog rada čine, prema ukupnom broju privrednih organizacija udruženog rada u Jugoslaviji, svega 2,9 odsto. Međutim, one ostvaruju 52,5 odsto ukupnog prihoda jugoslovenske privrede i u njima je zaposleno preko 40 odsto ukupnog broja zaposlenih u privredi Jugoslavije. Postavlja se pitanje da li je ovakav proces, sa ekonomsko-tehnološke tačke gledišta, a i sa stanovišta procesa samoupravnog organizovanja jugoslovenskog društva opravdan i kakva je perspektiva onih drugih 97 odsto organizacija udruženog rada koje su po svojoj ekonomskoj snazi i broju zaposlenih manje ili više na nivou privrede sa zanatskim karakterom proizvodnje i njoj odgovarajućom organizacijom rada.

Drugo, poslednjih nekoliko godina integracionim procesima obuhvaćeno je preko 5.000 organizacija udruženog rada. Međutim, u tom procesu ekonomsko-tehnološke integracije, od ukupnog broja organizacija udruženog rada koje je taj proces zahvatio ili koje su u taj proces integracije ušle, svega 3 odsto organizacija udruženog rada je »prelazilo« granice socijalističkih republika i autonomnih pokrajina. Očigledno je da su na proces ekonomsko-tehnološke integracije bitno uticali politički faktori društveno-političkih zajednica a i delovanje ekonomskih zakona na tržištu, ali u okviru političko-teritorijalnih zajednica, čime je u dobroj meri onemogućeno ostvarivanje ustavne koncepcije jedinstvenog jugoslovenskog tržišta.

Iako je teza o nacionalnim (republičkim) ekonomijama politički osporena i poražena, ona se ipak u praksi u izvesnoj meri ostvaruje i živi sa ne baš malim negativnim implikacijama na međunacionalne odnose. Nužno je sagledati ulogu nauke u

procesu stvaranja reprodukcionih celina, zanemarujući političko-teritorijalnu organizaciju jugoslovenskog društva, onemogućavati zatvaranje integracionih procesa u okvire društveno-političkih zajednica i sprečavati stvaranje nacionalnih ekonomija i time ukloniti onu konkurenciju na tržištu koja produkuje međunacionalne konflikte. Smatram potrebnim da naglasim da ova teza nema nikakve veze sa političkim ili bilo kakvim unitarizmom i negiranjem ustavom utvrđenih prava i dužnosti socijalističkih republika i autonomnih pokrajina.

Treće, u tom procesu oblikovanja (prestruktuiranja) proizvodnih snaga društva izvesno je da će neke grane privrede, odnosno neke delatnosti u celini, ili dobrim delom, morati da budu napuštene, »izbačene« iz strukture proizvodnih snaga društva, kao što je izvesno da će se u tom istom procesu oblikovanja proizvodnih snaga društva morati razvijati nove grane privrede ili delatnosti koje se nalaze tek u začetku ili ih uopšte nema. Ova činjenica uslovljava značajniju ulogu nauke, prvo, zbog toga što se odluke o tome objektivno ne mogu donositi na mikro nivou — u osnovnim organizacijama udruženog rada — jer je sasvim sigurno da radnici bilo koje osnovne organizacije udruženog rada, čija delatnost u tom procesu oblikovanja strukture proizvodnih snaga društva ne može ni u kom slučaju opstati, neće sami doneti odluku o likvidiranju proizvodnje, odnosno delatnosti svoje osnovne organizacije udruženog rada. Naprotiv, oni će se svim sredstvima, uključujući tu i štrajk, boriti da se delatnost, odnosno proizvodnja njihove osnovne organizacije udruženog rada, održi i opstane po svaku cenu. Sa te tačke gledišta imam velike rezerve prema neograničenim sanacionim programima i konstantnim gubicima u onim granama privrede, odnosno delatnosti, za koje nauka treba da utvrdi da li, u procesu prestruktuiranja, odnosno oblikovanja strukture proizvodnih snaga društva, mogu uopšte da opstanu. Drugo, odluke o tome koja proizvodnja, odnosno delatnost neće moći da opstane, a koja proizvodnja, odnosno delatnost će se morati razvijati, ili čak kao potpuno nova otvarati, može da se donese jedino na nivou globalnog društva, u čemu nauka mora imati odlučujuću ulogu. I na taj način će ona (nauka) imati značajniju ulogu i veću odgovornost u oblikovanju strukture proizvodnih snaga, u razradi dugoročnog pravca razvoja proizvodnih snaga društva, i u utvrđivanju intenziteta (dinamike) ostvarivanja prestruktuiranja (oblikovanja) proizvodnih snaga i ostvarivanja koncepcije pravca njihovog dugoročnog razvoja.

3. Prilično je rasprostranjeno i skoro nenarušeno shvatanje da su tehnologija proizvodnje i organizacija rada ideološki i klasno neutralne. Posledice toga shvatanja su višestruke. Pre svega, potpuno nekontrolisano se kupuju licence od razvijenijih, naročito kapitalističkih zemalja, i to pre svega od konku-

rentnih multinacionalnih kompanija. Ta činjenica ima višedimenzionalne negativne posledice po jugoslovensku ekonomiju. Prvo: konkurentnost multinacionalnih kompanija, od kojih jugoslovenske organizacije udruženog rada kupuju licence, najpre se proteže na konkurentne odnose između pojedinačnih organizacija udruženog rada u Jugoslaviji, sa realno mogućim negativnim implikacijama na međunacionalne odnose. Negativne implikacije na međunacionalne odnose su moguće kada organizacije udruženog rada, locirane u različitim republikama, kupuju licence za istu vrstu proizvoda od konkurentnih multinacionalnih kompanija, ili od konkurentnih nacionalnih firmi ili konkurentnih ekonomija razvijenijih kapitalističkih zemalja. Drugo: nekontrolisanim kupovanjem licenci od razvijenih kapitalističkih zemalja naš tehnološki razvoj u velikoj meri postaje zavisan od razvijenih kapitalističkih zemalja, a naročito od multinacionalnih kompanija. Ta tehnološka zavisnost Jugoslavije od multinacionalnih kompanija od kojih kupujemo licence nužno se proteže i na našu ekonomsku zavisnost od njih. Reč je, u stvari, o već poznatoj formuli »tehnološki imperijalizam« — kao način tehnološkog i ekonomskog »okupiranja« nerazvijenih zemalja od strane najrazvijenijih kapitalističkih zemalja, a naročito multinacionalnih kompanija. Na taj način nerazvijene zemlje, koje su se oslobodile vojne i političke vlasti kapitalističkih zemalja, sada postepeno, ali skoro sasvim sigurno, postaju tehnološke kolonije i ekonomski zavisne od najrazvijenijih kapitalističkih zemalja, a naročito od nacionalnih i multinacionalnih kompanija. Ni naša ekonomija nije imuna od mogućnosti da u izvesnoj meri postaje tehnološka kolonija.

Skoro je vapijući zahtev Andreja Verbiča, Predsednika Privredne komore Slovenije, da Izvršno veće Skupštine Socijalističke Republike Slovenije i Izvršno veće Sabora Hrvatske intervenišu kod inostranih firmi zbog zakašnjenja u isporuci opreme za izgradnju nuklearne elektrane u Krškom, jer je, zakašnjenjem u isporuci opreme od strane američkih firmi, izgradnja ove elektrane dovedena u pitanje, a zbog neisporučivanja opreme u ugovorenom roku troškovi gradnje nuklearne elektrane već sada su toliko povećani da investitori (Slovenija i Hrvatska) snagom političke vlasti moraju vršiti dodatnu, ranije neplaniranu koncentraciju akumulacije iz organizacija udruženog rada ili (i) uzimati nove zajmove od domaćih ili (i) inostranih banaka. Sasvim je izvesno da se izgradnja nuklearne elektrane u Krškom nalazi više u rukama američkih firmi koje daju opremu, nego u rukama Socijalističke Republike Slovenije i Socijalističke Republike Hrvatske kao investitora, odnosno, u rukama naših izvođača radova. Ovaj primer može biti dobra pouka kako sami podležemo »tehnološkom imperijalizmu« i u izvesnoj meri postajemo tehnološka kolonija, i kako strane firme najpre ovla-

davaju našom tehnologijom, a preko nje dovode u pitanje našu ekonomsku nezavisnost — sa ne baš malim političkim implikacijama po samostalnost naše zemlje i njen položaj i ulogu u međunarodnoj podeli rada i na međunarodnom tržištu.

Iz ovoga bi se mogla formulisati dva dugoročna zadatka koja se mogu ostvarivati samo ako nauka bude proizvodna snaga rada i preuzme na sebe veću ulogu i odgovornost. Prvi zadatak je otpor invaziji »tehnološkog imperijalizma« — da ne bismo postali tehnološka kolonija, a to znači osposobljavanje kadrova za stvaranje vlastite tehnologije proizvodnje i organizacije rada i smanjivanje tehnološke i ekonomske zavisnosti jugoslovenske privrede od razvijenih kapitalističkih zemalja, a naročito multinacionalnih kompanija. Drugi zadatak je pronalaženje takve tehnologije proizvodnje i organizacije rada koja bi, poput samoupravljanja, materijalno i moralno motivirala celokupni ljudski potencijal za maksimalno moguće razvijanje stvaralačkih sposobnosti ljudi i omogućavala da svi ljudi svoje stvaralačke sposobnosti za stvaranje materijalnih i duhovnih dobara bez ograničenja realizuju. Pronalaženje takve tehnologije proizvodnje i organizacije rada jeste verovatno danas najvažniji zadatak čije se rešenje nalazi pre svega u rukama nauke. To podrazumeva znatno veće investicije u fundamentalna istraživanja, a ne samo investiranje u ona naučna istraživanja čiji će rezultati biti neposredno primenljivi. Uzgred budi rečeno, mi skoro i nemamo značajnija ulaganja u fundamentalna istraživanja, jer se to smatra luksuzom i pravda jeftinijim kupovanjem licenci. Sada se, na žalost, uglavnom finansira onaj naučno-istraživački rad koji se »sprovede po kratkom postupku« da bi njegovi rezultati mogli biti što pre upotrebljivi. Radi se u stvari o investiranju uglavnom u neposredno aplikativna istraživanja.

Ulaganje u fundamentalna istraživanja i pronalaženje takve tehnologije proizvodnje i organizacije rada koja bi razvijala stvaralačke sposobnosti celokupnog ljudskog potencijala i davala prostora da ljudi svoje stvaralačke sposobnosti realizuju bez ograničenja sada je posebno značajan poduhvat zbog toga što još nije prevladano shvatanje da su tehnologija proizvodnje i organizacija rada ideološki i klasno neutralne i da treba da uvozimo onu tehnologiju i organizaciju rada koja je, navodno, najproduktivnija. Pitanje koje zaslužuje posebnu raspravu je kriterij vrednovanja produktivnosti tehnologije proizvodnje i organizacije rada, tim pre što ima dosta primera da naše organizacije udruženog rada uvoze i uvode tehnologiju proizvodnje i organizaciju rada koje su neke najrazvijenije kapitalističke zemlje (npr. Švedska), pod pritiskom i na zahteve sindikata, izbacile iz humanih, a i iz ekonomskih razloga.

Ukoliko bismo ulaganjem u fundamentalna istraživanja pronalazili samoupravljanju odgovarajuću, ali i visokoproduktivnu, tehnologiju proizvodnje i organizacije rada, onda bi i samoupravljanje (u svakoj varijanti njegovog poimanja — definisanja) i tehnologija proizvodnje i organizacija rada istovremeno, »tot čas«, materijalno i moralno motivirali celokupni radno sposobni ljudski potencijal da razvija svoje stvaralačke sposobnosti, ali i da te sposobnosti za stvaranje materijalnih i duhovnih dobara bez ograničenja realizuje. Na taj način će samoupravljanje, tehnologija proizvodnje i organizacija rada kumulativno, materijalno i moralno istovremeno, »tot čas«, motivirati ljude da razvijaju i realizuju svoje stvaralačke sposobnosti stvarajući materijalna i duhovna dobra. Time će samoupravljanje, tehnologija proizvodnje i organizacija rada kumulativno i, naglašavam, istovremeno značiti proces razotuđenja čovekove ličnosti, njegovog oslobađanja, dezalijenaciju. U tom slučaju će naše samoupravno društvo u istorijskom procesu postajati istovremeno samoupravno, humano i ekonomski efikasno. To bi bila prednost našeg samoupravnog društva nad drugim društvenim sistemima a i njegovo istorijsko opravdanje.

4. Nužno je razraditi koncepciju nauke kao proizvodne snage rada, dakle naučne delatnosti kao integralnog dela proizvodnog rada i naučne delatnosti kao nosioca naučno-tehnološkog procesa. Sada je nauka, na žalost, manje ili više fizička nego funkcionalna i proizvodno-ekonomska rascepljenost društva na proizvodni rad kao fizičku delatnost i naučnu delatnost kao fizički dodatak, čak ekonomsko opterećenje tako shvaćenog proizvodnog rada. Sa tog stanovišta treba razmotriti pitanje sadašnjih posrednika između naučne delatnosti i proizvodnog rada koji objektivno, samom činjenicom što su posrednici, ne mogu nauku da integrišu u proizvodni rad i učiniti je integralnim delom proizvodne snage rada. Naprotiv, ovi posrednici, formalno uspostavljeni, institucionalizovani radi povezivanja nauke i proizvodnje (udruženog rada) objektivno prerastaju u posebni centar društvene moći koji će po svojoj snazi, pre ili kasnije, nadvisiti i udruženi rad i nauku, i umesto posrednika između njih on će objektivno postajati društvena moć i nad udruženim radom (proizvodnjom) i nad naukom — držeći ih rascepljenim da bi imao opravdanje za svoje postojanje i jačanje, samo formalno, kao posrednika koji povezuje dve komplementarne delatnosti (kojima posrednik u stvari i nije potreban.)

5. Proizvodne snage društva, uz dosta oscilacija, ipak idu u pravcu integracije, a naučna delatnost, uglavnom, u suprotnom smeru — u pravcu dezintegracije. Sasvim je izvesno da dezintegrisana naučna delatnost objektivno ne može igrati značajniju ulogu i primati na sebe veću odgovornost za razradu *strukture i pravca razvoja proizvodnih snaga društva* i veću ulogu i odgovornost u razradi *intenziteta* (dinamike) ostvarivanja razrađene strukture i pravca razvoja proizvodnih snaga društva. Ovo

nije moguće tim pre što je naučna delatnost »isparcelisana« i ekonomski, a i politički vezana i zavisna od vrlo malih ekonomskih i političkih segmenata jugoslovenskog društva. Izvesno je: da bi se nauka ostvarivala kao proizvodna snaga rada, naučne delatnosti se moraju integrisati i time maksimalno smanjiti sadašnje rasipanje i neracionalno korišćenje ionako oskudnog naučno-istraživačkog potencijala.

NAUKA I SAMOUPRAVNO ORGANIZOVANJE JUGOSLOVENSKOG DRUŠTVA I DRUŠTVENI SISTEM JUGOSLAVIJE

Nauka mora imati značajniju ulogu i veću odgovornost u razradi koncepcije samoupravnog organizovanja jugoslovenskog društva i, posebno, društvenog sistema Jugoslavije (samoupravnog, političkog, privrednog — dakle društvenog sistema u celini). Ona, takođe, mora imati značajniju ulogu i veću odgovornost u razradi intenziteta ostvarivanja koncepcije društvenog sistema. Međutim, ona to sada objektivno ne može, jer je naučna delatnost (ovde je sada reč pre svega o društvenim naukama) dezintegrisana, »isparcelisana« na mnogo malih naučno-istraživačkih institucija koje su, manje ili više, ekonomski i politički «vezane«, odnosno zavisne od vrlo malih segmenata društvenog sistema Jugoslavije. Samim tim su unapred utvrđeni (predodređeni), podrazumevaju se i prostor i predmet istraživanja ali u dobroj meri i cilj i sam rezultat naučno-istraživačkog rada. Tom predodređenom cilju i rezultatu naučno-istraživačkog rada se po pravilu pravi i primenjuje odgovarajuća metodologija i instrumenti istraživanja. Posledice su jasne. Budući da društveni sistem Jugoslavije, istina sa dosta oscilacija, ipak ide u pravcu integracije, u pravcu stvaranja jedinstvenog društvenog sistema Jugoslavije, naučna delatnost može igrati značajniju ulogu i primati na sebe veću odgovornost za razradu društvenog sistema i njegovog ostvarivanja samo ako i sama ide u istom pravcu, dakle u pravcu integracije pojedinih naučnih delatnosti. Budući da sada postoji taj raskorak između procesa integracije, odnosno stvaranja jedinstvenog društvenog sistema Jugoslavije i dezintegracije naučne delatnosti, naročito na području društvenih nauka — to može biti jedan od značajnih razloga da se problem nauke i njene uloge i odgovornosti za razradu društvenog sistema Jugoslavije i njegovog ostvarivanja razmotri pre svega u Savezu komunista, ali i u drugim političkim, samoupravnim i naučnim institucijama, organizacijama i zajednicama. Prilikom razmatranja ovog problema ne treba zanemariti činjenicu da su društvene nauke ne samo »isparcelisane«, nego su, manje-više, uobličene u sistem zatvorenih krugova (u stvari klanova kao neformalnih grupa koje imaju svoje »poglavice« i nepisana, ali veoma stroga pravila ponašanja njenih pripadnika) — koji u dosta slučajeva rasipaju svoje snage praveći iste istraživačke projekte bez međusobne javne naučne komunikacije (u stvari, ovde je reč o nedostatku naučnog dijaloga vođenog na javan i ljudski pošten način), rasipajući i onako oskudan naučni istraživački kadar u društvenim naukama. Opšte je poznato da je dobar naučno-istraživački projekat na području društvenih nauka više nego polovina obavljenog posla u procesu naučno-istraživačkog rada. A upravo u tom delu naučne delatnosti (pravljenje naučno-istraživačkih projekata) društvene nauke su najviše dezintegrisane i tu se najviše rasipa i neracionalno koristi ionako oskudan naučno-istraživački kadar.

Argumentaciju za ove tvrdnje smatram da nije potrebno davati, jer je toliko poznata da je postala takozvana notorna činjenica. Tako, na primer, na području društvenih nauka postoji jedan jedini projekat koji se realizuje na području cele Jugoslavije: Projekat o istraživanju delegatskog sistema — čiji su, uzgred budi rečeno, nastanak i realizacija praćeni teškoćama koje se mogu samo objasniti ali ne i opravdati, jer su, s vremena na vreme, dovodile u pitanje i nastanak projekta i njegovu realizaciju.

INTEGRISANJE NAUČNO-ISTRAŽIVAČKOG RADA U SISTEM USMERENOG (RANIJE SREDNJOŠKOLSKOG) OBRAZOVANJA I U SISTEM OBRAZOVANJA U VIŠIM ŠKOLAMA I FAKULTETIMA

Izvesno je da su naučno-istraživački rad i redovan sistem obrazovanja do te mere razdvojeni da se jedina veza između njih uspostavlja posredstvom samoupravnih interesnih zajednica ili nekih drugih posredničkih institucija. Unošenje naučno-istraživačkog rada u redovan sistem obrazovanja kao njegovog integralnog dela treba da, prvo, iz sistema obrazovanja izbaci njegovu glavnu slabost — učenje radi nagomilavanja znanja a ne radi osposobljavanja za rad i samoupravljanje, i, drugo, da se ne uči samo teorija i ustavno-pravna i politička koncepcija društvenog sistema Jugoslavije, već da se naučno-istraživačkim radom proučava pre svega jugoslovenska praksa i da njeno proučavanje bude integralni deo osposobljavanja učenika i stude-

nata za rad i samoupravljanje kroz redovan sistem školovanja. Unošenje naučno-istraživačkog rada u redovan sistem obrazovanja treba da omogući i naučnije i adekvatnije vrednovanje jugoslovenskog iskustva i jugoslovenske prakse. Sada su se u redovnom sistemu školovanja učenika i studenata, u proučavanju jugoslovenske prakse i iskustva, ispoljile četiri slabosti.

Prvo, svakom nastavniku je manje-više prepušteno da sam prikaže rezultate istraživanja na vrlo malim segmentima jugoslovenskog društva i da te, uglavnom vlastite, rezultate istraživanja vrednuje sam — prema kriterijumima koji odgovaraju njegovom gledanju na koncepciju i praksu društvenog sistema Jugoslavije. Drugo, jugoslovensko društvo istražuje se uglavnom u onim segmentima njegove istorije koji više ne postoje. Proučava se uglavnom nešto što je prošlo, jer proučavanje prošlosti uglavnom ne povlači nikakav rizik za istraživače. Zbog toga se savremeni problemi jugoslovenskog društva veoma malo naučno istražuju i, prema tome, u veoma su maloj meri, ili skoro uopšte nisu, zastupljeni u procesu osposobljavanja učenika i studenata za rad i samoupravljanje kroz redovan sistem obrazovanja. Treće, postoje veoma velike razlike u interpretaciji i vrednovanju različitih, a vrlo često i potpuno istih rezultata istraživanja koje se, kao što sam rekao, obavljalo na vrlo malim segmentima jugoslovenskog društva. Zbog toga unošenje naučno-istraživačkog rada u redovan sistem obrazovanja, odnosno proučavanje savremenog jugoslovenskog društva u celini, treba da smanji razlike u vrednovanju rezultata istraživanja, odnosno jugoslovenske teorije i prakse. Četvrto, u vrednovanju prakse i iskustva savremenog jugoslovenskog društva ispoljile su se dve krajnosti.

Prva se može podvesti pod formu »naučno« opravdanje svega postojećeg — što se u stvari svodi na apologetski odnos naučno-istraživačkog rada prema tekućoj, čak i operativnoj, politici. Druga krajnost je »naučno« obezvređivanje svega postojećeg.

Ovaj nihilizam nastao je pretvaranjem Marksove teze o »bespoštednoj kritici svega postojećeg« u negiranje i obezvređivanje svega postojećeg — što sa Marksovom tezom nema ničeg zajedničkog. Između ove dve krajnje tačke (apologije i nihilizma) u vrednovanju jugoslovenske teorije i prakse ne postoji praznina, jer se između njih nalazi mnoštvo raznovrsnog, i u dosta slučajeva međusobno isključivog, vrednovanja jugoslovenskog iskustva. Ovome dodajem da je u taj naučno-istraživački rad — kao integralni deo osposobljavanja učenika i studenata za rad i samoupravljanje kroz redovan sistem obrazovanja — nužno uključiti i studente kao subjekte vlastitog osposobljavanja za rad i samoupravljanje, kroz naučno-istraživački rad tokom redovnog školovanja.

POTREBA ZA NAUČNIM DIJALOGOM O PROBLEMIMA SAVREMENOG JUGOSLOVENSKOG DRUŠTVA

Problem javnog dijaloga u jugoslovenskom društvu je višedimenzionalan. Ovde samo naglašavamo činjenicu da je javni naučni dijalog, naročito u društvenim naukama, skoro potpuno zamro i da javne, otvorene i na ljudski pošten način vođene konfrontacije različitih mišljenja o problemima savremenog jugoslovenskog društva u stvari i nema; da se komunikacije između naučnih radnika vode u zatvorenim krugovima (čitaj klanovima), u kojima naučni radnici manje-više dokazuju koncepcije i teze »plemenskih poglavica«. U stvari, naučni dijalog je —između ostalog — blokiran rasporedom naučnih radnika u zatvorene krugove i uspostavljenom nekom vrstom kore (čitaj dogme) najuticajnijih naučnih radnika koji, istina neformalno, stoje na čelu pojedinih zatvorenih krugova. Zbog toga je naučna delatnost u stvari podosta privatizirana i mladi, potencijalni naučni radnici moraju se, uglavnom, najpre prikloniti nekom klanu i njegovom »poglavici«, u stvari moraju se najpre nekome prikloniti da bi stekli šansu da se razvijaju kao naučni radnici, bilo da je reč o fakultetima, bilo da je reč o naučno-istraživačkim institucijama. Zanimljivo je da su misaono najplodniji oni naučni radnici koji ne pripadaju ni jednom zatvorenom krugu (klanu), koji su se »uvukli u svoju naučnu ljušturu«, istražuju kao izolovani pojedinci i žive u svetu knjiga, često »sami sebi dovoljni«, osećajući se u praznom prostoru iz koga se, jednom, svi klanovi trude da ih izvuku i javno »učlane« u svoj klan, a drugi put da ih svi klanovi bojkotuju, primenjujući logiku: ako neće da se »učlani« u naš klan, onda se sigurno »učlanio« u protivniki ili konkurentan klan i samim tim je naš protivnik.

Mogla bi se razmotriti ideja o posebnoj ulozi naučnih i stručnih udruženja (politikologa, sociologa, pravnika, inženjera i tehničara, ekonomista, psihologa, filozofa, itd.) u prevazilaženju ovog stanja o kojem sam govorio. U stvari, ova naučna i stručna udruženja mogla bi se i morala afirmisati kao tribine na kojima bi se vodio, naglašavam, javni naučni dijalog na ljudski pošten način. Ovo je nužno tim pre što su članovi ovih udruženja naučni radnici koji inače, zbog pripadnosti zatvorenim krugovima, međusobno intelektualno i naučno uglavnom ne komuniciraju — ne vode naučni dijalog i ne žive kolektivnim intelektualnim životom u zajedništvu ljudi različitih mišljenja.

Sličnu ulogu bi mogao imati Centar Predsedništva Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije za društvena istraživanja, marksistički centri Centralnih komiteta Saveza komunista republika i marksistički centri pokrajinskih komi-

teta Saveza komunista i Politička škola »Josip Broz Tito« u Kumrovcu. Zapravo, ove institucije bi se mogle razvijati pre svega kao stecište i žarište naučnog i ideološko-političkog dijaloga o problemima savremenog jugoslovenskog društva i o spornim teorijskim problemima. Ove institucije bi trebalo ne samo da podstiču naučni i ideološko-politički dijalog, već bi svoju afirmaciju mogle tražiti i ostvarivati u organizovanju tog dijaloga okupljajući ljude različitih struka i naučnih orijentacija. Ako bi igde trebalo razvijati interdisciplinarni dijalog o problemima savremenog jugoslovenskog društva i spornim teorijskim problemima, onda bi to trebalo pre svega u ovim marksističkim centrima. Redakcije časopisa koje nisu klanovski obojene mogle bi takođe igrati značajnu ulogu u podsticanju i organizovanju tako potrebnog interdisciplinarnog dijaloga.

Potrebu dijaloga ističem zbog toga što se naše društvo multiplicira geometrijskom progresijom, i u društvenoj praksi i u nauci su nagomilani problemi za koje nemamo rešenja koja su opšteprihvatljiva i aplikativna. Nalaženje rešenja tih spornih problema je moguće, pre svega, putem javnog naučnog dijaloga vođenog na ljudski pošten način. Rešenja se u tim dijalozima mogu nalaziti samo ako od svih učesnika dijaloga bude jednako upotrebljavan i uvažavan autoritet argumenata i ako se iz naučnog dijaloga definitivno izbaci arbitriranje političkim sredstvima i političko etikiranje i povišen ton kao kompenzacija za nedostatak argumenata. Ovaj stav je u izvesnoj meri i moja kritika nemanja javnog naučnog dijaloga vođenog na ljudski pošten način. Zbog toga smatram značajnim deo Engelsovog pisma Hersonu Triru od 18. decembra 1889. godine:

»Radnički pokret zasniva se na najoštrijoj kritici postojećeg društva. Kritika je njegova životna stihija; kako on sam može izbegavati kritiku, težiti da se zabrani diskusija? Zar mi od drugih zahtevamo slobodu govora samo radi toga da bi je uništili u svojim vlastitim redovima?«

Citirani Engelsov stav smatram i rešenjem stalno prisutne dileme o odnosu politike i nauke, a posebno dileme o položaju i ulozi politike u podsticanju i razvijanju naučnog dijaloga i u samom naučnom dijalogu.

PROBLEMI INTERDISCIPLINARNOG PROUČAVANJA SAVREMENOG JUGOSLOVENSKOG DRUŠTVA I TEORIJSKI SPORNIH PROBLEMA

Naveo bih samo dva pitanja:

1. Razvijanje kolektivnog naučno-istraživačkog rada, ali tako da u jednom naučno-istraživačkom timu budu istraživači

različitih struka — ekonomisti, sociolozi, filozofi, inženjeri, pravnici, lekari, politikolozi, psiholozi, itd.

Kolektivni naučno-istraživački rad podrazumeva interdisciplinarno proučavanje savremenog jugoslovenskog društva i teorijski spornih problema, ali ne tako što će naučnici proučavati pojedine segmente ili pojedine aspekte jedne iste društvene pojave, a rezultat kolektivnog naučno-istraživačkog rada biti prost fizički zbir rezultata istraživanja ili pojedinih segmenata savremenog jugoslovenskog društva ili prost zbir proučavanja celine društvene pojave, a da se to u rezultatu istraživanja ne vidi, jer interdisciplinarno istraživanje po pravilu se javlja kao rezultat fizičkog zbira rezultata istraživanja jedne iste društvene pojave sa aspekta više različitih naučnih disciplina. Zbog toga kolektivni naučno-istraživački rad, bilo da je usmeren na probleme savremenog jugoslovenskog društva, bilo da je usmeren na istraživanje teorijski spornih problema, mora kao rezultat interdisciplinarnog istraživanja dati takvu sintezu koja će u celini dati sliku proučavane pojave ili celinu teorijski spornog problema. Na ovo ukazujem zbog toga što uglavnom to sada nije slučaj. Dovoljno je pogledati knjige ili udžbenike koje pišu »kolektivi autora« pa videti da je taj kolektivni rad u stvari fizički zbir pojedinačnih članaka pisanih sa stanovišta različitih naučnih disciplina. U tom zbiru članaka, odnosno knjizi ili udžbeniku koju je napisao »kolektiv autora« nema niti sinteze problema o kome se piše niti dovoljne koherentnosti između pojedinih tekstova, niti se iz njih može videti jedna konzistentno razrađena koncepcija. Zbog toga mislim da kolektivan naučno-istraživački rad (podrazumevajući tu pre svega interdisciplinarno istraživanje) mora kao rezultat dati sintezu rezultata istraživanja svih pojedinačnih naučnih disciplina, kako bi se mogla videti celina istraživanog problema — bilo da je u pitanju savremeno jugoslovensko društvo u celini ili pojedini njegovi segmenti, bilo da su u pitanju teorijski sporni problemi. Zbog toga smatram potrebnom dublju razradu ideje o interdisciplinarnom istraživanju i kolektivnom radu naučnika.

2. Naučni radnici, naročito oni koji se pretežno bave naučno-istraživačkim radom, teže ka što užoj specijalizaciji kao uslovu kvalitetnijeg naučno-istraživačkog rada i sa naučne i aplikativne tačke gledišta vrednijeg rezultata istraživanja. Ta težnja ka što užoj specijalizaciji ima svoje opravdanje naročito na području prirodnih i tehničkih nauka a u manjoj meri i na području društvenih nauka. Međutim, to sužavanje područja naučno-istraživačkog rada pojedinih naučnika multiplicira probleme interdisciplinarnog istraživanja savremenog jugoslovenskog društva i teorijski spornih problema. Ono naročito otežava pravljenje sinteze rezultata istraživanja koje vrše naučnici koji su područje svog istraživačkog rada suzili u maksimalno mogućoj meri i specijalizirali se ili za proučavanje vrlo malih

segmenata savremenog jugoslovenskog društva ili na vrlo uske aspekte proučavanja celine društvene pojave ili teorijski spornog problema. To, razume se, i postavlja pitanje moguće potrebe za »univerzalnim« naučnim radnicima koji će biti sposobni da prave sintezu interdisciplinarnog naučno-istraživačkog rada.

NAUČNI KADROVI

U stvaranju vlastitog naučnog kadra ima više problema. Skrenuo bih pažnju samo na nekoliko. Prvi je, nisko materijalno i moralno vrednovanje rada naučnog podmlatka. Drugi, nepovoljan status i objektivni položaj potencijalnih naučnih kadrova u opštoj klimi koja vlada u nauci, a o kojoj sam ranije govorio (— to da potencijalni naučnik, kao mlad čovek, mora najpre da se prikloni, hteo ili ne, autoritetima da bi imao šansu da se i stvarno i formalno razvija u naučnog radnika). Treće, treba podvrći kritičkoj analizi stvarne efekte slanja mlađih naučnih radnika na takozvanu specijalizaciju u inostranstvo i razmotriti šta ta specijalizacija u drugim zemljama stvarno znači za njegovo osposobljavanje da ovladava proučavanjem jugoslovenskog društva. Četvrto, mislim da je potrebno, posebno sa potencijalnim naučnim kadrovima, organizovati raznovrsne oblike njihovog osposobljavanja da se bave naukom.

POLITIČKA KLIMA I DRUGI USLOVI ZA ZNAČAJNIJU ULOGU I VEĆU ODGOVORNOST NAUČNE DELATNOSTI U SAVREMENOM JUGOSLOVENSKOM DRUŠTVU

I ovaj problem je višedimenzionalan. Ukazao bih samo na nekoliko pitanja. Pre svega, smatram da naučna delatnost može igrati značajniju ulogu i primati veću odgovornost za razvoj proizvodnih snaga društva i društvenog sistema samo ako se rehabilituje materijalna i moralna vrednost stvaralačkog rada uopšte, a posebno onog rada koji na bilo koji način stvara materijalna dobra, dakle, proizvodnog rada u najširem smislu reči. Nauka može postati proizvodna snaga rada i »proizvodna snaga« društvenog sistema samo ako se materijalna i moralna vrednost proizvodnog rada ponovo vrate na pravo mesto. Da to sada nije slučaj ima i suviše dokaza. Navešću nekoliko argumenata kao posledice obezvređivanja stvaralačkog rada uopšte,

a posebno proizvodnog. U Socijalističkoj Republici Srbiji, bez autonomnih pokrajina, ima ukupno 84000 stručnjaka sa visokom stručnom spremom (fakultetom). Od toga u privredi radi svega 34000 stručnjaka, a u vanprivrednim delatnostima je zaposleno 50000 stručnjaka. Od 2737 doktora nauka, koliko ih ima u Srbiji bez autonomnih pokrajina, u privredi radi svega 129. U Beogradu 500 inženjera radi u takvim organizacijama udruženog rada i radnim zajednicama u kojima objektivno ne mogu da rade poslove svoje struke. Prema listu »Komunist«, radi se o mašinskim inženjerima koji su zaposleni u poslovnim bankama i u samoupravnim interesnim zajednicama. Od ukupnog broja stručnjaka koji su ranije radili u privredi Beograda, 60 odsto je napustilo privredne organizacije udruženog rada, a time i svoju struku i otišlo u vanprivredne delatnosti. Od ukupnog broja zaposlenih u beogradskoj privredi tek svaki osamnaesti zaposleni je stručnjak. A od ukupnog broja zaposlenih u neprivrednim delatnostima Beograda (ne računajući univerzitete i naučno-istraživačke institucije) svaki treći zaposleni ima završeni fakultet. Slična je tendencija bežanja iz proizvodnje ispoljena i kod radnika. Na poslednjem takmičenju metalskih radnika Jugoslavije, svi metalci, izuzev jednog, koji su osvojili prva mesta na tom takmičenju izjavili su da oni cene svoju struku i rad za strojem,ali da je taj rad toliko materijalno i moralno obezvređen da će ga oni napustiti čim im se za to ukaže prilika. Otići će najpre u režiju, zatim u direkciju, a kasnije, po mogućnosti, u skupštine samoupravnih interesnih zajednica, u poslovne banke, u zajednice za osiguranje imovine i lica, u državnu upravu, u spoljnu trgovinu, itd. Ukazujem da se te velike razlike u materijalnom vrednovanju proizvodnog rada i rada u neprivrednim delatnostima ne iskazuju toliko kao velike razlike u visini ličnih dohodaka, već kao velike razlike u sredstvima zajedničke potrošnje po radniku, odnosno, po mogućnostima ostvarivanja ustavom garantovanog prava na stan, na dalje stručno usavršavanje, na dobijanje stipendije za školovanje svoje dece, putovanje u inostranstvo na specijalizaciju i druge privilegije.

Možda nam za pouku može biti značajan podatak da je u najrazvijenijim kapitalističkim zemljama od ukupnog broja stručnjaka koji se bave naučno-istraživačkim radom 60—70 odsto zaposleno u proizvodnim firmama, odnosno u naučno-istraživačkim institutima lociranim u proizvodnim preduzećima i koji se pretežno bave fundamentalnim istraživanjima. Od ukupnih ulaganja u fundamentalna istraživanja u svetu (ne računajući socijalističke zemlje) 98 odsto sredstava je koncentrisano u nekoliko najrazvijenijih kapitalističkih zemalja.

Vratimo se sa ovom temom našem društvu. Dakle, ljudi koji se bave naukom kao strukom materijalno i moralno su do sada, a i sada, motivisani da ne rade ono za šta su se tokom

redovnog školovanja osposobljavali, odnosno da ne prime na sebe veću ulogu i odgovornost za razradu strukture i pravca razvoja proizvodnih snaga društva i za razradu pravca društvenog sistema i njegovog ostvarivanja. Oni objektivno — zbog niskog vrednovanja proizvodnog rada — ne žele da svojom delatnošću budu proizvodna snaga rada i društvenog sistema.

Mislim da i nije bila uvek povoljna politička klima za afirmaciju naučne delatnosti. Tako se, na primer, u kritici tehnokratizma kao alternative suprotne samoupravljanju nije razgraničio tehnokratizam kao vlast stručnjaka nad radnicima i njihovim dohotkom od stručnog i naučnog rada koji je ne samo komplementaran nego i nužan samoupravljanju i jedna od bitnih pretpostavki razrade proizvodnih snaga društva i društvenog sistema kao i jedan od bitnih uslova naučno-tehnološkog procesa i ostvarivanja koncepcije socijalističkog samoupravnog društva.

Post skriptum: Ovim tekstom sam pokušao identifikovati probleme relevantne za raspravu o stanju u nauci, njenom položaju i ulozi u našem društvu i pokušao »inventarisati« pretpostavke ostvarivanja veće uloge i odgovornosti nauke za razvoj društva. Time sam ponudio dijalog o problemima sadržanim u ovom tekstu, a istovremeno pisanom rečju (ovim tekstom) sam sticajem okolnosti i prvi učesnik u nagoveštenom dijalogu. To svakako ne znači da sam sve što sam imao da kažem u vezi sa naslovom ovog teksta u tekstu i kazao, a još manje može značiti da ću u najavljenom usmenom dijalogu, nadam se vođenom na ljudski pošten način i u konfrontaciji argumenata, braniti sve što sam u ovom tekstu napisao. Naprotiv, biću zahvalan — onima koji će se kritički odnositi prema tekstu i argumentima osporavati ono što je inače podložno raspravi — na naučnom dijalogu vođenom na ljudski pošten način, a od svih učesnika najavljenog dijaloga jednakom uvažavanju i upotrebi autoriteta argumenata.

»Jedna od važnih premisa funkcionalističke teorije je prikazivanje društva u svetlu beskonfliktnosti bez socijalne divergencije i klasnih suprotnosti.«

Blažo A. Perović

BELEŠKE O ODNOSU MARSIZMA I FUNKCIONALIZMA

I

Poznata je činjenica da nastanak sociologije koindicira sa rađanjem građanskog društva, tj. sa istorijskim tokom građanske revolucije koji opredeljuje dijalektika divergentnih društvenih procesa: procesa nastajanja (konstitucije) društvenog sistema i onih procesa kroz koje se manifestuju protivrečnosti i sukobi unutar građanskog društva. U zavisnosti od toga kojim momentima pridaje veću pažnju, misao se diferencira na dve u biti oponentne orijentacije. Istraživanja prve usredsređena su na stabilizaciju društvenog sistema (poretka), na čemu se koreni teorija socijalne integracije, dok druga naglasak stavlja na društvene protivrečnosti (»destabilizirajuće elemente«), pa se otuda javlja kao teorija socijalne revolucije. Mada je ovo izvođenje u znatnoj meri pojednostavljeno i osiromašeno za niz posredovanja, ipak je činjenica da među marksistički orijentisanim misliocima preovladava uverenje da posle Sen-Simona društvena misao nastavlja da se razvija kroz dva različita istorijska toka: kroz teoriju socijalne integracije (O. Kont, E. Dirkem, T. Parsons itd.) i kroz teoriju socijalne revolucije (Marks i teoretičari slične misaone opredeljenosti).

Sociologija konstituisana kao teorija socijalne integracije teorijski je indiferentna prema istorijskim procesima nastajanja kapitalističkog društva. Prema društvenim protivrečnostima koje ugrožavaju dato društvo odnosi se tako što relativizira njihove pojavne oblike najčešće objašnjava na »moralistički najprihvatljiviji način«. Takav odnos rezultira iz saznanja da taj

tip sociologije svesno, ideološki mistifikuje klasne protivrečnosti kako bi se izbegao odnosno odložio revolucionarni obrt koji je inače sudbina tog društva (građanskog) u slučaju da do svesti revolucionarnog subjekta dopru saznanja o njegovoj konkretno-istorijskoj poziciji. Svaki konkretni tip društvenog sistema ova sociološka teorija tretira kao nepromenljivo »društvo uopšte« ili »prirodni oblik društva«. Teorijska racionalizacija kapitalističkog društva, čemu inače smera ova sociologija, pokazuje u punom svetlu svoju konzervativnost i ideologičnost, što ćemo na primeru Parsonsove funkcionalističke sociologije i pokazati u nastavku ovog rada.

Za razliku od građanske orijentacije, misao konstituisana kao teorija socijalne revolucije ne bavi se samo nekim izdvojenim segmentima društveno-istorijske realnosti već društvo posmatra kao konkretni istorijski totalitet. Prožimajući ga kritički, ona može da ostvari uvid u bitne protivrečnosti i sukobe u savremenom klasnom društvu i da predvidi mogući put njegove transcendencije, polazeći od trebanja novog društva i novog čoveka shodno generičkoj suštini čoveka kao bića prakse. Imaju li se u vidu osnovne intencije Marksove misli, postaje jasno da legitimnost u njoj ne mogu naći one ideje i stavovi koji smatraju da revolucionarni odnos prema društvenoj stvarnosti važi samo za zbilju kapitalističkog, ali ne i socijalističkog društva. Takve ideje, očigledno, ne konvergiraju osnovnim intencijama Marksove misli, naročito ako se ima u vidu saznanje da ni socijalistička zbilja, istorijski posmatrano, još uvek nije i umna zbilja. »Birokratskom kosmosu« nije imanentna kritička pozicija, pogotovo ako se ima u vidu njegovo apriorno prihvatanje one Hegelove da je sve što je zbiljsko već samo po sebi i umno.

Revolucionarna teorija, a marksizam je to po definiciji, ne može »za svoj model uzimati ekstrapoliranje prošlog i sadašnjeg društvenog stanja; on se ne može zaustavljati na kvantifikaciji, na usavršavanju 'datog' kvaliteta« (F. Bodrogvari, Svakodnevni život u kritičkoj filozofiji, Kulturni radnik, 1978/4, str. 163). Vraćajući se Hegelovoj dijalektici, njenoj mističnosti i spekulativnosti, ovako postulirana društvena teorija samo je još u nazivu marksistička. Osiromašena za revolucionarno-kritičku poziciju, pretvara se u idealno sredstvo perpetuiranja »večite sadašnjosti«. Za razliku od nje, autentična revolucionarna teorija postojeću stvarnost kritički prosuđuje sa aspekta ljudske suštine, tj. sa aspekta onoga što tek treba da bude. Ljudska suština ovde se shvata kao istorijski (samo) proizvod. Ona se rađa i održava u procesu rada, kako to na tragu Marksove misli Lukač u svom poslednjem velikom delu »Ontologija društvenog bitka« pokazuje.

Baveći se »društvom uopšte« građanska sociologija hoće da se pretvori u opštu teoriju društva, s kojom se na celovit način lakše opravdava praksa postojećih društava. Gouldner, za koga se ne bi nikako moglo reći da spada u misaoni krug građanski orijentisane sociologije, u svom često citiranom delu »The Coming Crisis of Western Sociology«, tvrdi da u teorijskoj percepciji društva danas ni filozofija, ni neka posebna nauka, osim sociologije, ne odgovara društvu obilja. Obrazlažući ovu tezu on, između ostalog, tvrdi da se i marksizam kao jedan od oblika sociologije posle prvog svetskog rata pretvara u službenu doktrinu Sovjetskog Saveza. Na stranu pitanje da li u ovom našem vremenu i društvu obilja najviše odgovara sociologija kao njegova teorijska objektivacija, Gouldner u potpunosti promašuje suštinu Mraksove misli kada stavlja znak jednakosti između marksizma i sociologije. Treba reći da ovo Gouldnerovo shvatanje nije strano građanskoj sociologiji, blisko je i nekim sociolozima »marksističke« provenijencije, a čak proskribovanu srećemo je i u našem intelektualnom ambijentu.

Sam po sebi nameće se stav da se marksizam ne iscrpljuje u sociologiji. Čak je i diskutabilno da li se unutar marksizma može konstituisati sociologija kao zasebna naučna disciplina koja u svim momentima izražava Marksovo materijalističko shvatanje društva i istorije. Treba konstatovati da Marks, vraćajući se ovoj ideji kasnije, za razliku od drugih velikih mislilaca, kao što su na primer Aristotel i Hegel, svoju misao nije izložio u vidu nekog nepromenljivog i zatvorenog teorijskog sistema. Bio je odlučan kritičar svih sistema socijalne i političke filozofije, a takođe se kritički odnosio i prema sociološkim i političko-ekonomskim sistemima. Svoju društvenu teoriju definisao je kao »kritičko izučavanje uslova, toka i opštih rezultata stvarnog društvenog kretanja« koje nije moguće, kako on to kaže, skrojiti kao fišekliju i čiji smisao nije u ponavljanju »za nekim«. Odbacujući sve sisteme Marks je u svakoj prilici isticao da se kroz sisteme ne može razviti dosledno kritika društva, pa je upravo kritikom različitih sistema, u stvari, razvijao svoje ideje. Produbljeno saznanje o društvu moguće je, smatra Marks posredstvom sveobuhvatne kritike postojećih teorijskih sistema. Bez kritičkog odnošenja prema različitim građanskim misaonim orijentacijama, i ne samo prema njima već i prema onima koje se razvijaju unutar marksizma (dijamat, altiserovski strukturalizam, funkcionalizirani marksizam itd.) ne može se ni danas misaono zahvatiti ni reprodukovati konkretna društveno-istorijska realnost. Tome teži i ovaj rad, u kome pokušavamo u globalnim crtama naznačiti neke od elemenata marksističke kritike funkcionalističke sociologije.

Marksova nauka, kao što je poznato, nije izložena kao skup posebnih naučnih disciplina. Po svojoj bitnoj misaonoj usmere-

nosti, po svojim osnovnim revolucionarnim pretenzijama, ona u duhu XI teze o Fojerbahu smera ka revolucionarnoj izmeni sveta, pa je u tom kontekstu posmatrana jedinstvena. Ali, posmatrana u kontekstu predmetne usmerenosti, njenu strukturu čini nekoliko dijalektički povezanih nivoa u vertikalnoj misaonoj ravni sa osnovnom intencijom da doprinese »razumevanju uslova, toka i opštih rezultata proleterskog pokreta« (Marks).

Marksova revolucionarna nauka izgubila je svoj revolucionarni smisao i svoju celovitost pretvaranjem u pozitivistički usmerene građanske naučne discipline. Tim »disciplinirаnjem«, na primer, filozofske osnove marksizma pretvorene su u sterilnu akademsku filozofiju čiji je najviši domet kontemplacija o postojećem svetu; materijalističko shvatanje istorije ili istorijski materijalizam rastače se u sociologiju, politikologiju itd. a kritika političke ekonomije u pozitivnu ekonomsku nauku u kojoj kao i u sociologiji, politikologiji itd. dominira teorijsko-metodološka i kategorijalna aparatura građanske nauke. Činjenica da se iz dana u dan javljaju sve novije i novije naučne discipline međusobno nepovezane samo idu u prilog tezi da se time gubi ne samo celovitost Marksove misli već i njen revolucionarni duh. Vremenom se takav »marksizam« pretvorio u otrcani pozitivizam. Postavši službenom naukom, njegova ideološka funkcija je toliko očigledna da se ničim ne da zamaskirati. Očigledno da on deli sudbinu otuđenog (pocepanog) građanskog etosa, u čijoj orbiti se kreće i postvarena praksa socijalističkih društava.

Gouldnerova insistiranja na sociologiji kao najadekvatnijoj teorijskoj osnovi u proučavanju društva obilja deplasirana su, jednostrana i u celini neprihvatljiva sa marksističkog stajališta. Istaknimo još jedanput da se kroz prizmu posebne naučne discipline kao parcijalne svesti društvo, tretirano kao konkretni istorijski totalitet, ne može misaono reprodukovati niti se mogu objasniti fundamentalni procesi koji se u njemu zbivaju.

Dostignuti društveni totalitet omogućava samo i jedino revolucionarno-kritička pozicija. A do nje se stiže dijalektičkom samonegacijom novovekovnog (scijentističkog) modela nauka, koja konvergira procesima ukidanja klasnog društva i »univerzalne ispražnjenosti čoveka« (Marks). Bez revolucionarno-kritičkog pristupa, kao jedinstvenog pristupa društvu, gubi se racionalni uvid u totalitet ljudskog društva, što opravdava zaključak da »moderna nauka ima izrazito ideološko obeležje, da predstavlja jedan od najosobenijih oblika postvarenja u današnjem tehničkom i industrijski visoko razvijenom društvu, da je to, zapravo, postvarena svest tog društva« (M. Đurić: Politika, nauka i filozofija, Gledišta, 1965/5 str. 712—713).

II

Temeljno pitanje svake opšte sociološke teorije, od koga zavisi njen predmet i osnovni pravac istraživanja, sadržano je u odgovoru o prirodi društva. Ukoliko neće da ostane na nivou fenomenološke analize, svaka sociološka koncepcija »mora sadržati teorijski obrazložene ideje o prirodi društva, njegovoj osnovi, odlučujućim činiocima održavanja i zakonima razvoja« (V. Milić: Buržoaski konzervativizam u savremenoj sociološkoj teoriji, Filozofija, 1970/2—3, str. 22).

Diferencija specifika pojedinih struja unutar građanske sociologije rezultanta je upravo odgovora na ovo središnje pitanje. Imajući to u vidu pokušaćemo u nastavku rada na sintetizovan način da izložimo osnovne premise funkcionalističke sociologije, držeći se pre svega T. Parsonsa i njegovog dela »Društveni sistem«, u kome su osnovne ideje funkcionalizma izložene na koherentan način. Pre nego što se pristupi analizi njegovih ideja valja savladati pojmovno-kategorijalnu aparaturu i jezik koji koristi s obzirom da je on toliko hertetičan i nepristupačan da prodor u njega pretpostavlja nužno »prevođenje« na običan jezik, kao što je to svojevremeno uradio R. Mils. U protivnom funkcionalistička sociologija ostaje terra incognita.

Funkcionalizam kao još uvek najdominantniji pravac u građanskoj sociologiji naslonjen je na najviše domete građanske sociologije: Konta, Vebera, Dirkema, Gurviča itd. Međutim, bilo bi pogrešno tvrditi da Parsonsova teorija predstavlja sublimat građanske sociologije. Uticaj na njega vršio je M. Veber, čijim se idejama i pojmovima obilato služio, ali je ipak presudan bio uticaj Dirkema. Njegova teorija »danas liči na osavremenjenu i američkim prilikama prilagođenu Dirkemovu sociologiju . . . analogna je u svojim najbitnijim crtama Dirkemovoj, mada to donekle prikriva drukčija terminologija. Potpuno u Dirkemovom duhu, on smatra da su najvažnije pretpostavke društva bar do izvesne mere jedinstven sistem institucionalizovanih vrednosti i zajednička kultura« (V. Milić, isto, str. 23).

Pre izlaganja osnovnih stavova funkcionalističke sociologije, a u cilju da tačno utvrdimo njen značaj i funkciju koju je imala i još uvek ima u građanskom društvu i da na neki način učinimo jasnijim gde se krije njena atraktivnost i otkuda njen prodor u marksizam, pokušaćemo prethodno naznačiti najvažnije društveno-istorijske pretpostavke koje su uslovile nastajanje funkcionalističke sociologije.

Potpunu afirmaciju funkcionalizam doživljava u vreme stabilnog razvoja kapitalizma, dakle neposredno posle drugog svetskog rata, naročito tokom pedesetih i polovinom šezdesetih godina, kada su klasni antagonizmi latentni i kada stabilnost sistema nije ugrožena od strane revolucionarnog subjekta. Me-

đutim, čim je stabilnost građanskog društva dovedena u pitanje, čim su klasni antagonizmi prestali da budu latentni, Parsonsov je funkcionalizam zapao u krizu, jer njegove osnovne pretpostavke o spontanoj samostabilizaciji društvenog sistema radikalno su dovedene u pitanje tako da je njegova ideološko-pragmatička funkcija takođe dovedena u pitanje. Namesto njega na scenu stupa radikalnija varijanta funkcionalizma koja će uspešnije, u novim uslovima vršiti ideološku funkciju racionalizacije kapitalističkog poretka. Radikalizacija funkcionalizma postiže se odbacivanjem nekih pretpostavki Parsonsovog funkcionalizma sa istovremenim inkorporiranjem opšte teorije sistema i kibernetike. Tako konstruisana teorija operativnija je i bolje služi vladajućoj klasi kojoj je stalo da po svaku cenu zadrži postojeći klasni poredak, pa čak i po cenu da se njegova unutrašnja struktura prilagodi novonastalim uslovima. Zadatak je očigledno radikalnog funkcionalizma da teorijskim mistifikacijama pokuša neutralisati revolucionarnu praksu radničke klase i da doprinese njenoj integraciji u sistem. Međutim, i pored promenjenih društveno-istorijskih uslova, ne treba poverovati da je Parsonsov funkcionalizam naglo izgubio na relevanciji. Naprotiv. Još uvek je on jedna od najrasprostranjenijih i najuticajnijih struja unutar građanske sociologije, pa se zato prema njemu i dalje moramo kritički odnositi jer su njegovi koreni duboki. Na kraju krajeva, ni kritiku radikalnog funkcionalizma nije moguće na marksistički utemeljen način izvesti ukoliko se ne poznaju pretpostavke Parsonsovog funkcionalizma.

III

Bazičnu pretpostavku funkcionalističke sociologije čini ideja o funkcionalnosti celine, odnosno o funkcionalnom jedinstvu društva. Društvo se tretira, dakle, kao organska celina harmonično ukomponovanih i integrisanih delova. Iz toga se izvodi stav da samo delovi mogu biti disfunkcionalni ako ugrožavaju harmoniju celine, pri čemu se uopšte ne postavlja pitanje racionalnosti samog društva, tj. samog socijalnog sistema. Predmet interesovanja funkcionalizma je sam sistem, a u vezi sa tim pitanje jedinstva celine, pitanje kontinuiteta i efikasnosti funkcionisanja. Stabilnost i funkcionalnost je a priori data, pa zato ova teorija usredsređuje pažnju na identifikovanje institucionalizovanih mehanizama koji treba da omoguće potpunu, dakle gotovo apsolutnu integraciju delova i individua u sistem. Gouldner konstatuje da je bitno pitanje funkcionalizovane sociologije kako postići da se kroz proces socijalizacije individua inkorporira u mehanizam sistema, odnosno kako obezbediti da individua

odgovara na one zahteve prema kojima je socijalizovana. Ovakvi i slični stavovi i etabliraju se na pretpostavci samodelatnosti sistema čime se automatski isključuje ljudska praksa i potrebe u najširem smislu. Zato ovaj teorijski koncept i može a priori pretpostavljati da se »potrebe sistema« konstituišu same iz sebe, i da nisu ni u kakvoj vezi sa osnovnim ljudskim potrebama. Pošto je logično da potrebe i interesi pojedinaca nikad nisu u saglasnosti sa »potrebama sistema«, to je vrlo važno pitanje funkcionalističke teorije kako uklopiti i integrisati individualne potrebe i interese u postojeći sistem, a da to rezultira pozitivnim funkcionisanjem sistema. »Potrebe sistema« su potrebe višeg reda, pa je zato imperativ podrediti mu individualne potrebe, jer sistem je više nego čovek. U funkcionalističkoj teoriji svaki deo ima određenu ulogu u odnosu na funkciju »koja predstavlja doprinos održavanju postojeće strukture, koja održava osnovna svojstva sistema u nepromenjenom stanju, odnosno u ravnoteži« (Pečujlić, Sociologija, 1967/3—4, str. 198).

Objasniti smisao i karakter društvene pojave moguće je samo sa aspekta učvršćivanja i održavanja jedinstva datog sistema. Međutim, pojam funkcije implicira daleko značajniju ideju — radi se o tzv. pozitivnoj funkciji, tj. radi se o tome »da svaki oblik, svaka institucija čim postoji vrši neku pozitivnu funkciju, da je nužan i neizbežan deo u okviru radne celine, da ne može da bude zamenjen nekim drugim« (M. Pečujlić, isto, str. 198). Funkcija je samo ona aktivnost koja doprinosi održavanju postojećeg sistema u stanju ravnoteže. Otuda jedan društveni oblik ili doprinosi održavanju postojećeg, ili dejstvuje u suprotnom smislu i tada je disfunkcionalan, predstavlja patološku pojavu, devijaciju, nezdravo stanje.

Fokus funkcionalističke teorije i analize, kao što je napred rečeno, upravljen je ka socijalnom sistemu. U vezi tim od presudne je važnosti odgovor na pitanje šta je »dakle stvarna i skrivena osnovica socijalne integracije, održavanje stabilne strukture, nekog efektnog funkcionisanja«? Na ovo pitanje odgovara se da je osnov socijalne integracije i permanentnog održavanja socijalnog sistema stanje ravnoteže, utemeljeno na zajedničkom sistemu vrednosti i na konsensusu volja Različite funkcije delova i individua iziskuju, ukoliko društveni sistem pretenduje da sačuva postojeću konfiguraciju, da on istovremeno obezbedi svoje efikasno funkcionisanje, na čemu inače funkcionalistička doktrina gradi svoj modus vivendi, zajedničke norme ponašanja koje su »kriterij ili standard pomoću kojeg se vrši selekcija među alternativama za akciju« (I. Kuvačić, Marksizam i funkcionalizam, str. 70). Radi se očigledno o normativnom poretku koji i u Parsonsovoj teoriji ima centralno mesto u konstituisanju i održavanju socijalnog sistema. Međutim, nameće se pitanje: a šta se događa i kakvo je rešenje moguće u situaciji kad postoji društvena podela rada, dakle kad postoje različite

uloge za koje važe diferencirane norme, a imperativ je — održati celinu sistema, odnosno jedinstveni poredak? Rešenje je očigledno u egzistenciji zajedničkog sistema vrednosti koji prevladava partikularitet konkretnih normi. Ako je održavanje sistema u stanju ravnoteže bitan cilj, postavlja se pitanje putem kojih mehanizama je ono moguće. Funkcionalizam rešenje nalazi u mehanizmu socijalizacije i socijalne kontrole.

Jedna od važnih premisa funkcionalističke teorije je i prikazivanje društva u svetlu beskonfliktnosti, bez socijalne divergencije i klasnih suprotnosti. Ta idilična slika kapitalističkog društva naročito je bila potencirana u radovima klasne škole funkcionalizma (Retklif-Braun, Malinovski itd.). Kasnije, u radovima Parsonsa i drugih funkcionalista, nadvladava se ta iluzija unošenjem ideje o konfliktima, ali samo sa ciljem da se na konflikte gleda kao na faktore integracije društva, ili se, pak, konflikti percipiraju u formi devijantnih ponašanja pojedinaca, a svesno se zanemaruje njihova socijalna uslovljenost. Zanemaruju se time i elementi društvene dinamike, elementi koji utiču na promenu strukture datog sistema.

Usmeravajući pažnju na stabilnost sistema po svaku cenu, društveni procesi sa svim njima imanentnim objektivno datim protivrečnostima i konfliktima izmiču iz vidokruga. Otuda i objašnjenje zašto kategorijalni aparat funkcionalizma ne poznaje one pojmove preko kojih se artikulišu procesi koji dovode sistem u pitanje. Osiromašen za jednu humanističku viziju društva, za jednu dijalektiku posmatranja, funkcionalizam je statična, neživotna i apstraktna teorija, koja uzima za gotovu činjenicu dato društvo u kome promene imaju svoj raison d'etre samo ako doprinose većoj integrisanosti sistema i ako ne dovode u pitanje dato društvo. Društvo je celishodan totalitet koji, izuzimajući neke momente nazvane disfunkcijama, generira sve ono što mu je u krajnjoj instanci potrebno za statično održavanje samog sebe. Implikacije su sasvim jasne: »Umesto revolucije, organizacija, umesto radikalne promene — postepene reforme« (Đ. Šušnjić, Kritika sociološkog metoda, Gradina, Niš, 1970 str. 180).

U vezi sa tim je i koncepcija društva bez istorije: društvo ima samo jednu istorijsku perspektivu, jednu alternativu. To se najreljefnije reflektuje kroz parcijalizaciju istorijske perspektive (prošlosti i budućnosti sistema ne pridaje se nikakva posebna relevancija), što je svojevremeno podstaklo Markuzea da jetko primeti kako funkcionalizam de facto racionalizuje kapitalističko društvo. Po njemu, funkcionalistička ideologija ima sve atribute ideologije status quo-a. Zato u funkcionalističkoj teoriji pojam revolucije isključivo fungira u formi naučno-tehničke revolucije, a o socijalnoj revoluciji ne može ni biti govora.

Kategorijalna aparatura funkcionalizma apsolutno je neoperativna u proučavanju društva, što najbolje ilustruje slučaj

Parsonsa. Vršeći analizu socijalno-političke strukture posleratne Nemačke, on je bio prinuđen da posegne za kategorijalnim aparatom Marksove teorije. Primedba Gouldnera na račun funkcionalističke teorije, da ima jedan model za teoriju a drugi za realnost, najbolje odražava karakter te teorije. Parsons time implicite priznaje dve stvari: prvo, bez Marksovog načina tretiranja društva ne mogu se spoznati ni objasniti promene unutar društva i, drugo, funkcionalizam je ipak samo »pragmatično-konzervativna teorija«, odnosno instrument u rukama vladajuće klase.

Kada se govori o funkcionalizmu ne može a da se ne pomene jezik kojim se on služi. Tim jezikom, kako nadahnuto primećuje B. Moore (Strategy in Social Science, u M. Stein and A. Vidich (eds), Sociology on Trial, Prentice-Hall, 1969, str. 73—74), ništa se ne može reći o stvarnim problemima društva. Radi se o jeziku koji na svaki način isključuje mogućnost da se, služeći se njime, kritički promišlja društvena zbilja. U tom jeziku i ne nalazimo pojmove kao što su: klase, eksploatacija, otuđenje, sloboda ličnosti, humanizam itd. Sterilnost tog jezika najupečatljivije pokazuje B. Moore navodeći jedno mesto iz Parsonsovog »Društvenog sistema«: » . . . Socijalna stratifikacija je uopšteni aspekt strukture socijalnog sistema i sistem stratifikacije je tesno povezan sa nivoom i tipom integracije sistema kao sistema. Glavne tačke referencije kako za procenu opštosti i značaja stratifikacije, tako i za njenu analizu kao pojave, moraju se pronaći u prirodi referentnog okvira u kojem analizira društvenu akciju.« (Isto, 74). Govoreći o društvu takvim jezikom i služeći se neživotnim kategorijskim sklopovima, funkcionalistička teorija se pretvara u ideološko oruđe vladajuće klase, pa je ona ancilla te klase.

Kritikujući Parsonsovu teoriju, R. Mils će argumentovano dovesti u pitanje bit funkcionalističke teorije društva. On će ustvrditi da je Parsonsov »Društveni sistem« u 50% sadržaja prazno fraziranje, 40% se već nalazi u mnogim udžbenicima sociologije, a preostalih 10% može biti upotrebljeno u ideološke svrhe (R. Mils, Sociološka imaginacija, Savremena škola, Beograd, 1964, str. 45). Misao da je »birokratski etos« zajednička karakteristika nosilaca vlasti i teoretičara funkcionalizma u potpunosti je istinita, jer su interesi srednje klase kojoj pripadaju naučnici srodni interesima vladajuće klase.

IV

Naznačujući glavne premise funkcionalističke sociologije, stvorili smo mogućnost da u osnovnim potezima prikažemo moguću marksističku kritiku te sociologije koja je sve urgentnija tim više što se funkcionalizam i kao ideologija, i kao društvena

teorija, i kao način života želi nametnuti svakoj društvenoj praksi, pa i praksi samoupravljanja. Kritika funkcionalizma ne može početi ishitrenom tezom da je to reakcionarno oružje vladajuće klase usmereno na otupljivanje revolucionarne oštrice eksploatisanih slojeva kapitalističkog društva. Naprotiv, tu kritiku treba početi kritikom njegovih osnovnih teorijsko-metodoloških postulata, kako bi se ispravnost gornje teze argumentovala.

Prvo što pada u oči je činjenica »da su to dvije suprotne koncepcije, u jednom slučaju se polazi od sistema kao osnove, a u drugom slučaju se polazi od čoveka kao od osnove, u jednom slučaju je osnovno pitanje što treba učiniti da imamo neprestano sve efikasnije funkcionisanje i red postojećeg sistema, a u drugom slučaju osnovno je pitanje šta treba učiniti, šta treba promeniti u sistemu, šta treba promeniti u društvenim uslovima da bi čovek mogao sve uspešnije razvijati svoje sposobnosti« (I. Kuvačić, Sociologija, 1967/3—4, str. 188). Već iz ovog stava prema osnovnoj sociološkoj relaciji čovek — društvo može se zaključiti da se radi o dve divergentne teorijske koncepcije. Marksizam u prvi plan stavlja čoveka i njegov svestrani razvoj, za razliku od funkcionalizma kome je sistem i njegovo funkcionisanje primarno. Funkcionalizam je očigledno teorija društvenog statusa quo-a, a marksizam revolucionarno-kritička teorija usredsređena na prevazilaženje postojećeg sveta u kome su sve društvene strukture nadređene generičkim svojstvima čoveka, dakle sveta u kome je čovek otuđeno i postvareno biće. Bitna intencija funkcionalističke teorije je sadržana u potrebi iznalaženja što adekvatnijih sredstava i mogućih formi u pravcu sveobuhvatne adaptacije čoveka društvenim strukturama, za razliku od marksizma koji ima dijametralno suprotnu intenciju.

Pomno ispitujući i istražujući sve mehanizme funkcionisanja kapitalističkog načina proizvodnje, Marksov osnovni kriterij, osnovni motiv i cilj je uvek bio čovek. Opredeljujući se za čoveka, Marks to ne čini deklarativno već stvarno. To najbolje ilustruju njegove reči da u kapitalističkom načinu proizvodnje bankar kao bankar znači sve, a čovek kao čovek ne znači ništa ili gotovo ništa. Antropološki orijentisana, Marksova misao pokazuje da u kapitalističkom društvu čovek kao nosilac funkcije znači nešto, međutim, posmatran nezavisno od funkcije, faktički ne znači ništa. Kao nosilac funkcije, kao bezlični element strukture sistema, čovek je postvareno biće pa bio on toga svestan ili ne.

Marksizam i funkcionalizam ne razlikuju se samo u polazištu, nego i u krajnjem cilju. Bitna preokupacija marksizma je čovekova punoća, tj. realizacija čoveka pojmljenog kao »idealan totalitet društva« (Marks), nasuprot funkcionalističkoj teoriji koja čoveka hoće da restringira na sistem. Čovek se ne može

reducirati na parcijalnu ulogu, pa otuda i zaključak da on nije ono što faktički jeste, već ono što nije, a može da bude. Zato se Marks i ne zadovoljava postojećim, već ga nastoji prevladati u skladu sa humanističkom vizijom istinskog sveta, tj. čovekovog sveta, sveta koji odgovara ljudskoj prirodi.

Ne ulazeći u kritičku analizu svih premisa funkcionalističke sociologije, pažnju ćemo usmeriti samo na one za koje se može reći da čine njen kostur. Po redosledu, prva na udaru je ideja o samoregulativnoj sposobnosti društva kojom se funkcionalizam Parsonsovog tipa zanosio. Konsekvence ovog stava se manifestuju kroz činjenicu da sistem sam sebe — inherentnom funkcionalnom logikom — automatski održava i reprodukuje. Koliko je ova ideja neodrživa najbolje svedoči činjenica da je sa strukturalnom krizom kapitalizma koja nastupa od polovine šezdesetih godina ova teorija počela da gubi tlo pod nogama.

Bitna ideja funkcionalističke sociologije je isticanje društvenog reda, poretka, zatim društvenih mehanizama samoobavljanja u prvi plan i neobraćanje pažnje na društvene promene. Stavljajući u prvi plan pitanje stabilnosti i integracije društva, a zanemarujući dezintegracione procese, funkcionalizam nedijalektički tretira društvo: stabilnost sistema samo je jedna, ali ne i najvažnija strana, ona je relativnog karaktera, zapravo samo je momenat neprekidnog razvoja društva. Prikrivajući destabilizujuće elemente u društvenom sistemu, da se poslužimo jezikom funkcionalizma, društveni konflikti se prenebregavaju, pa tako ostaje nemoguć uvid u društvene promene. Time se funkcionalizam opravdano može okvalifikovati kao statična, aistorijska teorija. Za razliku od nje Marksova misao, transgrađanski usmerena, veću pažnju poklanja fiksiranju društvenih protivrečnosti koje dovode u pitanje građansko društvo. Na toj činjenici se, između ostalog, koreni saznanje zašto je marksizam jedina misaona alternativa današnjice koju organizovani radnički pokret prihvata na putu dokidanja eksploatatorskih društava.

Konzervativizam funkcionalističke teorije je očigledan ako se ima u vidu da je njegovo stajalište postojeći društveni sistem. Drugim rečima, on teorijski afirmiše razvoj građanskog društva samo dok se ne ugrožavaju klasni interesi vladajuće klase. U tom kontekstu za funkcionalizam je socijalna revolucija poslednja ideja i tema koja bi našla mesta u njemu.

Imajući u vidu naznačene komponente funkcionalističke teorije, jasno je samo po sebi zašto je ona, polazeći od koncepta samoregulativnosti društvenog sistema i mesta znanja u njemu, bila i ostala akademska sociološka teorija usmerena na racionalizovanje kapitalističkog poretka. Pojmovna aparatura i metod kojim se služi omogućava joj da izbegne svaki mogući govor o društvenim konfliktima i da istovremeno kapitalističko dru-

štvo predstavi kao relativno harmoničnu i idiličnu zajednicu. Time se funkcionalizam de facto može smatrati »konzervativnom teleologijom«.

Kritičko opserviranje završićemo nekolikim naznakama o metodu funkcionalističke teorije. Ispoljavajući afinitet isključivo prema stabilizaciji i samoregulaciji društvenog sistema, funkcionalizam se najradije služi metodom funkcionalne analize.

Suprotstavljanje marksizma funkcionalizmu na nivou metode supsumira stav da je metod u znatnoj meri određen karakterom samog »teorijskog modela« tako da odvajanje metoda od »modela« ima uslovni karakter i preduzima se isključivo iz analitičkih pobuda kako bi se unapred izbegle pogreške mešanja metoda i »modela«, koje se inače vrlo često javljaju pri sučeljavanju različitih teorijskih orijentacija. »Model« »nužno implicira svrhu istraživanja, te zbog toga obično određenu ideološku usmerenost; dotle je metoda u ovom pogledu potpuno indiferentna. Metoda je, doduše, kao instrument redovito čvrsto uklopljena u teorijski okvir i dobro prilagođena predmetu istraživanja, no ona sama po sebi ne može imati ideološki karakter« (I. Kuvačić, Marksizam i funkcionalizam, Komunist, Beograd, 1970, str. 75). Apstrahovana od predmeta istraživanja funkcionalistička analiza »ispitujući međusobnu povezanost i međuzavisnost delova u postojećim društvenim sistemima ... redovito poprima empirijski karakter i u ovom je jedna od njenih vrednosti« (I. Kuvačić, isto, str. 77).

Metoda funkcionalne analize, kao što je poznato, Marksu nije bila strana. Čak bi se moglo tvrditi da mu je ona omogućavala uvid u mehanizam funkcionisanja građanskog načina proizvodnje. Bez nje Marks u Kapitalu verovatno ne bi uspeo da uoči funkcionalne veze i odnose unutar kapitalističkog društva s ciljem da pronađe put i sredstva ka njegovom dokidanju, a ne ovekovečenju. Ukoliko izostane antropološka i humanistička kritika društvenog sistema, funkcionalna analiza može imati suprotnu namenu. Njome se izdašno mogu služiti ne samo oni kojima je stalo do rušenja građanskog poretka već i oni koji hoće da ga po svaku cenu sačuvaju.

Osnovna slabost funkcionalne analize reflektuje se u saznanju da ona ne uspeva objasniti nastanak neke pojave jer »funkcija ne objašnjava pojavu generički, već samo ukazuje na vezu koju ta pojava održava sa nekom društvenom potrebom ... funkcionalno objašnjenje ... ne može zameniti uzročno objašnjenje iz prostog razloga što nam ono daje odgovor na pitanje zašto je neka pojava nastala baš s takvim i takvim osobinama, već samo odgovara na pitanje čemu služi ta pojava i kakva je korist od nje za celinu društvenog sistema« (Đ. Šušnjić, Kritika sociološkog metoda, Gradina, Niš 1970, str. 180—181).

Marksizam je očigledno odavno u sebe supsumirao metod funkcionalne analize, ali, po relevanciji i uopšte intencijama, marksizam bez apologija postojećeg, a ne transcendencija građanskog etosa. Međutim, »sve dotle dok totalan čovek ostaje dalek i neostvaren cilj, društvo će se morati baviti i racionalizacijama u kojima će funkcionalna analiza očišćena od starih ideoloških naslaga imati svoje neophodno mesto. U tome i jeste njena budućnost ali i opasnost koju krije u sebi. Lišena revolucionarnih filozofskih osnova i humanističkih ciljeva ona postaje instrument tehnokratskog razuma, a time potencijalna opasnost za humanističko čovečanstvo« (V. Milanović, Sociologija, 1967/3—4, str. 180).

V

Završavajući marksističku kritiku funkcionalizma ostaje nam da odgovorimo na pitanje gde je koren njegove popularnosti i šta je uslovilo da on prodre u marksizam ili, drukčije rečeno, zašto se marksizam sveo na ideologiju u socijalističkim zemljama, a funkcionalizam implicitno prihvata za oficijelnu nauku.

Odgovor na prvi deo pitanja mogao bi se obrazložiti na sledeći način: funkcionalizam za svoju popularnost može da zahvali činjenici što njegove osnovne pretpostavke na kojima se temelji ideološki zamagljuju i skrivaju potpunu podvojenost istorijskog subjekta i objekta, što je zapravo suština svakog klasnog društva. Budući da sadrži a priori pretpostavljenu stabilnost i funkcionalnost (samodelatnost) sistema, usmerenost na iznalaženje institucionalnih mehanizama integracije delova i individua u sistem, intenciju da se ljudske potrebe prilagođavaju i podređuju potrebama sistema, izbegavanje govora o postojećim protivrečnostima sistema i mogućnostima njegove transcendencije, svođenje istorijske perspektive na jednu alternativu, »neutralni jezik«, tj. jezik institucionalnih struktura, funkcionalizam kao oblik postvarene svesti, kao institucija klasnog društva, idealno služi racionalizaciji i mistifikaciji klasnih odnosa u društvu. Činjenica da društveni sistem tretira kao entitet sui generis, da ne otkriva njegovu prirodu, da se okreće prema institucijama i mehanizmima pomoću kojih sistem funkcioniše a da pri tom ostavlja bez odgovora pitanje za koga je on funkcionalan i da perpetuira »večitu sadašnjost« funkcionalističku sociologiju čini instrumentom vladajuće klase.

Odgovor na drugi deo pitanja, pojednostavljeno govoreći, krije se u saznanju da je u svim socijalističkim društvima, izuzev našeg, »aktivni subjekt, historijski subjekt ... upravo ...

etatistički vrh« dok je radnička klasa »običan objekt vladanja i manipulacije, kao što je slučaj sa većinom ostalih društvenih slojeva« (P. Vranicki, Treći program, proleće 1973, str. 757). Nezgodne strane marksizma, njegovu revolucionarno-kritičku opredeljenost i njegovu intenciju da bude kritička svest društva, vladajuće birokratsko-tehnokratske snage neutrališu funkcionalizmom s obzirom da je instrumentalniji i uspešniji u opravdanju društvenog poretka u kome je na delu i dalje podvojenost istorijskog subjekta i objekta.

Postavši zvanična, državna ideologija u zemljama u kojima je došlo do potpune birokratsko-etatističke mutacije socijalizma, rezultirala je dogmatskom involucijom marksizma. Društvene i teorijske izvore dogmatizacije marksizma nije teško objasniti. Dobro je, naime, poznata marksistička teza da je društvena svest, svest o određenom društvenom bivstvovanju, o određenoj društvenoj praksi. Gurnuvši marksizam u okrilje ideologije, na teorijskom planu funkcionalizam sa napred skiciranim premisama je posao atraktivan za tu praksu koja ga svesrdno prihvata.

Međutim, ne može se tvrditi da se funkcionalizam nije infiltrirao i u naš društveni i intelektualni ambijent. Importom se bave one društvene snage čiji su interesi u koliziji sa interesima radničke klase. Služeći se mimikrijom te društvene snage (birokratija, tehnokratija itd.) uz pomoć »funkcionaliziranog marksizma« žele da ovekoveče postojeću konstelaciju odnosa. Tako imamo apsurdnu situaciju da marksizam i funkcionalizam i kod nas počinju da žive u »miroljubivoj koegzistenciji«. Naročito je to karakteristično i očigledno za naše društvene nauke (sociologiju, ekonomiju, politikologiju itd.). Misaoni sklopovi, kategorijalna aparatura, beskrvni i neutralni jezik koji se koristi u tim naukama legitimišu ih kao funkcionalističke. Takvu »nauku« Marks je pežorativno zvao profesorijalnom, jer samoupravnom pokretu zatvara perspektivu degenerišući revolucionarne ideje samoupravljanja u ideologiju status quo.

Na osnovu dosad rečenog iskristalisalo se saznanje u marksizmu da je funkcionalizam pozitivistički postuliran misaoni pravac. To potvrđuje činjenica da on prihvata načelo metodološkog jedinstva prirodnih i društvenih nauka, da svet posmatra kao skup gotovih činjenica u kome za budućnost nema mesta, da konkretna iskustva uzdiže do dostojanstva konačnog autoriteta u znanju itd.

Pojavljujući se u različitim oblicima, a ostajući pri tom to što jest, pozitivizam se u odnosu na marksizam javlja danas kao jedina bitna misaona i egzistencijalna alternativa naše savremenosti. »Ishodište, osnova, perspektiva i horizont prvog leže na mogućnosti drugačijeg nego što jest i što je bilo, dakle na dijalektičkoj negaciji postojećeg kao konačnog i bitno pro-

cesualnog, a drugog na odstojanju u okvirima i na opštim pretpostavkama danog, postojećeg, faktičkog, činjeničnog stanja, sadašnjeg i prošlog, dakle na potvrđivanju onoga što jest kao po sebi istinitog i jedino mogućeg« (M. Kangrga, Praksis, 1967/3, str. 292).

Pošto je funkcionalizam samo jedan od oblika pozitivizma, koji prihvata metodološko načelo da društvo treba posmatrati kao i prirodu, on implicite negira filozofiju, istoriju i dijalektiku (naročito se to odnosi na njene tri ideje: ideju totaliteta, posredovanja i negacije). Kroz ove negacije izražava se klasna pozicija funkcionalističke i uopšte pozitivističke nauke. Prihvatanjem navedenog načela funkcionalizam u startu izbegava mogućnost kritičkog preispitivanja date stvarnosti, drugačije rečeno, on pokušava da onemogući radničku klasu da stekne svest o njenom revolucionarnom zadatku menjanja postojeće stvarnosti.

Tretirajući društvo nedijalektički, funkcionalizam petrificira svet svakidašnjice, svet prema kome se odnosimo bez dublje refleksije i kritike, svet u kome su ljudski odnosi fetišizirani, čovek reduciran na homo economicusa, a praksa na apstraktan rad. Zadatak dijalektike nije, kao što K. Kosik primećuje, da bude samo metod saznanja, već i metod proizvodnje razumne i humane stvarnosti. Dijalektika je inkompatibilna sa pozitivizmom jer, kako Marks kaže, »u svom racionalnom obliku izaziva ona ljutnju i užasavanje buržoazije i njenih doktrinarnih zastupnika, jer u pozitivno razumevanje postojećeg stanja unosi i razumevanje njegove negacije, njegove nužne propasti, jer svaki oblik shvata u toku kretanja, dakle i po njegovoj suštini kritička i revolucionarna.«

U svim klasnim društvima bez razlike pozitivnom naukom se želi likvidirati dijalektika sa njenom kritičkom i revolucionarnom suštinom. Popularnost funkcionalizma i uopšte pozitivizma lakše je shvatiti ako se ima u vidu onaj poznati Marksov stav da su »misli vladajuće klase . . . u svakoj epohi vladajuće misli, tj. klasa koja je vladajuća materijalna sila društva istovremeno je njegova vladajuća duhovna sila«. Danas je više nego ikad pre na značaju dobilo Kantovo upozorenje da je naše doba pravo doba kritike kojoj se sve mora podvrći. Razvijajući ovu misao Marks je od nje učinio kolevku svoje ideje o dijalektici kao nemilosrdnoj kritici postojećeg. Da dijalektika izaziva ljutnju i užasavanje buržoazije i njenih doktrinarnih zastupnika vrlo je shvatljivo, međutim, imajući u vidu Marksove anticipacije budućeg komunističkog društva, nije jednostavno shvatiti ni objasniti zašto je ona vremenom gubila onaj kritički i prevratnički smisao da bi u dijamatu doživela svoj salto mortale, postavši »političko-odgojna metoda« i apologija »svega postojećeg«.

Socijalizam je, po definiciji, trebao da bude tlo ljudske sreće i ljudskog dostojanstva, za razliku od građanskog načina bivstvovanja u kome je čovek otuđeno, postvareno, dakle neslobodno i nesrećno biće. Birokratizovani socijalizam to nije postao, pa možda se tu negde krije odgovor zašto je on radije prigrlio specifičnu pozitivističku metafiziku kao svoj Weltanschaung, umesto »racionalne dijalektike«.

Prodor funkcionalizma u marksizam i uopšte »pozitivizacija« marksizma nije novijeg datuma. Međutim, prihvatanje takvog »marksizma« za zvaničnu ideologiju od strane birokratizovane prakse socijalističkih zemalja korespondira onoj istorijskoj situaciji kada je radnička klasa uspela da izbegne opasnost od svoje sopstvene svrgnute buržoazije, ali nije uspela da dobije bitku protiv sopstvene birokratije. Urastanjem pokreta u poredak nestaje sa istorijske pozornice socijalizma revolucionarni impuls. »Sistem je postao nov ‚Establishment' i kad su osnovne tačke protiv kojih mora biti usmerena kritička teorija nastupile kao ‚nužne' i kad su zahtevale ‚dijalektičku' legitimaciju. Taj pogrešni naturalizam je po svom poreklu metoda opravdanja vladajućih struktura« (B. Debenjak, Filozofija, 1970/2, str. 64).

Birokratizovani socijalizam institucionalizuje nauku oduzimajući joj kritičku prirodu i njen osoben način delovanja na prevladavanju postojećeg. U kontekstu takve prakse, »racionalna dijalektika« gubi svoj ratio, jer ona može biti revolucionarna s atributom »racionalna« jedino onda kad je »glava« kretanja čije je »srce« radnička klasa. Zato njoj odgovara (radničkoj klasi) samo ona nauka koja »nastupa bezobzirnije i nepristrasnije, utoliko je ona više u skladu sa interesima i težnjama radnika« (Marks).

Zadatak je nauke sa marksističkim predznakom, nasuprot pozitivizmu i svim njegovim oblicima, da istražuje suštinu životnih procesa, dakle da se ne povodi za iskazima ljudi, već da istražuje oblike njihovog života i da iz njih objašnjava njihovo mišljenje. Marks je to na pregnantan način izrazio rečima: »Ovaj način promatranja nije bez pretpostavki. On polazi od stvarnih pretpostavki i ne napušta ih ni za trenutak. Njegove su pretpostavke ljudi uzeti ne u nekoj fantastičnoj završenosti i nepokretnosti, nego u njihovom zbiljskom razvojnom procesu, koji je pod određenim uvjetima empirijski očigledan« (K. Marks, Rani radovi, Zagreb, 1953, str. 294).

»Radnička klasa samoupravno organizovana u udruženom radu mora se pojavljivati kao glavna društvena snaga u funkciji tumačenja, usaglašavanja i usmeravanja različitih samoupravnih interesa.«

Dragutin Miljković

SAMOUPRAVNI INTERESI I NJIHOVA INTEGRACIJA

Tri su bitna faktora koji određuju način i uslove života ljudi u jednom društvu: karakter svojine nad sredstvima za proizvodnju, nivo razvijenosti društvene podele rada i dostignuti stepen razvoja materijalnih proizvodnih snaga. Razlike koje proizilaze iz različitog položaja ljudi prema ovim faktorima utiču da različiti ciljevi i ideje zaokupljaju njihovu pažnju, što utiče na formiranje njihovih različitih stavova o različitim vrednostima i na njihovo različito ponašanje.

Naše društvo u tom pogledu nije ni po čemu izuzetak. U nas jeste proklamovana društvena svojina, ali ona još nije do kraja ostvarena. U sistemu društvene proizvodnje vlada još uvek veoma razuđena društvena podela rada,[1] pečat toj proizvodnji daje njen robni karakter,[2] a u pogledu nivoa razvijenosti materijalnih proizvodnih snaga još smo daleko od dana kada ćemo moći da na svoju zastavu zapišemo parolu — od svakoga prema mogućnostima, svakome prema potrebama. Svemu tome treba dodati i činjenicu da uz samoupravljanje, koje je osnov političkog sistema, postoji i ima značajnu ulogu i država. U takvim društvenim uslovima se još uvek objektivno zadržavaju elementi klasnosti našeg društva, koji se pokazuju u postojanju radničke klase — nesumnjivo konzistentne društvene grupe koja ima sve elemente važne za konstituisanje klase — jedinstveni

[1] »Podelom rada istovremeno je data i protivrečnost između interesa svih individua koje međusobno sarađuju . . . « (Marks, Nemačka ideologija, »Kultura«, Beograd, 1964, str. 30).

[2] »Konkurencija uzajamno izoluje individue i ne samo buržuje, već još više proletere, uprkos tome što ih i okuplja« (Marks, isto, str. 65).

cilj, »zajedničkog neprijatelja«, istovetan položaj u produkcionim odnosima, svoju političku organizaciju itd. — i drugih društvenih grupa koje doduše nisu konstituisane kao klase, ali po svom položaju u produkcionim odnosima ne pripadaju radničkoj klasi.

Za one ljude u našem društvu koji ne pripadaju radničkoj klasi može se reći da nisu homogena društvena grupa i već prema različitom položaju koji zauzimaju u produkcionim odnosima različito se i ponašaju. Jedni, čiji je položaj približno isti kao i položaj radničke klase, prirodno teže njenim interesima. To su u stvari njeni prirodni saveznici (npr. sitno seljaštvo, zanatlije i dr.). I oni u samoupravljanju vide jedinu šansu da nabolje promene svoj položaj u društvu i uprkos razlikama koje se objektivno pojavljuju u vezi sa nekim dnevnim, parcijalnim pitanjima, oni prihvataju osnovni put društvenog kretanja — samoupravni put izgradnje socijalizma.

Drugi, međutim, kao što su birokratija, tehnokratija i druge društvene grupe koje egzistiraju na nekoj vrsti monopola, objektivno se suprotstavljaju radničkom samoupravljanju, videći u njemu glavnu opasnost po sopstveni položaj. Naime, njihova životna logika je zasnovana na očuvanju bar postojećih pozicija (ako se one već ne mogu proširivati i učvršćivati), jer samo tako mogu uživati u privilegijama monopola, određenom vidu eksploatacije onih koji taj monopol ne poseduju. Radnici, međutim, putem samoupravljanja žele da te monopole dokinu, da dokinu sve uslove vlastite eksploatacije. Na tom terenu se, dakle, vodi još uvek žilava klasna borba, u kojoj radnici koriste sva raspoloživa sredstva za njeno što uspešnije vođenje. Interesi koje, prema tome, zastupaju ove društvene grupe su antisamoupravni oni su antagonistički suprotstavljeni interesima radničke klase i njenih klasnih saveznika.

O PLURALIZMU SAMOUPRAVNIH INTERESA UOPŠTE

Radnička klasa predvođena svojom avangardnom partijom bori se putem samoupravljanja za ostvarivanje svojih istorijskih ciljeva — za ukidanje eksploatacije i potčinjenosti, privilegija i monopola, jednom rečju za sopstveno oslobođenje. Ona, prema tome, razvija samoupravljanje kao svoju revolucionarnu samodelatnost, putem koje, etapu po etapu, korača ka tom svom istorijskom cilju. Tako se zapravo cilj koji izgleda daleko kroz samoupravljanje ostvaruje danas, tu pred nama, konkretno i stvarno, u skladu sa poznatom Marksovom mišlju da »Komunizam za nas nije stanje koje treba da se uspostavi, niti ideal kome

treba da se stvarnost saobrazi. Komunizmom mi nazivamo stvarno kretanje koje ukida i prevazilazi sadašnje stanje . . . «[3]. Radnici, dakle, u samoupravljanje ugrađuju i kroz njega ostvaruju svoje klasne interese. Dostizanje što višeg stepena razvoja samoupravljanja jeste stalno iznova postavljani cilj radničke klase. Interesi koji se ostvaruju u samoupravljanju i putem samoupravljanja jesu, prema tome, dugoročni interesi radničke klase.

U pokušaju da se pobliže odrede samoupravni interesi, u smislu u kome je o njima ovde reč, polazimo od toga da su najznačajnije one njihove grupe koje se formiraju po kriteriju nosilaca: pojedinačni, posebni i društveni. Svi oni » . . . egzistiraju uvek zajedno u protivrečnom jedinstvu koje se stalno narušava i stalno ponovo uspostavlja. Oni su međusobno uslovljeni i zavisni i istovremeno sukobljeni i povezani, ali uvek podjednako realni: niti je opšti interes zbir pojedinačnih i posebnih, niti su ovi deducirani iz njega«[4].

Pojedinačne (privatne, individualne, lične) interese ispoljava i izražava pojedinac, jedinka, individua u društvu, neposredno i nezavisno od drugih pripadnika društva. Nezavisno je njihovo ispoljavanje, ali njihovo zadovoljavanje ipak nije stvar samo jedinke koja ih ispoljava. Širina ostvarene društvene podele rada i stepen socijalizacije društva određuju prostor samostalnosti — što je šira društvena podela rada i dublja socijalizacija društva, to je i zavisnost zadovoljenja interesa pojedinca od njega samoga manja, i obrnuto. Prema tome, ovi interesi su pojedinačni samo po mestu gde se ispoljavaju, ali nikako po tome kako se i u kojoj zavisnosti zadovoljavaju.

Pojedinačni interesi su veoma pokretljivi, fleksibilni, oni su podložni neprekidnom gibanju, prelazeći čas iz jednog oblika u drugi, od jednog sadržaja do drugog. Čim se zadovolje na jednom nivou, izazivaju nove i šire potrebe, čim se zadovolje u jednom obliku, zahtevaju nove, zadovoljena jedna potreba otvara sijaset novih. Otuda su ovi interesi (i ne samo oni) pokretači ljudskih dela, zadovoljavanje ljudskih potreba i njihovo stalno proširivanje jeste jedan od najznačajnijih pokretača razvitka društva uopšte.

Mogući oblici deformacija pojedinačnih interesa su: egoizam, sebičnost, partikularizam, privatizacija.

Posebni interesi (grupni, kolektivni, lokalni) su svojstveni nekom od oblika organizovanja ljudi, kao što su: grupe ljudi (radne, porodične, političke verske, socijalne, nacionalne i dr.), kolektivi (radni, društveni, i sl.), teritorijalne zajednice ljudi (lokalna zajednica, mesna zajednica, opština, pokrajina, repu-

[3] K. Marks, isto, str. 34.

[4] Dr N. Pašić, Ideje, interesi, institucije, Institut za političke studije FPN, Beograd, 1976, str. 63.

blika). Posebni interesi su najčešće zbir pojedinačnih interesa koji se susreću od slučaja do slučaja i traju samo dok postoji misao njihovog okupljanja da bi se opet našli kada se za to pojavi neki novi, valjani razlog. To je, prema tome, zajednica srodnih ili istovetnih pojedinačnih interesa koji se udružuju radi lakšeg zadovoljavanja.

I ovi interesi su, kao i pojedinačni, podložni kolebanjima, ali po nešto manjim nego kod pojedinačnih. Naime, budući da se ovde radi o zajednici interesa, njihovo zadovoljavanje se ne ostvaruje tako brzo kao što se najčešće zadovoljavaju pojedinačni interesi. Da bi se zadovoljili neki od ovih interesa, potrebno je da stvara čitava generacija, pa je, prema tome, i njihovo gibanje bitno umerenije. I za ove interese, međutim, važi pravilo da čim se zadovolji neki od njih, on otvara nove i više potrebe, ali — što je za njih karakteristično — oni na taj način izazivaju i određeno prestrojavanje združenih nosilaca interesa. Neki od njih se zadovoljavaju dostignutim, nekim se dalje potrebe okreću u pravcu drugačijem nego većini itd., tako da dolazi do stalnog pregrupisavanja te zajednice interesa — jedni je napuštaju, drugi se pridružuju i tako uvek i iznova. Primera radi, pojedinac se udružuje sa drugima u radnu organizaciju samo dok je to uslov njegove egzistencije. Kad to prestane, on tu organizaciju napušta, odlazi u drugu ili se na neki način osamostaljuje. Pojedinac je zainteresovan za rad mesne zajednice dok mu ova služi za rešavanje različitih potreba u mestu stanovanja. Kad te potrebe ostvari, on se tu pasivizira, ali odlazi u sportsko društvo, na pecanje ili u lov.

Moguće deformacije posebnih interesa su: grupno-svojinsko zatvaranje, lokalizam, nacionalizam, separatizam i dr.

Društveni (opšti, opštedruštveni) interesi se ispoljavaju na nivou čitave društvene zajednice. Oni su, bez sumnje, najsloženiji i najkontroverzniji. Od kada postoji potreba za posredovanjem između različitih društvenih grupa i njihovih interesa, postoji i tendencija da se neki od tih interesa proglase za opštevažeće, svojstvene svim pripadnicima društva. Oni su često bili paravan za prikrivanje nekih posebnih, ličnih interesa ili interesa grupe koja zagovara taj opšti interes. Oni se često upotrebljavaju kao sredstva zamagljivanja onda kada se nema dovoljno valjanih argumenata da se obrazloži određeni zahtev, predlog ili odluka.

Nesumnjivo je, međutim, da u svakoj društvenoj zajednici mora postojati nekakva konvencija o određenim strateškim pravcima kretanja toga društva, sredstvima njegovog razvitka, nosiocima, metodama itd. Na taj način se konstituiše jedan zajednički, za sve pripadnike društva važeći interes kao mera i pravac usmeravanja i ravnanja svih drugih interesa. To svakako nije prosti zbir niti pojedinačnih, niti posebnih interesa. On iz njih proizilazi, ali ne kao rezultanta njihovog zbiranja, već kao njihov uzvišeni izraz. On je najčešće izraz vladajućih interesa najmoćnije društvene grupe u tom društvu, ali ne retko i kompromis interesa svih postojećih društvenih grupa. »... Širi društveni ciljevi moraju biti objektivizirani, dugoročno ekonomski zasnovani i društveno verifikovani. Oni ne mogu biti prosta rezultanta svih pojedinačnih interesa, već njihova sinteza . . .«[5].

Društveni interesi su po svojoj prirodi okrenuti budućnosti, oni se uvek postavljaju na jedan duži rok. Doduše, oni se ispoljavaju i u trenutku, u svakom istorijskom trenutku, ali je to mahom tek etapa, deo celine interesa koji će se ostvariti u nekoj bližoj ili daljoj budućnosti. Zbog toga su ovi interesi — ukoliko oni stvarno jesu opštedruštveni, ako predstavljaju sintetizovani izraz htenja svih pripadnika društva — stabilni, konstantni i nisu podložni čestim promenama i kolebanjima. Njihovo ostvarivanje se odvija u etapama, ali su te etape međusobno povezane, jedna iz druge proizilaze, smenjuju se u kontinuitetu, a ne ad hoc. Salto mortalle se odigrava tek revolucionarnim menama, tek onda kada se promene odnosi snaga u društvu i kad krunisani društveni interesi više ne budu prihvatljivi za novu društvenu klasu koja revolucijom dolazi na pijedestal opšteg poštovanja.

Pojedinačni i posebni interesi se mogu pojavljivati, zajedno ili odvojeno, kao širi i uži, neposredni, posredovani i posredni, konkretni i opšti, stvarni i imaginarni, trenutni (dnevni, tekući) i trajni (dugoročni, istorijski). Za društvene interese smo već rekli da su okrenuti budućnosti, te su, prema tome, po svojoj prirodi mahom širi, opštiji i dugoročni. Što se sadržaja tiče, sva ova tri interesa se ispoljavaju kao ekonomski, klasni, socijalni, materijalni, politički, nacionalni, kulturni, radni, verski itd.

SMISAO INTEGRACIJE SAMOUPRAVNIH INTERESA

Sistem samoupravne socijalističke demorkatije koji mi izgrađujemo zasniva se na čoveku, njihovim interesima i potrebama, težnjama i stremljenjima, htenjima i mogućnostima, a ne na nekom apstraktnom, »višem«, opštem, »državnom« ili kakvom drugom, maglovitom, od čoveka otuđenom interesu. To znači da mi težimo takvim društvenim uslovima u kojima

[5] S. Doronjski, Iz diskusije na XI kongresu SKJ.

će svaki pojedinac biti u mogućnosti da nesmetano izrazi sve svoje interese i da ih zajedno sa drugim interesima društva usaglašava i zadovoljava u skladu sa materijalnim i drugim mogućnostima. A ti interesi se kreću od elementarno egzistencijalnih, kao što su obezbeđenje uslova za stanovanje, ishranu, odevanje i sl.[6], za to je temeljna pretpostavka (i prema tome osnovni interes) stvaralački rad kao fundamentalna »generička« čovekova potreba. Iz toga onda pojedinac oseća potrebu da se kulturno uzdiže, da se leči, rekreira, da se odmara itd. Drugim rečima, čovek ima neprestani, nikad nezadovoljeni interes da unapređuje uslove svoga života, da ljudski bogatije i sadržajnije živi. U tom smislu za individualne interese se može reći da »... kad izviru iz realnih životnih uslova oni predstavljaju motivaciju i podsticaje udruženim radnicima da ostvaruju veći dohodak, produktivnost, poboljšavaju uslove svoga života i rada...«[7]

Pojedinac kao individua izražava određene interese kao proizvođač, a druge — često drugačije, čak suprotne — kao potrošač. Njegovi pojedini interesi su, prema tome, već međusobno sukobljeni, nalazeći se u procepu njegovog homo duplea. Ali ne samo zato. Pojedinac najčešće svoje potrebe zadovoljava tako što jedne nadređuje drugima, stvarajući na taj način neprestani sukob između onih koje se zadovoljavaju i onih koje zadovoljenje moraju da čekaju. Zatim dolazi njihov sukob sa interesima drugih pojedinaca — u okviru osnovne organizacije udruženog rada oko pitanja rada i raspodele rezultata rada, u mesnoj zajednici — u međusobnim odnosima oko uređivanja uslova života u toj zajednici, u sportskom društvu — oko politike društva, odnosno prema pojedinim njegovim članovima, uticaja na njegovo delovanje itd. Individua na jedan način misli kada pomaže, a na drugi kada mu treba pomoć, nejednake su njene potrebe kada je zdrava i kada je bolesna, kada je vesela i kad je tužna. Svu tu složenost svojih interesa pojedinac ispoljava u odnosu na druge jedinke, prema različitim njihovim grupama i zajednicama, prema određenim organizacijama i to kroz samoupravljanje, u okviru delovanja društveno-političkih organizacija, u samoupravnim organima društveno-političkih zajednica, u komunikaciji sa drugim individuama itd.

Približno je ista situacija i sa posebnim interesima koje ispoljavaju određene grupe pojedinaca organizovane u radne, teritorijalne, interesne ili neke druge zajednice. Više osnovnih organizacija udruženog rada u okviru radne organizacije se na-

[6] Iz toga ne proizilazi da je zadovoljavanje materijalnih interesa osnovni smisao čovekovog života, već njegov uslov.

[7] S. Doronjski: Iz diskusije na XI kongresu SKJ.

lazi u stalnoj utakmici koja će imati bolje uslove rada, modernija sredstva, koja će pre investirati, čiji će radnici pre dobiti stanove, koja će postići bolju produktivnost rada i bolje poslovne rezultate itd. Takva utakmica vlada i između radnih organizacija u okviru složenih organizacija udruženog rada, ali još veća kada se one samostalno pojavljuju na tržištu. Tada ta utakmica mahom poprima oblik konkurentske borbe za povoljniji položaj i veći uspeh na tržištu. Stanovnici jedne mesne zajednice u okviru opštine su u sukobu sa svima ostalima, jer iz postojećih ograničenih sredstava žele da za zadovoljenje svojih potreba dobiju najviše. Stanovnici jedne opštine se sukobljavaju sa drugima, jer žele da za sebe obezbede neke prednosti u regionalnom razvoju, u izgradnji komunikacija i sl. I tako sve do međunarodnih odnosa.

Posebni i pojedinačni interesi, međutim, ne egzistiraju sami i izolovani od interesa drugih individua i njhovih grupa te koliko god da nam izgledaju nezavisni, sasvim posebni, oni nose vrlo vidljiv pečat društvenosti. »U stvarnosti, posebni interes je već sam po sebi društveno uslovljeni interes i može biti ostvaren samo u uslovima koje društvo pruža i uz pomoć sredstava društvom ostvarenih, tj. on je vezan s proizvodnjom tih uslova i sredstava. To je interes privatnih individua ali njegov sadržaj, kao i oblik i sredstva ostvarivanja određeni su društvenim uslovima nezavisno od individua«.[8]

Primera radi, svaki pojedinačni radnik jedne osnovne organizacije udruženog rada ima sasvim određeno izražen interes da iz zajednički ostvarenog dohotka za sebe dobije što više. Takav interes imaju i svi drugi radnici te organizacije. Već time što oni svoj dohodak ostvaruju društvenim sredstvima kroz razmenu rada sa drugim pripadnicima društva i što taj dohodak ostvaruju zajednički — on nužno jeste društveni, te prema tome zadovoljavanje pojedinačnih interesa iz toga dohotka takođe mora biti društveni čin.

Iz svega toga očigledno proizilazi da se pojedinac u društvu ne može ponašati kao da živi izolovan, sam, nezavisan. U njegovo ponašanje nužno mora biti ugrađen kriterij društvenosti, on će prevashodno voditi računa o svojim interesima, ali tako da njima ne budu ugroženi društveni, jer se u ovim drugima nalaze uslovi zadovoljenja prvih, dakle njegovih ličnih. Ne mogu, prema tome, biti zadovoljavani pojedinačni, niti posebni interesi na jedan duži rok ukoliko se istovremeno ne zadovoljavaju društveni, ukoliko se sopstveni čin ne gleda kroz društvenu prizmu

[8] K. Marks, prema navođenju N. Pašića u knjizi »Interesi, institucije, ideologije«, str. 24.

[9] K. Marks, isto, str. 32.

Društveni interes, međutim, ne predstavlja nekakav neuhvatljivi, nevidljivi interes u kome pojedinac ne vidi »svoju korist«. U tom slučaju se za individue »... sve ‚opšte' ... uopšte javlja kao iluzorna forma zajedničnosti, one (individue) smartaju ovaj opšti interes njima ‚tuđim' i od njih ‚nezavisnim', kao neki opet sasvim poseban i naročiti opšti interes ...«[9]. Društveni interes nije to. On je prevashodno oplemenjeni izraz čovekovog dnevnog interesa i njegovih trajnijih životnih stremljenja, njegovih pojedinačnih interesa i njegovih zajedničkih potreba, konačno — njegovih konkretnih interesa i onoga što on ispoljava kao društveno, porodično, generičko biće — osećanje potreba i pripadnosti zajednici. »... Ovaj zajednički interes ne postoji samo u predstavi kao ‚opšti', nego najpre u stvarnosti kao međusobna zavisnost individua među kojima je izvršena podela rada«[10].

Ispoljavanje i zadovoljavanje pojedinačnih interesa jeste zato bitan uslov zadovoljavanja društvenih interesa. Na toj tački se može ustanoviti druge funkcije ovih dvaju interesa: nema realnih uslova za ostvarivanje društvenih interesa ukoliko se istovremeno ne ostvaruju pojedinačni, ukoliko iz onoga što je očiglednije i konkretnije ne proizilazi ono dalje, perspektivnije i zato nužno opštije. Društveni interesi proizilaze iz autentičnih interesa pojedinih pripadnika toga društva, ne kao odozgo nametnuti, po strani formirani, natureni već kao njihovi stvarni, konkretni, životni interesi.

MOGUĆI PUTEVI INTEGRACIJE SAMOUPRAVNIH INTERESA

Očigledno je da se u našem društvu ispoljava mnoštvo najrazličitijih interesa, različitih po nosiocima, sadržaju, obliku i mestu ispoljavanja, sukobljenih iz najrazličitijih, mahom objektivnih, ali i subjektivnih razloga. Iz toga je, takođe, očigledno da je neophodna njihova sinteza, povezivanje, usmeravanje u jednom društveno verifikovanom pravcu kako bi se obezbedilo funkcionisanje osnovnih društvenih zahteva i instituta da bi se razvitak društva kretao u pravcu koji najviše odgovara radničkoj klasi kao njegovoj osnovnoj socijalnoj snazi. Taj proces se svakako ne može ostvarivati prisilnim potiskivanjem jednih, drugih, ili svih zajedno, niti u stihijskom zadovoljavanju jednih na račun drugih interesa, a pogotovu ne u prepuštanju daljeg produbljivanja njihovih međusobnih sukoba i sudara.

[10] Marks—Engels, Rani radovi, »Naprijed«, Zagreb, 1973, str. 335.

Integracija različitih samoupravnih interesa u našem društvu ostvaruje se pod uticajem:

— samoispoljene potrebe za integracijom,
— zakonitog delovanja jedinstva suprotnosti i
— svesnih akcija revolucionarnog subjekta.

Jedan deo iz mnoštva različitih samoupravnih interesa usaglašava se bez posredovanja nekih snažnijih spoljnih faktora. To se odigrava pod uticajem objektivno spoznate nužnosti, kao rezultat sazrele svesti o potrebi razrešavanja sukoba između interesa, sazrele svesti o međusobnoj uslovljenosti njihovih pojedinih interesa, vekovima nagomilavane kulture odnosa među ljudima, pod uticajem stalnog razvoja materijalnih proizvodnih snaga itd. Pojedincu ipak ne treba niko da bi on pomirio svoje dvojno biće: proizvođača i potrošača. Najčešće mu ne treba posrednik ni onda kada treba da štedi da bi osigurao svoju materijalno stabilniju budućnost. Radnici se relativno lako dogovaraju o interesima za koje je očigledno da svima idu u prilog, komšije bez mnogo buke urede svoje inetrese oko održavanja čistoće u zajedničkoj zgradi, i tome slično.

Moglo bi se tvrditi da ovakav način objedinjavanja različitih interesa predstavlja prototip, obrazac autentičnosti jer dolazi kao rezultat svesne volje, iz čovekovih osećanja uzajamnosti i međusobne povezanosti. Konačno, u meri u kojoj radničko samoupravljanje postaje praksom svih radnika, u onoj meri u kojoj samoupravno odlučivanje prerasta u stvarno izražavanje autentičnih interesa učesnika u njegovom ostvarivanju, i ono jeste samodelatnost »udruženih proizvođača koji racionalno uređuju svoj promet s prirodom dovode ga pod svoju zajedničku kontrolu umesto da on njima gospodari kao neka slepa sila«[11].

Ono što je, međutim, potrebno ovde imati na umu jeste da stihijno delovanje ovih osamostaljenih uslova integracije različitih interesa može lako dovesti do ozbiljnih društvenih deformacija, kao što su partikularizam, sebičnost, grupno-svojinsko ponašanje itd. Zato je uz stalno podsticanje integracije interesa, koja izvire iz »srca ljudi«, istovremeno potrebno razvijati i odgovarajuće uslove koji onemogućavaju različite oblike njenog deformisanja.

Znatan deo sukoba različitih samoupravnih interesa se razrešava pod dejstvom zakona jedinstva suprotnosti, gde se iz različitih suprotnih interesa rađa objektivna potreba za njihovim jedinstvom. Pokažimo to primerom.

Svaki pojedini radnik jedne osnovne organizacije udruženog rada ima objektivno izražen interes da iz zajednički ostva-

[11] K. Marks, Kapital, III tom.

renog dohotka za sebe dobije što više, jer je to uslov da u većoj meri zadovolji svoje raznovrsne potrebe. Takav interes ispoljavaju i svi ostali radnici te osnovne organizacije. Svi oni, međutim, mogu uzeti samo onoliko koliko su zajednički i svako od njih pojedinačno doprineli stvaranju zajedničkog dohotka. To znači da se granice ostvarivanja tih njihovih interesa nalaze u okviru ostvarenog dohotka. Kad bi veličina dohotka bila ravna ili veća od njihovih potreba, u tom slučaju bi svako uzimao koliko mu treba i — sukoba ne bi bilo. Međutim, pošto se ta jednačina još nigde u svetu pa ni kod nas ne ostvaruje, između učesnika u stvaranju zajedničkog dohotka nužno dolazi do sukoba oko toga ko će iz njega više zahvatiti. Ostvareni dohodak je, prema tome, poligon za sukobljavanje različitih interesa, ali i jedini okvir u kome se oni mogu razrešiti i usaglasiti. Kako?

Postoje najmanje dve mogućnosti. Jedna je da jedni, zahvatajući iz zajedničkog dohotka neopravdano više, svoje potrebe zadovoljavaju na višem nivou na račun drugih, pri čemu se sukob njihovih međusobnih interesa rešava samo trenutno (dakle ne rešava se), dok se trajno još više produbljuje. Druga mogućnost je da se svi zajedno organizuju da prošire granice dohotka, tj. da bolje rade i više proizvode, pa da na taj način stvore uslove za uvećano zadovoljavanje potreba svih. Povećanje dohotka se može ostvariti na dva načina: povećanjem količine i kvaliteta rada i putem tržišnih transakcija. Pošto se na tržištu ne povećava društveno bogatstvo (nego samo u proizvodnji), to sa stanovišta razrešavanja sukoba interesa na nivou čitavog društva nema druge alternative do povećanja efikasnosti društvenog rada, a to će reći — bolje organizacije, veće produktivnosti, pravednije raspodele itd. Dolazimo, dakle, do značajne dijalektičke zakonitosti da se iz sukoba različitih interesa dolazi do jedinstva cilja. Iz interesa svakoga pojedinca da iz zajedničkog dohotka zahvati što više proizilazi njihov zajednički interes da taj dohodak učine što većim.[12]

Međutim, i ovde je prisutan isti problem kao i malopre. Stihijno delovanje ove zakonitosti teško da može škoditi stvarnoj integraciji ukupnih interesa. Pre bi se čak moglo reći da bi njeno osamostaljeno delovanje vodilo u dalje razjedinjavanje, produbljivanje jaza između pojedinih društvenih grupa, njihove međusobne konkurentske borbe itd.

Izražavanje, konfrontacija, samoupravna sinteza i usmeravanje različitih samoupravnih interesa nije moguće bez samoupravno organizovane radničke klase kao osnovnog socijalnog nosioca revolucionarnih društvenih procesa, niti bez političkih

[12] Po analogiji, ovaj se primer može izvesti na bezbroj drugih nivoa i sadržaja, pod uslovom, naravno, da se držimo njegovih osnovnih principa.

organizacija kao oblika organizovanja klase.[13] Prema tome, radnička klasa samoupravno organizovana u udruženom radu mora se pojavljivati kao glavna društvena snaga u funkciji tumačenja, usaglašavanja i usmeravanja različitih samoupravnih interesa. Samo je ona ta revolucionarna snaga sposobna da iznalazi i osigurava dijalektičko jedinstvo pojedinačnih, posebnih i društvenih, neposrednih i dugoročnih interesa koji se u društvu ispoljavaju. Usklađivanje protivrečnosti koje se susreću u stvaranju tog jedinstva i u njemu samome pretpostavlja svesnu akciju revolucionarnih snaga društva. Ono je, pre svega, delo same samoupravno organizovane radničke klase i njene revolucionarne avangarde. Svesnom kontrolom nad kretanjem procesa u proizvodnji i u čitavom društvu savlađuje se opasnost od osamostaljivanja pojedinih procesa u sile iznad društva, u kojima je nametnuta međusobna borba interesa uvek poređala nadmoćnost jednih nad drugima, a time i nadmoć i prevlast jednih ljudi nad drugima.

Usaglašavanje različitih samoupravnih interesa i razrešavanje na njima nastalih sukoba mora biti demokratska konfrontacija pre svega argumenta, a ne pojedinaca ili grupa. Ono mora voditi jedinstvu, a ne daljem produbljivanju sukoba. Taj demokratski proces mora biti i dovoljno efikasan da se ne bi protezao unedogled, da ne bi stvarao prostor za upliv nekih drugih, nesamoupravnih interesa i nedemokratskih metoda. Iskustva jugoslovenskih radnika koja oni stiču iz samoupravljanja i primenjuju u samoupravljanju u tom pogledu pokazuju izvanredne prednosti. Samoupravna praksa je u suštini jedan permanentni proces usaglašavanja i razrešavanja sukoba različitih samoupravnih interesa, neprekidni niz akcija koje radnička klasa pre-

[13] »U ... raspravama treba da učestvuju i komunisti i da se ravnopravno sa drugima bore za svoje stavove i donošenje najprogresivnijih rešenja. Samo na taj način se može iz mnoštva različitih, pa i protivrečnih interesa — koji se u našem samoupravnom sistemu slobodno izražavaju i usklađuju — dolazi do zajedničkih rešenja koja će biti na liniji opšteg napretka« (Tito, Referat na XI kongresu SKJ, Dokumenti, str. 52). »... Zadatak Socijalističkog saveza radnog naroda je demokratsko povezivanje organizovanih snaga socijalističke društvene svesti sa aktivnošću samoupravljača i njihovim samoupravnim zajednicama, kao i u njihovim delegacijama i delegatskim telima u društveno-političkim zajednicama. Na taj način je i Socijalistički savez, pored delegatskog sistema, jedan od najznačajnijih oblika demokratske koncentracije, integracije i sinteze onih političkih interesa koji se ispoljavaju u samoupravnim zajednicama, i u njihovim udruženjima kao vid i deo njihovih samoupravnih interesa.« (E. Kardelj, Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, str. 193).
»... Sindikat ... vodi upornu borbu za samoupravna prava radnika i njihove neposredne interese i za zajedničke, odnosno dugoročne interese radničke klase u celini i svih radnih ljudi ... jedan od glavnih zadataka sindikata (je) da povezuje zajednički interes klase sa parcijalnim interesima radnika i njihovim samoupravnim zajednicama« (isto, str. 200. i 203).

duzima sa ciljem da se ti interesi usmere u jedinstvenom pravcu — u pravcu stvaranja društva sloboda i jednakosti.

Konkretni istorijski oblik u kome se ostvaruje integracija različitih samoupravnih interesa u našem društvu jeste delegatski sistem, »... oblik samoupravne i demokratske integracije društva, koja je sposobna da izrazi kako današnje interese i potrebe čoveka i pojedinih njegovih zajednica interesa i društva u celini tako i progresivne dugoročne ciljeve razvoja socijalističkog društva i puteve i sredstva neophodna za njihovo ostvarivanje.[14]

[14] E. Kardelj, isto, str. 144.

»Revolucionarne promene su korenite promene i kao takve ne mogu se zasnivati na parcijalnim promenama oblika i sadržaja obrazovne delatnosti, već na promeni ukupnosti odnosa unutar obrazovne delatnosti i procesa između ove i ostalih, a naročito ekonomske delatnosti.«

Spasoje Bjelica

USMERAVANJE OBRAZOVANJA KAO VID USMERAVANJA RADA

Dosadašnja istorija usmeravanja u obrazovanju poznaje organizovanu akciju na planu profesionalne orijentacije i selekcije polaznika pojedinih oblika obrazovanja, gde se nastojalo da se, na osnovu poznavanja pojedinih motiva, želja, ličnih opredeljenja i karakteristika ličnosti, pruži pomoć deci i omladini u izboru zanimanja i poziva i da se na osnovu toga, postignutih rezultata i postojeće mreže i kapaciteta obrazovnih ustanova izvrši selekcija tog dela ljudskog potencijala. Ova vrsta profesionalnog usmeravanja nije dala očekivane rezultate, i to ne zbog prisustva ozbiljnijih nedostataka u postupku koliko zbog toga što je ostvarivana u odsustvu drugih oblika usmeravanja u jednom kompleksnijem sistemu i procesu obrazovanja. Tako usmereni pojedinci ili nisu mogli da nastave odabrani oblik i nivo obrazovanja ili im on nije pružio sve ono što su očekivali, tako da i onaj mali deo koji je bio obuhvaćen ovim načinom usmeravanja (računa se da oko 15% školske populacije ima potrebu i obuhvaćeno je tim načinom usmeravanja) da zaključi da je bilo koristi od te orijentacije. Usmeravanje kao profesionalna orijentacija nije moglo dati veće rezultate zbog toga što su ciljevi prema kojima su orijentisani pojedinci bile tradicionalne profesije, tradicionalne obrazovne institucije i obrazovni sadržaji i škola i diploma, kao jedini kanal društvene pokretljivosti i društvene vrednosti, kao pretpostavka za uključivanje u postojeću podelu rada i posledice koje ona nosi.

»U savremenom društvu, u uslovima kada su već nastale promene u karakteru rada i sadržaju radnih zadataka koje pojedinci obavljaju i realizuju u procesu svekolikog rada — pora-

stao je i značaj obrazovanja za rad i istovremeno profesionalne orijentacije, u odnosu na prethodne periode ljudske istorije, u kojima su takođe, od pojave društvene podele rada, postojali i određeni postupci pripreme za učešće u pojedine — jednostavne ili, pak, složene — radne procese«.[1]

Drugi, potpuno autonomni oblik usmeravanja u obrazovanju, ako se tako može reći, odlikovao se administrativnim određivanjem vrste obrazovnih institucija, sadržaja i metoda obrazovnog rada sa čvrstom tradicionalnom strukturom i pravilima ponašanja, odvojen od procesa profesionalne orijentacije i njenih okvira, a takođe odvojen od sistema planiranja i usmeravanja rada i sredstava u drugim, a pre svega u privrednoj delatnosti. Ovo usmeravanje je imalo kao pomoćne metode selekciju prijavljenih polaznika na osnovu raspoloživih kapaciteta i kadrova, klasifikaciju na osnovu savladavanja tradicionalnog obrazovnog sadržaja i vrednovanja pojedinih sadržaja s obzirom na klasni i tradicionalni pristup u vrednovanju pojedinih uloga, položaja i ugleda u podeli rada, kao i uvođenje novih profila obrazovnih ustanova, sadržaja ili metoda rada. Insistiranje na očuvanju institucionalne strukture sve pokušaje usmeravanja obrazovanja u ovoj osnovnoj sferi, svaku društvenu akciju, svodilo je na određene parcijalne, uglavnom organizacione promene gde se gubio smisao usmeravanja.

»Pri razmatranju složene problematike profesionalne orijentacije kao stručne, naučne, kontinuirane, stalne organizovane i društvene aktivnosti u socijalizmu — u kontekstu marksističkog shvatanja čoveka kao društvenog bića — mora se poći od naučnih dostignuća određenih disciplina: sociologije, pedagogije, psihologije, ekonomije, medicine, andragogije itd. kako bi se, pre svega, afirmisalo saznanje o tome da svi ljudi nisu podjednako sposobni za obavljanje pojedinih radnih operacija, zanimanja i slično, ali da nema nesposobnih ljudi koji ne bi na ovaj ili onaj način — izvršavali društvene zadatke. Zato izbor životnog zanimanja ne može biti trenutni akt, isključivo »epizoda« pojedinaca, otrgnuti detalj životnog delovanja, već sistematski i planski razvoj ličnosti od detinjstva pa sve do relativnog završetka radnog veka. Dakle, taj složeni proces obuhvata ličnost u potpunosti, ukazuje na različite stvarne mogućnosti na nivou sposobnosti i društvenih potreba za kadrovima«.[2]

Nesklad koji se javio na relaciji potreba za adekvatnijim i celovitijim sistemom obrazovanja, kojim će se adekvatnije usmeravati ne samo novi kadrovi već i adekvatnije koristiti postojeći i podizati nivo stručnosti rada angažovanog u proizvodnji

[1] Dr Danilo Ž. Marković, Sociologija rada, Četvrto izdanje, »Savremena administracija«, Beograd, 1977, strana 271.
[2] Dr Danilo Ž. Marković, »Sociologija rada«, Četvrto izdanje, »Savremena administracija« Beograd, 1977, strana 272.

rodio je potrebu za novim vaninstitucionalnim oblicima obrazovanja i usklađivanjem tih oblika sa potrebama, postojećim institucionalnim oblicima i perspektivom obrazovanja kao društvene delatnosti. Ovaj oblik usmeravanja, iako je nastao kao rezultat pokrivanja nedostataka postojećeg sistema obrazovanja sa prvenstvenim ciljem da zadovolji potrebe za nedostajućim kadrom i podigne nivo stručnosti rada, vremenom je primio neke negativne karakteristike tradicionalnog obrazovnog sistema, a da pri tom nije razvio neke zaštitne mehanizme koje ovaj ima. Naime, od cilja da se savladaju novi obrazovni sadržaji i obezbede novi i adekvatniji profili kadrova, cilj se pretvara u borbu za dobijanje diplome kao institucionalnog obeležja putem koga se i mimo rezultata rada može obezbediti odgovarajuća, a pre svega vertikalna društvena pokretljivost, što je u velikoj meri obezvredilo smisao i značaj ovakvog oblika usmeravanja.

Kao rezultat zaostajanja obrazovanja i neadekvatnosti pojedinih društvenih intervencija javila se potreba za celovitijom akcijom usmeravanja ukupnog procesa obrazovanja i potpune reorganizacije obrazovnog sistema. U vezi s tim, postavlja se pitanje sadrži li takvo usmeravanje obrazovanja sve nužne polazne pretpostavke koje treba da ima jedan celovit sistem usmerenog obrazovanja, odnosno akcija usmeravanja; stvaraju li se paralelno potrebni uslovi koji će omogućiti ostvarivanje takvog usmeravanja; koji se rezultati i posledice očekuju, daje li dosadašnja akcija usmeravanja očekivane početne rezultate i koje se sve promene mogu u početnom stadijumu smatrati vrednim napora i očekivanja preduzete akcije.

»Međutim, ostvarivanje ovog prava na slobodu obrazovanja u smislu slobode izbora zanimanja ima svoje granice kako u stepenu razvoja proizvodnih snaga, tako i u sferi društvenih odnosa, odnosno u još uvek nepovoljnoj profesionalnoj pokretljivosti. Naime, još uvek preovlađuje proces diferencijacije u profesionalnoj podeli rada i samo u pojedinačnim grupacijama prisutni su začeci procesa integracije u univerzalnije vrste profesija. Ovakva diferencijacija profesija u uslovima postojanja socijalnih slojeva u jugoslovenskom društvu, može da doprinese (i doprinosi) reprodukovanju socijalno-ekonomskih razlika«.[3]

Dosadašnji sistem obrazovanja je ispoljio naročito jednu svoju slabu stranu, koja u centru pažnje postavlja klasno pitanje i klasnu orijentaciju pri traženju načina usmeravanja. Naime, pored toga što obrazovanje ne pruža potreban broj, profil i obrazovni nivo kadra koji traži udruženi rad, sistem obrazovanja ne obezbeđuje u dovoljnoj meri socijalnu sigurnost pojedinim kategorijama polaznika, nije pogodan za razvijanje odgovarajućih

[3] Dr Danilo Ž. Marković, Sociologija rada, Četvrto izdanje, »Savremena administracija« Beograd, 1977, strana 273.

oblika društvene pokretljivosti, mada je po prirodi stvari najpogodniji kanal usmeravanja i ostvarivanja horizontalne i vertikalne društvene pokretljivosti.

Godinama se o problemu reforme obrazovanja vode diskusije, planiraju i pokreću široke društvene akcije, a da se pri tom ne postižu odgovarajući rezultati, posle čega slede zaključci da ova društvena delatnost po svojim karakteristikama, dinamičnosti, a naročito adekvatnosti, ne prati ostale, a pre svega ekonomsku delatnost i razvoj društvenih odnosa u celini u našem društvu.

Razumljiva je potreba i nastojanje da se obrazovna delatnost i sistem obrazovanja stručnog i radnog osposobljavanja ljudskog potencijala cele zajednice mora uskladiti sa karakteristikama ostalih društvenih delatnosti i društvenih odnosa, ali, takođe, treba da bude prisutno saznanje da ova delatnost ima određenih specifičnosti i da se njen razvoj mora usklađivati sa tim specifičnostima. Istorija poznaje vrlo različite načine i intenzitet razvoja privrednih i neprivrednih delatnosti, kako sa stanovišta podele rada i ostvarivanja radne aktivnosti uopšte, tako i sa stanovišta razvoja sredstava za ostvarivanje ovih delatnosti. Tehnologija rada i sredstava u vanprivrednim delatnostima se sporije i na specifičan način menja, što dovodi do toga da se u uslovima dinamične tehnologije u privredi stvara utisak o stanju zaostajanja u vanprivrednim delatnostima, pa i u obrazovanju. Zanemarivanje razlika koje postoje u prirodi ovih delatnosti može da dovede do prihvatanja nerealnih mera za njihov ubrzan razvoj ili da se donosi zaključak o neprihvatljivom zaostajanju i neefikasnosti preduzetih mera.

Pošto su obrazovanje, stručno i radno osposobljavanje, izvorni elemenat proizvodnje i čine vezu između rada i sredstava u procesu proizvodnje, nesklad u karakteristikama i stepenu razvoja obrazovanja i privredne delatnosti bitno utiče na uravnoteženost i uzajamno podsticanje ovih elemenata i smanjuje mogućnost reprodukcije.

Prevazilaženje ovih protivrečnosti nužno nameće potrebu revolucionarne promene u oblasti obrazovanja, pošto se jedino na taj način vekovima izgrađivan sistem obrazovanja može kvalitativno izmeniti. Revolucionarne promene su korenite promene i kao takve ne mogu se zasnivati na parcijalnim promenama oblika i sadržaja obrazovne delatnosti, već na promeni ukupnosti odnosa unutar obrazovne delatnosti i procesa između ove i ostalih, a naročito ekonomske delatnosti. Smisao i osnova takvih promena se obezbeđuje samo ako se obrazovanje posmatra kao sastavni deo društvenih odnosa koji nastaju u oblasti udruživanja rada i društvene podele rada, pošto obrazovanje i predstavlja sadržaj rada uzet u apstraktnom smislu reči, a u isto vreme je jedan od elemenata od koga zavise pojedini oblici

podele rada. Opredeljivanje za korenite promene u obrazovanju u smislu njegovog povezivanja i izvlačenja iz društvenih odnosa u oblasti udruživanja i podele rada u zamenu za dosadašnje insistiranje na promenama institucionalnih oblika obrazovanja vraća radu jednu od njegovih suština, daje obrazovanju karakter rada i omogućuje da se takav rad može udruživati i daje mogućnosti prevazilaženja oblika otuđenja koje nose pojedine forme društvene podele rada.

Teorijske pretpostavke koje daje Ustav SFRJ u vezi sa povezivanjem rada, obrazovanja, društvene podele rada i razvitka slobodne i svestrane ličnosti čoveka na osnovama ove povezanosti stvorile su mogućnosti da se mogu preduzeti korenite mere u pogledu sinhronizacije razvoja obrazovanja sa ostalim, a naročito ekonomskom delatnošću. Smisao ovih problema sadržana je u sveukupnosti problematike koja se danas razrešava u okviru opštedruštvene akcije na realizaciji koncepcije usmerenog obrazovanja. Usmereno obrazovanje je, sa tog stanovišta, način prevazilaženja dosadašnjih parcijalnih pokušaja da se putem promena u institucionalnoj, programskoj i kadrovskoj sferi reši pitanje adekvatnosti obrazovanja i obrazovne delatnosti.

Usmereno obrazovanje je tek usvojena dugogodišnja programska orijentacija sa osnovnim zadatkom da obrazovanje učini adekvatnim savremenim uslovima i društvenim odnosima i da mu vrati funkciju razvijanja inicijative u podeli i humanizaciji rada, te u stvaranju celovite ljudske ličnosti. Da bi se taj zadatak ostvario, podrazumeva se ostvarivanje sledećih konkretnijih zadataka:

— raskidanje sa tradicionalnim shvatanjem da je obrazovanje, uglavnom ili pretežno, jedan od perioda u razvoju ličnosti, što znači shvatiti da se tim radnim procesom permanentno obuhvataju sve društvene kategorije nezavisno od starosnog doba ili mesta u podeli rada;

— usmeravanje svih subjekata i objekata na osnovama dijalektičke povezanosti i uzajamnosti, a putem pravila, programa i akcija kako bi se obezbedilo da usmeravanje u obrazovanju u isto vreme polazi kako od individualnih karakteristika, opredeljenja, motivacija pojedinaca koji treba da budu obuhvaćeni procesom obrazovanja, što je do sada bio predmet profesionalne orijentacije i selekcije, tako i od usmeravanja sadržaja programa, profila, kadrova i institucija koje vrše obrazovnu delatnost ka potrebama koje nastaju u oblasti udruživanja, podele i razmene rada, kao i usmeravanja područja gde će se koristiti novi obrazovni sadržaji da se pripremaju za korišćenje od strane kadrova novih profila i nivoa stručnosti u cilju podizanja nivoa stručnosti rada, udruživanja kvalitetnijeg rada i razvijanja takvih oblika podele rada čiji dalji razvoj neće negativno uticati na proces humanizacije rada;

— stvaranje uslova da se obrazovni proces većim stepenom svesnog društvenog usmeravanja stavlja u funkciju socijalne politike, ostvarivanja socijalne sigurnosti, adekvatne društvene pokretljivosti, solidarnosti i uzajamnosti radnih ljudi i građana;

— usmeravanje u obrazovanju postepeno postaje sredstvo putem koga radnička klasa treba da obezbedi sebi takve uslove idejnog, stručnog i radnog obrazovanja i osposobljavanja koji će joj omogućiti ne samo da izbegne opasnost u pogledu zaostajanja u podizanju nivoa stručnosti rada, što bi se odrazilo na njeno mesto u podeli rada, u korišćenju informacija i inovacija, već i da stvori uslove sopstvene proširene reprodukcije angažujući, putem obrazovanja, kadrove iz ostalih društvenih slojeva, a podizanjem nivoa sopstvene stručnosti, nivoa stručnog rada, da prevaziđe osnovne protivrečnosti društvene podele rada čiji je direktni proizvod i, na taj način, ukine sebe kao klasu.

Iz svega navedenog proizilazi da se društvenim usmeravanjem celokupnog procesa obrazovanja mogu uspešno prevazići problemi klasno usmerenog obrazovanja samo pod uslovom da se to usmeravanje ostvaruje kao celovit proces. Takvim procesom će se obuhvatiti dosadašnji zadaci profesionalne orijentacije i selekcije, zadaci razvoja pojedinih institucionalnih oblika srednjeg, višeg i visokoškolskog usmerenog obrazovanja, zadaci permanentnog obrazovanja i obrazovanja iz rada i uz rad. Takvo usmeravanje, međutim, podrazumeva ne samo svesno usklađivanje ličnih zahteva i potreba sa postojećim i novim formama i sadržajima obrazovanja sa opštedruštvenim potrebama već i usmeravanje i kontrolu društvenih odnosa, pravila i vrednosti koji su različitog smera i intenziteta u funkciji uslova pojedinih oblika, nivoa i zadataka usmerenog obrazovanja.

U okviru globalnog problema koji razmatramo kao posebno značajan se javlja problem adekvatnosti obrazovnog sistema sa stanovišta reprodukcije radničke klase i društvene pokretljivosti njenih članova. Već duže vreme se oseća slab interes polaznika za određena radnička zanimanja, odnosno za škole koje pripremaju kadrove za ta zanimanja, i to pre svega zbog toga što su se te škole i zanimanja nalazili na nižoj lestvici vrednovanja, no što su škole i zanimanja neproduktivnog karaktera. Takve škole su bile namenjene deci najnižih slojeva radničke klase i najnižih slojeva zemljoradnika, odnosno drugih kategorija stanovništva sličnog socijalnog statusa. Zato je i bio prisutan problem obezbeđenja proširene reprodukcije radničke klase, problem regrutovanja pripadnika neradničkih slojeva za radnička zanimanja ili društvenog pomeranja naraštaja radničke klase ka poslovima i društvenim statusima drugih društvenih slojeva. Nejednake polazne mogućnosti u korišćenju postojećih obrazovnih institucija, nejednaki realni uslovi za nastavljanje

školovanja na srednjem, a naročito na višem i visokom obrazovnom nivou pojedinih kategorija i slojeva radničke klase i njima, po statusu, sličnih slojeva i u odnosu na druge slojeve i stepen zainteresovanosti tih slojeva za produktivna zanimanja doveli su do toga da sistem obrazovanja, iako je po proklamovanim načelima otvoren i jednako dostupan za sve, postane zatvoren za pojedine kategorije stanovništva.

Prevazilaženje ovih negativnih karakteristika postojećeg obrazovnog sistema, putem usmeravanja obrazovnog procesa, je moguće ako taj proces bude celovito i dugotrajno usmeravan sa pozicija humanizacije rada putem obrazovanja i emancipacije radničke klase u okviru te humanizacije. Ostvarivanje ovog zadatka usmeravanja obrazovanja je moguće samo ukoliko se permanentno obezbeđuju potrebni društveni uslovi u oblasti udruživanja, razmene i podele rada, sistema nagrađivanja i sistema vrednosti koji se u okviru tih odnosa izgrađuje.

Iz ovako složene problematike, koja nastaje u okviru ostvarivanja zadataka usmeravanja obrazovanja ka navedenim ciljevima u cilju potpunijeg proučavanja, potrebno je izdvojiti samo određena pitanja, s tim što će se ona neprestano dovoditi u vezu sa problematikom kako se ona u celini ispoljava. Ta pitanja se moraju vezati za kraće vremenske intervale, za područje koje se može posmatrati relativno samostalno i za određene aspekte problema koji su posebno zanimljivi zbog aktuelnosti, strategije akcije ili proučavanja i rešavanja određenih pitanja sa kojima su u nekoj značajnijoj vezi.

Pošto se na području SAP Vojvodine ove godine posle upisa prvog razreda usmerenog srednjeg obrazovanja, sa nestrpljenjem očekuju prvi rezultati, vrlo interesantno je utvrditi u kojoj meri se za period od dve godine i delovanja sistema usmerenog srednjeg obrazovanja ostvaruju početni rezultati i koji se problemi u vezi s tim javljaju. Pored toga što se na ovom području može posmatrati delovanje sistema usmerenog obrazovanja sa stanovišta njegovih karakteristika, ovo područje je interesantno i za ispitivanje sa stanovišta ostvarivanja veze između usmeravanja obrazovanja i uslova i karakteristika ostvarivanja socijalne sigurnosti i društvene pokretljivosti tim putem, kao i uloge usmeravanja obrazovanja na rešavanje klasnog pitanja reprodukcije i emancipacije radničke klase. Sa tog stanovišta ovo pitanje je posebno interesantno zbog toga što Vojvodina, zbog strukture privrednih aktivnosti, a naročito položaja koji ima poljoprivreda, predstavlja interesantno područje reprodukcije radničke klase iz slojeva zemljoradnika, a naročito stvaranja jedne posebne kategorije radničke klase unutar poljoprivrede kao produktivne delatnosti.

Utvrđivanje veza između usmeravanja koja se vrše u obrazovanju, naročito u srednjem obrazovanju, i karakteristika dru-

štvene pokretljivosti, reprodukcije i emancipacije radničke klase ovog momenta ima višestruki saznajni i praktični značaj. Time se proučavanjem obuhvataju osnovni društveni činioci sociološke karakteristike usmeravanja obrazovanja i potrebni društveni uslovi koji predstavljaju osnovu za celovitije usmeravanje. Vrši se snimanje stanja na početku uvođenja pojedinih oblika usmeravanja u obrazovanju i prve posledice koje iz toga slede, na osnovu čega se može ukazati na mere koje treba da obezbede kontinuirani tempo ostvarivanja započete društvene akcije.

»Suprotno namerama sektaških pokreta, crkve uvek nanovo vrše preintegraciju religioznih pokreta i gledišta koji teže prevazilaženju partikularnosti u definitivno odobravanje generičnosti po sebi, pod pretpostavkom da nije došlo do jednostavnog nasilnog istrebljenja ovih sekti.«

Đerđ Lukač

IDEOLOŠKE TAČKE GLEDIŠTA OTUĐENJA

RELIGIJA KAO OTUĐENJE*

Bilo je potrebno da ovu stranu velike umetnosti izložimo malo podrobnije kako bismo bacili svetlost na važnu ontološku suprotnost između »neistinitosti« velike umetnosti i »istinitosti« najautentičnijih religioznih doživljaja. Neosporno je da učenja značajnih ličnosti religije imaju pred očima uvek već-ne-partikularnog čoveka, generičnost za sebe. Oni ovo često čine na radikalno beskompromisan način i u tome se krije uzrok činjenice da na svoje savremenike deluju snagom fascinacije, što — naravno samo povremeno — važi i za potomstvo. Utoliko se, prema tome, čini da je Fojerbah u pravu sa svojom paralelom koja gotovo da znači poistovećivanje. Stvarna bivstvena razlika koja se pojavljuje prilikom upoređivanja koje teži spoznaji istine izgleda na prvi pogled manja, ali, ako je dublje proučimo, uočavamo da ona povlači za sobom vrlo dalekosežne posledice. Suštinu ovog utvrđivanja distinkcije mogli bismo sažeto da izrazimo sledećim rečima: religiozno učenje, religiozni apel koji podstiče na prevladavanje partikularnog čoveka preskače — u pretežnoj većini slučajeva čini to svesno — društveni momenat ovoga kretanja, i proces koji se na ovaj način formira smatra procesom koji se dešava isključivo u duši (eventualno uz kosmičku pozadinu); u toku ovog procesa transcendentni božanski princip nastanjen u čoveku odnosi pobedu nad momentima čiste stvorenosti, nad zemaljskim, telesno-društvenim aspektima čo-

* Nastavak prevoda iz knjige »O ontologiji društvenog bitka« (A társadalmi lét ontológiájáról), Budimpešta, 1976, knjiga druga, str. 700—713.

vekovim. Asketske momente sada nećemo uzimati u obzir. »Mada je duša gotova, ali telo je nejako« kaže Isus u Getsemanu. A mi ovo spominjemo samo stoga što se već i time dešava jedno pomeranje akcenta u odnosu na umetnost: umetnost pobeđuje partikularnost svojom potpunošću, u celovitom fizičko-društvenom čoveku; u religiji se integralni čovek cepa na jedan duhovni i na jedan telesni deo, pri čemu ono prethodno ima svoje poreklo u transcendenciji, osećajući se tamo kod svoje kuće, dok je ovaj drugi deo čovekov okovan za svoj biološki-društveno determinisani životni domen. (Sa ovom konfrontacijom nikakve veze nema zemaljsko-etički konflikt koji se sastoji u tome da li će se čovek odvažno predati nekoj stvari za koju se bori, ili će da utekne kukavički; kukavičluk je isto tako opšteljudsko osećanje te kao i njegova suprotnost hrabrost ne može da bude nadbiološka, pa čak ni naddruštvena osobina.)

Ali kao posledica ovog konfrontovanja nastaje situacija da intencije koje su usmerene iznad nivoa partikularnosti gube svoje korene koji sežu u svagdašnji konkretni društveno-istorijski bitak, a gubi se takođe i njihova povezanost sa tim bitkom. Ma koliko duboko da je isprepletena sudbina duše koja teži da se oslobodi svoje partikularnosti sa sudbinama drugih ljudi, njeno se uzdizanje ipak odvija u društveno bezvazdušnom prostoru koji je u najboljem slučaju potpuno indiferentan sa tačke gledišta suštine ovih postupaka. Stoga ono »Dajte caru carevo« može misaono-osećajno da odvede dalje od sfere uske individualne privatne egzistencije i partikularnosti samo u senci stvarno očekivane, uskoro nadolazeće parusije. Ali i u ovom slučaju ono to može da učini samo putem osećanja očekivanja-smaka-sveta, putem subjektivne produhovljenosti. Ako parusija izgubi ovu aktuelnost, tada sve tendencije koje subjektivno nameravaju da prevladaju partikularnost moraju u praksi, a stoga takođe i etički-stvarno, da se na neki način ugrade u postojeću generičnost po sebi, te tako gube one istinske pokretačke snage koje nagone na savlađivanje partikularnosti čije verodostojno prikazivanje karakteriše umetničku mimezu. Prema tome, intencija koja je usmerena ka prevladavanju čovekove partikularnosti preskače u neposrednoj stvarnosti sektaške religioznosti generičnost po sebi, umesto da u živom, i otuda protivrečnom međudejstvu sa njom nastoji da dosegne nad-partikularnost individue koja se krije u generičnosti za sebe, i upravo je to razlog što crkve tako lako uspevaju da ugrade ovu intenciju u one sisteme koje su izgradile u cilju odbrane i očuvanja generičnosti po sebi.

Suprotno namerama sektaških pokreta, crkve uvek nanovo vrše preintegraciju religioznih pokreta i gledišta koji teže prevazilaženju partikularnosti u definitivno odobravanje generičnosti po sebi, pod pretpostavkom da nije došlo do jednostavnog

nasilnog istrebljenja ovih sekti. (Pomislimo na istoriju monaških redova, pre svega na sudbinu Franje Asiškog i njegovog pokreta, ili na razvoj kalvinizma.) Za prosečnu crkvenu religioznost je važno da sve ljudski vrednosno visoke i značajne pokušaje sektaških inicijativa ugradi u kanon oficijelne vere, da uz njihovu pomoć po mogućnosti izazove osećanja odobravanja; sve ovo ona, međutim, izvršava tako da se isključi mogućnost izvlačenja takvih praktičnih konsekvenci iz svega toga koje bi remetile društveni status quo tako da generičnost po sebi de facto i dalje nesmetano režira i usmerava postupke ljudi svakodnevice. Tako, na primer, nikada ne proglašava nevažećim religiozne emanacije koje su nalik na besedu na gori. Naprotiv. One pripadaju verskom kanonu crkve, samo što unutar crkve dolazi do — često neizrečene — nagodbe prema kojoj niko u njima ne vidi životnu obavezu koju zaista treba ostvariti. (Setimo se Tolstoja.) Prodori sekti u pravcu generičnosti za sebe, koji u njihovoj sopstvenoj sferi mogu da u najboljem slučaju dovedu do »borniranih ispunjenja« i etičko-utopističkih ćorsokaka, na ovaj način služe kao moralno-dekorativna pozadina za bezuslovno prilagođavanje upravo postojećem poretku. Što kapitalizam u svom napretku dalje dospeva, to se i u religiju sve više uzdiže generičnost po sebi: ekonomski, socijalni, politički, ideološki status quo kao nepremostiva granica svakog pojedinog postupka.

Kod Maksa Vebera se sa lakoćom može prostudirati koliko ova ograda ogromna. Od svih svojih savremenika je valjda on najpodrobnije studirao razlike i suprotnosti između sekte i crkve i, kao što to i prethodno navedeni citati pokazuju, nije gajio nikakve iluzije u pogledu religioznosti svojih savremenika — pripadnika crkvi. Ipak, kod njega se etika Besede na gori pojavljuje kao apsolutna, druga mogućnost, prevazilaženja ograde, nasuprot svakoj političkoj aktivnosti. Veber hoće da dokaže da se politika nužno kreće isključivo na području generičnosti po sebi, da se revolucionarne tendencije — istina: ne uvek — praktično kreću na ovome nivou i pretežno operišu sredstvima politike (nasilje itd.), da se ideološko-politički ni najmanje ne razlikuju od »real-politike« i imaju samo jedan idealan suprotni pol: upravo besedu na gori. Na ovaj način se kod njega kao jedina alternativa društveno-ljudske prakse, formira: real-politika ili beseda na gori, mada i sam sasvim tačno zna — pa čak i poentira ironično-demagoški ovo što zna — da neko etičko sektaštvo, realno uzev, uopšte ne može da upliviše društveno ponašanje ljudi, nego treba da se pretvori u reakcionarnu karikaturu. »Onaj ko hoće da postupi u skladu sa jevanđeljskom etikom neka se kloni štrajkova — jer oni znače prinudu — i neka stupi u redove žutih sindikata.«[1] Veber olakšava diskusiju

[1] Max Weber: (Politik als Beruf [Vortrag, 1919]), Gesammelte politische Schriften, (Drei Masken Verlag), München, 1921, p. 440.

samome sebi, budući da težište stavlja na nasilje (real-politika) i na njegovo načelno odbacivanje (beseda na gori). Na ovaj način on dospeva teorijski do iste lažne dileme sa kojom se suočavaju i crkve, samo što kod njega to ima lične, svetovno-skeptičke akcente: ljudi u stvari mogu da se bore jedino na forme generičnosti po sebi; sve što pokazuje izvan ovog horizonta jeste subjektivno, ostaje društveno irealno. Ovde nismo u mogućnosti da se pozabavimo okolnošću da se u ovome manifestuje tragični rascep njegove ličnosti.

U našim očima Veber je u ovoj tački puki reprezentant vladajućih tendencija epohe. Rasprostiranje i produbljivanje kapitalizma tendenciozno onemogućuje svako nastojanje koje bi smeralo društvenom prevazilaženju generičnosti po sebi, a na ličnom planu prevazilaženju partikularnosti pojedinačnog čoveka. Devetnaesti vek je još bio svedok velikih pokušaja ovih ideoloških prevladavanja, ali ovi su se pokušaji, naravno, pretežno kretali unutar granica sektaške religioznosti; setimo se u vezi s tim pre svega Tolstoja koji, zahvaljujući svojoj instinktivno-pesničkoj i stoga ontološki-kritičkoj nastrojenosti, uvek nanovo probija ove ograde, budući da u svojim tragedijama i tragikomedijama daje prikaze velikog stila, kakve to ljudske posledice povlači za sobom kada u svojoj težnji za generičnošću za sebe čovek preskače generičnost po sebi. Ali opšti razvitak vodi ka glorifikaciji i kanonizaciji čovekove partikularnosti.

Filistarska nagodba sa postojećim poretkom ne predstavlja nikakvu novinu. Jedino što je novo jeste da inteligencija koja se subjektivno buni, subjektivno proklamuje progres i antifilistvarstvo — objektivno — ipak dospeva do apologetike partikularnosti kao takvog egzistencijalnog modusa koji je ne samo jedino moguć za čoveka, nego je i jedino dostojan njega, jedino autentičan. Možda je dovoljno da ukažemo na borbu Andre Žida koja je kulminirala u glorifikaciji »action gratuite«, i koja je dovela do uverenja da se čovek može smatrati »pravim«, »slobodnim«, »samim sobom« samo onda ako spontano i nekritično sledi svoje trenutne impulse, odnosno ako čak ni unutar samoga sebe ne čini pokušaj da se uzdigne iznad svoje trenutne partikularnosti već, naprotiv, ovo svoje ostajanje na nivou partikularnosti uzdiže misaono-pesnički na nivo autentičnog ljudskog postojanja. Ako ovu tendenciju razmotrimo sa stanovišta njenih ontoloških konsekvenci, videćemo da ova Židova pozicija nipošto nije usamljenička već, naprotiv, on njome izražava jednu opštu tendenciju kapitalističke kulture u njenom imperijalističkom periodu. Ovde nismo u mogućnosti da se tim pitanjem podrobnije bavimo. Ne vredi truda da u najrazličitijim ideološkim pravcima, koji s vremena na vreme preuzimaju dominaciju, od dadaizma preko nadrealizma pa sve do hepeninga, u njihovim izoštrenim prelaznim pojavnim načinima pokažemo

momenat »action gratuite«-a kao jedino i nepobedivo istinsko postavljanje čovekove partikularnosti. U vidu dopunskog primera, sa crkveno-religiozne strane, navešću još samo nekoliko misli Pola Klodela. U jednom svom pismu napisanom upravo Židu on odlučno staje na stranu velikog inkvizitora nasuprot Isusu, u konfliktu koji je prikazao Dostojevski, što će reći da on proklamuje principijelnu definitivnost generičnosti po sebi, partikularnosti pojedinačnog čoveka: »Dostojevski je, inače, osetio u dijalozima vođenim između braće Karamazovih veličinu crkve, mada je bio toliko uskogrud da je odricao veru velikom inkvizitoru. Ovaj ima potpuno pravo u odnosu na tog lažnog Hrista koji svojom neznalačkom i oholom intervencijom hoće da unese pometnju u veličanstveni plan spasenja. Crkva znači jedinstvenost. 'Ko ne skuplja zajedno sa mnom, taj rasipa'. Onaj ko ne postupa kao pripadnik crkve, može da postupa samo u sopstveno ime, taj je lažni Hrist i *bludni sin*.«[2] Teze ovakvog karaktera mogu se navoditi po volji, u velikom broju, na primer iz kruga političkog katolicizma savremene Francuske.

Svim što smo o ovome do sada napisali mi smo se u prilično meri približili manipulacionom razdoblju naše neposredne sadašnjice. Ali još pre nego što bacimo jedan ovlašan pogled na osnovna pitanja religiozno determinisanih otuđenja ove epohe, neka nam bude dopušteno da povodom jedne značajne prelazne ličnosti, Simon Veil, damo karakteristiku stava koji smo malopre nazvali karakterističnim. Veilova svakako spada u red najpregnantnijih i najplemenitijih figura sektaške religioznosti već i zbog toga što je za nju — uprkos njenoj izrazitoj oštroumnosti i širokom znanju — pretvaranje njenih ideja u praksu, ma koliko to bilo iscrpljujuće i ma koliko požrtvovanja zahtevalo, uvek bilo važnije od njihovog spisateljskog izražavanja. Shodno tome, jedno od najvažnijih pitanja sa tačke gledišta njenog načina života jeste pitanje učešća u egzistencijalnim problemima ljudi koji se nalaze u socijalno nepovoljnom položaju. Ali se ovaj praktični stav kod nje povezuje sa principijelnim i krutim negiranjem značaja celokupne društvene sfere aktivnosti sa stanovišta religioznog blaženstva. Ona veli: »Društvena zamka je zamka nad zamkama, ona je gotovo neizbežna zamka. Društveno čulo stvara svugde, uvek, u svakoj stvari savršenu, to jest potpuno iluzornu imitaciju vere... Gotovo da je nemoguće razlikovati veru od njene socijalne imitacije... U sadašnjim odnosima je sa tačke gledišta vere možda vitalno pitanje da odbacimo njenu društvenu imitaciju«.[3] Ili na drugom mestu: »Vegetativna i društvena sfera predstavljaju one

[2] P. Claude/A. Gide: Zweifel und Glaube, Briefwechsel (1899—1926), (Deutscher Zaschenbuch Verlag), München, 1965, p. 89.

[3] Simone Weil: Das Unglück und die Gottesliebe, (Über.: F. Kemp, Kösel Verlag), München, 1961, p. 212—13.

dve oblasti, u kojima dobro nema svog udela. Hrist je spasao vegetativnu sferu, ali ne i društvenu . . . Društvena sfera opremljena božanskim natpisom jeste opojna smesa u kojoj ima mesta za svaku samovolju. Maskirani đavo. Društveni element dovodi savest u zabludu. Suvišna (zamišljena) energija vezana je pretežno za društveni element. Treba ga odvojiti od njega. To je najtegobnije odvajanje«.[4] Ova obmanjujuća osobina društvenog elementa najjasnije se pokazuje kod komunista: »Stoga su oni u stanju — kaže Simon Veil —, mada nisu sveci — nisu to ni izdaleka — da podnesu takve opasnosti i patnje, koje bi samo jedan svetac mogao da podnese za ljubav istine«.[5] Smisao ovih reči je jasan, kao što je to uvek u slučaju Simon Veil; u njima nema manipulišuće diplomatije, kao što je slučaj kod većine njenih savremenika koji su religiozno motivisani. Možemo da kažemo da je ona besumnje postavila u središnju tačku tendenciju u kojoj smo već govorili: da su, objektivno uzev, teorija i praksa sektaško-religioznih intencija usmerenih ka generičnosti za sebe, mada to nikako nije uvek otvoreno formulisano, uvek zasnovane na tome da nužno žele da preskoče generičnost po sebi. Budući da sadašnja opšta dominacija univerzalne ekonomsko-društveno-političko-kulturne manipulacije ne pogoduje baš nastanku istinski religioznih sekti — ako su čak i u maloj meri životno sposobne, one se ubrzo transformišu u napola ili potpuno komercijalne poduhvate —, ovo teorijsko-praktično zauzimanje stava Simon Veil u vezi sa društvenom sferom simptomatično je vrlo značajno: ono iskazuje jezgro bivstveno-društvenog sadržaja svakog istinskog sektaškog pokreta: isključivi, svakog posredovanja u potpunosti lišeni pokušaj da se na čisto individualno-ljudski način postigne uzdizanje iznad partikularnosti. Ovde se potpuno jasno pokazuje da ne postoji tendencija paralelna sa svetovnim nastojanjima koja streme uzdizanju iznad čovekove partikularnosti, te dostizanju generičnosti za sebe, nego — upravo u smislu bivstvene društvenosti — stojimo suočeni sa njihovim rigoroznim poricanjem.

Ako period koji je nastupio nakon 1945. godine osmotrimo sa tačke gledišta ovih otuđenja, što ćemo da učinimo u narednom potpoglavlju, susrešćemo se sa jednom takvom tendencijom koja obuhvata sve socijalne manifestacije i hoće čoveka da drži zatočenog u njegovoj partikularnosti, da ga definitivno učvrsti u njoj i da ovaj egzistencijalni nivo, shvaćen kao jedini stvarno postojeći i ujedno i jedino poželjni nivo, glorifikuje kao neku veliku društvenu tekovinu. U ekonomskom pogledu ova rafinirana manipulacija koja obuhvata sve, kao nosilac ove koncepcije bivstva zasniva se na činjenici da su industriju potrošnih artikala i uslužne delatnosti gotovo u potpunosti podredili krupnom kapitalu. Važnost masovne potrošnje stvara na ovome polju jedno široko rasprostranjeno ideološko ustrojstvo koje vlada organima javnosti i čije pokretačko središte predstavlja prestiž-potrošnja. A ova prestiž-potrošnja se pretvara u sredstvo formiranja jednog »image«-a, u uputstvo za njegovu upotrebu; drugim rečima, čovek se ne oblači, ne puši, ne putuje, ne stupa u seksualne odnose radi sopstvenog zadovoljstva, već da bi unutar svog životnog kruga prikazao »image« jednog visoko cenjenog tipa. Očigledno je da ovde »image« predstavlja izričito postvarenje sopstvene aktivnosti dotične osobe, postvarenje njenog stanja, njene egzistencije. A samo po sebi je razumljivo i to da opšta rasprostranjenost i opšta dominacija ovakvih postvarenja svakodnevnog života ima za posledicu da se otuđenje pretvara u takvu bazu svakodnevnog života, protiv koje se i u najboljem slučaju obično ispoljavaju samo sasvim istupljeni protesti (nezadovoljstvo zbog dosade u slobodnome vremenu itd.). Izvesni događaji, doduše, izazivaju ponekad i eksplozivne reakcije, ali upravo ovaj hepeninški karakter koji ostaje čisto neposredan sprečava produbljenu, esencijalnu kritiku vladajućeg postvarenja i otuđenja. Kao preduslov takvog kritičkog otpora trebalo bi da se desi raskid sa naučno vladajućim manipulacionim pogledima na svet (poglavito sa neopozitivizmom), otpor bi trebalo da se okrene protiv sistema, protiv vladavine manipulacije (i manipulisane demokratije). O ovome ćemo opširnije da govorimo u potpoglavlju koje sledi.

Ovde se u središtu našeg interesovanja nalazi pitanje religije, pitanje iz religije proisteklog, njome neprekidno posredovanog otuđenja. Na ovom mestu je potrebno da naglasimo naročito sledeći momenat: potiskivanjem prirodnih ograda, socijalizacijom svakog društvenog elementa definitivno je okončano razdoblje koje je započelo Konstantinovim priznavanjem hrišćanstva za državnu religiju. U velikoj meri to je oduvek i bila samo iluzija da je, primera radi, feudalna društvena forma odgovarala hrišćanskim doktrinama, ali budući da su se dominantne forme teorije i prakse neprekidno prilagođavale ovim koncepcijama formiranim u svakodnevnom životu, to je moglo da stvori ubeđenje da stvari zaista tako i stoje, te je na toj osnovi crkva mogla da postane stvarna društvena snaga koja je ponekad podvrgavala svojoj vlasti čak i državu. Nije potrebno da se na ovome mestu detaljno bavimo pitanjem dužine trajanja ovog prelaznog stanja, tačnim određivanjem njegovog početka i utvrđivanjem epoha koje je obuhvatalo. Sigurno je, međutim, da je ovo stanje van svake sumnje došlo do svoga konca i da konstantinovsko razdoblje pripada prošlosti. Ovo sve određenije priznaju već i sa teološke strane. Profesor P. Burgelin je, na primer, na niborškoj konferenciji predstavnika

[4] Simone Weil: Schwerkraft und Gnade, (Übers.: F. Kemp. Kösel Verlag), München, 1954, p. 270—71.
[5] Ibidem, p. 275.

evropskih crkvenih organizacija (1959. godine) rekao: »U središtu se nalazi nova činjenica da se, naime, od sada hrišćanska crkva kao osnova društvenog poretka stavlja pod znak pitanja. U tom smislu okončano je konstantinovsko razdoblje. S druge pak strane, religija je sada već prihvatljiva samo u sprezi sa politikom koja gradi jedan novi svet; politika, naime, zahteva za sebe najdublja čovekova osećanja i njegove najpoželjnije ideale. Ona obećava blaženstvo na zemlji i time ispunjava mesto jedne religije.«[6] Sa našeg stanovišta, najvažniji momenat ovde jeste okolnost što država i društvo više ne treba da posegnu za pomoć crkve kako bi ovladali svakodnevnim životom ljudi, ili se, u najmanju ruku, ova proporcija bitno pomerila u korist svetovnih aparata. Postoji čitav niz svakodnevnih problema (na primer: razvod, regulacija rađanja itd.), u vezi sa kojima su ideološka sredstva crkve daleko zaostala iza stvarnih motiva delovanja svakodnevnih ljudi. Kraj konstantinovskog razdoblja, prema tome, postavlja crkvama zadatak da se prilagode zahtevima univerzalno manipulisanog kapitalističkog društva umesto da one stvaraju osnovicu za manipulaciju svakodnevicom, kako je to nekada bilo. Na izgled to i nije tako težak zadatak. Naime, već i sâm ekonomski i društveni aparat proklamuje, i to na praktički delotvoran način, da se treba zaustaviti kod status quo-a sadašnje generičnosti po sebi. Crkve treba jedino da se priključe ovome kretanju, a pri tome mogu da zadrže bez bitnih izmena svoje ranije osnovne crte, samo što treba adekvatno da modernizuju svoje ideološke izražajne moduse.

Ovde se ni u kom slučaju ne pojavljuju nerešivi problemi. Do sada smo već u više navrata ukazivali na centralnu ideološku krilaticu naše epohe, na dezideologizaciju. To proističe iz društvenog uopštavanja neopozitivizma; budući da je počev od njega naučnost, naučna manipulacija činjenicama izbrisala iz svog rečnika, kao nedostojna sebe, sva pitanja koja se odnose na realnost, prirodno je za ovu doktrinu da za nju ni u društvenom životu ne mogu da postoje takvi realni konflikti koji bi se mogli ideološki izvesti do kraja. Teorija i praksa se slažu u tome da nije moguć takav društveni konflikt za koji se ne bi moglo pronaći zadovoljavajuće rešenje putem manipulacionih kompromisa. Time što su iz svake teze koja ima naučnu pretenziju udaljili i sâm pojam realnosti prirodno je da je prošireno duhovno polje kretanja religioznih ideologa. Dok je, naime, nauka nastupala sa pretenzijom misaonog reprodukovanja sâme stvarnosti bilo je neizbežno da činjenice koje je konstatovala dospevaju u stalnu i nadasve mučnu konfrontaciju sa onim

[6] Nyborger Konferenz Europäischer Kirchen, (P. Burgelin: Das Ende des Konstantinischen Zeitalters? In: Die europäische Christenheit in der heutigen säkularisierten Welt. 6—9. Januar, 1959. Gotthelf Verlag, Zürich—Frankfurt), 1959, p. 71.

činjenicama koje je religija proglasila realitetima. Udaljavanje jednostavnog i svakome odmah razumljivog pojma bitka iz svakog razmišljanja višeg reda izazvalo je pometnju u slici sveta, pošto je kao jedini kriterij istine ostala njena upotrebljivost unutar nekog konkretnog, praktički verifikabilnog kompleksa znanja. Time se, međutim, nikako ne može savladati svetonazorni haos, jer kao što je primenom ptolemejevske astronomije bilo moguće da se obavi regularan brodski saobraćaj, tako danas postoji mogućnost da se zakrivljeni prostor postavi za osnovu pravilnih fizikalnih saznanja. Iz ovog ishodišta, prema tome, nije moguće stvoriti osnovu za buduću sliku stvarnosti. Ovim putem je moguće jedino relativisati stvarnost posredstvom prividno naučnih analoških zaključivanja, i to u toliko velikoj meri da je moguće pridavati joj bilo koje značenje po volji. Po sebi se razume da iz svega toga najveću korist izvlače religije. Ne želim ovde da govorim o takvim svetonazornim pajacima kakav je Paskval Džordan, koji, kako smo videli, na valjan neopozitivistički način analoški povezuje entropiju sa praiskonskim grehom. Međutim, čak i jedan tako duboko čestit i ozbiljan teolog, kakav je Karl Bart, došao je u situaciju da napiše ove redove: »*Tvorac neba i zemlje* - napisano je. Ali možemo da kažemo, pa i treba da kažemo da u ova dva pojma: nebesa i zemlja, pojedinačno i u njihovoj sprezi, stoji pred našim očima ono što možemo da nazovemo hrišćanskim učenjem o stvorenju. Ali ova dva pojma nisu ekvivalentna onome što uobičajavamo nazvati *slikom sveta,* mada naravno možemo da kažemo i to da se u njima odražava nešto iz stare slike sveta. Ali nije stvar Svetog pisma, pa ni hrišćanske vere ... da reprezentuje određen pogled na svet. Hrišćanska vera nije vezana ni za jednu staru ili novu sliku sveta. Hrišćanska veroispovest je tokom stoleća prošla kroz više slika sveta ... Hrišćanska vera je u fundamentalnom smislu slobodna od svake slike sveta, odnosno od svakog pokušaja da se postojeće protumači shodno vladajućoj nauci i upotrebom njenih sredstava.«[7] Bart ovde ne kaže otvoreno — opšti pritisak neopozitivističkog manipulativnog »pogleda na svet« je toliko snažan da čak ni jedan Bart ne primećuje preokret — da se ovim raspala svaka veza između religije i stvarnosti. Kada je Avgustin suprotstavio jedan katolički tertium s jedne strane pelagijanizmu, a s druge manihejstvu, on je time učinio pokušaj da na prostoru između tendencije zemaljski-antropološki orijentisane ovostvetskosti i metafizički kruto isključivog dualizma afirmiše onu koncepciju hrišćanskog bitka koja zemaljsku (ljudsku, društvenu, istorijsku) stvarnost povezuje u jedan, u krajnjoj liniji jedinstveni bitak sa stvarnošću Hristo-

[7] Karl Barth: Dogmatik im Umriss, (Evangelische Verlagsanstalt), Berlin, 1948, p. 62.

ve misije (parusija itd.). Stoga civitas terrena nije puki privid, zamisao, »teorija« pored civitas dei, već je stvar u tome što je Avgustin imao pred očima jednu stvarnost koja je u krajnjoj konsekvenci jedinstvena (božanska, transcendentna), unutar čijih područja zemaljsko-podređeni nivo takođe valja shvatiti u tom smislu. To jeste ontološko zasnivanje svake hrišćanske slike sveta, od prvih crkvenih otaca pa sve do Kalvina.

Nismo u mogućnosti da ovde izložimo ove teorije; napominjemo samo toliko da pri tome bitak nužno zadobija takve »osobine« (savršenstvo, hijerarhija itd.) koje mu ne pripadaju ni u kom pogledu, a koje potom imaju zadatak da spoznaji koja je uvek podređena bitku obezbedi specifični karakter. Pri tome je u svakom slučaju došlo do formiranja bivstveno povezane sfere bitka, koja je razbijena tek onda kada su počeci razvitka prirodnih nauka stvorili takozvanu teoriju dvostruke istine. U njoj je posredovanjem unutrašnjih suprotnosti porekla ideologije došlo do rascepa bitka. Dok je do tada svako pojedinačno istraživanje postojećeg imalo za svoj cilj teorijsko ovladavanje svim problemima sveukupne stvarnosti, sada mu se — konkurišući konspirativno — pridružila težnja da se sâma objektivna stvarnost kao osnovica ljudske prakse praktično osvoji u njenom posebičnom bitku, pre svega na području razmene materije koje društvo obavlja sa prirodom, nezavisno od crkveno-ideoloških problemskih kompleksa. Nezadrživi uspon tendencija koje su vodile kapitalizmu dostigle su svoj prvi vrhunac i svoj prvi veliki konflikt u Galilejevoj epohi, i ovde se sa kardinalom Belarminom desilo prvo — svetskoistorijsko — povlačenje religiozne ontologije potisnute u defanzivu, kada je spoznaji stvarnosti oduzeto svako ontološko važenje sa namerom da se ono redukuje na čisto pragmatičku korisnost, dok su naprotiv teološke istine zadržale svoje ontološko važenje nezavisno od spoznaje objektivne stvarnosti. Već je Dijem (Duhem) konstatovao da je time kardinal Belarmin postao praocem ontološki-agnostičkog pozitivizma.

Sa tačke gledišta našeg sadašnjeg razmatranja ovde je najvažnije da je ovo zauzimanje stava, koje je za sobom povuklo tako teške posledice, predstavljalo teorijsku odbranu: na ovaj način je teologija pokušavala da se brani protiv okolnosti da usled društvenog razvoja, te nauke, načina života itd. koji izviru iz toga, više nije moguće da se stvarnost osvoji ontološkim kategorijama religije. Ovde nismo u mogućnosti da ocrtamo ovaj razvoj čak ni u skici. Ko prati prilagođavanje neopozitivističkoj manipulaciji, ko pokušava da društveno-ontološki shvati današnje težnje koje za svoj cilj imaju »demitologizaciju« Biblije, lako će da uvidi da upravo citirana izlaganja Karla Barta predstavljaju na istorijskom kontinuitetu zasnovani protivpol shvatanja kardinala Belarmina. On takođe žrtvuje realni karakter svih vrsta spoznaja sveta da bi time teorijski spasao isključivu ontološku vladavinu religiozne ideologije, odriče se realnosti religioznog učenja (podrazumevajući i Bibliju) za ljubav sna da će na neki način sačuvati njegovo važenje, radikalno ga odvajajući od realnih veza. Ovde je, prema tome, takođe prisutna neka vrsta dvostruke istine, ali se u tome već — nehotično — izražava činjenica da prirodna stvarnost i društveno-istorijski razvoj objektivno ne mogu da imaju nikakvu vezu sa religiozno-crkvenim učenjima. Time se, međutim, razara sopstvena osnova. Biblija je, naime, sve tvrdnje koje se odnose na ljude i njihovu istoriju, na prirodu i na spoljnje i unutrašnje veze koje ljudi imaju sa njom namenila stavovima koji se odnose na stvarnost i koji toj stvarnosti odgovaraju. Razvoj koji se odvijao na ovome planu znači polaganje oružja pred antireligioznom ontološkom kritikom, bez obzira na to koliko uzima — diplomatski — formu modifikovanog novog izdanja dvostruke istine. Polaganje oružja je — ne objektivno-predmetno, nego manipulativno — olakšano time što filozofska strujanja koja danas preovladavaju čine ontološki pokušaj da liše vrednosti sve ono što je objektivno-naučno spoznatljivo.

Jaspers, na primer, nije neopozitivista u direktnom smislu, ali da bi svojoj metafizici mogao da prida privid zasnovanosti, i on mora da uzme afirmativno učešće u operaciji u toku koje stvarnost udaljava na neopozitivistički način iz kruga naučnog znanja: ne postoji naučna slika sveta. Sada se po prvi put u istoriji dešava da same nauke dokazuju ovo sa potpunom jasnoćom. Ranije su postojale slike sveta koje su vladale mišlju čitavih epoha, čudesne šifre koje nas još i danas privlače. Nasuprot, tome takozvana moderna slika sveta, koja se zasniva na načinu mišljenja koji reprezentuje Dekart, predstavlja rezultat neke vrste filozofije kao lažne nauke i po svome obeležju nije šifra postojanja, već mehanički aparat napravljen za razum«.[8] Bitne religiozne kategorije stvarnosti predstavljaju i za Jaspersa nešto postojeće i kao takve su i prihvatljive, ali istovremeno one objektivno ne obavezuju ni na što. Posledica njegove filozofije, sa kojom se ovde ne možemo podrobnije pozabaviti, jeste da on nije u stanju, niti pak hoće da religiozne kategorije (na primer, otkrovenje) analizuje prema njihovom bivstvenom sadržaju; ne poriče ih, ali im uskraćuje svako istinski objektivno važenje. I tako, to što je neko hrišćanin jeste jedna empirijski istorijska činjenica (odenuta svetošću koju je hrišćanin sebi pridao u toku istorije): »Zato mi, zapadnjaci, možemo da živimo od biblijske religije, prihvatamo mnoge forme, puteve, osnovne principe koje ona pruža ovom životu, ali otklanjamo zahtev za posedovanjem svake grupe, svake crkve. Teo-

[8] K. Jaspers: Der philosophische Glaube angesichts der Offenbarung, (R. Piper) München, 1962, p. 431.

log može da kaže sa prezrenjem: ko čita Bibliju još nije hrišćanin. Ja na to odgovaram ovako: niko i nikakva vlast ne zna ko je hrišćanin; svi smo mi hrišćani (ljudi koji veruju biblijski), i to treba uvažavati kod svakoga ko za sebe kaže da je hrišćanin. Nema potrebe da damo da nas izbace iz kuće koja čitav milenij pripada našim očevima. Sve stoji do toga, kako ko čita Bibliju i kako se formira pod njenim uticajem.« I dosledno tome Jaspers nastavlja ovako: »Budući da se tradicija vezuje za organizaciju, tradicija biblijske religije je povezana sa crkvama, zajednicama, sektama, te tako ko se kao zapadni čovek oseća vezanim za osnovu pripada takvoj organizaciji (bio on katolik, Jevrejin, protestant itd.) da bi se tradicija ostvarila i da bi bilo sačuvano mesto odakle bi eventualno duh, ako bi opet stupio u dejstvo, mogao da dospe do naroda.«[9] Pripadništvo religiji se, prema tome, zajedno sa svim posledicama koje iz toga slede, i ovde vezuje za crkvu, mada Jaspers jasno vidi negativne strane — u pogledu vlasti — ovog kompleksa, naime to »da svaki crkveni element kao organizacija vlasti i kao moguće borbeno sredstvo fanatizma i sujeverja zaslužuje najdublje nepoverenje, mada je u svetu neophodan tradiciji«.[10] Jasno je da Jaspers time poništava svaki objektivni bivstveni sadržaj religije, mogućnost razlikovanja između istinske vere i sujeverja.

Preveo

MIRKO GOTESMAN

[9] Ibid. p. 53—54.

[10] Ibid. p. 90.

SAGLEDAVANJA

»Koliko je fetišiziranje nauke i njeno postavljanje u nekakvu naddruštvenu sferu suprotno osnovnim intencijama razvoja samoupravljanja, jednako mu je suprotno svođenje nauke na »servisnu« funkciju u društvu.«

Milenko Perović

IDEJNO-POLITIČKA PITANJA RAZVOJA NAUKE I NAUČNO-ISTRAŽIVAČKOG RADA*

Krajem protekle godine u Sarajevu je održana Treća sednica CK SK Bosne i Hercegovine na kojoj je jedna od centralnih tačaka bila posvećena aktuelnim idejno-političkim pitanjima razvoja nauke i naučno-istraživačkog rada u Bosni i Hercegovini i zadacima Saveza komunista u vezi sa tim pitanjima. Time su, na neki način, u Savezu komunista počeli razgovori šire prirode o ovoj problematici, čiji društveni i idejno-politički značaj po sebi biva sve više evidentan. Izvesno je, takođe, da se u ovoj oblasti odvijaju značajne promene u skladu sa razvojem socijalističkog samoupravljanja na osnovama Ustava, odluka Desetog i Jedanaestog kongresa SKJ, Zakona o udruženom radu itd. Osnovne intencije odluka partijskih skupova i društvenih dokumenata usmerene su ka izgrađivanju društva slobodno udruženog rada u kome nauka, kao njegov integralni deo, razvija sve svoje potencijale, služeći upravo potrebama radnog čoveka. Spoj nauke i praktične revolucionarne aktivnosti na neki način dovodi do pospešivanja duhovnog i materijalnog razvitka društva. Ova simbioza koliko je izazvana ideološkim implikacijama, toliko u svojoj sintetičkoj nameri ide u pravcu prirodnog stapanja naučne i revolucionarne svesti u onoj meri i na onaj način kako je to učinjeno u delima klasika marksizma. Simbiotička kompleksnost ove problematike utoliko je intere-

* Osvrt na Treću sednicu Centralnog komiteta Saveza Komunista Bosne i Hercegovine održanu 26. 12. 1978. godine. Materijali sa ove sednice objavljeni su u posebnoj publikaciji u ediciji »Mala politička biblioteka«, br. 3, Sarajevo, 1979. godina. Izdavač je CK SK BiH NIŠRO »Oslobođenje«.

santnija i življa, ukoliko do susreta između nauke i revolucije dolazi u jednom dinamičkom društvenom ambijentu kakav je samoupravni ambijent. Prevazilaženje istorijskog protivrečja između nauke, kao otuđene i nepristupačne sfere, i radničke klase omogućava spajanje duhovnih snaga proizvodnje, naučnog rada i stvaralaštva sa neposrednom proizvodnjom. U tom smislu, izgrađivanje novog samoupravnog položaja nauke u direktnoj je vezi sa akcijom Saveza komunista na daljem razvoju socijalističkog samoupravljanja. Dakako, to nije periferni društveni i idejni problem, niti se transformacija nauke može prepustiti njenom unutrašnjem spontanitetu. Celokupni preobražaj nauke ima dubok društveni i idejno-politički smisao.

Svrha ovog osvrta ne iscrpljuje se u registrovanju diskusija i zaključaka pomenutog partijskog skupa, niti samo u taksativnom nabrajanju pitanja koja su pokrenuta, već bi pre smerala ka problemskom razmišljanju u trouglu relacija: nauka, društvo i Savez komunista.

Osnovu diskusija na ovom skupu činio je materijal koji je sačinila radna grupa putem razgovora sa komunistima u naučnim institucijama, radnim i složenim organizacijama udruženog rada i samoupravnim interesnim zajednicama. Poseban prilog materijalu čine izveštaji podgrupa formiranih po granama nauka: za društvene nauke, medicinske nauke, tehničke nauke i probleme naučnog rada u integrisanim radnim organizacijama, za međunarodnu naučnu i tehničku saradnju, za probleme naučnog rada u Akademiji nauka i umjetnosti BiH i biotehničke nauke. Na ovaj način sagledana su aktuelna idejno-politička pitanja razvoja nauke i naučno-istraživačkog rada u Republici. Takva dijagnostika stanja u nauci koliko je svojim poduhvatom obimna i složena, toliko daje mogućnosti za svaku dalju analizu i konstruktivni pravac razmišljanja i delovanja na samoupravnom preobražaju nauke i naučno-istraživačkog rada. Iskustva ove Republike, na ovom planu, mogu biti vrlo uputna i za druge sredine, naročito u metodologiji pristupa analizi stanja u nauci. U diskusijama koje su se razvile na bazi prezentiranog materijala pokrenut je veliki broj pitanja koja tangiraju osnovne elemente stanja, funkcije i perspektive razvoja nauke i naučno-istraživačkog rada u Republici.

Na onim tačkama razmišljanja o ovoj problematici gde se ide na problemska uopštavanja moglo bi se tvrditi da ta problematika seže do opštosti koja važi za celinu društva, a diskusije opet idu do sasvim konkretne analitičnosti. Osnovna vrednost diskusija i jeste upravo u tome, u dvostrukom pravcu delovanja: koliko prema problemskoj, društvenoj i teorijskoj opštosti, toliko i prema datoj situaciji u njenim neposrednim manifestantnim oblicima. Očigledna je tendencija diskusija ka vrednosnoj dijagnostici stanja u nauci sa analizom njenog teorijskog, istorijskog i institucionalnog razvoja. To je svakako

očigledan dokaz da se problematika analize nauke ne može tretirati bez adekvatnog naučnog metoda. Metodološki i teorijski meta-plan naučne analize nauke jedino i ima smisla ako se želi od njega doći do naučnog viđenja nauke. Svaki drugi put stremio bi ka opasnoj proizvoljnosti. Metodska zasnovanost naučne indikacije implicira političku indikaciju, a ova opet normativne i vrednosne sudove. U konkretnom slučaju, naučna i politička indikacija položaja nauke i njenog stanja u društvu nalazi se u korelaciji koja pruža povoljni društveni i teorijski momenat za usklađivanje osnovnih pravaca razvoja naučne misli i naučno-istraživačkog rada sa osnovnim pravcima razvoja socijalističkog samoupravljanja. Na drugoj strani, tako fundirani teorijski stavovi bivaju istovremeno i politički stavovi; naravno, ne u tom smislu da se održava fetiški odnos prema nauci kao jedinom kreatoru društva i arbitru u njemu, nego da se dođe do jasnog stanovišta naučne politike koja se ne zatvara u krletku apologetskog ili pak kritizerskog naukovanja o nauci i njenih relacija prema politici, već da ta naučna politika, preciznije, društveno usmeravanje razvoja nauke, u samoj praksi treba da pokaže teorijsku validnost i praktičnu delotvornost. Koliko je fetišiziranje nauke i njeno postavljanje u nekakvu naddruštvenu sferu suprotno osnovnim intencijama razvoja samoupravljanja, jednako mu je suprotno svođenje nauke na »servisnu« funkciju u društvu; jer, konačno, društvo od, do kraja, instrumentalizovane nauke neće imati velike koristi. Zapravo, efemerna i kratkovida korist služiće kao bledi surogat suštinske celishodnosti nauke. Ideje o posebnim putanjama razvoja društva i nauke koje se nigde ne dodiruju ili su poseban ideološki mit o neutralnosti nauke ili akademska zabluda o nauci kao hermetičkoj delatnosti koja ne želi i ne trpi »uplitanje« bilo kakvog faktora spolja u njen integralni i samom-sebi-dovoljni svet. Vekovni zabran naučne izolacije danas može imati samo muzejsku vrednost jedne profesionalne i profesorske zablude neprimerene duhu vremena. Naučna politika koja se kreće između fetišizma, instrumentalizma i izolacionizma neće biti ni valjana nauka ni valjana politika.

U Referatu na Jedanaestom kongresu Saveza komunista Jugoslavije drug Tito je istakao: »Veoma je važno da se shvati da mi u našem socijalističkom samoupravnom društvu razvijamo nauku kao moć udruženih radnika, a ne kao sredstvo nekih sila otuđenih od njih. Djelujući na razvijanju jedinstva nauke, proizvodnje, obrazovanja i društvene prakse uopšte, mi se borimo za nauku koja će biti utoliko plodotvornija i slobodnija ukoliko bude prisnije vezana za radnog čovjeka i angažovana na njegovom oslobođenju.

Zato je idejna borba komunista u krčenju puteva ovakvom razvitku i osvjetljavanju njegovih ciljeva od presudnijeg značaja. U tom pogledu krupni su i njihovi politički zadaci na raz-

bijanju tehnokratskih monopola i svih drugih otpora samoupravnom udruživanju svih oblasti ljudskog rada i stvaranja«.

Nauka i naučno-istraživački rad postavljaju se u kvalitativno nove odnose u kojima oni predstavljaju bitan elemenat savremenih razvojnih procesa. Na taj način stvaraju se mogućnosti za prodor nauke u sve oblasti društvenog života, otvara prostor za naučni rad, povećava značaj nauke u istraživanju i analizi samoupravne prakse i u iznalaženju pravaca daljeg razvoja društva na osnovama samoupravljanja. Konačno, nauka značajno doprinosi ostvarivanju neposrednog odlučivanja i vlasti radničke klase nad celinom društvene reprodukcije.

U istoj toj istorijskoj ravni ovladavanje naukom znači ovladavanje intelektualnom komponentom rada, što je u osnovi jedna od pretpostavki stvarne ljudske emancipacije. Ono što je Marks u svojim ranim spisima označio kao istorijski susret proletarijata i filozofije jednako danas može važiti i za odnos proletarijata i nauke. Ostvarivanje humanističkih dimenzija nauke moguće je u društvu koje stvarnost i ideale bazira na istinskom humanizmu, sa onom snagom u društvu koja je istorijski predodređeni nosilac humanizma i opštečovečanske emancipacije, dakle, radničkom klasom. Jedno od oruđa ostvarenja humanističkih vizija slobodnog društva jeste i nauka; naravno, ne nauka koja bitiše u kuli od slonovače, niti pak nauka koja se gubi u utilitarnim obrascima operacionalne svrhovitosti. Nauka kao delatnost koja uspeva sebe da sintetiše na prirodan način u proizvodnju, obrazovanje i celokupnu društvenu praksu, a ne delatnost postavljena u položaj servilnosti kratkoročnoj svrhovitosti društva, upravo je nauka primerena društvu razvijenih samoupravnih odnosa. Svojom intelektualnom, teorijskom i stručnom složenošću ona ne mora frustratorno delovati na radnika, jer, konačno, ni po definiciji ona nije delatnost za mali broj izabranih koji bi njenom predmetnom i terminološkom nerazgovetnošću branili svoje staleške i cehovske pozicije od prodora svih onih koji žele i mogu da prodru u zanimljivi svet izučavanja zakonitosti objektivne stvarnosti i primene dostignuća svoga stvaralaštva u neposrednoj praksi. Demokratizacija bavljenja naučnim radom (o čemu uostalom postoje sasvim evidentni empirijski pokazatelji) niukoliko ne umanjuje dignitet naučne delatnosti. Naprotiv, ako ima osnova dijalektički zakon o prerastanju kvantiteta u kvalitet, onda ima osnova i tvrđenje da demokratizacija naučnog rada pruža objektivno veću mogućnost za povećanu i valjanu naučnu produkciju. Teorijski i politički je štetna i netačna tvrdnja da je nauka za radničku klasu preteški teret koji ova nije u stanju da ponese, te ga onda treba prepustiti onima koji su, po različitim osnovama, predestinirani da to umešno i vešto čine. Artificijelnost obavljanja bilo koga posla (pa prema tome i naučnog posla) još uvek sama po sebi ne znači ništa. Ako se ona ne temelji na određenoj svrhovitosti,

onda vrlo lako postaje beskorisno larpurlartističko umiranje u lepoti i stručnosti nepotrebnoj društvu koje, naravno, neće da bude mecena bilo kakvom egzibicionizmu, pa prema tome ni naučnom.

Kao imperativ odnosa društvene zajednice i Saveza komunista u nas prema nauci nameće se potreba razvoja socijalističkih samoupravnih odnosa u nauci i naučno-istraživačkom radu, njihovo samoupravno organizovanje i povezivanje nauke i prakse, kao i razvoj odnosa na principima slobodne razmene rada između pojedinih oblasti naučne delatnosti i odgovarajućih delova udruženog rada. Razvoj naučne delatnosti može biti doveden u pitanje ukoliko nema samoupravne integracije rada i nauke na načelima slobodne razmene rada. U tom smislu u prvi plan istupa »neophodnost definisanja ciljeva naučne politike i prioritetnih pravaca i programa naučnog istraživanja kako bi ona još više bila u funkciji razvoja socijalističkog samoupravljanja, napretka proizvodnih snaga i ukupnog društveno-ekonomskog razvoja« (iz diskusije Vlada Sultanovića). Reč je, dakle, o problemima društvenog usmeravanja razvoja nauke i naučno-istraživačkog rada, celishodnijoj konkretizaciji postavljenih zadataka i koordinaciji svih subjekata koji učestvuju u ostvarivanju naučne politike. Sa ovim je povezan i problem organizacije naučnog rada i naučno-istraživačkih institucija. Evidentna je usitnjenost istraživačke mreže, nepovezanost institucija nauke, slaba tehnička i materijalna opremljenost, nedovoljna koncentracija kadrova i relativno slaba organizacija timskog rada. Ovakav proces atomizacije naučnog rada implicira uglavnom slabe efekte toga rada u onoj fazi kada društvu treba dati vrlo konkretne rezultate. Neracionalna organizacija rada u ovoj oblasti (uostalom kao i drugde) dovodi do neadekvatnih efekata. Dakako, ćepenačka organizacija naučnog rada koliko je neracionalna u mogućnosti za kreativne i upotrebljive rezultate, toliko može značiti rasipanje finansijskih sredstava i rasutnost kvalifikovanih ljudi koji se ne organizuju u velike institucionalne sisteme timskog rada. Nije onda čudo da se naučne institucije umesto rada na fundamentalnim istraživanjima bave aplikativnim istraživanjima ili čak da bivaju svođene u operativne granice stručnih službi. Komercijalizacija naučnog rada često je posledica neadekvatnih zahteva koje pred nauku postavlja udruženi rad u nastojanjima da od nje na brz način dobija aplikativne i upotrebljive rezultate, tj. da na brz i često neadekvatan način materijalizuje investicije koje u nju ulaže. S druge strane, u komercijalizaciju svoga rada često kreću i same naučne institucije i u situacijama kada na to nisu primorane nikakvim podsticajima spolja. Verovatno uzroke takvim situacijama treba tražiti u težnji ljudi u naučnim ustanovama za poboljšanjem svoga materijalnog položaja po svaku cenu. Takva, opet, situ-

acija ili je znak nerazumevanja društvene zajednice za konkretne probleme datih naučnih institucija ili težnje ljudi u njima za privatizacijom jednog društveno vrlo odgovornog posla. I u jednom i u drugom slučaju uzroke treba tražiti u nerazvijenim samoupravnim odnosima i zaostajanju prakse udruživanja rada i sredstava. Naravno, i ovde je i te kako potrebno prisustvo svesti o svim specifičnostima posla u naučnim institucijama gde je, na primer, poslovni rizik, naročito kod fundamentalnih istraživanja, izuzetno veliki. Tu se ne može govoriti o uhodanim mehanizmima »proizvodnje« naprosto zato što se radi o duhovnoj kreativnoj proizvodnji koja objektivno ne može uvek dati upotrebljiv rezultat. Nerazumevanje specifičnosti ovoga posla vrlo često goni naučne institucije u aplikativna istraživanja kojima ne može izmaći društveno verifikabilan rezultat. Takva praksa koliko može služiti kao upotrebljiv društveni alibi za naučne institucije, toliko zatvara krug kreacije i zaranja nauku u efemernu svrhovitost koja je u osnovi nekreativna i neperspektivna. Iz toga će, dalje, slediti organizaciono zatvaranje naučnih institucija, odsustvo dugoročne kadrovske politike, privatizacija rada u naučno-istraživačkim projektima, pa čak i pojava ličnog monopola. Evidentno je da ove tendencije idu mimo samoupravnih tokova, a jednako toliko i mimo tokova kreativnog i produktivnog naučnog rada. Odsustvo velikih disciplinarnih sistema i timskih poduhvata zatvara mogućnost interdisciplinarnim poduhvatima, bez kojih se savremena nauka ne može ni zamisliti. Doduše, ponegde se uspešno stvara »dekor« interdisciplinarnosti (naročito kad kod SIZ-ova treba konkurisati za finansijska sredstva za realizaciju projekata), ali takav naučno-istraživački rad obično biva surogat nauke koji može dati, u najboljem slučaju, već poznata rešenja. Balast koji u ovakvim situacijama znatno opterećuje naučni rad je prakticizam i improvizacija. Na ovim i sličnim primerima pokazuje se sva složenost iznalaženja adekvatnih merila i pokazatelja za merenje doprinosa naučno-istraživačkog rada stvaranju dohotka. U svakom slučaju, veći doprinos nauke ukupnom razvoju udruženog rada i jačanju njegove materijalne osnove stvara povoljnije uslove za dalji razvoj same nauke. Stimulans nauci mora ipak krenuti od same nauke ukoliko se želi prevazići tradicionalizam, akademizam i svi oblici takozvane »čiste nauke«, tradicionalno naviknuti na određeni stepen parazitskog postojanja na telu udruženog rada i društva. Konačno, pored neposredne slobodne razmene rada i finansiranja na principu dohotka i dohodovnih odnosa, jedan deo naučne delatnosti mora se materijalno obezbeđivati na osnovu samoupravnog sporazumevanja i društvenog dogovaranja, izdvajanjem dela dohotka zainteresovanih organizacija za potrebe nauke ili sredstvima društveno-političkih zajednica i drugih zainteresovanih društvenih subjekata.

Razvoj nauke u našim uslovima podrazumeva razvoj na vlastitim osnovama. Dosadašnja praksa odlikovala se velikim oslanjanjem na uvoz znanja, posebno »tehnoloških znanja«. U uslovima nedovoljno razvijene sopstvene nauke i tehnologije to je bio objektivan proces kompenziranja usporenog sopstvenog naučno-istraživačkog rada. Međutim, takav proces ima vrlo nepovoljne trendove koji se u prvom redu manifestuju u određenim vidovima tehnološke zavisnosti, a u širim društvenim implikacijama uvoz tehnologije povlači uvoz psihologije, uvoz elemenata strane organizacije rada koja počiva na klasnoj podeli rada, društvenoj hijerarhiji i tehnokratskom monopolu. Pokazuje se tačnom teza da tehnologija nije ideološki neutralna, te njeno uvođenje dovodi do mogućnosti reprodukcije određenih formi građanskih proizvodnih i društvenih odnosa. To već samo po sebi dovodi do ozbiljnih idejnih problema. Glorifikacija inostranih tehničkih i tehnoloških dostignuća i organizacije rada tehnički progres poistovećuje sa opštim društvenim progresom, što u osnovi jeste tehnokratsko nijansiranje društvenih odnosa. Logika »racionalnog kapitalističkog inžinjeringa« obično nosi u sebi elemente otuđenog ljudskog rada kojima je radnik potpuno podređen. Stoga eksploatacija tehnologije mora biti društveno uslovljena, tj. društvo mora svesnom akcijom, da bi se odbranilo od negativnih implikacija tehnologije, svesnom akcijom svih subjektivnih samoupravnih snaga eliminisati njene štetne posledice. Tu je i te kako potreban stalni kritički odnos prema ideološkim posledicama transfera znanja i tehnologije, a to znači potrebu razvijanja one tehnologije koja se može dovesti u sklad sa samoupravnim sistemom i opredeljenjima, humanističkom dimenzijom tehnološkog procesa i savremene organizacije rada. Doduše, ključno pitanje ovde može se postaviti i na sledeći način: kako uskladiti ekonomsku i tehnološku celishodnost rada, načina i organizacije proizvodnje sa etičkom i ideološkom celishodnošću ukupnog čovekovog kontingenta življenja. Pod tim se ne razume samo neposredni rad, neposredni proizvodni i tehnološki proces i organizacija rada već i slobodno vreme i ukupni društveni odnos u kome čovek živi. Sasvim je izvesno da klasni odnosi izazivaju nepomirljivi duel ove dve celishodnosti. Zapravo radi se o klasično poznatom duelu etike i ekonomije, a sukob humanistički fundirane samoupravne etike i moderne tehnologije i organizacije rada samo je jedna posebna forma ovog šireg sukoba. Eliminacija ovog sukoba mora biti stvar svesne akcije svih subjektivnih snaga u društvu. Na terenu rešavanja ovog sukoba moraju se naći i nauke, kako humanističke tako i prirodne, koje će konkretnim predlozima ujedinjavati napore za kompromisom između ekonomske efikasnosti rada i njegove humanizacije. Razumljivo je, a i u duhu osnovnih intencija humanističke etike, da humanizacija rada ne sme

biti ona strana u kompromisu koja uvek treba da bude spremna na ustupke. Eliminisanje tehnološke zavisnosti mora mobilisati sve stvaralačke snage na razvijanju vlastitog naučnog rada, na svim područjima gde je to objektivno moguće. To je moguće daljim udruživanjem rada i sredstava, stvaranjem većih integracionih celina koje mogu biti nosioci sopstvenog tehničko-tehnološkog razvoja u skladu sa potrebama društveno-ekonomskog razvoja. Idejno-politička akcija Saveza komunista mora se kretati i u pravcu usmeravanja i podsticanja razvoja nauke i naučno-istraživačkog rada u svim sredinama. Takođe, treba unositi različite oblike stimulacije za razvoj nauke i naučnih istraživanja, kako fundamentalnih tako i primenjenih, kako bi se stvorio što veći stepen nezavisnosti od transfera i uvoza znanja i tehnologije. U tom smislu inovacije i racionalizacije moraju pružati značajan doprinos procesu tehnološkog osamostaljivanja, koliko i svi vidovi individualnog stvaralaštva. Taj proces ne samo da može imati pozitivne ekonomske i tehnološke rezultate, nego otvara mogućnosti za jednu vrlo često zapostavljenu humanističku komponentu rada, u kojoj se čovek individualnim stvaralaštvom samorealizuje i potvrđuje kao kreativna ličnost koja, konačno, rad može doživljavati i kao zadovoljstvo, kao oslobođenje znatnih stvaralačkih potencija. Sasvim konkretna etičnost ove dimenzije rada, bez obzira što ona nije u strogom smislu reči naučna, mora biti podsticana stalnim društvenim naporima. Naučni rad ne treba da bude otuđen od radnog čoveka, jer radni čovek je taj koji mu može dati društvenu i ekonomsku verifikaciju, pozitivno ospoljenje. Bez te verifikacije nauka i dalje ostaje otuđena delatnost. Jedan od rezultata relativno otuđenog položaja nauke je postojanje i izrada mnogih »beskorisnih projekata koji često imaju jednokratnu upotrebu — dok ne posluže za odbranu doktorske teze« (iz diskusije Slavojke Janković). Mnogi projekti predstavljaju krupne promašaje i iz drugih razloga.

Na primer, oni vrlo često služe kao zgodna prilika za konfekcijsku rasprodaju napabirčenih znanja. Dobri znalci prilika u nekim sredinama često mogu uočiti da pojedini autori isti rad prodaju u više naučno-istraživačkih projekata (ako se ne računa objavljivanje tih radova u monografskim studijama, časopisima, posebnim autorskim knjigama, zbornicima itd.). Sankcije za takve postupke još uvek su samo moralne prirode, mada je manir takvih postupaka toliko rasprostranjen da prelazi u sferu menadžerske veštine autora koji umešno unovčuju svoju intelektualnu robu. Takav individualno-tržišni odnos prema naučnom radu vremenom postaje kočnica za bilo kakav temeljan istraživački posao. Super-profiterska logika pojedinih naučnih radnika i naučnih institucija dovodi do profanizacije nauke i razaranja njenog digniteta. U svakom slučaju životni standard

naučnih radnika treba na neki način striktno razdvojiti od mogućnosti da njegovo uvećavanje postane osnovni motiv i svrha bavljenja naučnim radom. To podrazumeva pooštravanje kriterijuma naučne validnosti i vrednosti svega onoga posla koji je naučni ili se izdaje za naučni i razvijanje adekvatnog materijalnog nagrađivanja naučnog posla na bazi tih kriterijuma. Ukoliko se takvi čvrsti kriterijumi ne postignu, onda će se i dalje stimulisati produkcija naučnih surogata i bezvrednosti koje društvu otkidaju lavovski deo dohotka ne vraćajući mu baš ništa kao protuvrednost, a to je već stanje steriliteta nauke koju neće podržavati ni jedno racionalno struktuirano društvo. Vrćenje u krugu profita, sasvim razumljivo, vremenom odvaja pojedine naučne radnike od uslova, mogućnosti i potreba udruženog rada. Njihova svest se završava na vratima kabineta, fakultetskih aula, finansijski dobrostojećih projekata, časopisa i edicija. To je svakako jedan momenat mnogo složenijeg pitanja: na koji način naučna funkcija u društvu može da bude direktno podložna zakonima ponude i potražnje i tržišta kao što su to organizacije udruženog rada u sferi proizvodnje. Izvesno je da je u mnogim situacijama besmisleno podvođenje naučne funkcije pod te zakone, ali isto tako neprihvatljivo je vraćanje tih funkcija u relacije patronata. Dakle, potreban je veliki napor da se specifičnost naučne funkcije izrazi na adekvatan način i uklopi u intencije Zakona o udruženom radu.

Još jedno pitanje se izdvaja svojom velikom društvenom i idejnom osetljivošću. Reč je o prisutnosti velikog raskoraka između potreba »samoupravne prakse i razvijenosti i osposobljenosti naučnoistraživačkog rada da odgovori naraslim zahtjevima društva, posebno na području ekonomskih, pravnih, sociioloških i političkih nauka« (konstatacija iz pripremnog materijala). Evidentna je činjenica da je zanemaren ceo kompleks istraživanja razvojnih puteva i uslova socijalističkog samoupravljanja, društvenih protivrečnosti i tendencija koje se suprotstavljaju samoupravnom razvitku društva. Lista pitanja i problema u društvenim naukama na kojima se nedovoljno radi, ili se radi na nekreativan način, podugačka je. Ona ide u prilog tezi o relativnom zaostajanju razvoja pojedinih društvenih nauka. Tim naukama stvarnost svojim dinamičnim tokovima naprosto stalno izmiče, a one se nalaze na začelju društvenih i samoupravnih tokova, nemoćne čak i za njihovo paralelno praćenje, a da se i ne govori o suštinskom smislu svakog naučnog istraživanja koje treba punu vrednost da poprima tek u prognostičkom momentu naučne kreacije. Uzroci takvom stanju mogu se tražiti u rascepkanosti i usitnjenosti naučnoistraživačkih institucija, njihovoj nedovoljnoj samoupravnoj organizovanosti i povezanosti sa privredom i drugim društvenim institucijama, tradicionalnoj nerazvijenosti pojedinih naučnih disciplina koje nisu odmakle od

citatološko-deskriptivnog nivoa naučne analize, nedostatku odgovarajućeg naučnog kadra itd. U mnogim slučajevima problematična su osnovna pitanja izgrađivanja teorijskih i metodoloških osnova istraživanja u društvenim naukama. Činjenica je da kabinetski način naukovanja, prezir prema svakom dodiru sa praksom, eliminiše mogućnost stvaranja i primenjivanja marksistički fundirane metodologije u istraživanju društvenih procesa. Bez svestranog razvijanja marksističke teorijsko-naučne metodologije ne može biti govora o nekakvoj delatnoj funkciji nauke. Takva pozicija podrazumeva kritiku svih sterilno-dogmatskih koncepcija naučnog istraživanja i odbacivanje svih nekritički prihvatanih teorijskih polazišta i metodologija građanskih nauka. Trezveno-kritički odnos prema metodologijama i rezultatima građanskih nauka potreban je i stoga što je čest slučaj da se u našu društvenu i naučnu teoriju kaleme hibridi građanske nauke koji nemaju organske veze ni sa našom društvenom stvarnošću ni sa elementarnim postavkama marksističke metodologije. Koliko je to stvar određenih teorijskih moda koje zapljuskuju naše podneblje i mogućnost da se naučna impotentnost određenih naučnika kompenzira idejama i rešenjima sa strane, toliko ta praksa ima svoje štetne idejno-političke konsekvence u infiltraciji antisamoupravnih ideologija. To, naravno, niukoliko ne sputava potrebu za teorijskom otvorenošću prema svim idejama do kojih savremena naučna misao u svetu dolazi, ali kritički odnos prema njima, zasnovan na rezultatima našeg samoupravnog razvoja i razvijenoj marksističkoj metodologiji, mora u svakom trenutku biti prisutan. Koliko je, sa stanovišta samoupravne prakse, neprihvatljiv odnos tehnološke zavisnosti prema tehnološki razvijenijim sredinama, toliko je, sa stanovišta samoupravne teorije, neprihvatljivo bilo kakvo unošenje recepata i osnovnih ideja koje nudi građanska nauka. Jedinstvena i originalna samourpavna praksa zahteva jedinstvenu i originalnu samoupravnu teoriju i društvenu nauku. Iz te činjenice proističu posebni idejno-politički zadaci na području daljeg razvijanja marksističkog pristupa u svim naučnim oblastima, posebno u društvenim naukama. To istovremeno znači stalnu potrebu da Savez komunista i druge organizovane socijalističke snage moraju pospešivati stvaralački dijalog i marksističku naučnu kritiku. Bez njih ne može biti stvarnog razvoja naučne misli.

Zaključujući ovaj osvrt može se konstatovati da je pažnja bila usmerena samo prema nekim pitanjima razvoja nauke i naučno-istraživačkog rada. Lista značajnih pitanja iz ovog domena daleko je šira i obuhvatnija i zahteva stalni kritički uvid, preispitivanje i svesnu akciju kako Saveza komunista tako i svih subjektivnih organizovanih snaga u društvu na potpunoj samoupravnoj transformaciji ovog značajnog društvenog segmenta.

»Marksističko obrazovanje studenata treba da se odvija kroz sve predmete, a ne samo tzv. marksističke, sa ciljem da ih osposobi za stvaralačku analizu pojava i odnosa i to ne samo stoga da bi ih razumeli, već i menjali — u skladu sa ciljevima jugoslovenskog socijalističkog samoupravnog društva.«

Borislav Dimković, Danilo Tomić

STAVOVI I MIŠLJENJA REDOVNIH STUDENATA FAKULTETA I VIŠIH ŠKOLA U NOVOM SADU O SADRŽINI I KVALITETU NASTAVE MARKSIZMA*

UVOD

Marksističko obrazovanje i idejno-političko osposobljavanje studenata jedna je od bitnih pretpostavki formiranja svestrano razvijene ličnosti i izgrađivanja socijalističkih samoupravnih društvenih odnosa. Za formiranje svestrane ličnosti posebno je značajno razvijanje moralne i estetske svesti, odnosno svesti o vrednostima uopšte, te zbog toga sastavni deo vaspitno-obrazovnog procesa, posebno marksističkog obrazovanja, treba da bude i *socijalistički humanizam.*

Najčešće se smatra da je cilj školskog sistema da samo prenosi znanje i omogućava studentima da ih koriste i primenjuju. Na taj način se zanemaruju i drugi ciljevi školskog sistema — posebno formiranje svesti o vrednostima i društvenim ciljevima. To naglašavamo kao važnu komponentu svestranog razvoja mladog čoveka — kao društvenog bića, jer mu omogućuje da razvija osećanje odgovornosti u usklađivanju ličnih, po-

* Ovaj rad je, u stvari, dopunjen i proširen koreferat pod nazivom: Stavovi studenata fakulteta i viših škola u Novom Sadu o sadržini i kvalitetu nastave marksizma, koji je saopšten na Savetovanju, održanom 20. XI 1978. godine u Novom Sadu na temu: *Marksističko obrazovanje na fakultetima i višim školama,* u organizaciji Univerzitetskog komiteta SKV, Komisije za ideološko-politički rad Univerzitetske konferencije SKV, Centra PK SKV za političke studije i marksističko obrazovanje i Pokrajinske konferencije SSOV.

sebnih i društvenih interesa, kao i stvaralački odnos prema sopstvenom radu i rezultatima rada. Zato smatramo da marksističko obrazovanje studenata treba da se odvija kroz sve predmete, a ne samo tzv. marksističke, sa ciljem da ih osposobi za stvaralačku analizu pojava i odnosa u svojim radnim i životnim sredinama, ali ne samo da bi ih razumeli, već i menjali — u skladu sa ciljevima socijalističkog samoupravnog društva.

Posle 21. sednice Predsedništva SKJ, Pisma Izvršnog biroa Predsedništva i Predsednika SKJ, marksističkom obrazovanju studenata na Univerzitetu u Novom Sadu posvećuje se sve više pažnje. U cilju koordinacije, usaglašavanja i osavremenjavanja nastavnih planova i programa iz marksističkih disciplina, formirana je *Katedra za marksističko obrazovanje studenata Novosadskog univerziteta.* Uvedene su i nove nastavne i naučne discipline iz oblasti marksizma (politička ekonomija, samoupravni socijalizam), koje se predaju na svim fakultetima, a osnovi nauke o društvu (sociologija) i na fakultetima i višim školama na kojima do tada ova oblast nije predavana.

Sigurno je da su u proteklom periodu u marksističkom obrazovanju studenata postignuti značajni rezultati. U ovom radu želi se, kroz stavove i mišljenja redovnih studenata o sadržini i kvalitetu nastave iz predmeta marksizma: osnovi nauke o društvu (sociologija), osnovi političke ekonomije i samoupravni socijalizam, ukazati na pozitivne rezultate i prisutne slabosti u ovoj veoma značajnoj vaspitno obrazovnoj delatnosti.

PRISTUP ISTRAŽIVANJU

U *skladu sa postavljenim ciljem, sačinjen je upitnik (16 pitanja)* i utvrđen uzorak studenata po fakultetima i višim školama, kao i po godinama studija.

Tabela 1.

Anketirani studenti po fakultetima i godinama studija

Fakulteti i više škole	Ukupno student. obuhv. anketom	Po godinama studija (u %)		
		II	III	IV
I Društvene nauke	142	41,6	33,8	24,6
II Prirodne nauke	192	50,5	26,5	22,9
III Akademija umetnosti i FFK	47	53,2	25,5	21,3
IV Više škole	40	100,0	0,0	0,0
UKUPNO	421	52,5	26,4	21,1

U skladu sa finansijskim mogućnostima i raspoloživim vremenom za istraživanje, trebalo je da se anketira 530 studenata, od toga 470 na fakultetima i 60 na višim školama.

Iako je organizacija istraživanja (izbor anketara i studenata za anketiranje, samo anketiranje i ručna obrada podataka) bila poverena OOSK i OOSSO na fakultetima i višim školama, dobijen je 421 popunjen upitnik.

Od ukupnog broja anketiranih studenata, svi su odslušali osnove nauke o društvu (to su studenti II godine). Oko 57% od ukupnog broja anketiranih studenata je odslušalo osnove političke ekonomije, a oko 34% samoupravni socijalizam.

Valja istaći podatak da su od ukupnog broja anketiranih studenata, 89% članovi SSOJ i 53,7% članovi SKJ.[1]

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je koncentrisano na ispitivanje stavova studenata o tri grupe pitanja.

Prva grupa pitanja odnosila se na postojeći način i sadržaj rada iz predmeta: *osnovi nauke o društvu (sociologija),* političke ekonomije i samoupravnog socijalizma. Sadržaj rada je uključio:

— posetu predavanjima, zadovoljstvo kvalitetom nastave (predavanja i vežbe), saznanje i idejne kvalitete udžbenika i priručnika koji se koriste u nastavi, kao i načine ispitivanja.

Druga grupa pitanja imala je za cilj da otkrije u kojoj meri stečeno znanje iz pomenutih nastavnih disciplina osposobljava studente za aktivno uključivanje u politički i samoupravni život fakulteta — više škole i društva u celini.

Treća grupa pitanja odnosila se na vannastavne oblike marksističkog obrazovanja i idejno-političkog osposobljavanja studenata.

Pokušaćemo da u najkraćim crtama iznesemo stavove i mišljenja studenata o navedenim grupama pitanja, koji se od-

[1] Koristimo priliku da se zahvalimo studentima koji su anketirani, kao i onima koji su bili anketari i obrađivači podataka.
Istraživanje je obavljeno tokom oktobra meseca 1978. godine po fakultetima i višim školama te smo, u ovom tekstu, izvršili njihovo sažimanje po kriterijumu srodnosti fakulteta: I. *društvene nauke* (Filozofski, Pravni, Odeljenje Ekonomskog fakulteta u Novom Sadu), II. *prirodne nauke* (Prirodno-matematički, Medicinski, Fakultet tehničkih nauka, Poljoprivredni, Tehnološki), III. *Fakultet fizičke kulture i Akademija umetnosti* i IV. *više škole* (Viša ekonomsko-komercijalna škola, Viša tehnička škola).

nose na sledeće analizirane predmete i nastavne discipline: *osnovi nauke o društvu (sociologija), osnovi političke ekonomije i samoupravni socijalizam.*

Na svim fakultetima Univerziteta u Novom Sadu predaju se sociologija i politička ekonomija, na većini samoupravni socijalizam, a na nekim i osnovi marksističke filozofije.

Samoupravni socijalizam, kao posebna nastavna disciplina, ne postoji na sledećim fakultetima: Poljoprivrednom, Pravnom i Ekonomskom, mada se delovi tog predmeta izučavaju u srodnim disciplinama (politički sistem, ekonomska politika, sociologija, politička ekonomija, i dr.).

Na višim školama nema predmeta osnovi marksističke filozofije, izuzev na Višoj školi za organizaciju rada, ni predmeta samoupravni socijalizam, iako se delimično nastavna materija obuhvata srodnim disciplinama.

Nastavni programi iz navedenih marksističkih disciplina su veoma obimni i teško savladivi za studente. U programima je previše istoricizma, nedovoljno se povezuju teorija i praksa (posebno u našim uslovima), neki problemi su prenaglašeni, neki (bitni) izostavljeni, zatim nedovoljno su usaglašeni nastavni programi, tako da se pojedina pitanja ponavljaju u raznim predmetima, itd.

Tabela 2.

Zadovoljstvo anketiranih studenata ponuđenim sadržajem analiziranih nastavnih disciplina

Fakulteti i više škole	Ukupno anket. studen.	Zadovoljstvo (u %)			
		Veoma zadov.	Zadovoljan	Nezadovoljan	Veoma nezadovoljan
I Društvene nauke	142	2,8	76,7	19,7	0,8
II Prirodne nauke	192	7,3	74,5	16,6	1,6
III Akademija umetnosti i FFK	47	10,6	85,1	4,3	0,0
IV Više škole	40	10,0	87,5	2,5	0,0
UKUPNO:	421	6,7	77,5	14,9	0,9

Iz navedenih podataka može se zaključiti da je 4/5 studenata zadovoljno postojećim stanjem. Doduše, izuzetno je mali broj studenata veoma zadovoljnih ponuđenim sadržajima iz analiziranih nastavnih predmeta, posebno studenti fakulteta društvenih nauka.

Stiče se opšti utisak da su studenti zadovoljni ponuđenim sadržajima iz analiziranih naučnih disciplina, što se može zaključiti iz njihovih narednih odgovora.

Tabela 3.

Posećenost predavanja studenata iz analiziranih naučnih disciplina

Fakulteti i više škole	Ukupno studen. obuhv. anket.	Posećenost predavanja (u %)		
		Redovno	Povremeno	Ne posećujem
I Društvene nauke	142	52,8	43,6	3,6
II Privredne nauke	192	58,8	36,9	4,3
III Akademija umetnosti i FFK	47	72,4	27,6	0,0
IV Više škole	40	92,5	7,5	3,1
UKUPNO:	421	61,5	35,4	3,1

Studenti odgovaraju da u ogromnom broju, redovno ili povremeno, posećuju predavanje iz navedenih predmeta. Zanimljivo je da studenti fakulteta društvenih nauka u najmanjem broju redovno posećuju predavanja iz ovih predmeta.

Ipak, može se zaključiti da studenti, u zadovoljavajućoj meri, redovno posećuju nastavu kada se zna da su to tzv. »masovni« predmeti, jer ih slušaju svi studenti jedne godine, a svi fakulteti i više škole nemaju tako velike amfiteatre koji mogu da odjednom prime studente jedne godine, pogotovo prve. Razlog takvog odnosa studenata prema poseti predavanja iz analiziranih naučnih disciplina, bez obzira na ukazane teškoće, je i u zanimljivosti (ili nezanimljivosti) i sadržajnosti predavanja.

Kadrovska osposobljenost fakulteta i viših škola za uspešno obavljanje zadataka iz oblasti marksističkog obrazovanja nije zadovoljavajuća. Na fakultetima i višim školama Univerziteta u Novom Sadu (izuzev Pravnog i Ekonomskog fakulteta) školske 1974/75. godine, za navedene marksističke discipline, bilo je angažovano 9 nastavnika i asistenata, a iduće 1975/76. godine na istim fakultetima bilo je 8 nastavnika i 4 asistenta. Naredne 1976/77. godine radilo je 7 nastavnika i 6 asistenata, dok je školske 1977/78. godine bilo angažovano 15 ljudi i to 8 nastavnika i 7 asistenta.

Kadrovska osposobljenost na Pravnom i Ekonomskom fakultetu je povoljnija, s obzirom da ovi fakulteti imaju formirane katedre za predmete koji ulaze u sastav marksističkih disciplina.

Veliki broj studenata i nedostatak nastavničkog kadra glavni su razlozi što u nastavi ovih disciplina preovlađuje način nastave *ex katedre*. Pored toga, na ovaj način izvođenja nastave umnogome utiču i nedovoljni prostorni kapaciteti fakulteta i viših škola (nedovoljan broj amfiteatara, vežbaonica, biblioteka sa velikim brojem knjiga, itd.).

Tabela 4.

Zadovoljstvo studenata kvalitetom nastave — predavanjima — iz analiziranih predmeta

Fakulteti i više škole	Ukupno studen. obuhv. anket.	Zadovoljst. kvalitetom nastave (u %)			
		Veoma zadov.	Zado-voljan	Nezado-voljan	Veoma nezado-voljan
I Društvene nauke	142	5,6	69,0	22,5	2,9
II Prirodne nauke	192	11,0	69,1	15,7	4,2
III Akademija umetnosti i FFK	47	19,1	74,5	4,2	2,2
IV Više škole	40	17,5	70,0	12,5	0,0
UKUPNO:	421	10,7	70,0	16,3	3,0

Od ukupnog broja anketiranih studenata, oko 11% su veoma zadovoljni, a 70% zadovoljni kvalitetom nastave. Indikativan je podatak da su studenti fakulteta društvenih nauka, u odnosu na druge studente, najviše nezadovoljni kvalitetom predavanja iz analiziranih naučnih disciplina. Doduše, nije ni zanemarujući podatak da je skoro svaki peti student nezadovoljan, ili veoma nezadovoljan, kvalitetom nastave iz analiziranih predmeta. Zbog toga je zanimljivo da iznesemo stavove studenata o kvalitetu nastave za svaki analizirani predmet.

Tabela 5.

Zadovoljstvo nastavom iz predmeta osnovi nauke o društvu

Fakulteti i više škole	Ukupno studen. obuhv. anket.	Zadovoljstvo nastavom iz sociologije (osnovi nauke o društvu) (u %)			
		Veoma zadov.	Zado-voljan	Nezado-voljan	Veoma nezado-voljan
I Društvene nauke	142	5,6	69,8	21,8	2,8
II Prirodne nauke	192	10,4	69,4	15,6	4,6
III Akadem. umetnosti i FFK	47	17,0	76,6	4,2	2,2
IV Više škole	20	7,5	35,0	7,5	0,0
UKUPNO:	401	9,7	70,3	16,5	3,5

Rezultati istraživanja pokazuju da je svaki deseti student veoma zadovoljan, a svaki peti nezadovoljan, ili veoma nezadovoljan, kvalitetom predavanja, a da je oko 70% zadovoljno. Za-

nimljivo je istaći da su studenti fakulteta društvenih nauka, u odnosu na studente drugih fakulteta, najnezadovoljniji kvalitetom predavanja iz ove naučne discipline.

Tabela 6.

Zadovoljstvo nastavom iz predmeta osnovi političke ekonomije

Fakulteti i više škole	Ukupno studen. obuhv. anket.	Zadovoljstvo nastavom iz osnovi političke ekonomije (u %)			
		Veoma zadov.	Zado-voljan	Nezado-voljan	Veoma nezado-voljan
I Društvene nauke	112	5,4	67,0	24,1	3,5
II Prirodne nauke	95	24,2	54,7	16,8	4,3
III Akadem. umetnosti i FFK	13	0,0	92,3	7,7	0,0
IV Više škole	20	20,0	70,0	10,0	0,0
UKUPNO:	240	13,7	63,8	19,2	3,3

Može se reći da je oko 77% studenata veoma zadovoljno ili zadovoljno, a oko 22% nezadovoljno, ili veoma nezadovoljno kvalitetom nastave iz ovog predmeta. Najnezadovoljniji su studenti fakulteta društvenih nauka.

Tabela 7.

Zadovoljstvo nastavom iz predmeta samoupravni socijalizam

Fakulteti i više škole	Ukupno studen. obuhv. anket.	Zadovoljstvo nastavom iz samoupravnog socijalizma (u%)			
		Veoma zadov.	Zado-voljan	Nezado-voljan	Veoma nezado-voljan
I Društvene nauke	55	3,6	65,4	25,5	5,5
II Prirodne nauke	74	17,6	58,1	18,9	5,4
III Akadem. umetnosti i FFK	15	6,6	80,0	13,4	0,0
IV Više škole	0	0,0	0,0	0,0	0,0
UKUPNO:	144	11,2	63,2	20,8	4,8

Odgovori pokazuju da je oko 74% zadovoljno, a oko 26% nezadovoljno kvalitetom predavanja iz ovog predmeta. I ovde se potvrđuje da su najnezadovoljniji studenti fakulteta društvenih nauka, jer tako odgovara skoro svaki treći student.

Ako bi se dala *zajednička ocena* studenata o kvalitetu predavanja analiziranih naučnih disciplina, onda su najzadovoljniji kvalitetom nastave iz predmeta osnovi nauke o društvu (80%),

zatim iz političke ekonomije (oko 77%) i iz samoupravnog socijalizma (oko 73%). Veoma je značajno upozoriti da su studenti fakulteta društvenih nauka najnezadovoljniji kvalitetom nastave iz svih nastavnih disciplina.

Sigurno je da na kvalitetno i uspešno polaganje ispita iz pomenutih naučnih disciplina utiču i vežbe, i saznanja, i usmerenost udžbenika i priručnika koje koriste studenti u nastavi i u pripremi ispita. Zbog toga smo pitali studente šta misle o mogućnosti da se iz svih navedenih predmeta uvedu *vežbe*, jer, za sada, jedino postoje iz predmeta osnovi nauke o društvu.

Tabela 8.

Stavovi studenata o tome da li iz analiziranih predmeta treba da imaju vežbe

Fakulteti i više škole	Ukupno studen. obuhv. anket.	Odgovori (u %)		
		Trebalo bi	Kao i do sada	Ne bi trebalo
I Društvene nauke	140	42,2	42,2	15,6
II Prirodne nauke	192	21,8	37,5	40,7
III Akademija umetn. i FFK	47	25,5	34,0	40,5
IV Više škole	40	57,5	30,0	12,5
UKUPNO:	419	32,6	38,2	29,2

U odgovoru na ovo pitanje studenti su podeljeni. Naime, oko 33% anketiranih studenata je odgovorilo da bi trebalo da imaju vežbe iz svih predmeta, a ne samo iz sociologije. Zanimljivo je da studenti viših škola, u najvećem broju, žele vežbe (oko 58%), verovatno zbog toga što ih nemaju ni iz sociologije, kao što imaju studenti prve godine na fakultetima. Isto tako, važno je saznanje da studenti društvenih fakulteta (Filozofski, Pravni, Ekonomski) insistiraju na vežbama iz navedenih naučnih disciplina.

Daljih 38% studenata smatra da bi trebalo zadržati postojeće stanje, tj. da i dalje imaju vežbe samo iz predmeta osnovi nauke o društvu, dok oko 30% studenata smatra da bi trebalo ukinuti vežbe iz ovih predmeta, tj. i iz sociologije.

Sigurno je da su saznajni i idejni kvaliteti udžbenika i priručnika, koje preporučuju nastavnici, i koje koriste studenti u praćenju nastave i pripremi i polaganju ispita, veoma važan činilac u marksističkom obrazovanju studenata. Zbog toga je traženo od studenata da iznesu svoje mišljenje o marksističkoj zasnovanosti i idejnoj usmerenosti udžbenika i priručnika iz analiziranih nastavnih disciplina.

Tabela 9.

Stavovi studenata o udžbeničkoj literaturi

Fakulteti i više škole	Ukupno studen. obuhv. anket.	Zadovoljstvo udžbeničkom literaturom (u %)			
		Veoma zadov.	Zadovoljan	Nezadovoljan	Veoma nezadovoljan
I Društvene nauke	141	2,8	49,0	33,3	14,9
II Prirodne nauke	191	6,3	56,0	33,0	4,7
III Akademija umetnosti i FFK	46	21,7	60,9	15,3	2,1
IV Više škole	40	0,0	47,5	45,0	7,5
UKUPNO:	418	6,2	53,3	32,3	8,2

Rezultati istraživanja pokazuju da su studenti veoma kritični u oceni saznanja i idejnih kvaliteta udžbenika i priručnika kojima se koriste u nastavi i u pripremi ispita iz analiziranih nastavnih disciplina. Oko 60% je zadovoljno, a čak 40% nezadovoljno postojećim stanjem.

Zanimljivo je istaći da su posebno nezadovoljni studenti viših škola.

Za sve predmete iz ovih disciplina, uglavnom, postoje udžbenici, ali ti udžbenici imaju i nedostatke, kao i nastavni programi ovih predmeta. Udžbenici se, najčešće, pišu objedinjavanjem tekstova različitih autora, a materija izložena u njima je nepristupačna studentima i otežava im polaganje ispita. Posebno se ističu nedostaci udžbenika iz predmeta samoupravni socijalizam (videti Stavove studenata o tome), koji je obiman i teško savladiv u toku jednog semestra.[2]

Valja istaći još jedan aspekt iz prve grupe analize, a to je način ispitivanja iz navedenih nastavnih disciplina, s obzirom da su neki nastavnici ispitivali samo pismeno, neki usmeno, a neki i kombinovanim putem.

Tabela 10.

Stavovi studenata o načinu ispitivanja

Fakulteti i više škole	Ukupno student. obuhv. anket.	Način ispitivanja naved. nast. disciplina (u %)		
		Pismeno	Pismeno i usmeno	Usmeno
I Društvene nauke	141	7,8	17,7	74,5
II Prirodne nauke	191	31,4	13,6	55,0
III Akadem. umetnosti i FFK	46	6,6	30,4	63,0
IV Više škole	40	12,5	27,5	60,0
UKUPNO:	418	18,9	18,2	62,9

[2] O tome opširnije u Koreferatu dr N. Jovanova »Osvrt na udžbenik Samoupravni socijalizam — drugo izdanje.

Kao što se i očekivalo, ogroman broj studenata je za usmeno ispitivanje iz analiziranih predmeta. Možda bi trebalo uvažiti zahteve studenata i što pre preći na ovaj način ispitivanja.

Postignuti uspeh studenata iz istraživanih marksističkih disciplina takođe nije zadovoljavajući. Od ukupno 21.303 prijavljena ispita položi svega 6.545 (ili 30,7%), ne položi 5.199 (ili 24,4%), a odustane od ispita, čak, 9.459 studenata (skoro svaki drugi student). Prosečna ocena iz ovih predmeta je 6,9 i kreće se u intervalu od 6,1 do 7,5. Zbog velikog broja studenata na pojedinim fakultetima, ispiti iz ovih predmeta se obavljaju pismenim putem, što smanjuje mogućnost neposrednog kontakta nastavnika i studenata. Uzroci ovakvog stanja su: — neujednačen nivo predznanja stečenih u srednjoj školi; — nepovoljan odnos broja nastavnika, saradnika i asistenata, što prouzrokuje predavanje putem ex katedre, pismene ispite i dr. (na primer, u školskoj 1977/78. godini na jednog nastavnika, dolazi više od 200 studenata, a na jednog asistenta oko 340); — nekvalitetni udžbenici i priručnici; — nedovoljno zalaganje studenata u nastavnom procesu, itd.

Saznanja koje studenti stiču iz navedenih nastavnih disciplina trebalo bi da studente osposobe za aktivno *uključivanje u politički i samoupravni život,* ne samo na fakultetu i višoj školi, već i u društvu u celini.

Zbog toga smo tražili od studenata da iznesu svoje mišljenje i o toj dimenziji stečenih znanja iz navedenih predmeta.

Tabela 11.

Stavovi studenata o osposobljenosti za uključivanje u društveni život, na osnovu stečenog znanja iz analiziranih disciplina

Fakulteti i više škole	Ukupno studen. obuhv. anket.	Osposobljenost		
		Osposob-ljava	Nepotp. osposob.	Ne osposob.
I Društvene nauke	142	38,0	57,0	5,0
II Prirodne nauke	192	33,3	56,8	9,9
III Akademija umet. i FFK	47	39,9	53,3	6,8
IV Više škole	40	60,0	40,0	0,0
UKUPNO:	421	41,8	52,0	6,2

Odgovori pokazuju da studenti smatraju u svega 42% slučajeva da ih osposobljavaju i 52% da ih nepotpuno osposobljavaju stečena znanja iz navedenih predmeta za aktivan politički i samoupravni rad. Možda razlog leži u tome što studenti smatraju da nastavni sadržaji iz navedenih predmeta treba još više da budu ispunjeni saznanjima (pozitivnim ali i negativnim primerima) iz naše socijalističke samoupravne prakse.

Pored nastavnih oblika marksističkog obrazovanja i idejnog rada, od 1973/74. godine razvili su se i neki oblici vannastavnog idejno političkog obrazovanja kroz političke škole, škole samoupravljača, marksističke kurseve, tribine, itd.

Na osnovu izveštaja OOSK i OOSSO na Univerzitetu u toku 1977/78. godine, kao oblik idejnog osposobljavanja, najviše je korišćena omladinska politička škola koja je radila na svim fakultetima i višim školama, izuzev na Tehnološkom fakultetu, Višoj školi za organizaciju rada i Akademiji umetnosti. Na Univerzitetu je radila škola samoupravljača, a organizovan je i seminar za novoprimljene članove SK.

Na nekim fakultetima (Pravni, Medicinski i FTN) formirani su marksistički kružoci, u kojima se angažovalo oko 1.000 studenata, gde su vođene rasprave o aktuelnim problemima naše samoupravne prakse. U ostvarivanju programa škola, kružoka i tribina uglavnom su korišćena predavanja a predavači su govorili većoj grupi slušalaca (od 40 do 70 studenata u grupi), što je onemogućavalo vođenje diskusija o mnogim spornim i nedovoljno razjašnjenim pitanjima, ne samo iz održanih predavanja, već i iz samog života i prakse.[3]

Mogućnost da se kroz mnogobrojne akcije u organizovanju *vannastavnih oblika marksističkog obrazovanja* i idejnopolitičkog osposobljavanja studenata na fakultetima i višim školama studenti osposobe za što aktivnije uključivanje u društveni život, i tako upotpune svoja saznanja o našoj stvarnosti, ne koristi se u dovoljnoj meri i u skladu sa željama studenata.

To potvrđuju rezultati istraživanja.

Tabela 12.

Ocena studenata o vannastavnim oblicima marksističkog obrazovanja

Fakulteti i više škole	Ukupno studen. obuhv. anket.	Ocena vannastavnih oblika marks. obrazovanja (u %)		
		Veoma prisutno i uspešno	Malo prisutno ali uspešno	Nije prisutno
I Društvene nauke	140	12,2	73,5	14,3
II Prirodne nauke	190	10,0	62,1	27,9
III Akademija umetnosti i FFK	46	13,0	56,5	30,5
IV Više škole	40	27,5	67,5	5,0
UKUPNO:	416	12,7	65,9	21,4

[3] O tome detaljnije u radu: *Vannastavni oblici marksističkog obrazovanja i idejnog političkog osposobljavanja na Univerzitetu,* čiji su autori dr Svenka Savić i Mitar Mitrović.

Svega 12,7% studenata smatra da je takva aktivnost veoma prisutna i uspešna, što potvrđuje da se ti oblici aktivnosti neguju samo na nekim fakultetima i višim školama. S druge strane, skoro svaki peti student ocenjuje da ona nije uopšte prisutna, dok oko 66% studenata ističe njenu malu, ali uspešnu prisutnost. To potvrđuje da su studenti zainteresovani za vannastavne oblike marksističkog obrazovanja i idejno-političkog osposobljavanja (panel diskusije, javne tribine, razgovori sa društvenim i političkim radnicima, itd.), samo se ne oseća kontinuirana aktivnost, pre svega, SSO na fakultetima i višim školama u organizovanju i negovanju ovih aktivnosti.

Takođe, bilo je interesantno sagledati i na neki način *proveriti nivo i kvalitet stečenih saznanja studenata iz navedenih marksističkih disciplina.*

Ovo zbog toga što je usvojeni — početni nivo znanja veoma značajan faktor u podizanju marksističkog obrazovanja na viši idejni i saznajni nivo, u cilju osposobljavanja mladih ljudi (studenata) za uspešno angažovanje u društvenom i samoupravnom životu.

Kvalitet marksističkog obrazovanja ne bi trebalo meriti samo brojem časova, predavanja i vežbi nastavnih disciplina, izdavanjem udžbenika, već i usvojenim znanjem studenata i sposobnošću da ga primenjuju u neposrednoj samoupravnoj praksi — u kojoj su i sami učesnici.

Da bismo došli do minimalnih znanja studenata iz analiziranih nastavnih disciplina, postavili smo im dva pitanja: u čemu je suština marksističkog pogleda na svet i da navedu, po njihovom mišljenju, bitna svojstva jugoslovenskog socijalističkog samoupravnog društva.

Na prvo pitanje (u čemu je suština marksističkog pogleda na svet) — od ukupno 421 anketiranog studenta, 3/4 su dali odgovore, a 1/4 studenata uopšte nije odgovorila. Od ukupno 316 odgovora 20,6% su potpuno tačni, 71,4% delimično tačni, a 7,9% su netačni. Navešćemo samo neke karakteristične odgovore studenata na prvo postavljeno pitanje.

Studenti II godine Filozofskog fakulteta: »Suština je u tome da svet posmatra kao celinu, koja se stalno menja i kreće, ne zadovoljava postignutim, nego uvek težnja ka višem i boljem životu i uopšte ka boljem i pravednijem društvu.«

Ili:

»To je revolucionarna teorija i praksa radničke klase, čiji su tvorci Marks i Engels, a suština je da su oni isticali primarnost materije, a njihovo učenje se zove dijalektički materijalizam.«

Međutim, ima i drugačijih odgovora:

»Suština marksističkog pogleda na svet je u 3 komponente«; »u bratstvu jedinstvu, slobodi«; itd.

Student II godine Više tehničke škole odgovara: »Suština je u tome što su sredstva za proizvodnju u rukama radničke klase«; a student II godine Medicinskog fakulteta odgovara da je suština »u humanizmu, naučnosti, materijalizmu, dijalektičnosti.

Student IV godine Fakulteta tehničkih nauka ističe da je suština marksističkog pogleda na svet u »potpunoj ravnopravnosti i uvođenju radničkog i studentskog samoupravljanja«. A student III godine Poljoprivrednog fakulteta kaže: »Upravljanje u ruke radnicima, a u poljoprivredi treba da dođe do udruživanja.«

Student IV godine Prirodno-matematičkog fakulteta odgovara da je to »naučni pogled na svet koji je jedini pravi pogled na svet. Sadrži sve sfere života na principu dijalektičke povezanosti prirode i društva u težnji pravog njihovog odnosa. To je put koji vodi punoj ravnopravnosti svih radnih ljudi, on vodi od otuđenja čoveka ka punom ovaploćenju čoveka u društvu i skladnim odnosima među ljudima«. Dok, student II godine, istog fakulteta, ističe da je suština u »progresivnoj politici, ravnopravnoj raspodeli i društvenoj svojini«.

Student III godine Pravnog fakulteta smatra da je suština marksističkog pogleda na svet u »davanju vlasti onima koji učestvuju u proizvodnji i u opštem društvenom napretku«, a njegov mlađi kolega (student II godine) kaže: »suština je, pre svega, u dijalektičkom pogledu na svet, u pogledu koji sve pojave prati u stalnom kretanju i menjanju.«

Studenti *Tehnološkog fakulteta* odgovaraju da je to »prilično relativna stvar«, ili da je »suština novog pogleda u humanizmu i jednakosti« ... »boljoj organizaciji društva«, itd. Studentkinja istog Fakulteta odgovara: »osnova marksističke teorije je radni čovek, njegov potpun razvoj na svim poljima društvenog života, njegova uloga i značaj u društvenim procesima i povezanostima između svih ljudi sveta. Marksističke ideje ne mogu se danas odvojiti od masovnih radničkih pokreta, jer su one, upravo, doprinele buđenju svesti radnih ljudi.«

Student II godine Akademije umetnosti smatra da je to »međusobna uslovljenost pojava, dijalektika kao stalno menjanje, materijalnost svih pojava«, a student II godine Fakulteta fizičke kulture kaže: »marksistički pogled na svet je učenje K. Marksa, F. Engelsa, V. Lenjina, usmereno na objektivnu stvarnost kao celinu, koristeći dijalektički i istorijski materijalizam kao filozofsku komponentu. Ovaj pogled polazi od materije kao primarne a ideje kao sekundarne u razvoju društva.«

Na drugo pitanje *(navedite, po vašem mišljenju, bitna svojstva jugoslovenskog socijalističkog samoupravnog društva)* od ukupno 421 anketiranog studenta oko 3/4 su odgovorili, a

oko 1/4 nije uopšte odgovorila. Od ukupno 324 odgovora, 30,9% je u potpunosti zadovoljilo odgovorom, 63,6% delimično, a 5,5% je netačno odgovorilo.

Anketirani studenti kao bitna svojstva socijalističkog samoupravljanja ističu: »slobodu iskazivanja, u okvirima društvenih tokova, zacrtanih u Statutu SKJ, a koji su stvoreni na dogovoru svih članova SKJ, kao i drugih, kojim su obuhvaćene sve strukture, tj. svi radni ljudi naše zemlje« — smatra student III godine Medicinskog fakulteta, a student II godine istog Fakulteta smatra kao najbitnije svojstvo našeg društva »delegatski sistem«.

Student IV godine Fakulteta tehničkih nauka odgovara da je to »zadovoljenje potreba celokupnog društva«.

Student III godine Poljoprivrednog fakulteta smatra da su bitna svojstva našeg socijalističkog samoupravnog društva ta da je naše društvo potpuno okrenuto radnom čoveku, prema njegovoj ulozi u planiranju i procesu proizvodnje, u kulturi, uopšte u društvenom, političkom, ekonomskom i ideološkom životu naše zemlje. U našem društvu radni ljudi imaju neosporno pravo i slobodu na samoupravljanje, oni imaju svoje delegate koji ih predstavljaju na važnim sastancima i od kojih imaju pravo da zahtevaju reprezentiranje svojih ideja i stavova.«

Student II godine Više tehničke škole ističe: »Bitno svojstvo našeg društva je da je ono jedno od najboljih i najotvorenijih društvenih institucija«, a njegov kolega kao bitno svojstvo ističe »postojanje društvene svojine«.

Student III godine Prirodno-matematičkog fakulteta odgovara da su bitna svojstva našeg društva »sloboda, zajedništvo ravnopravnih naroda i narodnosti«; dok student II godine istog Fakulteta ističe »društvenu svojinu nad sredstvima za proizvodnju, radničko samoupravljanje i demokratsku vlast«.

O tome student II godine Ekonomskog fakulteta piše: »društvena svojina nad sredstvima za proizvodnju, samoupravljanje, raspolaganje rezultatima rada, kreativnost, sloboda inicijative, udruživanje, solidarnost, itd.«

S tim u vezi student II godine Pravnog fakulteta kaže: »društvena svojina, samoupravljanje, delegatski sistem, federativni princip«.

Dajemo i dva odgovora: studenata II godine Akademije umetnosti i Fakulteta fizičke kulture:

»Društvena svojina nad sredstvima za proizvodnju, neeksploatatorski odnosi, samoupravljanje, jednakost naroda i narodnosti, delegatski sistem, miroljubiva koegzistencija, borba za mir i nezavisnost«. »Osnovna svojstva samoupravljanja u nas

su društvena svojina na sredstvima za proizvodnju, upravljanje tim sredstvima od strane neposrednih proizvođača«. Samoupravljanje je prema mišljenju ovog studenta, »integralni društveni proces, koji ne treba shvatiti kao statičan proces, ako se stalno razvija, menja i usavršava i kao takav izvire iz prakse društvenog života«.

Student II godine Tehnološkog fakulteta ističe da je suština samoupravljanja u postojanju *»samoupravne radničke kontrole«*, dok student istog fakulteta smatra da su »vlast radničke klase, nagrađivanje prema radu, obavezno penzijsko i zdravstveno osiguranje« bitna svojstva našeg društva.

Rezultati istraživanja pokazuju da nivo znanja studenata varira po godinama i fakultetima. Na osnovu izvršene analize može se konstatovati da je saznajni nivo studenata iz navedenih marksističkih disciplina dosta nizak. Na prvo pitanje nije uopšte odgovorilo 25% anketiranih a na druga približno isto toliko studenata. Dodajmo i činjenicu da je na prvo pitanje samo oko 20% studenata a na drugo oko 31% anketiranih dalo zadovoljavajuće odgovore, dok je ogroman broj anketiranih studenata delimično odgovorio na postavljena pitanja.

To potvrđuje da se, u buduće, podizanju tih saznanja na viši stručni i idejni nivo mora posvetiti znatno više pažnje.

»Sasvim je izvesno da je u pitanju rezultat višegodišnjeg rada autora, koji se i pre ove studije afirmisao kao poznavalac mehanizama vezanih za organizovanje, funkcionisanje i ekonomiju udruženog rada.«

Milena Vlaškalić

POVODOM PROMOCIJE STUDIJE TOMISLAVA BANDINA »KA DOHODOVNOJ AUTONOMIJI«

U organizaciji Radničkog univerziteta »Veljko Vlahović« u Subotici promovisana je 19. decembra 1978. godine studija prof. dr Tomislava Bandina. Ova studija pripada ediciji »Samoupravljanje u teoriji i praksi«.

Sasvim je izvesno da je u pitanju rezultat višegodišnjeg rada autora, koji se i pre ove studije afirmisao kao poznavalac mehanizama vezanih za organizovanje, funkcionisanje i ekonomiju udruženog rada.

Ova studija, pored uvoda, sastavljena je iz četiri dela: (I) Razvoj sistema samoupravne i ekonomsko-dohodovne autonomije; (II) Društveno-ekonomske funkcije osnovnih organizacija udruženog rada; (III) Dohodak u udruženom radu i (IV) Principi ekonomije organizacija udruženog rada.

U pristupu problematici autor polazi sa stanovišta da se društveno-ekonomski razvoj ne odvija automatski. U pitanju su kretanja koja nisu »ni jednostavna, ni laka, ni pravolinijska«. U stvari radi se o procesima koji »... nisu tekli bez otpora, potresa i sudara«. Ali taj se proces, piše autor, kreće po uzlaznoj liniji koja označava put postepenog radnikovog ovladavanja uslovima i rezultatima rada. To je put od totalno centralizovanog dohotka i akumulacije, do »dohodovne autonomije radnih jedinica koja ima za pretpostavku raspolaganje dohotkom, uključujući tu i raspolaganje onim delom koji nazivamo akumulacijom«.

Dohodovna autonomija se ovde konfrontira uslovima odvojenosti radnika od dohotka i akumulacije, odnosno uslovima »kada je dohodak bio totalno centralizovan, a akumulacija skoro potpuno odvojena od radničke klase«. Nakon povlačenja bitnih razlika između osnovne organizacije udruženog rada i radnih jedinica, koje su veoma dobro uočene, autor završava prvo poglavlje konstatacijom da su upravo ustavna rešenja defakto stvorila uslove za pravnu i punu samoupravnu i dohodovnu ekonomiju.

Po našem mišljenju, ono o čemu bi mogli da rasprave pre svega ekonomisti, i o čemu je bilo reči i prilikom promocije ove studije, je pojam dohodovne autonomije. Posebno se postavlja pitanje u kakvoj relaciji ovo gledište stoji sa tvrđenjem da u našem društveno-ekonomskom sistemu *dohodak ima društveni karakter,* ili drugim rečima, — u kakvim se relacijama nalaze dohodovna autonomija i društveni karakter dohotka.

Drugi deo studije posvećen je pitanjima funkcionisanja osnovne organizacije udruženog rada kao osnovnog oblika u kome radnici neposredno i ravnopravno ostvaruju svoja društveno-ekonomska i druga samoupravna prava i gde odlučuju o drugim pitanjima svog društveno-ekonomskog položaja. Njihovo obrazovanje autor striktno vezuje za uslove na koje nailazimo u Zakonu o udruženom radu (radna celina, mogućnost vrednovanja rezultata rada, kao i mogućnost ostvarivanja društveno-ekonomskih i drugih samoupravnih prava radnika). To su privredni subjekti koji nastaju kao produkt društvene podele rada i novih odnosa proizvodnje. Međutim, budući da su osnovne organizacije udruženog rada samo deo ukupnog društvenog rada, one su ekonomski prinuđene da se dalje povezuju mnogobrojnim tehničko-tehnološkim i ekonomskim vezama sa ostalim organizacijama udruženog rada. Prema autorovom stanovištu osnovna organizacija udruženog rada nije neka za sebe zatvorena i izolovana, niti samo preko tržišta povezana jedinka udruženog rada, već deo ukupnog društvenog rada. Sa takvog polazišta izvlači se zaključak da je osnovna organizacija udruženog rada polazna i završna faza samoupravnog procesa reprodukcije. Ujedno ona je polazna i završna tačka samoupravne integracije udruženog rada.

U kontekstu razmatranja najesencijalnijih pitanja vezanih za nivo osnovne organizacije udruženog rada razmatra se pravo (i još više odgovornost) za raspoređivanje čistog dohotka na deo za ličnu i zajedničku potrošnju i na deo za akumulaciju (i rezerve), a u cilju proširenja materijalne osnove rada. Zatim, u ovom delu studije raspravljena je, takođe, inače često prisutna dilema da li osnovne organizacije udruženog rada treba da budu konstituisane kao krajnji robni proizvođači ili je nužno da se između njih uspostavljaju takve proizvodno-tehnološke i eko-

nomske veze da proizvod, kao produkt njihovog zajedničkog rada, postaje krajnje tržišan. Samo se po sebi razume, konstatuje autor, da bi razrešenje dileme da se radi o krajnjem robnom proizvođaču defakto značilo pretvaranje osnovne organizacije udruženog rada u »mala preduzeća«, pa bi se tako došlo u sukob sa koncepcijom sveukupne integrisanosti udruženog rada. Osim ove, autor postavlja još jednu dilemu koja se svodi na pitanje » . . . da li je u procesu sticanja dohotka cilj: maksimiranje individualnog dohotka (svake osnovne organizacije udruženog rada, ili je cilj u maksimiranju individualnog dohotka koji se ostvaruje maksimiranjem zajedničkog dohotka«. To pitanje prof. dr Tomislav Bandin smatra centralnim pitanjem ekonomskih (dohodovnih), socijalnih i samoupravnih odnosa u udruženom radu i društvu u celini.

Ovde je veoma mnogo prostora dato i problemu zajedništva u sticanju dohotka uopšte, zatim udruživanju finansijskog potencijala u cilju prevazilaženja klasičnih kreditnih odnosa, pitanju finansijske kompenzacije u odnosima između osnovnih organizacija udruženog rada i dr. Posebnu pažnju, po našem mišljenju, zaslužuje deo u kome se obrađuju pitanja radnih jedinica. Inače to je materija koju relativno retko srećemo u našoj ekonomskoj literaturi. Tu su potrebe i uslovi njihovog formiranja, kao i ekonomske funkcije jedinica udruženog rada. Smisao formiranja radnih jedinica, zaključuje autor, nije u zamenjivanju funkcija osnovnih organizacija udruženog rada, već upravo obrnuto. One treba da omoguće efikasnije funkcionisanje osnovnih organizacija udruženog rada.

Treći deo studije ispunjen je analizom svih pojedinačno unetih elemenata vezanih za dohodak koji predstavlja motiv rada svih radnika u udruženom radu. U tom kontekstu razmotreni su načini sticanja dohotka, sa posebnim akcentom na sticanje dohotka učešćem u zajednički ostvarenom prihodu i zajednički ostvarenom dohotku. Drugi deo ovog poglavlja posvećen je raspoređivanju dohotka. Međutim, na temu o raspoređivanju dohotka mogla bi se povesti diskusija o sledećim pitanjima: prvo, autor smatra da dva osnovna agregata čistog dohotka čine lična potrošnja i akumulacija. Po našem mišljenju celishodnije je preciziranje da se upravo radi o raspoređivanju na akumulaciju, pod kojom podrazumevamo izdvajanja u sve fondove osnovne organizacije udruženog rada (sem izdvajanja u fond zajedničke potrošnje) i na potrošnju, pod kojom podrazumevamo izdvajanje za lične dohotke i za fond zajedničke potrošnje.

Drugo pitanje za diskusiju iz ove teme je stanovište autora da se lični dohodak obrazuje zbirom zarada, ličnog dohotka po osnovi minulog rada i ličnog dohotka po osnovi doprinosa porastu dohotka osnovne organizacije udruženog rada uštedama u troškovima. Po našem mišljenju ima nečeg mehaničkog u ovom

prilazu, pa je daleko bolje osloniti se na kompletno vrednovanje ukupnog tekućeg i minulog rada, jer je takav prilaz sveobuhvatniji, manje »tvrd« i konačno kompleksniji.

Četvrti i poslednji deo studije obrađuje principe ekonomije organizacije udruženog rada. Centralna tema je transformacija klasičnog preduzeća, a time i njenih osnovnih — klasičnih postulata: principa produktivnosti, ekonomičnosti i rentabilnosti. U novim društveno-ekonomskim uslovima probija se dohodak koji je u stvari deo ukupnog prihoda koji radnici stiču u osnovnoj organizaciji udruženog rada u novčanom vidu, kao društveno priznanje svog i ukupnog društvenog rada. Najširi okvir ove teme mora da bude socijalistička privreda koja u nas funkcioniše kao razvijen oblik robne privrede, koja se zasniva na društvenoj svojini na sredstvima za proizvodnju i samoupravnim proizvodnim odnosima. Reč je dakle o istorijski novim oblicima robne proizvodnje čije funkcionisanje regulišu njoj sopstvene ekonomske kategorije i zakonitosti i u kojoj najvažniju kategoriju čini dohodak. Polazeći sa tog stanovišta, po našem mišljenju, veoma je nezahvalna tema te principe (produktivnosti, ekonomičnosti i rentabilnosti) uklapati u naša nova viđenja i opredeljenja. Takva pisanja traže hrabrost, ali i spremnost na kritiku. Očigledno je da autor poseduje i jedno i drugo. Ovu materiju on vodi kroz sledeće centralne teme i to: produktivnost, ekonomičnost, dohodnost, a zatim slede samoupravne pretpostavke i dohodovni okviri realizacije principa ekonomije, a na kraju poglavlja izlažu se procesi u realizaciji principa ekonomije (realizacija principa produktivnosti, ekonomičnosti i dohodnosti).

Ovakav raspored materije je omogućio autoru da raspravi pojedinačno sve relevantne momente vezane za ovu veoma složenu i diskutabilnu materiju. Međutim, ne ulazeći bliže u prikaz sadržaja ovih pojedinačno uzetih tema, želimo da ukažemo na zaključak do koga autor dolazi i koji se svodi na tvrdnju da se dohodak ne može smatrati rezultatom pojedinačnog rada. Dohodak je u suštini rezultat ukupnog rada, i u našim društveno-ekonomskim uslovima je izraz zajedništva. Te osnovne postavke ukomponovane su u proces samoupravnog udruživanja rada i sredstava, što ovom delu studije daje posebnu vrednost.

Rad je u celini originalan. U njemu autor pokušava, i u velikoj meri u tome uspeva, da se odvoji od shvatanja da se principi ekonomije vezani za robnu privredu i njene delove mogu jednostavno i mehanički prenositi u sve uslove, pa i u uslove funkcionisanja sistema zasnovanog na društvenoj svojini na sredstvima za proizvodnju i na samoupravljanju. Međutim, upravo u tim pasažima autor, naročito u vezi sa principom dohodnosti, iznosi i neka svoja shvatanja za koja se lično zalaže i iza kojih stoji, ali koja za sada nisu opšteprihvaćena. Na eko-

nomistima je da daju svoju reč i ocene da li autor ima pravo, odnosno može li se (uz objašnjenja koja su nam ponuđena) prihvatati zamena principa rentabilnosti za princip dohodnosti. Na sličan način se može postaviti i pitanje samog obrasca u kome se dohodnost izražava odnosom ostvarenog dohotka i angažovanih sredstava.

Međutim, bez obzira na prisutna otvorena pitanja i kritičke primedbe koje bi se mogle uputiti autoru, studija prof. dr T. Bandina »Ka dohodovnoj autonomiji« obogaćuje našu ekonomsku literaturu. Ona je i izazov za dalja traganja i stvaralaštvo i kao takvu možemo je najtoplije preporučiti.

»Iako je ‚Uvod u socijalnu politiku' napisan sa sasvim određenim ciljem da posluži kao udžbenik za istoimeni nastavni predmet (...), po svojoj sadržini veoma je aktuelan priručnik za znatno širi krug čitalaca . . .«

Đorđe Blagojević

POVODOM UVODA U SOCIJALNU POLITIKU*

Uvod u socijalnu politiku dr Dušana Lakićevića dolazi u pravo vreme da popuni osetnu prazninu u naučnoj literaturi iz oblasti socijalne politike.

Čini se da ni u jednoj oblasti života (i nauke istovremeno) u nas nije bilo toliko zaostajanja u praćenju, teorijskoj razradi i naučnoj obradi problema kakav je to slučaj u socijalnoj politici.

U čitavom posleratnom periodu, a posebno poslednjih desetak godina, i svakako posebno posle X Kongresa SKJ, postignuti su izvanredni rezultati u praktičnom ostvarivanju koncepcije socijalističke samoupravne socijalne politike. Na žalost, te napore nije istovremeno pratila i nauka u teorijskom produbljivanju problema i pitanja iz ove oblasti.

U predgovoru »Uvoda u socijalnu politiku« autor s pravom ukazuje na interdisciplinarni karakter nauke o socijalnoj politici, što je zadatak autora ove knjige učinilo posebno složenim i kompleksnim. Mi bismo dodali da je zadatak autora ove knjige bio posebno otežan očiglednom potrebom da se šire naučno obradi istorija razvoja socijalno-političke misli i prakse, u knjizi čija je osnovna namena da odgovori potrebama nastavnog predmeta iz oblasti socijalne politike.

Autor svoja razmatranja otpočinje ukazivanjem da produkcioni odnosi i njima određen politički sistem najneposrednije opredeljuju socijalnu politiku. Budući da su država, pravo i

* Prikaz knjige dr Dušana Lakićevića: »Uvod u socijalnu politiku«. Izdavač knjige je »Savremena administracija«, Beograd, 1978. godine.

političke organizacije klasne kategorije, saglasno interesima društvenih klasa i slojeva koje zastupaju, a u zavisnosti od toga kako shvataju zakone nužnosti, oni opredeljuju karakter, sadržinu i pravce socijalne politike kao dela sveukupne politike koju određuju. Ali isto tako autor posebno ističe da socijalnu politiku ne treba svesti ni na ekonomski faktor, jer ona zavisi od datog društvenog bića u celini, pri čemu se specifična težina pojedinih faktora menja, kao i da socijalna politika povratno utiče na ekonomsku osnovu zemlje i njen ekonomski razvoj.

U drugom delu knjige autor obrađuje istoriju misli i prakse socijalne politike od prvobitne zajednice, preko robovlasničkog i feudalnog društva do kapitalizma (i imperijalizma). Autor pored prikaza i objašnjavanja socijalno-političkih koncepcija pojedinih religija, bez čega se ne mogu shvatiti neka savremenija kretanja u socijalnoj politici nekih društava, posebnu pažnju obraća građanskoj socijalno-političkoj misli. Autor posebno ukazuje na uticaj građanske sociologije na koncepciju socijalne politike, vladajućih socijalno-političkih doktrina u doba liberalnog kapitalizma, do socijalnih reformi imperijalizma.

Ukazujući na uticaj građanske filozofije na koncepciju socijalne politike, autor ističe da je ona čovekovo ostvarenje tražila u sferi ideja i etike a ne u društvenim odnosima i uslovima. Ukazujući da su ove ideje i ostvarile određen uticaj, autor ističe da su one projicirane u biću kapitalističkog društva zasnovanog na privatnoj svojini i eksploataciji koja reprodukuje dehumaniziranost i ljudsku otuđenost.

Obrađujući socijalno-političke koncepcije radničkog pokreta u svetu i borbu organizovanog radničkog pokreta za socijalna prava radnika, autor ukazuje na jasno opredeljenje Programa Srpske socijaldemokratske partije iz 1903. godine u borbi za socijalna prava radnika i zahtev u Programu Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije iz 1896. godine za »izdašnim radničkim zakonodavstvom«. Autor ističe zalaganje srpskih socijaldemokrata »za donošenje ne samo nacionalnog nego i internacionalnog zakonodavstva«.

Treći deo svoje knjige dr Lakićević posvećuje socijalnoj politici savremenog sveta, obrađujući u posebnim glavama socijalizam, savremeni kapitalizam, zemlje u razvoju i međunarodnu socijalnu politiku.

Autor u ovom delu knjige čini poseban napor da kritički osvetli napore socijalističkog pokreta u borbi za socijalna prava radnika, ukaže na rezultate i zablude i, konačno na razlike između revolucionarnog i konfromističkog (reformatorskog) socijalističkog pokreta, odnosno između marksista i socijaldemokrata, što je dovelo do dve osnovne koncepcije socijalne politike socijalističkog pokreta: marksističke i socijaldemokratske. S tim

u vezi autor je s puno razloga obimnije izložio marksističku koncepciju kao osnovu za kritičko razmatranje socijalno-političke prakse zemalja sa socijalističkim društvenim sistemom. U ovom delu knjige autor posebno ukazuje na Mraksov i Engelsov opšti pristup socijalnoj politici, socijalnim problemima i kritici socijalne politike kapitalističke države. Posebno mesto dato je Marksovoj i Engelsovoj koncepciji socijalne politike socijalizma.

Pišući o socijalnim nejednakostima u socijalizmu autor ističe da su klasici marksizma, kao i njihovi sledbenici, poklonili posebnu pažnju pitanju zajedničkog zadovoljenja potreba u socijalizmu, tj. pitanju primene dva protivrečna a istovremeno i komplementarna principa socijalizma: »raspodela prema radu« i »raspodela prema potrebama«. Socijalizam ne uklanja »svaku socijalnu nejednakost« NEGO »ukida klasne razlike« i postepeno smanjuje i socijalne nejednakosti. Zbog nerazvijenosti svoje materijalne osnove, socijalističko društvo je prisiljeno da primenjuje kao vrhovnu moralnu i pravnu normu »raspodelu prema radu«.

U uslovima društvene svojine na sredstvima za proizvodnju, u uslovima proizvodnje radi potrošnje a ne radi profita, u uslovima kada rad nije roba, u uslovima nagrade prema radu dopunjene zajedničkim zadovoljavanjem potreba i obezbeđenjem nesposobnih za rad — klasici marksizma su videli mogućnost postepenog ukidanja nasleđenih socijalnih problema.

Ali dr Lakićević ukazuje i na prisutna pogrešna mišljenja da su Marks i Engels videli rešavanje socijalnih problema isključivo putem privrednog razvoja i raspodele prema radu. Autor ukazuje da iz čatavog njihovog koncepta proizilazi da su oni smatrali da se masovni socijalni problemi (nezaposlenost, uslovi rada, stanovanje i sl.) rešavaju prvenstveno opštim društveno-ekonomskim odnosima i razvojem, ali isto tako i da se socijalni problemi rešavaju i sprečavaju zajedničkim zadovoljavanjem potreba i obezbeđenjem nesposobnih za rad, a to znači merama socijalne politike odnosno socijalnog obezbeđenja.

Autor posebnu pažnju posvećuje Lenjinovoj socijalno-političkoj misli i koncepciji i praksi mlade Sovjetske Rusije, tek izašle iz oktobarske revolucije. Ističući Lenjina kao inspiratora i organizatora prve socijalističke revolucije kome je palo u deo ne samo da dalje razvija Marksovo i Engelsovo socijalno-političko učenje, nego da ga i osmisli u praksi prve socijalističke zemlje, autor ukazuje da je Lenjin svoju revolucionarnu strategiju zasnivao i na neophodnosti socijalnih promena, pri čemu ističe niz vrlo efikasnih mera u praktičnom ostvarivanju socijalne politike Sovjetske Rusije. Autor posebno ukazuje da se Lenjin naročito bavio problemima podruštvljavanja poslova domaćinstva i socijalno-zaštitne i obrazovne funkcije porodice,

imajući u vidu oslobođenje žene kao bitan uslov za izgradnju novih humanijih socijalističkih društvenih odnosa.

Razmatrajući osnovne faktore socijalne politike razvijenih kapitalističkih zemalja, autor analizira neke indikatore veoma neravnopravnog učešća u raspodeli dohotka pojedinih slojeva, sa jedne, i prevladanja potrošačke psihologije, s druge strane, u ovim zemljama. On ukazuje i na znatno naraslu moć radničke klase u ovim zemljama i određenu ulogu sindikata u obezbeđenju socijalnih prava radnika i njihove socijalne sigurnosti. Ali autor ukazuje i na socijalno političke doktrine savremenog kapitalizma i progresivna kretanja u oblasti nauke o socijalnoj politici, posebno ističući konzervativizam, individualistički karakter i istorijsku genezu socijalno-političke doktrine »države blagostanja«, njeno nastojanje da otupi klasnu svest i klasnu borbu radničke klase.

Posebno je značajan napor autora da u knjizi obradi i problem socijalne politike zemalja u razvoju. Ukazujući na osnovne društveno-ekonomske karakteristike zemalja u razvoju, autor dokumentovano ukazuje na izuzetnu težinu socijalnih problema u ovim zemljama, specifične karakteristike i napore u rešavanju socijalnih problema i prirodne uzroke i ogromne razlike između razvijenih i zemalja u razvoju. Ovaj deo knjige ima poseban značaj za nas s obzirom na osvedočene napore naše zemlje da u okviru Ujedinjenih nacija i njenih specijalizovanih organizacija, kao i u svim dokumentima sa susreta nesvrstanih zemalja, ukaže na težinu ovog problema i značaj njegovog rešavanja za budućnost čovečanstva.

Dr Lakićević u posebnoj glavi »Uvoda u socijalnu politiku« obrađuje internacionalizaciju društvenih i političkih odnosa i kretanja, univerzalne razmere ekonomskog i društvenog preobražaja, ekonomsku povezanost sveta i njima uslovljene međunarodne socijalne probleme i pitanja, predmet i oblike međunarodne saradnje u oblasti socijalne politike. Autor ukazuje na ulogu OUN kao glavnog nosioca međunarodne socijalne politike i njene organe i posebno na dokumente, kao što je Deklaracija UN o socijalnom napretku i razvoju, kao dokumente od izuzetnog međunarodnog značaja. Dr Lakićević s puno razloga ukazuje na ciljeve Opšte deklaracije o pravima čoveka, Deklaracije o pravima deteta kao i Međunarodnog akta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima čoveka. Autor posebno ukazuje na aktivnost Jugoslavije na planu međunarodne saradnje u oblasti socijalne politike i njenu doslednost u poštovanju načela međunarodne saradnje i, dosledno tome, odnosu u oblasti saradnje na planu socijalne politike.

Polazeći od činjenice da je bivša Jugoslavija bila ekonomski polukolonijalna zemlja, dr Lakićević u posebnom četvrtom delu Uvoda navodi da je 1938. godine poljoprivredno stanovništvo činilo 75% od ukupnog stanovništva zemlje, a izvoz sirovina kretao se oko 85%. S tim u vezi on ukazuje na veoma izražene socijalne probleme između dva rata. Konstatuje da su se nedovoljno razvijena socijalno-politička misao i praksa socijalne politike uzajamno dopunjavali. Međutim, u interesu boljeg razumevanja geneze i sadržine savremene socijalno-političke misli i prakse svakako je potrebno izučavanje i onih sadržaja koji su im prethodili. On pri tome ističe da socijalna politička misao, iako nije bila razvijena, ipak nije bila beznačajna i neinteresantna.

Vredan je pažnje napor autora da detaljnije osvetli borbu radničke klase u bivšoj Jugoslaviji i njen uticaj na socijalnu politiku. Autor ukazuje i na misao druga Tita koja je prenesena u »Organizovanom radniku« avgusta 1926. godine o socijalno-ekonomskom položaju radnika u brodogradilištu u Kraljevici, 1927. godine o uslovima života u fabrici vagona u Smederevskoj Palanci, kada je drug Tito ukazivao »da su sve socijalne institucije samo na papiru«, te da radnici treba da povedu »energičnu borbu protiv svirepe eksploatacije nezasite buržoazije«. Autor posebno ukazuje na stavove Pete konferencije KPJ održane 1940. godine u Zagrebu o zadacima komunista na socijalno-političkom planu.

U ovom delu »Uvoda u socijalnu politiku«, iznoseći pravno-političku organizaciju države, autor iznosi organizaciju socijalne zaštite u bivšoj Jugoslaviji i ukazuje na pravne norme socijalnog zakonodavstva u tom periodu.

Peti, poslednji deo »Uvoda u socijalnu politiku« dr Lakićević posvećuje razvoju socijalne politike SFRJ. Primenjujući kao kriterij za periodizaciju socijalne politike njene posebne, bliže ciljeve i metode, razvoj socijalne politike SFRJ autor deli u šest faza.

Ukazujući na kontinuitet socijalne politike SFRJ i rezultate koji su postignuti, autor ističe protivurečnosti i teškoće u realizaciji njenih ciljeva. Iako iz razumljivih razloga ovi problemi nisu detaljnije izlagani, autor posebno ukazuje na neka tehnokratsko-ekonomistička gledišta, nazivajući ih »mitom o socijalnom automatizmu«, na razloge njihovog nastojanja i posledice koje su imale na društvenu praksu, posebno u nedovoljnom izučavanju socijalnih problema i materijalnom ulaganju u neke vidove socijalne politike.

U ovom delu Uvoda posebno su vredna pažnje dva temeljna stava od kojih se polazi u razmatranju razvoja socijalne politike SFRJ i njenim daljim ciljevima. To su reči druga Tita iz Poruke Trećoj Jugoslovenskoj konferenciji za socijalne delatnosti (1970. godine) da »socijalnu politiku, kao faktor opšte razvojne politike, treba uskladiti s našim potrebama i mogućn-

nostima, kako bi se ostvarila međuzavisnost ekonomskog razvoja i socijalnog položaja ljudi«. I druga, konstatacija iz Programa SKJ o dubokim procesima koji se odigravaju u porodici i detaljnije navedeni zadaci koje je Program postavio pred socijalnu zaštitu. Autor pri tome ističe kvalitetne promene postignute u oblasti socijalne politike SFRJ sa konstatacijom da su njeni ciljevi najpotpunije formulisani u dokumentima X Kongresa SKJ.

Iako je »Uvod u socijalnu politiku« napisan sa sasvim određenim ciljem da posluži kao udžbenik za istoimeni nastavni predmet Fakulteta političkih nauka u Beogradu, i drugim visokim školama, po svojoj sadržini veoma je aktuelan priručnik za znatno širi krug čitalaca, za mnogobrojne pregaoce koji su angažovani na mnogobrojnim poslovima u veoma širokoj oblasti ostvarivanja samoupravne koncepcije socijalne politike u nas.

MARKSISTIČKA KNJIŽARA
»FORUM«
na temu POLOŽAJ I ULOGA NAUKE
U NAŠEM DRUŠTVU preporučuje vam

- *Kuvačić:* ZNANOST I DRUŠTVO, »Naprijed«, Zagreb, 1977. 220,—
- *Rasel:* RELIGIJA I NAUKA, »Svjetlost«, Sarajevo, 1976. 150,—
- *Savić:* NAUKA I DRUŠTVO, »Srpska književna zadruga«, Beograd, 1978. 320,—
- *Šešić:* OSNOVI METODOLOGIJE DRUŠTVENIH NAUKA, »Naučna knjiga«, Beograd, 1978. 105,—
- *Vajthed:* NAUKA I MODERNI SVET, »Nolit«, Beograd, 1976. 80,—

NAPOMENA UZ „SAVREMENOST“ BR. 2-3/79

U pripremi za štampu ovoga broja našeg časopisa potkrala se jedna omaška. Iako je drug Borislav Dimković na vreme predao autorizovani tekst svoje diskusije na Okruglom stolu posvećenom teorijskoj koncepciji samoupravljanja u Jugoslaviji, greškom je u časopisu objavljena njegova diskusija čiji je tekst pripremila za štampu naša Redakcija. Ovim putem se izvinjavamo drugu Dimkoviću na učinjenom propustu.

Kod autorizovane diskusije Blaža Boškovića stavljena je notica da je tekst za štampu pripremila Redakcija, mada je to učinio sa mautor.

REDAKCIJA

TARTALOM

Gyújtópontban:

A TUDOMÁNY HELYZETE ÉS SZEREPE A TÁRSADALOMBAN

POLITIKAI ESEMÉNYEK

Rajcsán István

Jegyzetek a tömegtájékoztatásról az önigazgatási szocialista társadalomban

„Szocialista fejlődésünk folyamán a tömegtájékoztatási rendszerben olyan helyzetet hoztunk létre, amelyben az önállóság és felelősség a szervezett szocialista erők építőjellegű és bírálói tevékenységének eszközei lettek." 9

Danilo Kecić

A vajdasági munkásság részvétele a Magyar Tanácsköztársaságban és a proletár szolidaritás általános strajkjában

„A vajdasági munkásság jelentős erkölcsi-politikai segítséget nyújtott a Magyar Tanácsköztársaságnak. Itt és a Nagy Októberi Forradalomban sok vajdasági szerzett értékes tapasztalatot. A Magyar Tanácsköztársaság a Nagy Október, mint tárgyilagos realitás hatására elősegítette a vajdasági munkásosztály 1919-évi forradalmasítását, a kommunista mozgalom erősödését a forradalmi távlatok elsajátítását és fejlesztését." 21

A POLITIKA ELMÉLETI ÉRTELMEZÉSE

Kerekasztal

A tudomány helyzete és szerepe társadalmunkban

„A tudomány jelenlegi társadalmi helyzetét és szerepét nagy mértékben befolyásolja a szubjektív szocialista erők olyan értelemben, vett felkészültsége is, amellyel a tudományt a társult munkába és a társadalmi-gazdasági valóságba beépítik." 41

— *Szám Attila:* A tudomány funkciója társadalmunkban 41

— *Sava Ilić:* A tudomány és a gazdaság az önigazgatási szocialista társadalomban 47

— *Jovan Miljuš:* A tudomány helyének és szerepének néhány szempontja a társadalmi-gazdasági fejlődésben 54

— *Bodrogvári Ferenc:* Gondolatok a tudomány funkciójának lényegéről 59
— *Svetislav Stojakov:* A tudomány mint az önigazgatási társadalom szubjektív tényezőinek egyike 65
— *Milenko Perović:* A tudományos öntudat és a tartalékok álláspontja 74
— *Milan Čanak:* A tudomány konkrét alkalmazásban 86
— *Szorád György:* Tudományos kutatások és a társult munka 92
— *Neca Jovanov:* Néhány szó a tudományról 95

GYAKORLATI TAPASZTALATOK

A szabadkai feltalálók aktivájával folytatott beszélgetés témája:

Újítások és találmányok a termelésben

„Az újításokkal való foglalkozásnak éppen olyan szükségletté kell válnia, mint amilyen a társadalmi tevékenységgel, sporttal vagy politikai munkával és aktivitással való foglalkozás." 101

NÉZETEK ÉS VÉLEMÉNYEK

Neca Jovanov

Adalékok a tudomány helyzetének és társadalmunkban elfoglalt helyének megtárgyalásához, és próbálkozások a társadalom fejlesztésére gyakorolt hatása fokozásához szükséges feltételek megállapítására.

„Ki kell dolgozni a tudománynak mint a munka termelőerejének, azaz a tudományos tevékenységnek mint a tudományos technológiai folyamat hordozójának és a tudományos tevékenység integrális részének koncepcióját." 121

Blažo A. Perović

Gondolatok a marxizmus és a funkcionalizmus kapcsolatairól

„A funkcionalizmus elméletének egyik fontos premisszuma a konfliktusoktól mentes, szociális divergencia és osztályellentétek nélküli társadalom bemutatása." 139

Dragutin Milković

Önigazgatási érdekek és integrációjuk

„A társult munkában önigazgatási alapon szerveződött munkásosztálynak a különböző önigazgatási érdekek értelmezésekor, összehangolásakor és irányításakor a legfontosabb társadalmi erőként kell fellépnie." 155

Spasoje Bjelica

Az oktatás irányítása a munka irányításának megnyilvánulási formájaként

„A forradalmi változások gyökeres változások, és mint ilyenek nem alapozódhatnak az oktatási tevékenység formáinak és tartalmának parciális változtatására, hanem az oktatási tevékenység belső viszonyainak és ennek a tevékenységnek más tevékenységekkel elsősorban gazdasági tevékenységekkel való kapcsolatainak változtatására." 167

Lukács György

Az elidegenedés ideológiai szempontjai (fordítás)

„A szektás mozgalmak törekvéseivel ellentétben az egyház újra meg újra átcsoportosítja azokat a vallási mozgalmakat és nézeteket, amelyek a generikusság önmagában való végleges jóváhagyásában a partikularizmus áthidalására törekszenek azzal a feltételezéssel, hogy nem került sor ezeknek a szektáknak egyszerű, erőszakos kiírtására." 175

SZEMLE

Milenko Perović

A tudomány és a tudományos kutatómunka fejlesztésének eszmei-politikai kérdései

„Amennyire nem fér össze az önigazgatás fejlődésének alapvető irányvonalával a tudomány fetisizálása, és valamilyen társadalmi szférák fölé emelése, éppen annyira elfogadhatatlan a tudománynak a társadalom ‚szervizévé' való leértékelése is."

Borislav Dimković — Danilo Tomić

Az újvidéki egyetemi karok és főiskolák rendes hallgatóinak álláspontja és véleménye a marxizmus oktatásának tartalmáról és minőségéről

„Az egyetemi hallgatókat minden egyes tantárgyon keresztül marxista képzésben kell részesíteni, és nemcsak nem elégedhetünk meg azzal, hogy a marxista képzést csak egy tantárgyon, tantárgy keretében tanulmányozzák azzal a céllal, hogy felkészüljenek a jelenségek és viszonyok alkotójellegű elemzésére, nemcsak azért, hogy megértsék, hanem hogy a jugoszláv szocialista önigazgatási társadalom céljaival összhangban változtassák azokat." 197

Milena Vlaškalić

Tomislav Bandin: **„Ka dohodovnoj autonomiji" (A jövedelmi autonómia felé) című könyvének promóciója alkalmából**

„Teljesen nyilvánvaló, hogy a szerző többéves munkájának eredményéről van szó-, amelyek útján a szerző már ez előtt a munkája előtt a társult munka szervezésével, funkcionálásával és gazdálkodásával kapcsolatos mechanizmus kiváló ismerőjeként érvényesült." 212

Đorđe Blagojević

Szociálpolitikai alapismeretek

„Jóllehet az Uvod u socijalnu politiku (Szociálpolitikai alapismeretek) egészen pontosan meghatározott céllal készült (egyetemi hallgatók tankönyveként) tartalma alapján sokkal szélesebb körű olvasóközönség időszerű kézikönyve lehet." 217

CONTENTS

In the Focus:

THE POSITION AND ROLE OF SCIENCE IN OUR SOCIETY

POLITICAL EVENTS

István Rajčan

Notes on Public Information in the Socialist Self-Management Society

"During the whole period of our socialist development we have been establishing such position of information media in which their independence and responsibility would be means for critical activity of organized socialist powers." 9

Danilo Kecić

Participation of Vojvodina's Workers in the Hungarian Soviets Republic and in General Strike of Proletarian Solidarity

"Vojvodina's Workers have given important moral and political support to Hungarian Soviets Republic. That presented for a great number of participants from Vojvodina, same as for those in October Socialist Revolution, occasion to acquire important experiences. The Hungarian Soviets Republic, being under permanent influence of the Great October, as an objective reality, contributed to revolutionary feelings of working class and strenghtening of communist movement, to acquiring and developing of revolutionary future of Vojvodina in 1919." 21

THEORETICAL CONCRETIZATION OF POLICY

Roundtable Discussion

Position and Role of Science in our Society

"Existing position and role of science in our society is to a large extent determing ability of organized socialist subjective forces to introduce science into associated labour as well as into every trend of our social-economical reality." 41

— *Attila Szam:* Function of Science in our Society 41

— *Sava Ilić:* Science and Economy in Self-Management Socialist Society 47

— *Jovan Miljuš:* Some Aspects of Position and Role of Science in the Social-Economical Development 54

— *Ferenc Bodrogvari:* Remark on the Sence of Science Function 59
— *Svetislav Stojakov:* The Science as an Consisting Element of Subjective Factor of Self-Management Society 65
— *Milenko Perović:* Scientific Conscience and Reserved Attitude 74
— *Milan Ćanak:* Directly Applied Science 86
— *György Szorod:* Scientific Researches and Associated Labour 92
— *Neca Jovanov:* Some Remarks on Science 95

EXPERIENCES FROM PRACTICE

Discussion with Active of Inventors in Subotica:

Inovations and Discoveries in production
"Dealing with inovations should become a need, asme as social, sport or political work or activity." 101

VIEWS AND SURVEYS

Neca Jovanov

Contribution to the Discussion about Situation in Science, its Position and Role in our Society and Attempt to Set up Prerequisits for Giving more Significant Role and Responsibility to Science in Development os Society

"It should be worked out a conception of science as a productive power of work, that means of scientific activity as a carrier of scientific technological process." 121

Blažo A. Perović

Notes on Relationship of Marxizm and Functionalizm

"One of Significant premises of functionalist theory is to present society in a light of conflictlessness, a society without social divergencies and class differencies." 139

Dragutin Miljković

Self-Management Interests and Their Integration

"Working class organized in self-management way within associated labour should be the main social force in function of explaining, adjusting and directing of different self-management interests." 155

Spasoje Bjelica

Guiding of Education as a Form of Directioning of Labour

"Revolutionary changes are fundamental and as such could not be based on partial changes of forms and contents of educationaal activity, but on changes of total relations within educational activity and process established between this and the others, especially economical activities." 167

György Lukács

Ideological Point of View of Alienation (translated)

"Opposite to the intentions of sects movements, the churches are again and again integrating religious movements and stands which are striving to overcome particularizm and definit approval of genericity ba itself, supposing that there has not come to violent extermination of these sects." 175

SURVEYS

Milenko Perović

Ideological-Political Points of Development of Science and Scientific-Reserch Work

"How opposite to basic intentions of development of self-management is fetishizing of science and its posting into some super social sphere, same is opposite to concerne science to be 'service' function of a society." 187

Borislav Dimković — Danilo Tomić

Standpoints and Opinions of Full-Time Students of Novi Sad Faculties and Higher Schools Students on Contents and Quality of Lecturing Marxizm

"Marxizm should be lectured to students through all subjects and not only so called 'Marxizm' in order to enable them for creative analyzing of phenomenas and relationships, the aim of which is not only to understand but also to change them according to objectives of Yugoslav socialist self-management society." 197

Milena Vlaškalić

On the Promotion of Tomislav Bandić's Book "Toward Income Autonomy"

"It is quite sure that the book presents the result of long work of the author, who was already well-known as an expert for mechanizm connected to organization, functioning and economy of associated labour." 212

Đorđe Blagojević

On the "Introduction into Social Policy"

"Inspite to the fact that 'Introduction into Social Policy' was written with an precise aim to be a textbook for this subject (. . .), according to its content it is very actual book for wider public of readers . . ." 217

OBSAH

Vo fókuse:

POSTAVENIE A ÚLOHA VEDY V NAŠEJ SPOLOČNOSTI

POLITICKÉ DIANIA

István Rajcsan

Záznamy o verejnom informovaní v socialistickej samosprávnej spoločnosti

„Počas celého obdobia nášho socialistického rozvoja sme sa usilovali o také postavenie prostriedkov verejného informovania, aby ich samostatnosť a zodpovednosť boli prostriedkom tvorivej a kritickej akcie organizovaných socialistických síl." 9

Danilo Kecić

Účasť robotníctva Vojvodiny v Maďarskej sovietskej republike a v generálnom štrajku proletárskej solidarity

„Robotníctvo Vojvodiny poskytlo významnú mravnú a politickú pomoc Maďarskej sovietskej republike. V nej, ako aj vo Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii mnohí Vojvodinčania nadobúdali drahocenné skúsenosti. Maďarská sovietska republika za stáleho vplyvu Veľkého októbra ako objektívna realita prispela k revolucionizovaniu robotníckej triedy a k silneniu komunistického hnutia, k prijímaniu a rozvíjaniu revolučnej perspektívy vo Vojvodine o roku 1919." 21

TEORETICKÉ PONÍMANIE POLITIKY

Okrúhly stôl

Postavenie a úloha vedy v našej spoločnosti

„Terajšie postavenie a úloha vedy v našej spoločnosti v značnej miere predurčuje aj schopnosť organizovaných socialistických subjektívnych síl svojimi akciami lepšie zapojiť vedu do združenej práce, ako aj do všetkých pohybov našej spoločensko-ekonomickej skutočnosti." 41

— *Attila Szám:* Funkcia vedy v našej spoločnosti 41

— *Sava Ilić:* Veda a hospodárstvo v samosprávnej socialistickej spoločnosti 47

— *Jovan Miljuš:* Niektoré aspekty miesta a úlohy vedy v spoločensko-ekonomickom rozvoji 54

— *Ferenc Bodrogvári:* Postrehy o zmysle funkcie vedy 59
— *Svetislav Stojakov:* Veda ako súčasť subjektívneho činiteľa samosprávnej spoločnosti 65
— *Milenko Perović:* Vedecké povedomie a rezerva 74
— *Milan Čanak:* Veda v konkrétnej praxi 86
— *György Szorad:* Vedecké výskumy a združená práca 92
— *Neca Jovanov:* Niekoľko poznámok o vede 95

SKÚSENOSTI PRAXE

Rozhovor s Aktívom objaviteľov v Subotici na tému:

Inovácia a objaviteľstvo vo výrobe

„Zaoberanie sa novátorstvom sa má stať potrebou, tak ako zaoberanie sa spoločenskou prácou, športom alebo politickou prácou a činnosťou." 101

NÁZORY A MIENKY

Neca Jovanov

Príspevok k rozoberaniu stavu vo vede, jej postavenia a úlohy v našej spoločnosti a pokus o určenie predpokladov uskutočňovania väčšej úlohy a zodpovednosti vedy za rozvoj spoločnosti

„Je nevyhnutné rozpracovať koncepciu vedy ako výrobnej sily práce, teda vedeckej činnosti ako integrálnej časti výrobnej práce a vedeckej činnosti, ako nositeľa vedeckotechnologického procesu." 121

Blažo A. Perović

Záznamy o vzťahu medzi marxizmom a funkcionalizmom

„Jedna z dôležitých premís funkcionalistickej teórie je zobrazenie spoločnosti v svetle bezkonfliktnosti, spoločnosti bez sociálnej divergencie a bez triednych rozporov." 139

Dragutin Miljković

Samosprávne záujmy a ich integrácia

„Robotnícka trieda samosprávne organizovaná v združenej práci sa musí javiť ako hlavná spoločenská sila vo funkcii tlmočenia, zlaďovania a usmerňovania rozličných samosprávnych záujmov." 155

Spasoje Bjelica

Usmerňovanie vzdelávania ako forma usmerňovania práce

„Revolučné zmeny sú dôkladné, a ako také nemôžu spočívať na parciálnych zmenách formy a obsahu vzdelávacej činnosti, ale na zmene celkových vzťahov vnútri vzdelávacej činnosti a procesu medzi touto činnosťou a ostatnými, najmä ekonomickými." 167

György Lukács

Ideologické hľadisko odcudzenia (preklad)

„V rozpore s úmyslom sektárskeho hnutia cirkvi vždy znovuintegrujú religiózne hnutia a názory, ktoré smerujú k prekonávaniu partikulárnosti, aby sa definitívne súhlasilo s generickosťou samou osebe, pod predpokladom, že nedošlo k jednoduchému násilnému vyhladzovaniu týchto siekt." 175

POSTREHY

Milenko Perović

Ideovo-politické otázky rozvoja vedy a vedeckovýskumnej práce

„Tako ako je fetišizácia vedy a jej kladenie do akejsi nadspoločenskej sféry v rozpore so základnými intenciami rozvoja samospravovania, tak isto je v rozpore aj jej redukovanie a názor, že má ‚servisnú' funkciu v spoločnosti." 187

Borislav Dimković — Danilo Tomić

Stanoviská a mienky riadnych študentov fakúlt a vyšších škôl v Novom Sade o obsahu a kvalite výuky marxizmu

„Študenti sa majú marxisticky vzdelávať prostredníctvom všetkých predmetov, nielen tzv. marxistických, aby sa uspôsobili pre tvorivú analýzu javov a vzťahov, a to nielen, aby tieto javy a vzťahy rozumeli, ale aj aby ich menili, v súlade s cieľmi juhoslovanskej socialistickej samosprávnej spoločnosti." 197

Milena Vlaškalićová

Pri príležitosti promócie knihy Tomislava Bandina K dôchodkovej autonómii

„Je zrejmé, že ide o výsledok viacročnej práce autora, ktorý sa už pred touto štúdiou afirmoval ako znalec mechanizmov súvisiacich s organizovaním, fungovaním a ekonómiou združenej práce." 212

Đorđe Blagojević

Pri príležitosti vydania knihy Úvod do sociálnej politiky

„I keď je Úvod do sociálnej politiky napísaný s celkom jasným zameraním — má poslúžiť ako učebnica pre rovnomenný učebný predmet (...) — svojím obsahom je veľmi aktuálnou príručkou pre omnoho širší kruh čitateľov . . ." 217

CUPRINS

In focar:

POZITIA SI ROLUL STIINTEI IN SOCIETATEA NOASTRA

EVENIMENTELE POLITICE

Ištvan Rajčan

Cîteva însemnări asupra informării publice în societatea socialistă autoconducătoare

„In întreaga perioadă a dezvoltării noastre socialiste am edificat o astfel de poziţie a mijloacelor de informare publică, încît independenţa şi răspunderea lor să fie mijloace ale acţiunii creative şi critice a forţelor socialiste autoconducătoare." 9

Danilo Kecić

Participarea muncitorimii din Voivodina la Republica Sovietică Ungară şi la greva generală a solidarităţii proletare

„Muncitorimea din Voivodina a acordat un important ajutor politic şi moral Republicii Sovietice Ungare. Participînd la aceasta, precum şi la Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, mulţi voivodineni au cîştigat experienţe importante. Republica Sovietică Ungară, datorită influenţei permanente a Marelui Octombrie, ca o realitate obiectivă, a contribuit la revoluţionalizarea clasei muncitoare şi la consolidarea mişcării comuniste, la acceptarea şi dezvoltarea perspectivei revoluţionare în Voivodina în anul 1919." 21

CONCEPŢIA TEORETICĂ A POLITICII

Masa rotundă

Poziţia şi rolul ştiinţei în societatea noastră

„Poziţia existentă şi rolul ştiinţei în societatea noastră asigură, în mare măsură, şi capacitatea forţelor socialiste subiective organizate, ca prin acţiuni proprii, să contribuie ca ştiinţa să se înglobeze în munca asociată şi în toate cursurile realităţii noastre social-economice." 41

— *Attila Szám:* Funcţia ştiinţei în societatea noastră 41

— *Sava Ilić:* Ştiinţa şi economia în societatea socialistă autoconducătoare 47

— *Jovan Miljuš:* Unele aspecte ale locului și rolului științei în dezvoltarea social-economică 54
— *Ferenc Bodrogvari:* Remarcări asupra sensului funcției științei 59
— *Svetislav Stojakov:* Știința ca parte componentă a factorului subiectiv al societății autoconducătoare 65
— *Milenko Perović:* Conștiința științifică și atitudinea rezervei 74
— *Milan Čanak:* Știința în uz concret 86
— *Đerđ Sorad:* Cercetările științifice și munca asociată 92
— *Neca Jovanov:* Unele observații asupra științei 95

EXPERIENȚELE PRACTICII

Discuții cu Activul inventatorilor din Subotica pe tema:

Inovatiile si inventiile in productie

„Indeletnicirea cu activitatea inovatoare trebuie să devină o necesitate la fel ca îndeletnicirea cu munca și activitățile sociale, sportive sau politice." 101

PUNCTE DE VEDERE SI OPINII

Neca Jovanov

Contribuție la examinarea situației în domeniul științei, al poziției și rolului ei în societatea noastră și încercarea de stabilire a premisei realizării unui rol și unei responsabilități mai mari a științei pentru dezvoltarea societății

„Este indispensabilă analiza concepției științei ca forță de producție a muncii, deci a activităților științifice ca parte integrală a muncii productive și a activităților științifice ca titulari ai procesului științifico-tehnologic." 121

Blažo A. Perović

Notițe asupra raportului dintre marxism și funcționalism

„Una din premisele importante ale teoriei funcționaliste este prezentarea societății în lumina unei societăți fără conflicte, fără divergențe sociale și contradicții de clasă." 139

Dragutin Miljković

Interesele autoconducătoare și integrarea lor

„Clasa muncitoare organizată pe baze de autoconducere în munca asociată trebuie să apară ca forță socială principală în funcție de interpretarea, conformarea și orientarea intereselor autoconducătoare diverse." 155

Spasoje Bjelica

Orientarea intrucției ca formă de orientare a muncii

„Schimbările revoluționare sînt schimbări fundamentale, și fiind astfel, ele nu pot fi întemeiate pe schimbările parțiale ale formelor și conținuturilor activității instructive, ci pe schimbarea relațiilor globale din cadrul activității instructive și a procesului între această activitate și alte activități, mai ales activitățile economice." 167

György Lukács

Punctele de vedere ideologice ale înstrăinării (Traducere)

„Contrar intențiilor mișcărilor separatiste, bisericile efectuează încă și în mod continuu reintegrarea mișcărilor și opiniilor religioase care tind să învingă ideile particulare asuprea aprobării definitive a generacii după sine însuși, cu presupunerea că nu s-a ajuns la exterminarea forțată a acestor secte." 175

PRIVIRE DE ANSAMBLU

Milenko Perović

Problemele ideologico-politice referitoare la dezvoltarea științei și a muncii de cercetare științifică

„In măsura în care fetișizarea științei și conceperea ei într-o sferă deasupra societății, este contrară intențiilor de bază ale dezvoltării autoconducerii, tot la fel de contrar, este și reducerea științei la funcția de ‚servitoare' în societate." 187

Borislav Dimković — Danilo Tomić

Atitudinile și opiniile studenților cu frecvență de la facultăți și școlile superioare de gradul I din Novi Sad asupra conținutului și calității cursurilor de Marxism

„Instruirea marxistă a studenților trebuie să se desfășoare în cadrul tuturor obiectelor, nu numai la așa-numitele obiecte marxiste, cu scopul de a-i pregăti pentru analiza creativă a fenomenelor și relațiilor și aceasta, nu numai pentru a le înțelege, ci și schimba — în conformitate cu scopurile societății socialiste autoconducătoare iugoslave." 197

Milena Vlaškalić

Cu ocazia promovării cărții lui Tomislav Bandin: „Spre o autonomie bazată pe venit"

„Este clar că este vorba de rezultatul unei munci de mai mulți ani a autorului, care și înainte de acest studiu s-a afirmat ca bun cunoscător al mecanismelor legate de organizarea, funcționarea și economia muncii asociate." 212

Đorđe Blagojević

Cu ocazia editării manualului Introducere în politica socială

„Deși ‚Introducerea în politica socială' a fost scrisă cu scopul determinat de a servi ca manual pentru obiectul de învățământ cu același nume (...), după conținutul său este un compendiu actual pentru un cerc mult mai larg de cititori..." 217

ЗМИСТ

У фокусу

ПОЛОЖЕНЄ И УЛОГА НАУКИ У НАШИМ ДРУЖТВЕ

ПОЛИТИЧНИ ЗБУВАНЯ

Иштван Райчан

Призначки о явним информованю у социялистичним самоуправним дружтве

„У цалим периодзе нашого социялистичного розвою вибудовйовали зме таке положенє средствох явного информованя же би їх самостойносц и одвичательносц були средство творчей и критичней акциї орґанизованих социялистичних моцох."

Данило Кецич

Учасц роботнїцтва Войводини у Мадярскей Советскей Републики и у ґенералним штрайку пролетерскей солидарносци

„Роботнїцтво Войводини давало значну морално-политичну помоц Мадярскей Советскей Републики. У ней, як и у Велькей октоберскей социялистичней революциї велї Войводяне здобували значни искуства. Мадярска Советска Република, зоз стаємним вплївом Велького октобра, як обективна реалносц, допринесла революционованю роботнїцкей класи и моцненю комунистичного руху, прилапйованю и розвиваню революцийней перспективи у Войводини 1919. року." 21

ТЕОРИЙНЕ ОСМИСЛОВАНЄ ПОЛИТИКИ

Округли стол:

Положенє и улога науки у нашим дружтве

Існуюце положенє и улога науки у нашим дружтве у велькей мири одредзує и способносц орґанизованих социялистичних субєктивних моцох же би зоз своїма акциями лепше фундаментовали науку до здруженей роботи як и до шицких цекох нашей дружтвено-економскей стварносци." 41

— *Атила Сам:* Функция науки у нашим дружтве 41

— *Сава Илич:* наука и привреда у самоуправним соция-

листичним дружтве 47
— *Йован Милюш:* Даєдни аспекти места и улоги науки у дружтвено-економских развою 54
— *Ференц Бодроґвари:* Замеркованя о смислу сункциї науки 59
— *Светислав Стояков:* Наука як состойна часц субєктивного фактора самоуправного дружтва 65
— *Миленко Перович:* Наукова свидомосц и становиско резерви 74
— *Милан Чанак:* Наука у конкретним хасноваю 86
— *Дердь Сорад:* Наукови вигледованя и здружена робота 92
— *Неца Йованов:* Даскельо надопомнуца о науки 95

ИСКУСТВА ПРАКСИ

Розґварка з Активом пренаходзачох у Суботици на тему:

Иновациї и пренаходнїцтво у продукциї

„Занїманє зоз новаторством ма постац потреба як цо то и занїманє зоз дружтвену, спортску або политичну роботу и активносцами.“ 101

ПОҐЛЯДИ И ДУМАНЯ

Неца Йованов

Прилог розпатраню стану науки, єй положеня и улоги у нашим дружтве и пробованє утвердзованя предпоставкох витворйованя векшей улоги и одвичательносци науки за розвой дружтва

„Необходно розбориц концепцию науки як продукцийней моци роботи, значи науковей дїялносци як интеґралней часци продукцийней роботи и науковей дїялносци як ношителя науково-технолоґийного процеса.“ 121

Блажо А. Перович

Зазначки о одношеню марксизма и функционализма

„Єдна зоз важнейших пременкох функционалистичней теориї то приказованє дружтва у шветле безконфликтносци, дружтва без социялней диверґенциї и без класних процивносцох.“ 139

Драґутин Милъкович

Самоуправни интереси и їх интеґрация

„Роботнїцка класа самоуправно орґанизована у здруженей роботи, муши ше зявйовац як главна дружтвена моц у функциї толкованя, усоглашованя и унапрямованя розлични самоуправних интересох.“ 155

Спасое Белица

Унапрямованє образованя як форма унапрямованя роботи

„Революционерни пременки то коренїти пременки и як таки ше нє можу засновйовац на парциялних пременкох форми и змисту образовней дїялносци, але на пременки вкупосци одношеньох знука образовней дїялносци и процеса медзи тоту и иншима, а особлїво економскей дїялносци.“ 167

Дердь Лукач

Идеолоґийни точки попатрунку одцудзеня (Преклад)

„Процивно намиром секташских рухох церкви вше основа окончую преинтеґрацию религиозних рухох и попатрункох котри ше намагаю ґу премаганю партикуларносци до дефинитивного одоброваня ґенеричносци спрам себе, под предпоставку же не пришло до єдноставного насилного витребеня тих сектох.“ 175

СПАТРАНЯ

Миленко Перович

Идейно-политички питаня розвою науки и наукововиглєдовацкей роботи

„Кельо процивне основним интенцийном розвою самоуправняня фетишизироване науки и ей поставяне до даякей наддружтвеней сфери, єднак му процивне зводзене науки на ‚сервисну' функцию у дружтве.“ 187

Борислав Димкович — Данило Томич

Становиска и думаня рядових студентох факултетох и висших школох у Новим Садзе о змисту и квалитету настави марксизма

„Марксистичне образованє студентох треба же би ше одвивало през шицки предмети, а не лем през ткв. марксистични, зоз цильом же би их оспособело за творчу анализу зявеньох и одношеньох и то не лем прето же би их розумели, але и меняли — у складзе зоз цилями югославяского социялистичного самоуправного дружтва.“ 197

Милена Влашкалич

З нагоди промоциї кнїжки Томислава Бандина: „Ґу доходовней автономиї“

„Зошицким одредзене же у питаню резултат вецейрочней роботи автора, котри ше и скорей тей студиї афирмовал як познаватель механїзмох котри вязани за орґанизоване, функционоване и економию здруженей роботи.“ 212

Дъорде Благоевич

„Гоч ‚Увод до социялней политики' написани зошицким з одредзеним цильом же би послужел як учебнїк за истоимени наставни предмет (. . .), по своїм змисту є барз актуални приручнїк за значно ширши круг читательох . . ." 217

СОДЕРЖАНИЕ

В фокусе:

МЕСТО И РОЛЬ НАУКИ В НАШЕМ ОБЩЕСТВЕ

ПОЛИТИЧЕСКИЕ СОБЫТИЯ

Иштван Райчан

Заметки о общественном информировании в социалистическом самоуправляющем обществе

„Весь период нашего социалистического развития формировалось такое положение средств общественного информирования, чтобы их самостоятельность и ответственность были средством деятельной и критической акции социалистических сил." 9

Данило Кецич

Участие рабочих Воеводины в Венгерской Советской Республике в всеобщей забастовке пролетарной солидарности

„Рабочие Воеводины оказали значительную морально-политичекую помощ Венгерской Советской Республике. В ней, как и в Великой Октябрьской Социалистической революции многие Войводжане преобрели огромный опыт. Венгерская Советская Республика, при постоянном влиянии Великого Октября а так же при объективной реальности принесла свой вклад в революционную деятельность рабочего класса и укрепление коммунистического движения, осваивание и развитие революционной перспективы в Воеводины в 1919 году." 21

ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОСМЫСЛИВАНИЕ ПОЛИТИКИ

Круглый стол

Место и роль науки в нашем обществе
„Существующее место и роль науки в нашем обществе во многом определяет и способность организованных социалистических субъективных сил своими акциями крепче поставить на фундамент науку и объединенный труд а так же и всю деятельность нашей общественно-экономической сущности." 41

— *Атила Сам:* Роль науки в нащем обществе 41

— *Сава Илич:* Наука и народное хозяйство в самоуправляющем социалистическом обществе 47

— *Йован Милюш:* Некторые точки зрения места и роли науки в общественно-экономическом развитии 54
— *Ференц Бодроґвари:* Напоминания о смысле роли науки 59
— *Светислав Стояков:* Наука как неотъемлремая часть субъективных факторов самоуправляющего общества 65
— *Миленко Перович: Научная* сознательность и точка зрения резервы 74
— *Милан Чанак:* Наука в конкретном примении 86
— *Джердж Сорад:* Научные исследования и объединенный труд 92
— *Неца Йованов:* Несколько замечаний о науке 95

ОПЫТ ПРАКТИКИ

Розговоры с Активом изобретателей в г. Суботица по теме:

Иновации и изобретательство в производстве

„Занятие изобретением должно быть потребностью как и занятие общественными, спортивными и политическими активностями и трудом." 101

ВЗГЛЯДЫ И МНЕНИЯ

Неца Йованов

Приложение к рассмотрению положения в науке, ее положения и роли в нашем обществе и попытки утверждения предположений осуществления большей роли и ответсвености науки в развитии общества

„Необходимо разрабатывать концепцию науки как производственной силы труда, значит научной деятельности как интегральной части производственного труда и научной деятельности как ведущей научно-технологического процесса." 121

Блажо А. Перович

Заметки о отношениях марксизма к функционализме

„Одно из важных мыслей функционалистической теории состоит в том, что приказывается общество в свете безконфликтности, общества без социальных дивергенций и без классовых противоречий." 139

Драгутин Милькович

Самоуправляющие интересы и объединение их

„Рабочий класс самоуправляюще организована в объединенном труде должен являться главной общественной силой на плане объединений, усагласований и направляемости различных самоуправляющих интересов." 155

Спасое Бъелица

Направление образования как вид направления трудом

„Революционные перемены являются коренными переменами и такими не могут быть основой частичных перемен видов и содержаний образовательной деятельности и процесса между этой и других, особено экономической деятельности." 167

Джердж Лукач

Идеологические точки зрения отчуждаемости

„Противоположно намерениям сектных движений церкви всегда наново выполняют преинтеграцию религиозных движений и точки зрений питающиеся превзойти партику лярность и поставить в окончательное одобрение генеричности предполагая, что не произашло простое насильственное истребление этих сект." 125

ВЫВОДЫ

Миленко Перович

Идейно-политические вопросы развития науки и научно-исследовательскїх работ

„Поскольку не соответствует направление развития самоуправления фетишизированием науки и ее место в каком-то надобщественном плане, постольку одинаковоей противопоставляется мнение, что наука имеет ‚Сервисную" роль в обществе." 187

Борислав Димкович — Данило Томич

Мнения студентов факультетов и вузов в Новом Саде о содержании и качестве преподаваний из области Марксизма

„Марксисткое образование студентов должно проводиться через все предметы, не только через так называемые марксистские, с целью приспособить их к деятельном анализе явлений и отношений да не только для того, чтобы их понять, но и менять, — соответственно целям югославского социалистического самоупрявляющего общества." 197

Милена Влашкалич

По поводу промоции книги Томислава Бандина „К Доходной автономии"

„Совсем известно, что речь идет о результатах долголетнего труда автора, который до этого произведения аффирмировался как знаток механизмов связанных организацией, функционированием и экономикой объединенного труда." 212

Джордже Благоевич

По поводу выпуска „Введение в социальную политику

„Хотя ‚Введение в социальную политику' написано с определеной целью, служить учебником такого же предмета (. . .), по своему содержанию очень важное пособие для значительно ширых кругов читателей . . ." 217

Edicija

POLITIČKA TEORIJA I PRAKSA

u izdanju Centra PK SKV za političke studije i marksističko obrazovanje objavljuje sledeće knjige:

1. Josip Broz Tito: *SKJ U NOVOJ ETAPI RAZVOJA SOCIJALISTIČKOG SAMOUPRAVLJANJA*
2. Edvard Kardelj: *SAVEZ KOMUNISTA JUGOSLAVIJE U REVOLUCIONARNOJ AKCIJI*
3. Dušan Popović *ZA REVOLUCIONARNI KURS SKJ*
4. *AUTONOMIJA VOJVODINE — IZABRANI SPISI*
5. Stevan Doronjski: *SAVEZ KOMUNISTA JUGOSLAVIJE U AKCIJI*
6. Dr Aleksandar Grličkov: *EVROPA U OČIMA KOMUNISTA*
7. Dr Tihomir Vlaškalić: *BORBA ZA SOCIJALISTIČKO SAMOUPRAVLJANJE*
8. Stevan Bezdanov, Milenko Nikolić: *OBRAZOVANJE U VOJVODINI IZMEĐU PROŠLOSTI I BUDUĆNOSTI*
9. Kolektiv autora: *DRUŠTVENO-EKONOMSKI RAZVOJ VOJVODINE*
10. Dušan Popović: *KULTURA OD OTUĐENOSTI DO ŽIVOTA*
11. Izbor tekstova: *SLOBODNO UDRUŽENI RAD — I* (izbor sačinio Miloš Nikolić)
12. Izbor tekstova: *SLOBODNO UDRUŽENI RAD — II* (izbor sačinio Miloš Nikolić)
13. Ferenc Bodrogvari: *O MARKSOVOM METODU* (Izbor tekstova sa komentarom)

Distribuciju vrše:

NIP »FORUM« OOUR Prodaja knjiga, Novi Sad, Vojvode Mišica 1 (tel. 021/56-724)

NIP »Komunist« Klub čitalaca, Beograd, Trg Marksa i Engelsa 11 (tel. 011/335-331)

Sadržaj preveli:

Eržebet Lenhart, na mađarski jezik
Anuca Kračun, na rumunski jezik
Mihajlo Kanjuh, na rusinski jezik
Zuzana Sudicki, na slovački jezik
Zorica Ilić, na ruski jezik
Jarmila Struhar, na engleski jezik

Lektori:

Radomir Babin
Stjepan Ratkajec

Tehnički urednici i korektori

Laslo Salma
Dragomir Stojšić

Korice

Laslo Salma

Tehnički sekretar redakcije:

Nerandža Tokalić

OVAJ BROJ JE ZAKLJUČEN
10. 04. 1979. GODINE
ŠTAMPANO 3.300 PRIMERAKA

Štampa: »BIROGRAFIKA«, Subotica